

**ERNI
KRUSTEN**

**PEKSIDE
RAAMAT**

**ERNI
KRUSTEN**

**PEKSI
RAAMAT**

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“
TALLINN 1970

E
K 77

Teine, täiendatud trükk

Kujundanud R. Kangert

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

77261

Kui Peeter Peksi omal eluajal heinal olles lumivalget särki kandis, siis nii mõnigi inimene mõtles ja nende seas vahest ka Peeter Peksi ise, et samasuguses valges hames ta ükskord paigutatakse kirstu ja viiakse Konna-kõrve, nagu siinmail kihelkonna surnuaeda nimetati. Kuid tegelikkus läks ka seekord kujutlusest lahku. Oma surmapäeval või õigemini ööl ta oli tõeliselt sinises tööpluuis, mis oli isegi veidi katkenud ja mida pärast ta surma keegi valge surisärgi vastu ei vahetanud. Nõnda nagu ta seekord rietatud oli, nõnda ta ka maeti tema oma põllu taga padrikus. Aga vaevalt tuletaks haud kusagil varjulises surnuaia-nurgas teda rohkem meelde kui need väikesed mälestusmärgid, mis ta enesest maailma jättis. Kindlasti on kusagil veel Peeter Peksi valmistatud vitstega tsemenditünne ja kahtlemata elab mõnel pool inimesi, kellede eluhoone katus on löödud isa Peksi kistud pilbastest. On mõnesuguseid muidki mälestusmärgikesi tema tööst ja tegevusest. Nii näiteks on mõnel perenaisel leivaküna, mille meistriks võib nimetada isa Peksit. Mõnel teisel on kapsahöövel, mille isa Peksi valmistas. Samuti on korstnaid ja pliitiseid, mis valmisid Peeter Peksi käe all. Iga asi, mis ta enesest järele jättis, kõneleb temast isemoodi. Kui perenaine paneb leibu ahju, mille Peeter Peksi omal ajal ehitas, siis meenuvad talle meistrist küll kõigepealt ta luitunud ja sorakil seisvad vurrud. Need andsid ta näole veidi kurnatud ja nõrdinud ilme. Aga kui teekäija ta eluaseme juures näeb kuuskedest elavtara, siis tõuseb ta mälestusse ühe vana mehe sõbralik ja aus silmavaade. Ning kui üks või teine hakkaks enesele aru andma ja küsiks,

miks see mees ühel ööl maha lasti ja sinnasamasse auku aeti, siis nad kuidagi ei leiaks sellele küsimusele vastust, mis neid rahuldaks.

Kas piisab sellele küsimusele vastamiseks, kui ütleme, et ta terve oma eluaja võitles kehvusega ja sealjuures väga töökas oli, hulga lapsi üles kasvatades? Või peab sellele lisama veel mõningaid muid põhjusi, kas või näiteks seda, et ta mõnikord, arvestades Esimese maailmasõja kogemusi, julges häält tõsta sõja vastu? Aga kas on need mingid põhjused selleks, et inimest hukata? Muidugi mitte. Ainult maailmas, kus valitseb pime viha nende vastu, kes julgevad ütelda sõna õiguse kaitseks, võib see tingida metsikute tapakirgede puhkemist.

I.

Hobune oli vilets ja ega juurikalist metsavaheteedki polnud kiita. See muudkui tõusis ja laskus ning kolikoorem pääses vaevaliselt edasi. Perekonnapeal, pikka kasvu vanaldasel mehel, oli aega oma mõtteid mõlgutada. Kolimine ei moodustanud tema elus midagi erakordset. Ta oli sellega nõnda harjunud, et mõtles harva põhjustele, mis teda selleks sundisid. Jah, ta oli orjanud mõisa ja mäletas nii mõndagi jüripäeva, mil ta oma kraaminatukesega ja lasterohke perega jälle minema pidi. Nagu linnupojad olid nad siis vankris istunud, silmad suured uudishimust, ja — kes sedagi teab — vahet ka napist toidust. Nüüd juba olid mõned nendest laiali lennanud. Selle kolimisega ei olnud kaasas Luiset, ei olnud Kristjanit ega Jaani. Viimane oli küll selles eas, et teenis aega, kuid teised olid ruumipuudusel just nagu üle pesa ääre langenud, olid maha pudenenud ja siis omapead kuidagi paterdama hakanud. Ja surnud oli neid ka, kuid milleks mõtelda surnutele, kui elavategi saatus pani mehe vaikselt ohkama.

Oli logistatud mitu tundi läbi suurte ja tumedate okaspuumetsade. Kui nad viimaks Laiamäele jõudsid, taandusid metsad kaugele kahele poole teed ja ees avanes avar maastik.

Peeter Peksi oli kogu tee vankri järel sammunud, kuid Laiamäele jõudes ta kargas jälle peale ja, sihtides piitsavarrega ettepoole, ütles:

«Näete, sealt, kus need kolm-neli suurt puud kasvavad, algabki Vanaküla!»

Isa Peetrist mitte palju noorem naine, nende viieteist-aastane tütar Leida ja kolmeteist-aastane poeg Kaarel

olid siinse maastikuga juba tuttavad. Isa sõnade peale tõusis ainult kümneaastane Meelita, Pekside arvata-
pesamuna.

«Ah seal!» ütles ta siis käsi isa õlgadele pannes.

«Jah, seal,» vastas isa. «Seal sündisin mina ja seal on sündinud kõik Peksid, elagu nad siis nüüd kas või maailma pööningul, nagu see pagana lelle Annes Soomest kirjutas. Kes siit pääseb, see jääb. Ainult mina olen see põrunud, kes tagasi läheb.»

«Kas sa sellepärast veel põrunud oled,» kahtles nüüd ema Miina, ainiti kirikutorni vaadates.

«Mis sa siis mõtled,» vastas mees. «Küsi, kus minul need viinamäed on.»

«Ah, see vanem vend ei anna sulle ikka veel rahu,» ütles ema Miina.

«Säh, ega minagi siis ütle, et on. Aga võivad olla. Näe, mees läks sõtta, kukkus sakslaste kätte vangi, pidi hulk aastaid surnud olema, ja korraga kiri — tema Prantsusmaal. Tahab naist võtta. Saatke talle paberid. Ja küll me siis vallamajas lugesime tema aadressi, mitme mehe, kirjutaja ka. Viimaks saime kõigest aru, ainult nimi andis pead murda: Anduaan Peksjää.»

«Anduaan Peksjää!» kordas Meelita pudikeelselt.

«Kange mees, see onu Anton,» arvas Kaarel.

Leidat, nagu emagi, see jutt kuigi palju ei huvitanud. Nad olid seda küllalt kuulnud. Pealegi mõtles Leida palukaist punetavaile teeservadele, mida ta metsa vahel oli näinud — liiga kaugele jäid need uuest kodust.

Et isa laste jutu peale midagi ei vastanud, siis jäid kõik vait, igaüks oma mõtetega. Oma tahtmist mööda astus hobunegi. Õhtuni oli küllalt aega ja päev oli kuiva pidanud. Tumedate ja tihedasti voorivate rünkpilvede vahelt lõi aeg-ajalt isegi päikese lahti.

Peeter Peksi koppis piitsavarrega vastu vankri otsalauda ja vaatas ringi, huuli tumedate vurrude all ikka tugevamini kokku surudes. Vahetevahel tõstis ta jälle piitsavarre, osutas mõnda talu, küla, mõnda üksikut metsatukka, mis siinsetele kinkudele olid nagu ära eksinud.

Eespool oli näha kahte tuuleveskit. Üks neist seisis, kuna teine liigutas oma tiibu aeglaselt, nagu oleks tal ränkraskeid aastaid jahvatada.

Ja Peeter Peksi rinda sigines üsna isesuguseid tundeid, kui ta siin ringi vaatas. Keda sa tead süüdistada, aga isakoduga läks allamäge. Ei olnud isal ka kerge mõisa härjatallis. Oli äkiline nagu mustlase püss ega kannatanud ütlemist. Siin aga kiputi lööma ja karistama, pealegi üsna tihti. Seda tegid nii valitseja kui mõisnik. Ja vanast ei olnud kintsukaapijat neile. Viimaks ta löi kodustele töödele käega, jättis teopäevadki naise ja laste teha, katsus õnne kauplemisega. Kolistas hobusesetukaga mööda maad ringi, müütas tõrva ja elas sagedasti kõrtsides.

Oi jah! Kui tõrvaga kaubitsejat oleks siis õnn oodanud või kui ta sel kombel oleks mõisnikustki pääsenud. Aga võta näpust! Nii kõrtsis kui kirikus tumestas ta su mõistust ja nii siin kui seal ajas ta sulle käed taskusse, et su viimaseid kopikaid kätte saada. Mida vaesem sa olid, seda kergem oli temal sind oma käpa all hoida.

Rohkem kui nelikümmend aastat oli nüüd sellest möödunud. Selle aja sees oli Peksi näinud nii mõndagi. Ta oli olnud aastakaubaga metsatöeline ja siis talurentnik. Ta oli käsitöölisena omale peatoidust teeninud. Kui ta metsatöeline oli, võttis tuli oma jao. Aga ka selle elujärgu parematel aegadel oli end mingi puudujääk tunda andnud. Sa ei saanud midagi omaks nimetada, kõik jäi võõraks. Ei olnud oma hoonet, oma peavarju, oma maatükki, ei olnud midagi, mis oleks hinge soojendanud.

Mis see mustlaselu lastelegi pidi ütleva!

«Kas sa, eidu, mäletad, miks me esimest korda kolisime?» küsis isa Peeter pärast pikemat vaikimist.

«Ei mina mäleta,» vastas ema Miina. «Aga mis seal muud võis olla, kui et sa valitsejale jälle vastu hakkasid.»

«Kahe põldpüü pärast,» vastas Peeter.

Ema Miina laskis need sõnad kõrvust mööda ja jutt oleks ehk jäänudki sinnapaika, kui laste uudishimu poleks seda jätkanud.

«Mismoodi?» küsis Kaarel.

«Läksime ühe teise teomehega talvel küünist heinu tooma,» vastas isa. «Oli see vist Rõuge Rein, kangesti va libe mees sakste ees. Noh, ja põldpüüd olid küünis. Panime väravad kinni ja hakkasime püüsid taga ajama.»

Lapsed kuulasid huviga, eriti näis see Meelitale lõbu tegevat.

«Kas saite mõne kätte?» küsis ta, läbemata kuulata isa kirjeldust sellest, kuidas Rein oli ikka piitsuga püüdnud tabada.

«Kumbki sai kaks püüd,» vastas isa. Ta vaikis hetke ja ütles siis põlastavalt: «Niipea kui Reinul olid linnud peos, hakkas va mehike kohe keksima, et ei tea, mis teha, kas peaks õige valitsejale viima. Või valitsejale, kas need mulle enesele ei kõlba! Ütlesin küll, et mis tänu või auraha ta valitsejalt ootab, aga ei temal enesel kõlvanud linnuliha süüa.»

«Vaat kus oli ikka ustav,» ütles Kaarel.

«Noh, see oligi niisugune peber, peksis keelt ja kaebas kus vähegi sai. Nagu seekordki, läks ja viis püüd valitsejale ja pealekauba rääkis veel, et olime Peksiga kahekesi. Peksi sai ka, aga teile ei toonud, mindki keelas toomast, ütles, et kas sulle omale nahka ei lähe. Niisugune mees oli — tahtis au teenida.»

«Ja sind siis lasti lahti?» küsis Kaarel. «Sellepärast, et sa valitsejale püüsid ei viinud?»

«Kiusama hakkas. Torkis sõnadega, nimetas ässitajaks ja töödega ka. Noh, sai vastu üteldud, seda ju ei kannatatud. Tulid tülid, ja kaua sa niimoodi ikka elad.»

Alevile lähenedes kohtasid nad üha rohkem vastutulijaid. Ja sedamööda isa Peksi tähelepanu kandus maastikult inimestele. Ning kui ta ümbrust hästi tundis, siis inimestega oli lugu sootuks teine.

Noormehi ja tütarlapsi kihutas jalgratastel mööda, isa Peeter vaatas üle öla tagasi, kuid ei võinud öelda, kes need olid. Ja ega ainult noorte tundmisega polnud säärane täbar lugu. Juhtus ka, et vankril istus vana mees või vana naine, vaatas Peetrile otsa, vaatas isegi suure huviga, kuid tere ei hõiganud.

Peksile ei tohtinud see kõik enam uudiseks olla, sest Rohuväljalt oli vähemalt kord aastas kodukanti sõidetud. Ja siis võis surnuaiapühal või laadal jälle tähele panna, kuidas vanu tuttavaid iga aastaga vähemaks jäi. Kuid varem see äratundmine polnud teda nõnda rabanud nagu praegu. Kas ta peab nüüd siia nagu võõraste inimeste sekka asuma?

Tee tegi järsu käänaku, et alevis ja kiriku juures ära käia, ja Vanaküla kadus korraks silmist. Kui ta hiljem uuesti nähtavale ilmus, asus ta otse ees, sinendavaid ja lainelisi metsi kaugele tõrjudes.

Vanaküla oli tõesti vana. Tema eakusest kõnelesid laiaräästaliste õlgkatustega talumajad, kooguga kaevud, metsistunud õunaiad ja haljendav sammal madalate kõrvalhoonete katustel. Kui Peksid küla vahele jõudsid, helkisid väikesed aknad loodepunast.

«Jõudsime parajaks ajaks — karja aetakse koju,» ütles isa ja heitis esimest korda kogu teekonna kestel pilgu selja taha, kus Leida, Kaarel ja Meelita olid põlvedele asunud ja küla poole vaatasid.

«Aga kus on sinu lapsepõlve kodu?» küsis Meelita, niipea kui isa tagasi vaatas.

«Ah minu lapsepõlve kodu!» kordas isa nagu millestki ärgates. «Kas sa näed seda punase kivikatusega maja seal nõos?»

«See suur maja?» küsis Meelita rõõmsalt.

«Seesama,» vastas isa külmalt.

«Ja kas sealt saatiski sind ema luisku tooma?» päris Meelita edasi.

«Jah, sealt ma jooksin luisu pärast kaks korda alevisse,» vastas isa. «Esiteks tõin ja siis viisin tagasi.»

«Miks?» küsis Meelita, kuigi ta seda lugu oli varemgi kuulnud.

«Ema tahtis savist luisku, aga mina tõin kalima, sellepärast pidin tagasi viima. Kui luisu tagasi viisin, viskas kaupmees raha põrandale.»

Meelita naeris ja ema ütles: «Siis, kui isa oli laps, oli seal nõos ainult saun.»

«Jah, aga miks kaupmees raha põrandale viskas?» küsis Meelita.

«Mina olin vaeste inimeste laps, sellepärast. Kes minust lugu pidas — vaeseid ju peetakse ikka koerteks.»

«Mis sa nüüd nõnda,» ütles ema. «Laste kuuldes!»

«Lastele peabki rääkima,» arvas isa. «Muidu mõtlevad veel, et ei tea, mis neid elus ees ootab.»

«Ega see aeg enam niisugune pole.»

«Kas sa arvad, et nüüd on härradest puudu? Oh kulake, nüüd on neid võib-olla veel rohkemgi kui vanasti.»

«Kes sind nüüd enam lööma tuleb!»

«Mis sest, et enam lööma ei tulda,» vastas isa. Samal hetkel haaras ta paremast ohjavarust ja vanker veeres suurelt teelt taluõuele.

«Noh, siin ongi Vankri,» ütles ta koormalt alla hüpates.

Üks suuri puid, mida Laiamäelt oli nähtud, kasvas õuel. Talu ise oli vanatalu kohta küllalt suurte, kuid armetute hoonetega. Ka ema vabastas end suurrätist ja läks maha, ainult lapsed jäid ringi vaadates ja nagu aru pidades vankrile istuma.

«Ei teie tahagi omaks võtta,» ütles ema. Ka tema vaatas ringi. Uks oli lahti, kuid vanadekodu Annat, kelle hooleks olid juba varem kohale toodud loomad ja majakraam jäetud, polnud näha. Ka nende Rohuvälja vana Tuksi, kes esimese vooriga oli kaasa toodud, polnud kodumail. Sellest võidi oletada, et Anna oli läinud loomi koju ajama.

Sellele, et Anna majahoidjaks võeti, oli isa Peksi vastu seisnud. Tema tahtmine oli, et ema oleks kohe Vankrile jäänud. Aga ema kartis kadunud Jaagupit, oma venda, kes juba kuu aega tagasi oli Konnakõrve viidud. Tema ei julgenud Vankrile üksinda jääda ega siin ööd magada, löö kas või maha. Miks ema Miina teda, kellega ta eluajal oli hästi läbi saanud, pärast surma nii kangesti kartis, seda Peeter ei mõistnud. Aga et ta naise hirmu vastu oli abitu, see oli talle selletagi selge. Sellepärast siis olid asjad nii läinud, nagu nad praegu olid.

Anna oli veel koju tulemata. Ja kui Peeter nägi, et naine, selle asemel et tuppa minna, õuele seisma jäi, polnud tal raske mõista, et Miina veel praegugi tuba kardab. Sellepärast see tuli tal nagu iseenesest, kui ta hobust lahti rakendades hüüdis:

«Ega sa eneselegi tea kindel olla — pole sa ju veel üle uksepaku astunud.»

Enne kui ema Miina jõudis vastata, hakkas kostma koju ruttavate lehmade jooksumüdinat, Tuksi haukumist ja vanadekodu Anna häält, mis oli nii tige ja õel, nagu oleksid lehmad eluaja jooksul talle ainult kurja ja ülekohtu teinud.

2.

Isa Peksi kolis Vankrile selles heas lootuses, et see on ta viimne kolimine enne teekonda Konnakõrve. Ka pidi uus eluase, nii viletsad kui olidki selle kohakese põllumaad, talle võimaldama iseseisvama elujärje, kui seda senine oli olnud. Nii lootis ta, et tuleb siin läbi sellega, mis põld annab, et tal nüüdsest peale pole tarvis pottsepana või puutöölisena küla mööda käia. Sellega on ka seletatav tema meelehärm, mis teda Vankri majapidamise laokilolekut nähes valdas.

Pärast seda kui Miina ja ta kadunud vend Jaagup olid lastena Vankri õuel mänginud, polnud talus lapsi kasvanud. Pärinud talu, ei mõtelnudki Jaagup, kes oli pödur ja laisa pinnaga, perekonda soetada.

Tema eluajal laialt tuntud heasüdamlikkus ei põhjustanud pärast surma häid mälestusi. Täiesti külmaks jättis see isa Peksi, kelle arvates Jaagup polnud muud paremat kui loru. Seda ta oli juba Jaagupi eluajal ütelnud ja Vankrile kolides veendus ta selles veelkordselt. See kõrvaltvaataja arvamus sai põhjaliku kinnituse peremeheta jäänud majapidamisega lähemalt tutvudes. Iga päevaga avastas ta uusi nähtusi, mida tema mõistus ei võtnud: ei tikku puud ega sületäit hagu õues.

Kui ta juba teisel päeval asus kaevurakkeid parandama, ütles ta naisele, kes sealt mööda läks, peaaegu vihaselt:

«See sinu vend Jaagup oleks nagu ette teadnud, mis päeval ta sureb.»

Miinale polnud Peetri sedalaadi suhtumine Jaagupisse uudiseks. Harilikult ta ei osutanud sellele suuremat tähelepanu, kuid nüüd jäi ta isegi seisma ja vastas:

«Ei ta teadnud seda.»

Kuigi ta seda vaikselt ütles, üllatas see vastus Peetrit, kes naise vasturääkimisega polnud harjunud. Ta pani kirve käest ja küsis:

«Miks sa seda arvad?»

«Maja siiski seisab veel püsti.»

Et mees ka sellist vastust oodata ei osanud, siis pööras ta naisele selja ja pörutas sapiselt:

«Ei tea, kuipaljakest sellelegi tarvis on — aevasta korraks ja ongi upakil.»

Ta arvas muidugi, et sellega on jutul lõpp, kuid Miina oli täna tavalisest järeleandmatum.

«Jaagupi ajal,» lausus ta, «oleks ehk niimoodi ütelda võinud. Temale ta oleks ehk ükskord kaelagi langenud, aga ei sulle ega minule.»

«Jah, mis seda nüüdki hoiab?» küsis Peeter nagu vastu tahtmist.

«Ise parandad kaevurakkeid ja räägid veel sedamoodi. Kelle pärast sa selle parandamisega nii väga tõttad?»

«Tahad sa siis, et lapsed kaevu kukuvad?»

«Jaagupil ei olnud lapsi.»

«Mis asja sellel Jaagupil oli — peale laisa pinna?»

«Ja peale hea südame... Noh, ja temale siis oleks võinud maja kaela kukkuda, aga mitte meile. Meie peame seda lammutama või põletama, kui tahame tast lahti saada.»

Emal Miinal ei tahtnud ega saanud salata, et Jaagupil oli mitu viga, teda võidi üheks või teiseks nimetada, kuid halb ta ei olnud. Ainult et ta oma elamisest midagi ei uuendanud. Või mis see inimene üksinda suutis või mis tahtmistki tal olla võis, kui haigus teda alati näris. Ega ta sellepärast veel oma surmapäeva ette teadnud, nagu Peeter arvas.

Mida sagedamini Peeter Jaagupiga pahandas, seda kartlikumaks Miina vana maja suhtes muutus. Ja mida rahutumalt ta mõtted mehe ning kadunud venna vahet rändasid, seda sagedamini ta oma rindade all risti hoi-tavaid käsi ühelt teisele hakkas tõstma. Seda tegi ta käeselgasid paitades ja mõteldes, et on halb, kui inimesed pärast surma tülli lähevad. Kui Jaagup veel elas, polnud Peetril temaga vähematki pistmist, aga nüüd ei saada kuidagi enam läbi. Noh, Peeter muidugi on va peru, ei taha igakord mõista ega järele anda, olgu tal siis õigus või mitte. Ainult seda ta mõistis hästi, et kadunu oli loru. Ütleb seda ka siis, kui on juttu Jaagupi kaotsiläinud uuriketist. Ise ta teab küll...

Tihti juhtus nõnda, et emal Miinal astus ja toimetas ning ta mõtted kiskusid rahutuks vastu tahtmist. Südant nagu hakati korruga pitsitama ja siis ei tea kust või kuidas tuli paha mõtlemine teiste inimeste üle.

Kui ema Miinaga juba niikaugale läks, siis ta hari-likult ehmus, sest nüüd ta tabas end nagu kuriteolt. Mõnikord võisid need mõtted üsna süütutki laadi olla, kuid Miina kartis ikka, et ta nendega pattu teeb.

Rohuväljal oli sellepoolet hea, et seal olid naabrid kaugel ja tundmatud, aga siin elas üleaedne üsna toa taga. Need üleaedsed polnud põliseid Vanaküla elanikke, vaid hilisemad sisserändajad. Aga kus on inimesi, seal tuleb nendega kokku puutuda, ja kus on nendega tegemist, seal tuleb vahelgi ette, et pead halvasti mõtlema. Seda Miina teadis oma suurest alandlikkusest ja rahuarmastusest hoolimata. Kuid seekord kippus halb mõtlemine enneaegu tulema. Nad ei olnud veel ühegagi Taadadest kokku puutunud, kuid juba see vanamees teadis kinnitada, et Jaagupi hõberahadest uurikett on Taadade nuksis.

Säärane oligi see paha mõtlemine, millelt ema Miina end tabas. Kust Peeter võttis, et Taadad on niisugused? Ja kui ta seda päris kindlasti teadis, miks ta siis veel Jaagupit põhjas? Ega surnu ei saanud keelata, kui keegi ta vestinööpaugust keti lahti päästis ja ära viis.

Kui inimest hauas rahule ei jäeta, ega siis pole imeks panna, kui koer öösiti muudkui ulub ja ulub!

Miinal oli õigus: nad olid juba mõnda aega Vankril elanud, kuid Tuks ei jätnud oma öisi ulumisi. Tõsi küll, ta ei ulunud enam vahetpidamata nagu esimesel ööl, kuid siiski ajas ta mõnikord tunni või koguni kaks nii südantlõhestavat joru, et terve perekond sellest üles ärkas.

Ainus lastest, keda koera ulumine poleks äratanud, oli vanem tütar Leida. Oma heade närvidega oleks ta võinud rahulikult edasi magada, kui Meelita poleks kramplikus hirmus ta ümbert kinni haaranud. Viimaks süüdati lamp, Meelita puges ema juurde ja isa läks koera rahustama. Tagasi tulnud ja vaevalt end pikali visanud, vajus mees uuesti sügavasse unne, nagu poleks see tema asigi, et naine kardab kodukäijaid ega julge vaevu valendava aknagi poole vaadata.

Kord ärkas kogu perekond koera ulumisest hommikupoolikul. Keegi ei saanud enam silma kinni. Nagu alati, oli Meelita ka nüüd ema kurgu alla pugunud.

Küllap on kaapekakk ja pesamuna, mõtles ema lapse

pead silitades. Aga kui peakski seda veel juhtuma, siis on siin kõrged uksepakud. Siin nad tahaksid kaua aega aitamist, enne kui ühest toast teise pääsevad. Rohuväljal ei olnud nii kõrgeid uksepakke, seal nad läksid üsna hõlpsa vaevaga üle.

Meenutades üle uksepaku ronivaid lapsi, tulid emale meelde need kaks, kes Rohuväljal taudi kätte surid. Vaevalt said ronimise selgeks, kui juba pididki üle surma künnise komistama. Oi jah, Konnakõrve Pekside hulgas oli ka väetikesi.

Miina mõtted olid õige haledaks muutumas, kui Peeter teda müksates ütles:

«Noh, hakkame aga nüüd üles tõusma, pikk öö magatud, eks sellest peaks aitama.»

«Kell alles lõi neli,» vastas Miina.

«Mis sellest, et kell,» vastas mees. Miina ei vastanud kohe.

«Ei tea,» ütles ta viimaks, «keda see Tuks seal õues näeb?»

«Keda tal näha on?»

«Mis ta muidu ulub, küllap tal kellegiga ikka tegemist on.»

«Ema arvab, et Jaagup käib kodu,» ütles nüüd Kaarel.

«Küll vist,» arvas isagi. «Ei tea, mis ta peaks oma kodukäijaga Meelitat perutama.»

«Sina, vanamees,» ütles ema, «teed ju ikka liiga palju selle Jaagupiga tegemist.»

«Mis tegemist ma temaga olen teinud! Ja või sa arvad, et Jaagup viitsib selle öö ja poriga Konnakõrvest Vanakülla tulla. Pealegi poleks tal siin midagi teha — kerise laskis juba eluajal sisse kukkuda.»

Leida ja Kaarel hoidsid naeru tagasi, kuid ema ütles:

«Noh, eks sa vahel ikka oled ka teda üht- või teistviisi riivanud, nagu selle uuriketigagi.»

«Kes käskis teda niisugustega sõbrutseda?»

«Kas sina teise hinge sisse tead?»

Isa vaikis viivu ja vastas siis:

«Nendest on ainult vanamees hea, aga poiss ja Maali on halvad. Olen vaadanud, kuidas nad loomadega ringi käivad. Kui Maali või poiss tuleb kõrrele lambaid köietama, siis on sõitu ja tegemist ei-tea-kui palju. Olgu

need lehmad või lambad, need on nende käes nagu tules kohe, kuid jagu ei saada siiski. Mäleta nüüd, kas see oli eile või üleile — oinas tõmbas Maali pikali.»

Leida hakkas naerma ja ema küsis:

«Kus sina seda nägemas olid?»

«Kündsin metsa ääres, kus siis mujal,» vastas isa. «Oinas tõmbas Maali pikali, aga kus siis oli pärast seda ka vandumist. Poiss — see pole parem. Aga kui vana Taada, vigane inimene, ise tuleb, lambad ees ja lehmad taga — ükski loom ei rabele ega torma. Ei tal ole tarvis loomi peksta, ei ta vannu ega kisenda nagu teised.»

«Ega loomad ka kõiki ei karda,» katsus ema vastu rääkida.

«Arvad sa, et see on kartmisest, et nad Taada käes ei torma ega lõhu?»

«Taada on meesterahvas, teda nad kardavad.»

«Ei, teda nad ei karda ja sellepärast Taada nendega nii hästi toime tulebki. Taada ei löö neid, aga Maalil ja poisil pole muud kui ohelikuots või vemmal. Teinekord võetakse kivi maast ja virutatakse loomale kas või silmapaari vahele. Ja kas pole imelik, et niisugune poiss nagu August, kelle kisa mõnikord kostab kodust metsa äärde, pole veel kordagi meile tulnud. Niisugune poiss on juba kolikoormate juures platsis, aga meil on siin oma nädalapäevad elatud ja tema pole veel jalgagi meie õuele tõstnud.»

«Ega teda siia ka tarvis pole,» arvas Leida.

«Tarvis muidugi pole,» möönis isa. «See olgu aga muidu rääkida. Kui niisugune poiss eemale hoiab, siis peab tal põhjus olema.»

«Mina ei ole nendel ka käinud,» ütles Kaarel.

«Sina ei ole kunagi ega kuhugi väga edev minema olnud,» vastas isa, «aga seda, et sa sinna pole läinud, sa oled väga rumalasti teinud. Ma olen sulle mitu korda ütelnud, et mine sinna ja tee Augustiga sõbraks, võibolla ta annab enese kuidagi ära.»

Seda nõuannet Kaarel ei kuulnud esmakordselt, kuid just see kodus sisendatud tagamõte tegi lähenemise Augustile ülepääsmatult raskeks. Temal oli hõberahadest uuriketiga ainult niipalju tegemist, et onu Jaagup oli lubanud selle temale pärandada. Ja mõte, et August selle onu juurest pärast surma ära varastas, tekitas

niisugust kohmetust, nagu ta omal ajal oli kogunud mootorite lähedusest.

Taada põhuvirnadest ja haopinudest ümbritsetud õu äratas uudishimu ja põnevust. Missugune oli see poiss, kes sai valmis sellega, millega Kaarel ise poleks eluilmaski toime tulnud? Isa ütles ikka, et see on Taada Augusti töö. Sellega omistas ta teisele niisuguseid võimeid, mille ees Kaarel tundis sisemisi külmavärinaid. Nende vastikute külmavärinate tõttu ta ei saanudki sellega valmis, et naabrile minna või Augustile mujalgi läheneda. Ning kui ta mõtles, et isa võib teda seetõttu saamatuks nimetada, mis oli suur häbi, muutus ta kuidagi ebakindlaks. Niisugustel silmapilkudel hakkas ta Rohuväljale tagasi igatsema, nagu vana Tuks, kes ei suutnud ega suutnud uue kodu ja selle lõhnadega harjuda.

Ühel öhtul, kui alevis hakati kirikukella helistama, hüppas Tuks vana saarepuu all asuva paku otsa, ajas kaela õieli, tõstis lõua vastu taevast ja laskis kuuldavale niivõrd kaebliku ulumise, et teda kõige näljasem hunt oleks võinud kadestada.

Sel hetkel oli terve perekond õuel. Ema Miina, kes tahtis kuulata laupäevaõhtust helistamist, mida ta Rohuväljal polnud kunagi kuulnud, läks teiste seast ära. Ta seisatas maantee serval ja vaatas aleviku poole, käed rindade all risti. Sealt nägi ta oma kujutluses imeselgesti kalmistu paekividest võlvitud väravaid ja kahte väikest puuristikest kabeli taga. Mis on südames, ei see sealt naljalt lähe!

Teisel hommikul ta tõusis väga vara. Oli kogu nädala igatsenud täiesti üksinda ja segamatult oma vanas kodus ringi vaadata. Nüüd siis ainsast tagakambri aknast sisse tungiva pühapäevaga oli see võimalus avanenud. Oli hea vaadelda nõgiseid seinapalke, toa madalat lage ja suurt ahju. Aknad olid imetillukesed. Aga niipea kui ta nägi kõrgeid lävepakke, meenusid jälle lapsed. Mitte need, kes praegu tagakambris magasid, mitte ka Jaan, kes praegu kroonut teenis, mitte ka Lonni ja Kristjan, kes juba kauemat aega olid võõrsil, vaid need väetikesed, need kaks Konnakõrve Peksit.

Sel varahommikusel tunnil käis perenaine kõik ruumid aidast aganikuni läbi. Tema vanematekodu polnud

õieti millegi poolest palju muutunud. Oli ainult tublisti kõdukesem kui paarikümne aasta eest. Kuid ta kõdunenud olek ja mõned muudki puudused võisid ainult teistes nurinat tekitada. Miinat lepitas teadmine, et ta nüüd on lähemal oma kahele maimukesele.

Ikka veel nägi ta käekesi, mis kakku tehes kokku löid, huulte vahel tõllerdavalt roosat keelekest ja isegi augukesi sukavarbas.

Mida vähem ta Peetri kuuldes nendest tohtis rääkida, seda rohkem ta nendega oma mõtetes tegeles.

3.

Kui Miina Peetri kuuldes surnuid taga kurtis, siis pälvis ta alati etteheiteid. Peeter ütles, et mõtelgu parem elavatele. Kas lõppeks ongi surnutel kõige halvem? Õieti pole neil küll hea ega halb; hea ja halb käivad mööda elavaid inimesi. Kas oli hea Lonnil, sel tõsisel ja vaiksel, kes omale leiba teenis taluteenijana? Pole naljaasi võõrast teenida. Kas nad oma lapsed on teistele inimestele näägutada kasvatanud, teisi orjama? Ehk võtame Luise või võtame Kristjani. Õnneks oli Lonnil tugev kont, kuid Luise oli haiglane ja nõrgavõitu. Kristjan läks sulaseks, Luise aga linna, et leida kergeemat tööd. Mõtelgu kõigepealt, kuipaljukest nad tema lapsed on, kuipaljukest nad on kodus käinud, kas nad pole talle peaaegu sedasama mis surnud. Kas ta arvab, et nendega, kes kasvamas on, paremini läheb?

Laste tulevikule mõeldes tundis Peeter Peksi oma verd rahutuks muutuvat. «Ma hakkam keema,» ütles ta mõnikord, kuid siiski hoopis harvemini, kui see temaga juhtus. Ja aina sagedamini jättis uni ta varsti kohe pärast südaööd pärani silmi pimedusse vahtima. See, mis eile pooleli jäi või mida oli viimasel ajal kavatsatud, kargas kohe silmade ette ja nõudis edasilükkamatut teokstegemist.

Pärast seda uut und ootama jääda oleks vägitegu tähendanud. Seda rohkem, et nende abielusäng muutus sedamööda kitsamaks, mida rohkem ema Miina pihtadest vimma tõmbus.

Veidi teiseks kujunes süngist tõusmine siis, kui Peeter enne ärkamist oli midagi unes näinud. Siis ta tõstis oma suure ja kareda käe üle elukaaslase unemagususest veelgi enam kumerdunud piha, hakates pikaltalialt oma unenägusid jutustama.

Enam Miina, kes kunagi tüli ei kiskunud, ei suutnud niisugustel puhkudel pahandamisest hoiduda. Ja mida kõike mees küll unes ei näinud: põhku, surnuid, tige-daid sõnne ja palgivedusid.

Need unetud ja pikad varahommikud, mis endist kujutasid mahavisatud jõudeaega, ei lubanud Peksil künnitööde lõpetamist oodata. Ta oli juba varem metsad läbi hulkunud ja teadis, kus head sarapuuvemblad kasvasid. Nendest kavatses ta hakata tünnivitsu meisterdama. See oli tema vana Rohuväljal omandatud ala. Ja siingi läks ta metskonna kantseleisse, et raieluba hankida. Ta sai selle ja viis veel samal päeval käsu metsavahi kätte. Sellest hoolimata, et vedas juba hämaraks, tegi ta kojuminekul ringi, et läbi minna Pikakõrrest, kus see kallis tarbehagu kasvas.

Metsa all oli juba vana pime, kuid sarapuuvemblaid nägi isa Peeter selgemini kui päise päeva ajal. Oli vaja ainult kannatlikkust, et oodata uut päeva, mil võiks vammuse maha visata ja tööle pihta anda.

Ning näis, et see päev tuli väga visalt ja väga aeglaselt. Oieti ta ei olnud veel tulnudki, kui Peeter teisel hommikul tütreaga teele asus. Isal oli kirves ja tütrel kiin; oli nõnda arvestatud, et nad jõuavad Pikakõrde parajasti selleks ajaks, kui näeb peale hakata.

Mets tilkus; nad läksid läbi padrikute ja võsa. Isa ja tütar vaikisid, omaette ja mõtlikult. Vaikis ka hall hommik ja udune laas. Ainult vahetevahel käis metsast läbi ootamatu värin, rabistades maha raskeid piisku. Aga samasugune lugu oli isa Peksiga: äkki pidi ta jälle ärkama oma üldiselt rõõmsalaadsetest mõlgutustest, et hakata mõne murega tõtt vahtima. Vahid talle küll üksisilmi otsa, aga ei see tagane, karvavõrdki mitte. Vaata, et tuleb veel lähemale, hull.

Just sedamoodi oli Pikakõrres murega, mis oma sarved isa Peksi poole sihtis. Valus hakkas mehel, kui ta nägi, kuidas tütar tööst kinni haaras. Õieti see polnud esimene kord, mil Leida tõendas, et temast kasvab niisamasugune tööruhmade, nagu oli seda Peeter ise.

Töö juures nad sarnanesid teineteisega nagu kaks tilka vett. Nende einetamine lõkke juures lõppes ühesuguse karme liigutusega; kui nad uuesti tööriista järele haarasid, ilmus nende nägudele ühesugune pinge. Ja kui nad sarapuude kokkukandmise juures nägid valmisraiatud hunnikuid, siis oli nende ilmes näha ühesugust rahuldust.

Laps oli pärinud isa rahutu vere. Alguses, kui see nähtavale tuli, oli isa Peeter sellele isegi uhke olnud. Aga mida rohkem edasi, seda enam hakkas sellesse uhkusesse nukrust immitsema. Immitses ja näris, kuni esialgsest isarõõmust jäi järele pidev piinlemine.

Saati juba varakevadisest metsaistutamisest, kuhu Leida nii väga kippus, oli isa Peksi end oma rendimaaga süüdlasena tundnud. Tema ja ta rendikoht moodustasid siis lapse vastu nagu vandeseltsi, olid nagu salakavalusest selle plaani sepitsenud: õpetavad nääpsukese tööd armastama, aga kui nääpsuke on juba küllalt konti kasvatanud, siis tõukavad endast eemale.

Sedalaadi traagika oli isa Peksi ise läbi elanud — miski ei olnud talle rohkem mõistetav. Ja mida suuremat tööarmastust ta nüüd tütre juures märkas, seda suuremaks süütunnegi kasvas.

Nagu häbenedes ja poolvargsi pani ta tähele, kuidas tütre käed alaealisusest veel peenlaste randmete otsas ebaloomulikult suureks kasvasid. Olid kohe nagu nuiad. See ilmnis kõige selgemini lüpsi juures, kui Leida lehma õigesse asendisse löi — raskelt pantsatav oli siis labakäsi. Tõsi, säärast tüsedust oskas isa Peeter talupojana hinnata, kuid õige rõõmu tekkimiseks puudus sel ometi eeldus.

Nüüd ei olnud ta salaliitlaseks küll enam rendikoht, aga Vankri üldiselt halvasti haritud, kõrged ja kohati kiviklõbestikke kujutavad põllud ei saanud paremini mõjuda.

Leevendavalt mõjusid need hommikust-öö tunnid, mil ta istus vana maja rehetoa ahju ääres, lõhestades

ja vestes, puss kärmesti välkumas peos. Siis oli kergem, siis tuli mõnigi päästev mõte, hea kavatsus ja lootus, mis kasvas ühes tunnivitste virnaga ahtakese akna all.

Aga juhtus sedagi, et selle ahtakese akna all võttis istet ka vend Anton Liooni linnast. No-noh, no-noh! Ära sa mitte räägigi. Ükskõik, mis sa meile hambasse ei puhuks, küllap see oli mõni sealse siidivabriku neiu, kes sinust Anduaa tegi. Noh, aga Peksi ja viinamäed! Peksi ja vabrikud — seda tasub küll vahel mõtelda juba sellepärast, et see oma võimatuses ka tõsise mehe muigama võtab.

Tundi neli kestis see mõnus üksiolemine, ja mõnikord, kui päev hakkas aotama, oli tekkinud tunne, et tütar ongi juba ametit õppima pandud. Jah, nõnda see oli, enne kui valgeks läks, kuid õhtuti kiviklõbestikkudest kündmast tulles ta meel oli tavaliselt morn.

Peksi põllud algasid maantee äärest ja kulgesid vastu riigimetsa. Kui ta sealtpoolt tulles oma põllu pealaele jõudis, kus kivid hakkasid klõbisema, nägi ta ikka nõos asuva maja kivikatust. Ning ta laskus rinnuli adra käsi- puule ja jäi üksisilmi vaatama.

Ah, seal nõos olid head maad, muld kohises, oli pehme ja must nagu kohv. Nagu viljarikas katel oli see seal. Ja nüüd elati seal hästi. Ilusa maja olid sinna ehitanud ja soogi, selle armetu Kobriaugu olid nad üles harinud.

Kord metsi mööda hulkudes sattus Peeter sinna poolkogemata ega tundnud Kobriauku enam äragi. Aga heinamaalt veel koristamata heinaredelite ja lao järgi võis ta umbkaudu heinasaagi suurust arvata. Seda kõike oleks võinud Peetergi teha, kui talle ainult pind oleks jalge alla jäetud.

Sellest kõigest ta ei rääkinud kodus, kuid ta nägu peegeldas rahulolematust ja meelepaha. Niisugustel puhkudel teda kardeti, õhkkond majas muutus ebamugavaks. Siis ta kõige meelsamini hakkaski kadunud Jaagupit põhjama, hoolimata ema Miina ebausklikust hirmust, arvestamata ta õetundeidki.

Kui palju oleks olnud tülitsemist ja pahandusi, kui ema onu Jaagupit oleks teisiti kaitsnud kui ta seda praegu tegi — vaikse naeratusega.

Varem ei olnud Kaarlit ema alandlikkus ärritanud. Aga sel sügisel ta silmad otsekui läksid lahti. Miks ema ei hakanud vastu? Kuidas ta võis alati nii rahulikuks jääda? Paraku oli selle protesti tekitajaks nooruki ära-tundmine, et talle endale ülekohut tehakse.

Juba esimestel koolipäevadel tulid ilmsiks lahkkelid isaga. Taada August, kellel pidi halb kuulsus olema, osutus koolis ja kooliteel ladusaks kaaslaseks. Oli Kaarlist mitme aasta võrra vanem ja tugevamana oleks võinud ta elu põrguks teha, kui oleks ainult tahtnud. Ometi ei teinud ta seda. Hoopis vastupidi, hoolimata aastatevahest käisid nad ühes klassis ja August oli ta oma kaitse alla võtnud.

Miks nad seda kõigist kinnitustest hoolimata ei uskunud, miks see kõik ei mõjutanud kodust meeolelu Augusti kasuks? See oli Kaarli jaoks traagiline küsimus. August on tema sõber ja nemad peavad teda kelmiks! Ta mässas sisemiselt, võttis abiks trotsi ja tundis esmakordselt oma sidemeid koduga lõdvenevat. Viimaks võis ta end lohutada sellega, et isa pole Augustit veel õieti näinud. Kui ta teda paremini tunneks, siis loobuks ta kohe oma kangekaelsest arvamisest.

Selliseid lootusi hellitades hakkas ta Augustile peale käima, et August hommikuti nendelt läbi astuks.

«Kas sa tita oled?» küsis talt August ühel päeval, kui ta sellest jälle rääkima hakkas.

Kaarel ei osanud sellele midagi vastata. See oli nädala sees. Ta süda küll valutab pisut: August oli ütelnud seda solvavalt, kuidagi üleõla. Kas ta arvas, et Kaarel arguse pärast teda palus!

Kaksipidi mõtlemises Kaarel valutab oma südant kuni pühapäeva hommikuni, mil August kutsumata ja ootamata Vankrile ilmus.

See oli pikk tedretähniline poiss; ta võttis sisse astudes kohe mütsi peast ja esines Kaarli arvates üldse viisakalt.

Kui nad välja läksid, oli Kaarel rõõmus. Mis neil Augusti kohta nüüd enam ütelda on! mõtles ta. Isa jätab oma kiusliku jutu, kodus muutub jällegi kõik heaks.

Oli selge sügisilm, kuiv, külmetanud maaga. Pärast poolepäevast hulkumist nad tulid koju läbi küla, peatudes kaevul. Siin oli õhukese jääga kaetud roopaid ja

auke. Jää pragisemine ja ragisemine jalge all tegi lõbu. Keksides nõnda edasi-tagasi, nägi August lähkrit aiateibas. Siis läks ja katsus seda. Ning veendudes, et lähker oli vett täis, päästis prundi eest ja pööras nõu teistpidi. Pärast seda ta pani käed taskusse ja tuli vilistades ära.

«Ei tea, kelle lähker see oli?» küsis Kaarel, kui nad jälle edasi tulid.

«Ei tea,» vastas August ja tegi näo, nagu oleks sel kõigel vähe tähtsust. Pealegi kostis ta häälest seekord jällegi solvavaid toone. Nähtavasti oli ta hulkumistel mööda metsi Kaarlist saanud mulje, mis ei soodustanud lugupidamist sõbra vastu. Kui Kaarel oma küsimust kordas, sai August juba pahaseks, hakkas asjadest nagu kõrgelt üle vaatama. Siis Kaarel, kes kartis, et teine võib teda varsti jälle titaks nimetada, jäi vait. Kuid lähkri omanik, kelle üle ta praegu pead murdis, selgus kohe pärast kojujõudmist.

See oli käbe eideke, kes oma mustas narmastega suurrätis meenutas mingit sünget lindu.

Ta tuli külast ja läks Taadale, kuid ei jäänud sinna kuigi kauaks. Kaarel sõi lõunat näljase aplusega, kui isa aknast välja vaadates ütles:

«Näe, see ju Mihkli-Jaagu Kai — ei tea, mis asja tema peaks siit otsima!»

«Eks ta siis muidu või tulla,» ütles ema Miina.

Kuid Mihkli-Jaagu Kai ei tulnud sugugi mitte muidu või naljapärast. Tal oli asja, tal oli koguni tõsine asi rääkida.

«Sind, Miina, ma tunnen,» ütles ta juba kojasa, «aga sinu lapsi ma pole veel hästi näinud.»

«Eks sa, Kai, tule ka tuppa,» hüüdis nüüd isa Peksi.

«Noh, eks vaatame, mis see vana koll siin teeb,» ütles Kai sisse astudes.

«Ah sa siis üsna meie laste pärast tulidki?» küsis Peeter oma imestust varjamata.

«Ei mul ole sinu lapsi tarvis,» vastas Kai kärmesti, «ainult näita mulle seda võrukaela, kes mu lähkri tühjaks valas.»

«Ei tea, missugune see seda pidi tegema?» küsis ema Miina, kuid isa Peetri silmad langesid vilksti Kaarlile, kellelt nõudis pingutust, et rahulik näida.

«Mitu poissi sul siin kodus on, eks sul üks vist ole,» ütles Kai toas ringi vaadates.

«Kaarel!» ütles isa Peksi. «Noh, mis temal siis sinu lähkriga pistmist oli.»

«Küsi teda,» lausus pealekaebaja. «Küllap oli ka ilus vaadata, kuidas vesi maha jooksis; mõtle — vana-inimene punnis hulk aega, enne kui pangetäie välja sai.»

Seda kuuldes pidi Kaarlil suutäis kurku kinni jääma. Ta oleks vastatagi tahtnud, kuid ei saanud. Mõtted jooksid laiali, hargnesid paljudeks väikesteks küsimusteks, milledest üks kasvas suureks ja tähtsaks: kuidas Mihkli-Jaagu Kai teadis just teda süüdistama tulla?

«Noh, mis sa, poiss, sellest ise arvad?» küsis isa, kui Kaarlile oli juba küllalt aega antud.

«Mina seda ei teinud,» vastas Kaarel.

«Alguses arvasin minagi, et eks selle tükiga ole Taada August hakkama saanud,» ütles Mihkli-Jaagu Kai, «aga tema just praegu ütles, et ei, emake, sinu lähkri laskis teine poiss tühjaks. Missugune teine poiss? Noh, see Kaarel ikka, Rohuväljalt tulnud poiss.»

«Siit nad kahekesi välja läksid,» ütles seepeale ema Miina.

«Rohkem kui pool päeva olid ära,» täiendas isa Peksi, «aga kus nad käisid ja mis nad seltsis ära tegid, seda ei tea meie.»

«Ei, kust teie,» möönis Kai ja oleks oma juttu jätkanud, kui nüüd Kaarel poleks vahele seganud.

«Ei teinud midagi,» pahvatas tema. «Käisime peaaegu kuni Pikakõrreni, ronisime korraks vaatetorni otsa ja pärast seda vaatasime hulk aega herilaste pesa, mille kull oli ära lõhkunud. Ja kui pärast läbi küla tulime, siis nägi August kaevu ääres lähkrit. Tema võttis prundi eest. Mina veel küsisin, et kelle lähker see on.»

«Mine siis tea uskuda,» ütles Peeter.

Et seda Augustit uskuda polnud, see oli ka Kai arvamine. Ometi läks ta Vankrilt välja säärase näoga, et ta Kaarlitki kahtlustas. Või mis rääkida Kaiest, kui Kaarel kodustelegi oma süütust ei suutnud tõendada. Vähemalt mitte päriselt. Või kas ta seda päriselt katsuski. Aga Augustist hoidus ta nüüdsest peale eemale ja seegi oli

hea, et tal selles asjas kodustega enam lahkarvamist ei olnud.

Päevad aga kahanesid omasoodu ja varsti tuli kodust juba pimedikus lahkuda. Ning seistes hommikuti sellel teeotsal, mis tuli nõost, oli peaaegu võimatu näha, kas Ellen oli kodu poolt alles tulemas või oli ta maanteed mööda juba edasi minemas.

Enamasti nad jõudsid teeotsale siiski ühel ajal. Kui aga Kaarlil tuli oodata, siis mõtles ta jälle sellele lähkri loole. Räägiks ta sellest Ellenile, usuks tütarlaps teda vähematki kõhklemata. Mitte nii nagu kodus, kus seletamisega igakord ei maksnud vaevagi näha. Mõnikord ta võttis hoogu, et seda Ellenile jutustada, kuid ikkagi tuli puudu julgusest. Niisamuti tuli julgusest puudu, kui ta kodus tahtis Ellenist midagi rääkida. Siis ta otsekui kartis midagi purustada. Aga niigi oli hea — Ellenile mõteldes ei häirinud teda isegi nõgised seinapalgid ja madalad laed nagu tavaliselt.

4.

Asetanud Tuksile aseme lauta hobuse sõime kõrvale, oli isa Peeter avastanud rohu, mis koera ulumisest võõrutas. Rohuvälja heinte lõhnas magas Tuks hommikust õhtuni rahulikult.

Aga Peeter Peksi ise ei saanud rahu ka pärast künnitööde lõpetamist. Kui ta nägi, et sügis kergeist öökülmadest kaugemale ei jõudnud, hakkas ta hammast ihuni karjamaale. Nõnda vähemalt kutsuti Vankrile kuuluvat maatükki riigimetsa ääres, mis aga tegelikult ei kujutanud endast ei karjamaad ega metsa, vaid metsikut võserikku mõne üksiku suurema kuusega. Kuidas siin loomi karjatati, sellest Peksi ei saanud aru. See oli talle peaaegu niisama suur mõistatus nagu viljakasvatamine kiviklõbestikul, Vankri põldude pealael.

Aga võsaalune muld, mida ta mitmel korral oli tõngumas käinud, ärkaks juba esimesel kevadel. Teisel sügi-

sel rukis või nisu peale külida. Rammus ja must muld! Seeme langeb sinna nagu ema üska. Ja samal ajal põllu kivisele pealaele kuusesemneid niipalju kui iganes kulub. On ükskord võtta Jaanil või Kaarlil, või ükskõik kellel, kes Vankrile mõtleb jääda.

Kuigi Peksi oma paremad eluaastad oli Rohuväljal maha rassinud, otsustas ta ometi metsiku võsaga rinnad kokku panna, ilma et oleks kellegagi nõugi pidanud. Ema Miina, kes sellega oli harjunud, ei imestanud põrmugi, kui Peeter ühel hommikul juurimiskirvega välja läks. Aga ta sai ainult pool päeva üksinda töötada, siis tuli Leida abiks.

«Või sina tulid ka,» ütles isa nagu imestades. «Lasknud mul vähemalt ühegi päeva üksinda rassida — homme nagunii oleksid tulnud hagu tegema.»

Kuid Leida ei tahtnud hagu teha. Palju lõbusam oli leppi ladvast sikutada. Seda ta tegigi, seilal kui isa neid juurtest lahti raius.

Kamara purunemisel näitas huumusrikas muld end sitikasmusta ja kohevana. Isa ja tütar nägid seda üheaegselt ja kogu nende hing valgus silmadesse, harva vahetatavad laused muutusid tundeküllasteks.

Niisugustel puhkudel oli Leidal hea. Isa, kes kodus enamasti oli vaikiv, kelle tavaliselt range käitumine ja vali pilk muutsid araks, oli töö juures hoopis teine inimene. Rõõm tööst andis talle uue ilme, ta oli pehmem, nagu noorengi. Lähenenud sel kombel isale, olles pühendatud tema plaanidesse ja kavatsustesse, täitis Leidat uhkuse- ja rõõmutunne. Töö juures isa ei olnud talle võõras ega kauge, Leida nägi teda päris läheda maa pealt. Ja sellepärast hellitas temagi soovi, et hallid ja soojad sügisilmad kestaksid sel aastal nii kaua, kui lepik on üles juuritud. Sellest nad mõnikord rääkisidki.

«Oh ei, ega nad nii kaua ei kesta,» ütles isa, «seda ei maksa lootagi.»

Nii ta ütles, kuigi ise kogu hingest seda lootis. Ja näis, et aeg oli nendega ühel nõul — ilm ei mõtelnudki pöörata.

Võis ju õhtul koju tulles küll arvata, et teisel hommikul on lumi maas, võis magama heiteski mõtelda, et öösel taevas särab tähtedest ja maa külmub kiviõvaks, kuid ei juhtunud midagi sellesarnast. Ning hommikuti

jälle sulailmaga tööle minnes mõtles Peksi, et aeg püsib tema kasuks just sellepärast, et ta oma kujutlust hal-
bade kartustega koormab.

Tema tõekspidamistesse kuulus ebausklik elutarkus: kui sa halba ei oota, siis see halb juhtubki. Aga võta kätte ja ära muud teegi kui oota õnnetusi, siis läheb kõik hästi.

Isegi siis, kui juurimistööd veel ainult paariks päevaks jätkus, ei tahtnud Peksi loota, et töö jõutakse lõpetada. Ometi võis sellest nüüd vähemalt rääkida. Ja nüüd ütles ta välja selle, mis ammugi oli südamel pakitsenud — peab katsuma, et Leida saaks õmbluskooli. Kui mitte sel, siis teisel aastal kindlasti. Et kui juhtub mehelegi minema, siis ei ole kellelgi ütlemist ega lausumist.

«Kui seda teha,» ütles ema Miina, «eks siis ole parem, kui varem saab.»

«Tuleval aastal on Jaan kodus, eks ta siis lähe,» arvas Peeter. «Tänavu ta siin mul Jaani eest võtta.»

Harva kuuldi, et Peeter kellegi kohta kiidusõnu ütles. See polnud suursündmuseks ainult sellele, kellele kiitus öeldi, vaid tervele perekonnale. Ja sellepärast ema Miina, kes tahtis Jaanist pikemat juttu teha, seisis sellal naeratavana, kui Peeter jutustas, kuidas nad Leidaga olid juurunud ja missugune abi tal Leidast oli olnud. Alles siis, kui Peeter lõpetas, tuli ta lagedale oma kartusega:

«Ei tea, mis selle Jaaniga ongi juhtunud. Mitmel kuul ei ole kirjutanud ja koju ka ei tule.»

«Mis temaga siis ikka juhtuda võib,» arvas Peeter. «Nüüd teenitakse ju omal maal ja oma rahva seas. Vanasti, siis viidi mehi kaugele.»

«Eks see ole nüüd küll,» möönis Miina, «aga ei tea, kas poiss mõtleb pärast kroonut enam koju tullagi. Õpib linnas elama ja näeb, et seal elatakse kergemat elu kui meil siin.»

«Jah, seda ei tea meie,» ütles isa Peksi. «Ja ega saa ka sinna midagi parata, kui ta niiviisi on otsustanud.»

«Ma ju mõtlen ikka, et miks ta ei kirjuta ega koju ei tule. Kui inimesel oleks kodu armas, küll ta siis vahel saaks mahti kirjutada.»

Nõnda arvas ema Miina ja vahest oli tal isegi õigus,

kuid õigus oli paraku ka nendel, kes elasid kaugel ja kes harva või peaaegu sugugi ei kirjutanud. Luise ja Kristjan kirjutasid üksnes harva, Lonni veelgi harvemini. Nüüd ta tuli ühel päeval ise vanemaid vaatama.

Vanaküla oli tema teenistuspaigale hoopis lähemal kui Rohuvälja. Kuid ei üks ega teine polnud neid paiku, kus tema, see perekonna esimene, oli oma õrnad lapseaastad veetnud. See koht oli ammugi maha jäetud ja seal elasid nüüd inimesed, keda Lonni ei tundnud.

Ei olnud mingeid mälestusi, mis teda Vankriga oleks sidunud. Ka tema nooremad õed-vennad, kes olid kasvanud tema kodust äraolekul, tundusid olevat nagu võõrad. Muidugi ta teadis, et need on tema vennad ja õed, ta oli neid vahel näinudki, kuid neil ei olnud midagi üksteisega rääkida. Ja nad võõrastasid vastastikku.

Teda vaadati uudistavalt ja kuulati, mis ta rääkis. Kuid ta rääkis algul vähe. Ta hääl oli üsna jäme ja see kõlas nagu mõne võõra inimese oma. Ta ei olnud sugugi enam noor. Ta oli suur, tõsine ja vaikne, ning ikkagi veel kuidagi kohmetu, nagu selgi päeval, kui ta kodust välja läks, et teenida ise omale leiba.

Kolm tundi pärast saabumist istus ta ikka veel üleriietes. Alles siis, kui teda kästi, võttis palitu ja kübara ära. Muidugi, ta ei jõuakski täna enam tagasi minna. Pealegi ta oli enese vabaks võtnud paariks päevaks.

«Noh, kui nõnda, siis sa võid meil aidata linugi ma-sindada,» ütles isa.

«Mine ikka sina oma jutuga,» vastas seepeale ema. Kuid Lonni naeratas kuidagi süüdlaslikult. Näis, et tal korraga hakkas nagu paha. Jah, ta peab ju sellest vanematele ikka rääkima. Selleks ta oligi siia tulnud, et nõu pidada ja seda asja seltsis arutada. Kuid nüüd korraga see oli väga raske. Nendel siin oli omalgi küllalt muresid. Ta oli juba kuulnud nende rahanappust ja ühtlasi ka nende muretsemist, et Leida kasvab suureks ega oska veel mingit ametit.

«Jah, pange Leida pealegi õmbleja juurde,» alustas Lonni hoopis teisest otsast, «et tal ei tuleks niisuguseid päevi näha nagu minul.»

«Seda meiegi,» ütles isa Peksi. «Kas sa arvad, et meil on kerge — kasvatada võõrastele sulaseid ja teenijaid.

Jõukad ise lapsi ei kasvata, nemad ajavad kergelt põlve taga.»

«Kui inimesel ei ole ametit, siis tõukab sind igauks, kes ennast vähegi paremaks arvab,» ütles Lonni.

«Eks see ole igal pool,» ütles isa Peksi. «Vaatad sa kanapojukest või põrsaid — kes nõrgem ja viletsam, see on teisel kohe jalus, seda vingutatakse ja tõugatakse ning ei ta vaene saa viimaks kõhtugi täis. Ja inimene teeb küll õigust kanapojukeste ja põrsastega, kuid mitte omasugustega.»

«Kanast ja põrsast saab kasu, aga mis kasu sa saad sellest, kui sa vaesele inimesele õigust teed. Näe, mina peangi nüüd hakkama kohut käima.»

«Soo-oh!» imestas isa Peksi.

«Hoidku sind!» hüüatas ema Miina.

«Mis õigust sina siis nüüd taga ajad?» küsis isa. «Kas sul on palk saada või?»

Et Lonni kohut pidi käima hakkama, see oli niivõrd imelik, et isa Peksi selle üle rohkem mõtlema pidi kui muidu.

«Ei,» vastas Lonni. «Palka mul sealt saada pole, sealt ma tulin ammugi ära. Ega minagi pole kolimata saanud.»

Ning ta veeretask oma juttu pikalt-laialt. Ta nägi ja valgustask asju nii, nagu ta elukogemused olid teda õpetanud.

«Mul on ju niisugune hale süda,» ütles ta poolnutuselt ja samal ajal jänehäälselt, nõnda et see teatavat lohutust pakkus selle koomilise varjundi näol, mis see kuulajais tekitas. «Kes seda näinud on või usub, kuid ma olen ikka nutnud. Kui esimest korda kodust lahkusin ja isa mind saatis, siis jäin seisma toominga alla, mis kasvas kivikünkal, ja nutsin. Pisarad muudkui tulevad, mis ma parata saan. Esimene peremees, keda ma teenisin, oli kangesti lõbus, aga jõi, tööd küll just väga liiasti ei nõudnud, kuid jõi ja kraaples ja perenaine oli niisugune, noh, närviline või mis ta oli, kes tast aru sai. Mõnikord oli hea, aga teinekord muudkui hakkas näaklema ja sõimama — halb oli kohe kuulata. Nojah, need olid siis Määratud, kelle juurde te mind panite. Aga Määratud naabruses elasid usklikud, baptistid. Perenaine oli kangesti vaga, peremees ka, aga see ei

näidanud nii väga välja. Oli aga niisugune vali ja omaette, ei ta palju rääkinudki.

Hakkasid mind need baptistid meelitama. Perenaine, nii kui mind nägi või juhtus kuski kokku saama, hakkas aga peale ajama, et Lonni, sa oled tõsine tüdruk, sa meeldid mulle, mis sa seal Määrdude juures teed, ajavad su veel hukka. Tule meile, meie peame kohe sind oma lapse asemel. Olid teised kangesti head ja sõbralikud, et muudkui Lonni ja Lonni, millal sa meile tuled. Vahel kui kokku sai, kohe hakkas pärima, et kas Määrdude juures ka enne ja pärast söömist käsi risti pannakse. Noh, meil niisugust moodi ei olnud. Siis nimetas mind oma õeks. Mis mina, seitsmeteistkümne-aastane piiga, pidin inimestest teadma. Olid teised ikka lahked ja mina viimaks läksingi Määrdude juurest ära. Need küll naersid, et nüüd sa lased ennast ristida, Lonnist saab jumalalaps, aga ei keelanud, ütlesid, et kui sa tahad, eks sa siis mine. Ega mul seal esialgu ka paha ei olnudki, ainuke, et käed tuli söögilaua taga risti panna ja kangesti vaga nagu ette teha, mõnikord kippus kohe naergi peale, aga kus sa naerda võid.

See oli suvel, kui nende juurde läksin; sügisel perenaine hakkaski mind palvetundidesse kutsuma. Ma esiteks ei läinud, aga siis jäi perenaine nagu tõsiseks. Peremees ise ütles ka vahel jutlust. Kui olin nendega seltsis palvetundides käinud, siis hakatigi peale käima, et lasku ma ennast ka ristida. Aga seda oli nii imelik mõelda, et ma olen juba leerinud inimene ja nüüd lase veel ennast ristida. Ja külas näägutatakse ja pilgatakse veel pealegi. Viitsin sellega ikka aega, ütlesin, et pean teiega enne rääkima, et mis vanemad sellest mõtleavad. Noh, eks tulnud kevad. Nelipühi eel hakkasid uuesti peale käima, meelitasid ja sulasid minu ümber, et Lonni, sa oled meile nagu oma inimeseks saanud, nagu tütar kohe. Olid nagu mustlased, ei andnud enam hinge- rahu, ja siis ma viimaks lubasingi, et lasen ennast ristida.

Lapsi nendel ei olnud, oli ainult perenaise isa, elas omaette saunas, suurt temaga tegemist ei tehtud. Mind nad ei lasknud kunagi vanainimese juurde, oli sul mis tahes sinna viia, sõna või kutset, või teinekord, kui vanainimene oli haige, ka toitu, ikka perenaine ise viis

ja käis. Aga see oli just nelipühi laupäeval — sel päeval me põllul ei töötanud, puhastasime ja koristasime kodus — kui minu süda ei andnud rahu, et miks vanainimese sauna keegi ei puhastanud. Kui talutoad olid koristatud, siis võtsin julgust ja ütlesin perenaisele, et tehku ta, mis tahab, mina lähen pesen ka vanainimese toa puhtaks. Suured pühad, igal pool viiakse kased tuppa, ja kangesti ilus ilm oli, et hakka kas nutma või naerma. Kuidas see vanainimene seal üksinda, ja toad mustad, kedagi pole ka, kes kaski viiks. Aga kus perenaine hakkas mind noomima, kohe kurjaks sai, et mis sa topid ennast sinna, kus sind tarvis pole. Ütles, et vanaisa ei tahagi, et teda segataks, see niisugune va paha ja must vanamees, ei salli kedagi ega taha, et põrandaidki pestakse. Aga minu süda ei andnud ikka rahu. Ei tea, kuhu see perenaine siis korraks läks, et ma mahti sain vanaisa tuppa lipsata, või oli perenaine väljas, ei mäleta hästi, küsisin siis vanaisalt, et miks ta siis ei taha, et ta põrand puhtaks pestakse. Jah, vaat kus oli valelik, perenaine ikka, ise usklik ja vaga, aga valetab oma lihase isa peale.»

Siis Lonni ei saanud oma jutustust enam jätkata, sest isa kõhatas ja ütles:

«Noh, usklik, — kes need veel suuremad valetajad on ja vargad kui usklikud. Ma olen alati ütelnud, aga või see ema mind tahab uskuda, muudkui kirikusse ja kirikusse.»

«Vanaisa tegi suured silmad,» jätkas Lonni, «vaatas ringi ja muutus nagu kartlikukski. «Kes sulle seda ette valetas, et mina tahan mustuses elada. Sa pole siia sisse jalgagi saanud — tule ja vaata.» Olen mina ka elamist näinud, aga mitte niisugust. Kohe hale hakkas vanainimesest, kui mõtlesin, et tütar on suure talu omanik, käsi oskab küll söögilaua taga risti panna; kas ta ei häbene — palvetundides uluda. Noh, hakkasin nutma, ei saanud kohe teisiti. Ja siis jooksin kohe vett ja luuda tooma, enne kui perenaine näeb ja keelama tuleb. Aga kui sain tööle hakata, siis ta oligi mul kannul. Hakkas kohe kurjustama, et Lonni, mis sa siin teed, kas ma ei ütelnud sulle, et seda pole tarvis teha. Minul tulid jälle pisarad silma, küürisin ise ja nutsin. Ja ütlesin perenaisele, et tehku ta, mis tahab, mina küürin vanaisa toa

puhtaks, ja kui ta oma kaevust ei luba vett võtta, siis toon naabritelt või küürin kas või oma silmaveega. Siis ta mind enam ei keelanudki, aga jäi tõsiseks, kuid vanaisa hakkas mind hoidma. Ütles ka, et ära sa rumal ole, et lased ennast ristida. Sa ju näed, missugused nad on, palju hullemad kui sina ja mina kahekesi kokku. Ja ega ma ei tahtnudki ennast enam ristida lasta, ma ei tea, kuidas ma nii rumal olin, et see mõte mul kord pähe tuli. Palvetundidesse ka enam ei läinud, ennem läksin juba vanaisa tuppa ja ajasin seal juttu. Oli nii kena vanainimene, mõni on rumal, ajab rumalaid sõnu suust välja, aga see oli nii mõistlik ja alati muudkui tänas. Ütles, et kui tema ära sureb, siis ta kingib oma uuri mulle. Ega see kõik perenaisele ei meeldinud; hakkas taga kiusama, kui nägi, et ma palvetundidesse enam ei läinud ja ristimisest ka ära ütlesin. Käsi ma ka enam risti ei pannud, häbi nagu hakkas, kui mõtlesin, kuidas inimene võib valetada ja süd ametu olla oma lihase isa vastu. Ei olnud siis enam üks ega teine asi hästi tehtud, hakkas nurisema ja virisema, laitis nüüd sealt, kust varem kiitis. Kaua ma seda kõike pidin kannatama, mina kohe ei taha riidu, võtsin siis oma pambud jälle kokku ja läksin Otsale, seal perenaine oli parajasti haigeks jäänud.»

«Kas sa oled praegugi seal?» küsis isa Peksi.

«Jah, pole enam kohti vahetanud, otsid paremat, aga saad viimaks veel hullema,» jätkas Lonni. «Noh, jah, kui ma Otsale olin läinud, siis töötasin, et ma enam nende baptistide poole ei lähe, aga vanaisa hakkas mind Otsal vaatamas käima. Muudkui tuli aga jälle tatsatatsat, kepp käes ja piibunosu hambus. Ega tal siis seal igakord midagi sees ei olnudki, imes aga niisama. Tütar ei lasknud tal tubakat kasvatada, aiast ei andnud peenart ja paljudest see vanainimene suutis oma sauna juures kaevata. Vaat siis, ole peremees ja sul on maa ja kõik — kui jääd vanaks, oled ära tõugatud, peetakse nagu koera. Mina veel Otsal kasvatasin talle peenra tubakat, teised naersid ja nimetasid teist minu peigmeheks. Kui taat haigeks jäi, siis saatis sõna, et mingi mina teda vaatama. Ükskord siis andiski oma uuri minu kätte, ütles, et võta sina see, sina oled seda rohkem väärt kui oma tütar. Ja et temal pole ka seda nii väga

tarviski, tema pärib terve taevariigi, aga sina ei tea, kas oled midagi pärinud või pärid peale orjuse. Silmad olid teisel omal niisked. Ma olin rumal, ei osanud midagi mõtelda ja võtsingi kingituse vastu. Kas mina teadsin, et sellest tuleb pahandusi. Nüüd tänavu, kartulivõtu ajal, vanaisa suri ära ja tütar süüdistab mind, et ma olen uuri varastanud. Ja jumal teab, mis veel, lubab kohtusse anda. Mõtlesin, et lähen linna ja räägin mõnele advokaadile.»

«Mis sa sellest loodad?» küsis isa Peksi.

«Teab ehk nõu anda.»

«Tea nad midagi, vaatavad ainult, et saavad su raha kätte — pärast pole sul uuri ega raha kumbagi. Kes võib seda tunnistada, et vanaisa sulle uuri kinkis.»

«Aga kes sedagi võib tunnistada, et ma olen varastanud.»

«Tütar,» vastas isa Peksi. «Võib-olla kui sul on palju raha, ehk sa siis saad kohtus õiguse, kuid vähesega ära mine ligigi.»

Ka ema Miina arvas, et Lonni parem andku uur heaga tagasi, kui ta ei taha, et teda varguse eest vastutusele võetakse. Aga siiski see oli hirmus lugu ja seda andis nii mitmet moodi põlastada. Ainult isa Peksi ei imestanud nii väga. Hoopis rohkem oli tal põhjust imestada selle üle, et Lonni nutma hakkas. Üle kolmekümne inimene, kuidas ta võis veel nii titake olla. Kui see oleks Meelita või Leida, siis ta veel saaks aru. Lonni ise ei teadnud, kas tal oli kahju uurist või õigusest, või koguni vanainimesest, kes nüüd ise puhkas mullas ega teadnudki, et tema heldest südamest antud kingitus ainult pahandust tekitas.

Nii siis ei olnud tal põhjust linna minna ja ta jäigi teisel päeval vanematele abiks linu masindama. Teda vaadati ja kuulati, ja pärast seda, kui ta oli nutnud, tundus ta jäme hääl veelgi võõram olevat. Nagu ta nooremaile õdedele ja vendadele oli võõras see tükike elugi, millelt ta oma jutustusega katte üles kergitas. See ärritas ja tegi ärevaks noorte kujutlusvõime.

Ah, ka niisugune võib olla elu, mis neil ees seisib.

5.

Jaanilt tuli küll kiri, kuid Jaani ennast ei tulnud ega tulnud, kuigi isa talve paiku teda ikka kärsitumalt hakkas igatsema. Ta ei tahtnud ootama jääda, kuni vana maja kaela langeb. Kuigi seda oleks ehk andnud veel kaua oodata, oli Peetril siiski meeldiv selle lammutamisele mõelda.

Seni ta oli kõik küsimused üksinda otsustanud, kuid majaehitamise üle ta tahtis tingimata Jaaniga nõu pidada. Oli ju Jaan Rohuväljal mõnda aastat ehitustööde juures käinud ja pidi seda tööd juba niipalju tundma, et võis uue maja ise üles raiuda.

Kas aga Jaan ise enam maale tahtis tulla, selle küsimuse üle isa Peksi hakkas mõtlema alles nüüd. Seesama ehitustööoskus, mis teda alati oli rõõmustanud, hakkas nüüd muret valmistama — sellega Jaan võibki linna leiba teenima jääda. Ega maalgi nüüd enam väga viga ei tohiks olla. Talu on oma ja kui nüüd põldu enam ei peteta, siis Kaarel peaks saama niisuguse hariduse, millega ta igal pool võib läbi tulla.

Sellest oli Peeter mõtelnud ja sellest oli mõnikord räägitudki, aga kas siis noorel inimesel nagu Jaan igakord seda õiget järelemõtlemist on.

Ning esimest korda isa Peksi koges, et asja kärke otsustamine ei taha tema käes edeneda. Kas takistas seda Jaani asjatundliku nõu puudumine või oli sünnimus, mida majaehitamine endast kujutab, niivõrd suur ja tähtis, et seda üksinda ei tohtinudki arutada.

Kõik see polnud Peeter Pekstile päris selge, kuigi ta sagedasti kaotas asja vastu huvi just seetõttu, et polnud asjasse pühendada kedagi teist, kellega pidulikumalt kui muidu läbi arutada maja mõõdud, selle asupaik, ruumide jaotus ja kas või vaieldagi selle üle, kui palju kulub palke, naelu ja muud ehitusmaterjali.

Seetõttu tundus kogu kavatsus olevat kuidagi poolik, rippus paaril talvekuul nagu õhus, kuni Peeter veebruari lõpul järsku otsustas palkide ostmise.

Nõnda hakkaski esimene talv Vankril lõppema. Märtsipäevade hele päike laotus üle väljade. Räästad

tilkusid ja lume silmipimestav helk, mis tungis väikestest akendest tarre, ei halastanud nõgiste le seinapalkidele.

Kuidas oli säärases majas seni elatud ja kuidas oleks siin edasi elatud? Sellele kõigele oleks olnud väga raske mõelda, kui vana maja ette poleks veetud palke, mis päikesepaistes nii lootusrikkalt lõhnasid.

Kevad tuli.

Isa Peksil oli kiire. Ja kiire oli veel, mis jooksis mööda reejälgi, uuristades endale niresid, kogunes nõgudes lume alla, kuni ühel päeval lõi põldudel suurte lahmakatena tuules ja päikesepaistes sinetama.

Peeter kuulas lõokeste laulu ja oli nagu võidujooksu peal väljas. Kumb jõuab enne, kas kevad või tema?

Õnneks ei olnud palgid kaugel. Varahommikuti, kui härm oli maas, kui öö oli tükati juba palja maa kondiks külmetanud, katsus Peeter kaotatud aega tasa teha.

Nüüd võis ta endast täie rahuga kinnitada, et tal on rahutu veri. Nendel öödel ta peaaegu ei maganudki. Ta valvas ja mõtles. Ning vaevalt hakkas Pikakõrre taga koitma, kui Peeter hobuse ette rakendas.

Nõõ, tõmba, kiirusta, raudjas! Praegu on kergem, praegu me veel kuidagi saame, aga oota, las tuleb päike välja: kui ta jõuab meie uudismaa kohale, sinna, kust me talvel hagu tõime ja kahevahel olles arutasime, mis majahitamisega teha, siis läheb vesi ja lõokeste trall lahti.

Siis on meil piinlik, kui nemad trallivad. Reejalased karjuvad muda peal ja Tuks teeb oma püksid märjaks. Tuks on vana, talle ei meeldi märjad püksid. Märjad püksid meeldivad ainult noortele. Aga vaata, kuidas ta praegu traavib, kõige ees. Ei ole enam kodukäijaid, kelle pärast uluda. Kodukäijad, need koletised, kardavad lõokesi ja valgust. Ja varsti me lammutame selle vana majagi, milles lapsed häbenevad elada, sest seal on pime ja must. Lapsed armastavad valgust, nemad ei taha uskuda kodukäijatesse. Ning ükskord, kui meil on uus maja, siis on selles uued lõhnadki.

Neid uusi lõhnu on juba nüüdki tunda, oota ainult, las päike tuleb välja, oota, kuni võtab tee pehmeks ja poriseks ning õuel hakatakse palke koorima, Juba

nende lõhnade pärast, mis siis koorte alt valla pääsevad, kevadist õhku uute lootuste ja aimustega täites — juba nende lõhnade ja aimuste pärast maksab ööseti valvata ja varahommikul, kui küla alles magab, reega metsa kolistada.

Lumi läks.

Ükski öö ei täitnud lootusi, mis isa Peksi neiu pani — külmetas küll sagedasti, kuid värsked lumepatakad jäid tulemata. Ometi sai Peeter suure enamuse palke koju. Ei maksnud kurta ega hädaldada nende sarikute pärast, mis metsa jäid.

Isa Peksi ei olnud võidujooksu päriselt võitnud, kuid ta hinges ja meeltes ei puudunud rahuldustunne, kui ta laubalt high pühkis. Juuksed olid pealaele ja otsaesisele kleepunud, olid olnud seda seitsaadik, kui oli näha, et kevad peale pressib. Meeski ajas nagu pihka välja. Kuid nüüd võis ta mõnikord ka palgiotsale istuda ja puhata, istuda ja ringi vaadata, kuidas kevad oma tööd tegi.

Mida rohkem mees palke kooris, mida kõrgemaks kasvas õues koortevirn, seda rohkem oli tunda lõhnasid, seda soojemaks muutus päikesepaiste ja seda kirglikumalt hakkasid lõokesed trallitama.

Ning ühel päeval lendas palgiotsale linavästrik, kõigutas saba, vaatas viltuse peaga vaigupiiska, mis päikesepaistel sätendas nagu kullatera, ja kõigutas jälle sabaotsa. Seda ta pööras ja keeras nagu adra käsipuud. Ah, või kündma! Jah, ka sellele tuli mõtelda, kuid praegu olid isa Peksi peopesad tõrvased ja meeled mõlkusid ehitamise juures.

Kevad tuli ja oli uhke, et oli võitnud. Kevad oli nagu Peksi palgivarnast valla pääsenud, sest Taada õuel ei olnud palgivirna ja seal ei tulnud kevad nii tormitseva ning uhkena kui Vankri õuel.

Vana Taada istus toas akna all ja talle tundus, et on vilu, kuigi päike paistis. Juba mõnda aastat oli ta tähele pannud, et kevaded on kuivad ja külmad. Ja talle ei meeldinud enam põld. Pärast seda kui poiss võis äkke taga joosta, piirdus tema osa põllutöös ainult külvamisega.

Küürakana oli ta sellega kuidagi ikka toime tulnud, aga nüüd hakkas seegi auväärne amet vastu. Kui ta

seemne peost valla puistas, ei tundnud ta enam rõõmu nagu vanasti. Ei, nüüd ta silmad saatsid laiali kargavaid ivi mingi nüri nukrusega. Talle tundus, et muld on liiga kuiv, liiga külm, koguni terav seemne jaoks.

Mullal ei olnud Taada arvates seda pehmust, mis tal pidi olema ja mis tal varem alati oli olnud. Ja Taada pidi visalt mõtlema, et seeme niisuguses mullas enne kõduneb ja sureb kui jõuab tõusta.

Ometi hellitas ta selle meeleheitele viiva ja ahastama paneva tunde kõrval usku, et kusagil peab olema pehmem ja soojem; et kusagil on niisugune lõhnav paik, kus rohi tärkab ja kõik haljendab. Kusagil vee läheduses ja metsa sees, õige sügava metsa varjulises sosis.

Seal oleks imevaikne ja seal oleks mõni rammus mullikas või lammas. Rammusus ja soojus — need mõisted olid tema jaoks nüüd lahutamatud. Aga need tal just puudusid. Ta ei leidnud neid koduõuelt ega põllult, neid ei olnud põhuvirna ääreski, kus ta vahel uskus neid kõige rohkem olevat.

Ning ikka sagedamini puges ta selle kõleda maailma eest kasuka alla ja mõtles olemisest metsa sees.

Selle ebamäärase tunde ajal läks Taada sel kevadel turbarabasse esimesena. Teispool küla põldusid tõusis tee märke, lookles siis tükk maad läbi noore männiku ja laskus viimaks suure segametsa alla.

Niipea kui Taada jõudis suure metsa alla, kus jalgealune teerada armsalt pehmeks muutus, tekkis tal tunne, et on sattunud sinna, kuhu ta kodus nii väga oli igatsenud. Siin oli vaikne ja tublisti soojemgi. Ja kohe elustus mälestusi väsimusest, mis sügava une kaasa toob. Teda ei häirinud see, et teisi turbalõikajaid veel rabas polnud. Tema arvates pidi raba ammugi juba sula olema, kuid, vaevalt paar turbakihti välja löiganud, sattus labidas ikka sagedamini keltsale.

See üllatas teda ja tegi meele nukraks, kuid ei pannud veel lootust kaotama. Ei võinud olla, et ta oli eksinud ja kodus valesti arvestanud: metsas ometi pidi soojem olema.

Päike paistis, tuultki kuuldus kohisevat kaselatvades, mis õrnalt haljendasid. Kõik see, ja linnukeste sirin, mis vahetevahel kostis nagu määratu suurest kõrgusest,

nagu mingisugusest rohelisest ja pühalikust võlvialusest, kinnitas küüraka veendumust. Hea oli ka see, et siin ei olnud ei tolmavaid põlde, ei kuiva mulda ega tuult, mis muudkui puhus, kord Konnakõrve, kord Pikakõrre poolt.

Korjanud mahalangenud küünikatuse äärde küljaluseks kanarbikuvarsi, mõtles ta küljeli olla minutit kümme või tundi veerand, kuni sooja saab. Ta sulges silmad ja ootas. Kusagil läheduses pidi hõljuma viimaks ometi mingi õnn. Või oli see kauaoodatud tasu, mille kättesaamise tund pidi nüüd järjest lähenema.

Ta uskus, et peatselt levib üle terve keha mõnus soojus, algab mingi voolav rahu, mis teda nõnda kaasa kannab, et temal pole vaja muud kui kinnisilmi kuulata. Ning algul tunduski, nagu kõeks seljataga ahi ja selle miilav suu on tema kukalt ja selga paitamas. Ent samal ajal käisid kusagil külmavärinad.

Kõrge segamets kohe turbaaukude taga kohises katkestamatult ja kui Taada selle kohina saatel hetkeks tukastas, läks kõik nii võõrastavalt segi. Kusagil kõrgel võlvide all, mis püsisid endiselt pühalikud, sirises linnukesti, kuid madalale paindunud kaseladvust tilkus jäist vihma.

Ärgates oli Taadal külm. Oma kangestunud keha püsti ajades ta kahetses, et oli joonud kaasavõetud piima. Kuid ei! Sa suur jumal — mis see siis oli? Ka töö ei andnud sooja. Veri tardub ja jääb panka nagu külmetanud turvas! mõtles Taada kasvava rahutusega. Rabas ei töötanud veel keegi peale tema. Ta oleks võinud hüüda või mitte hüüda, see poleks teda ei abistanud ega naeruvääristanud.

Kui Taada mõtles kodule ja külale, siis ta nimelt kartis end naeruvääristada, kuigi see päris kindel ei olnud, kas varase kojuminekuga või mingi muu asjaoluga. Selge oli, et rabas töötamisest midagi välja ei tule. Aga missugust teed mööda koju minna? Sa heldus jah! Mõte tolmavast põllust tegi valu ja see valu liitus mõttega, et niipea kui ta Kukemäelt küla poole alla läheb, näeb igaüks, et ta rabast tuleb. Ja päike seisab ikka veel nii kõrgel! Mis inimesed mõtlevad, kui nad näevad teda, vana Taadat, poolest päevast turbalabidaga koju minevat! Või keegi temale seda ütlema tuleb. Aga üks iga-

mees tea, mis on küla — see naerab kõiki: rumalaid ja laisku, sante ja hulle. Ja haigeid! Ei, seda nad ei tohi teada, et ta läheb koju külmavärinatega keres, sest mis sellest elust niiviisi tuleb, kui küürakal tervist ka ei ole.

Ei olnud kedagi, kes oleks andnud nõu, kas koju minna või ootama jääda, kuni päike on Kukemäe taha veerenud, maa pruuniks ja mets tumeroheliseks muutunud, kuni põldudele on laskunud vaikus ja hääled koonduvad tarede juurde. Säärasel tunnil oli Taada alati koju läinud ja siis oli täiesti ükstapuha, kas labidaga või ilma.

Kui Taada turbalabidat hakkas peitma, siis imestas ta väga, et ta sellele õiget peidupaika ei leidnud. Seda tuli hulk aega otsida ja selleks ei olnud ei üks ega teine koht küllalt hea. Ning siis, kui labidas oligi parajasse kohta torgatud, tuli veel kaua ringi vaadata, et oleks meeles, kui ükskord jälle tarvis läheb.

Nii ta tuli rabast ilma labidata ära. Ja alles kojujõudnult mõtles ta võimalusele, et ta ise ehk enam kunagi rabasse ei pääse. Ning kartes, et ta haiguse kestel võib labida asupaiga ära unustada, ütles ta kohe koju jõudes:

«Sa, August, vaata, ja, Maali, kuula ka: tööriist jäi kahe mätta vahele, sinna, kus see läinud-aastane auk oli . . . Kui mina ei peaks enam tõusma — kase okstesse on sõlm tehtud.»

«Mis sul siis viga on?» küsis Maali pahaselt.

«Ega suuremat ühti,» vastas Taada kõhatades. «Ainult külm hakkas! Tea, mis asi see ongi, et enam sooja ei saa. Jalad nagu jäätükid.»

«Hambad plagisevad pimedal suus justkui vanal hundil,» ütles Maali halvustavalt. Ta oli mehest hulga noorem ja lõkendas tervisest.

«Mis ma muud,» ütles Taada lauset lõpetamata. «Aga ega sul, Maali, maksa külas rääkida, et ma haigeks jäin.»

Siis hakkas ta ägisema kasuka all.

Ja ei olnud enam metsa, kus oleks pidanud soojem ja pehmem olema.

Aga tema kinnitustest hoolimata käis Maali juba järgmisel hommikul terve küla läbi ja rääkis igas talus, et

Taada on haigeks jäänud. Kõige viimaks tuli ta Vankrile ja sai Peetriga õuel kokku.

«Olen terve küla läbi käinud,» ütles ta jutu alustamisel ettevaatamatult.

«Noh?»

«Näe, vanamees jäi haigeks. Eile rabast tulles temal korraga muudkui kange külm, ja . . .»

Isa Peeter, kes teadis, kuivõrd jutukalt Maali võis esineda, ei läbenud lõppu oodata, vaid küsis:

«Mis abi sa siis nüüd külast otsid?»

«Vanni,» kostis Maali, «Mõtlesin teisele vanni teha.»

«Miks sa siis kohe meile ei märganud tulla?» küsis Peksi. «Sa ju teadsid küll, et meil see olemas on.»

«Ei tulnud nagu kohe ette,» vastas Maali punastades, sest ta mõistis alles nüüd, et külla tõtates oli ta mehe haigusest rõõmu tundnud ja et ta seetõttu oli vannitsimistki küla teisest otsast alustanud.

Vann oli nädalapäevad Taadal ja kui siis Maali koos Augustiga selle ära tõi, oli vana Taada surnud.

Nelja päeva pärast ta maeti laulu ja jumalasõnaga. Ning paljudele, nende seas ka Peetrile ja Miinale, tuli nagu imelik ette, et surnud oli Gustav Rimmi ja mitte vana Taada.

Teda oli ikka Taadaks kutsutud, oli nagu unustatudki, et tal veel teine ja õige nimi on. Nüüd see õige nimi pääses valgeks värvitud puuristil jälle ausse.

Ent samal ajal kui teised mõtlesid nimest, mõtles Kaarel hoopis kõrvalisele asjale. Arvestades surma suurt tõsidust, tundus see poisikesele koguni nii kõrvaline, et ta esialgu sellest nagu hästi ei sõندانudki mõtelda. Aga need mõtted tulid tagasi, olgugi et Kaarel neid ebasündaiks arvas. Koolis olid teised poisid Augustit mõnikord narrinud, minnes talle nina alla ja üteldes: «Taada võttis omale Maali sellepärast, et Maali oskab head traadilõnga kedrata.»

Kaarlile oli säärane tänitamine tundunud ulakusena, kuid nüüd sellele mõteldes hakkas tal nagu kõigest kahju: vanast Taadast, kes enam traadilõnga ei vajanud, ja Maalist, kellel polnud enam Taadat, kellele traadilõnga kedrata!

6.

Isa Peeter oli juba varakevadei vasikat kasvama jättes ütelnud, et tapab selle Jaani kojutulekuks.

Kui see päev varsti pärast vana Rimmi matuseid kätte jõudis, oli vasikas päris mullikaks kasvanud ja aeg üsna jaanipäeva ette jõudnud. Ei puudunud enam kuigi palju heinatööst ja seetõttu oligi töödega niisugune vaheaeg, et Vankril võidi poja kojutulekuks vabalt suuremaid ettevalmistusi teha.

Kuna Jaan varem ei olnud kroonust kodus käinud, siis kujunes see omaette suursündmuseks. Aga kuigi ka sel öhtul nagu alati linnast väljusid omnibussid, mis Vanakülast läbi sõitsid, ei tulnud Jaan ometi omnibussiga. Ta ei tulnud lõunasega, mis posti vedas, ja kui ka õhtune, mille tulekut juba kaugelt jälgiti, küla vahelt peatumata läbi sõitis, siis elati üle päris suur pettumus. Ei suudetud kuidagi enam mõista, miks Jaan sugugi koju ei tahtnud tulla.

Pidi ju ikka tulema, oli kirjutanudki, et tuleb.

Aga sel hetkel, kui isa Peksi oli hobust köietamas, sõitis Jaan taksoga ukse ette.

«Ah siin ongi see vana Peetri häärber,» hüüdis ta harkisjalu õuele seisma jäädes.

Peeter nägi ja kuulis seda põllupeenralt. Ja kuigi tal oli kahju, et ta sel silmapilgul kodus polnud, jäi ta ometi veel kauaks vaia kallal nukerdama. Ta nukerdas seda kauem, mida suuremat kiusatust kojuruttamiseks tundis. Nüüd oli siis päevaselge, et ta kõik need päevad oli Jaani nagu narr oodanud. Kas ta varem oli kedagi niimoodi igatsenud? Ja mis oli siis temaga vahepeal juhtunud? Kas tuli see sellest, et tal oli pojaga nii palju rääkida ja nõu pidada, või oli see vargsi ligihiliv vanadus? Jah, küllap sedagi omajagu ikka oli. Ning kojuminekul mätta taha komistades sai ta sellele mõttele aina kinnitust.

Ta tuli põllupeenart pidi alla, nägi Jaani õuel palgiotsal istuvana suitsu tegevat ning aeglustas astumist. Oli tarvis õige karm nägu ette teha, et mitte piinlikkust tunda poja ees, keda ta oli vahest ehk liiga suure kärsitusega oodanud.

Säärane paras kurjus oligi isal näole kistud, kui ta kambri otsas kasvava sirelipõõsa tagant palgil istuva poja ette astus.

Aga kui ta Jaani, kellest tal vahepeal oli loodud kujutlus kui täismehest, nägi paraja auru all olevat, tõmbus ta suu ometi naerule.

«Noh, mis sa siin istud?» küsis ta tere asemel.

«Aga kus siis?» küsis Jaan vastu, pilku vana maja katusele lüües.

«Tuppa ei tahtnud minna?»

«Vaatan enne väljast.»

«Et kas langeb sisse?»

«Neh!»

«Ei jah,» ütles isa Peksi, «ega ta suurem asi ole. Aga kas sa oled ka vaadanud, kus sa ise praegu istud?»

Jaan vaatas selja taha, ja Peeter lisas:

«Ole mees ja raiu üles.»

Aga nüüd tuli ema Miina, näol mahe naeratus, ja kutsus õhtulist võtma.

«Ei meil jah,» ütles isa söögilauas, «polnud enam suurt usku, et sa siia tuled. Vahetevahel sai Künka Andrest nähtud. Tema käest me siis ka kuulsime, et sul hing sees ja et sa jälle Rohuväljal oled käinud.»

«Seal ju kõik tuttavad,» vastas Jaan pisut punastades, «metsad ja kohad, aga siin ei tea kuhu minna või astuda. Kolm korda lasin auto kinni pidada...»

«Sa siis küsisid,» hüüdis isa Peksi, laskmata Jaani lõpetada. «Muidu ei osanud tulla.»

«Mis siin imestada,» vastas Jaan.

«Kas sa siis Jaagupi ajal siin ei käinud?»

«Või mina seda enam mäletan,» ütles Jaan. «Ja hea, et ei mäletanud, muidu ma poleks julgenud hingatagi, et Vankrile sõidan.»

«Ega sa siis lootnud mõisa eest leida?»

«Niimoodi ma inimestelt küll küsisin,» vastas Jaan.

«Ega sind siinkandis keegi veel ei tunne,» ütles ema.

«Ei, kes teda siin tunneb,» möönis isa.

«Jaa, noh,» ütles Jaan, «sellepärast siis alati Vankrile jäigi tulemata. Linnas mõtlesin igakord, et tulen teid vaatama, aga kas vagunis või jaamas oli ikka mõni tuttav Rohuvälja mees ees. Sai juttu aetud ja nii see läks.

Pealegi sai mõteldud, et üks ma tagasisõidul põika sisse.»

«Aga ei põiganud,» ütles isa mitte ilma elutarga vihjeta, et küll me teame juba, kuidas sellega lood sealpool kandis on.

«Aeg jäi napiks,» vastas Jaan tagasihoidlikult ja ilmse tahtega sellest jutuajamisest pääseda.

«Teadagi,» ütles isa, «miks ta ei pidanud napiks jääma, kui Marta turgutas ja vana Andres muudkui ajas oma mõnusat lori. Kas ta sulle ka palju valetas?»

«Kuidas valetas?» küsis Jaan, üha tagasihoidlikumaks muutudes.

«Noh, ühest ja teisest, ega Andresel mokast puudu ole.»

«Ei mina ole aru saanud.»

«Kuule nüüd,» hüüdis Peeter uskumatult, «küllap valetasite siis teineteise võidu.»

Jaan kiskus kulmu pahaselt kortsu, kuid Peetrile see nooruki vihahakatus tegi ainult nalja.

«Ära sa, Peeter, ikka jälle nõnna,» keelas ema Miina.

«Jaan ei taha kuuldagi, et Andres valetab,» näeris Peeter ja küsis: «Kas ta sulle pole Jaapani sõjast midagi veel hambasse puhunud?»

«Mis te siin ometi mõtlete?» küsis Jaan juba pahaselt, kuid ühtlasi jällegi punastades. «Kõik on niisuguste imelikkude nägudega.»

«Eks meil kõigil ole hea meel, et sind jälle näha saime,» vastas isa.

«Ei tea, kuidas siis ka Marta käsi käib?» küsis ema selga laua poole pöörates.

«Ah-haa!» hüüatas nüüd Jaan. «Siis seda te arvategi, et ma Marta pärast Rohuväljal käin.»

«Noh, kelle pärast siis veel?» küsis isa naerdes.

«Mul on seal muidu tuttavaid,» punnis Jaan vastu.

Aga seda juttu ei tahtnud Vankril keegi uskuda.

«Ega muud,» ütles ema Miina, «kui et Marta on ehk sinu jaoks liiga peenike. Sul on ju vaja inimest, kes midagi ka teeb, aga kuupaljukest see Marta...»

«Taga hullemaks,» ütles Jaan, «või asjad on siin juba niikaugel.» Ja pöörates noorema venna poole, küsis: «Kas sul, Kaarel, ka pruuti on?»

«Kes tedagi teab,» vastas isa Kaarli eest.

Aga kui ema Miina veelgi tahtis Martast rääkida, siis Jaan tõusis üles.

Päike oli juba ammugi loojunud, kuid öö oli valge. Isa Peksi läks Jaaniga õue. Nad olid nüüd mõlemad väikest viisi purjus ja seisatasid palgivirna juures. Ja Peeter jutustas oma talvisest kõhklemisest ja sellest, kuidas ta hiljem oli veoga saanud käristada. Tee ju kippus vägisi ära minema. Kui oli aga hea tee olnud, siis oli ta saevabrikule vedanud, rakmeid ja rege lõhkudes. Ja sellegi vähese sõnniku oli hobune mööda ilma laiaili pillanud.

Kuhu aga nüüd uus maja ehitada? Ei ehitata ju kümneks või kahekümneks aastaks. Maja käib kauem kui ühe põlve ja sellepärast peaks Jaanilgi oma sõna ütelda olema.

Isa arvas ikka veel, et Jaan on juba täismees. Ja kui ta nüüd pojale uue maja kavatsetavat asupaika näitas, siis loomulikult ootas, et Jaan omapoolsete soovidega esineb. Metsa ääres uudismaal kasvas kaer. See oli hästi sirgunud, jämedakõrreline ja sinendav. Et öö oli valge, siis polnud vaja uut päeva ootama jääda, et Jaanile uudismaad näidata. Peale selle oli Peetril hobune köies ja uus päev ei täitnud väga pakiliste töödega peale.

See kõik tegi isa Peksi jala kergeks ja meelega kuidagi muretuks, kui ta Jaaniga mööda põllupeenart metsa poole läks. Oli nii hea näidata talu piire, mida poeg veel ei tundnud.

Aga kui nad metsa äärde jõudsid, kus Peetri südamerõõm kasvas, siis talle hakkas varsti tunduma, et ta oma tööd ei näita sellele, kellele oli lootnud seda näidata. Kaer oli ilus ja maapind siin võiski olla hea, seda Jaan ei eitanud. Aga kaera ta ainult riivas pilguga, ei võtnud ühtegi liblet sõrmede vahele, ja läks mööda sealt, kus Peeter oleks tahtnud kauem seisatada ja aega viita.

Jaanile oli see kõik endastmõistetav. Temale tundus, nagu peakski see kõik nii olema, et seal, kus varem lepik kasvas, kasvab hiljem kaer ja sedamööda rukis või nisu. Ta ei osanud kujutleda, kuivõrd juba niisuguse mõtte tekkimiseks, et lepiku asemele rajada põld, on vaja suurt armastust ja arutu hulka rõõmust rahutuid südamelööke.

Nendest rahututest südamelöökidest oli isa Peksi

enesetunne aga veel praegugi hell. Ikka enam ja enam puudutas teda Jaani pealiskaudne ja jahe suhtumine sellesse, mis temale kohe nagu tervet elu tähendas. Ning kujutlus Jaanist kui täismehest hakkas vähehaaval kustuma. Nende väheste päevade kestel, mis Jaan kodus oli, tekkis sootu uus pilt.

See oli pilt noormehest, kes armastas palju pikutada, sagedasti suitsu tegi, mõnda laulukest ümises ja mitte midagi ei teadnud ütelda sellest, mis ta siis peale hakkab, kui ükskord kroonust vabaneb.

Jaan oli kõike muud, kuid mitte täismees isa arusaamise kohaselt. On mees, aga ei ole ka. Niisuguse mulje sai Peeter pojast, kui ta nägi Jaani noorematega hullamas. Ning see mulje aina tugevnes, kui Jaan kodust kasarmusse ei rutanud, vaid ütles enese paariks päevaks jälle Rohuväljale minevat.

Ega siiski midagi muud üle ei jäänud, kui tuli ära oodata, mil ta kroonust päriselt vabaneb. Ons ta siis juba mehelikum või hüppab veel ikka siia-sinna. Ja kuhu hüppab, kas Rohuväljale või koju.

Seda kõike võis oodata küll isa Peksi Miinaga, aga mitte majaehitamine. See juba ei võinud Jaani koju-tuleku taga seista.

Nüüd oli Jaan käinud ja läinud, temal oli laulu-aeg ja teda ei olnud majaehitamine huvitanud sel määral, nagu isa Peksi oli lootnud.

Aga linavästriki oli kõige kärmem ja tema oli toimunud kõige otsusekindlamalt. Selleks ajaks, kui taluõuel algas palkide tahumine ja tema pesa palgivirna lammutamisel ära lõhuti, oli ta oma pojad vana elumaja katusesse viinud. Selle ebatasasel harjal ei olnud just kõige parem joosta, aga ometi nägi siit ette ja taha, nägi vasakule ja paremale ning võis kohe ähvardava hädaohu eest põgeneda.

Kõige sagedamini püüdis see hädaoht läheneda läbi kaerapõllu, mis Vankrit üleaedsest lahutas. Mõnikord tuli Rimmide kass üsna toa taha, aga siis oli ikka kas Tuks või mõni lastest platsis, või nad tulid kõik korraga, kisendades ja nõgestesse kive pildudes.

Aga vahel juhtus nõndagi, et kivid hakkasid ka naabri kaerapõllule sadama, ning see sadu ei lakanud enne, kui kass läbi kaera tagasi koduõuele pages.

Rimmide isakass oli vana ja ühesilmaline. Isa Peksi ütles, et kassi silma on kas August või hiir välja torganud, sest see vana isaloom oli hiirte suhtes kaunikesti ükskõikne. Kas sellepärast või mõnel muul põhjusel tegi August kassi elu mõnikord päris põrguks. Ometi ei võinud ta kannatada, et nende ühesilmalisel naabri toa taga halvasti läheb.

Niisugustel puhkudel ta oli varsti väljas ja siis algas lastevaheline tülitsemine, millest vanemad vaevalt oleksid eemale jäänud, kui poleks kibe heinaaeg olnud.

Nii ei olnud isa Peksil kõigest sellest aimugi ja ta ei imestanud põrmugi, kui August ühel päeval pärast heinaaega ehituse juurde tuli. Ainult Kaarel ja Meelita märkasid, et August oli näost hoopis isekarva, kui ta isa selja taha seisma jäi. Nii ta seisis natuke aega nõutult ja ütles viimaks:

«Põleb! Kui aega saate, tulge abiks kustutama!»

«Mis? Kus sul põleb?» küsis isa Peksi.

«Õlekuhi,» vastas August.

Sellal kui August nõnda ütles ja ära ootama jäi, kas teistel on aega abiks tulla või mitte, nägid ehitajad tellingult, kuidas leegid Rimmide õuelt üles loitsid. Ja alles siis, kui tuli oli kustutatud ja ehitajad uuesti tellingutele roninud, ütles isa Peksi:

«Või kui saate aega, siis tulge kustutama.»

«Ja kui aega ei ole, siis muudkui las põleb aga edasi,» arvas üks ehitajaist.

«Poiss põrguline küll,» arutas Peeter edasi. «Vaata aga, kuskohal temal viisakust tarvis ei lähe.»

Kuigi isa Peksi seda öeldes naeris, tuli tal oma ehitust vaadates ometi mure südamesse: liiga lähedal elas see suur poiss, kes armastas tikkudega õlekuhjas mängida.

7.

Sedamööda, kuidas uue hoone seinad kõrgemale kerkisid, armastas Kaarel ikka sagedamini tellingutele ronida. Ta tegi seda alati, niipea kui juhtus

oma ülesandest, mis seisnes samblakorjamises, mahti saama.

Enne veel, kui seinte raiumine lõpule jõudis, hakkas vana maja uue kõrval kääbusena tunduma. Alles ülevalt vaadatuna võis näha, kui armetu ta oli: pikk, madal ja mitmest kohast nagu vägisi laiali valguda tahtev. Kaarel ei roninud siiski tellingutele sellepärast, et vana maja mannetusest kahjurõõmu tunda.

Ta tundis rõõmu uuest majast ja teadis, et see rõõm kasvab kahekordseks, kui ta tellingult kauguses sinendavaid metsi vaatab.

Lõpule kalduva suve virvendused põldude kohal panid ta südame värisema. Ja kui ta süda värises rõõmust, millesse oli segatud nukrust nagu väga õrna lõhna, siis oli tal hea vaadata punase kivikatusega maja poole nõos, kus elas Ellen.

Seda maja vaatas ta poolvargsi ja siis, kui oli täiesti üksinda. Ta uskus, et kui ta näeks Ellenit, kui ta kohtaks teda teel alevisse, nagu talvel kooli minnes, siis oleks tal Ellenile palju jutustada. Ta ei räägiks Rimmide kassist ega sellest, kuidas on vahel Augustiga tülitse nud, vaid millestki suuremast ja tähtsamast. Ta räägiks oma lootusest sügisel linna kooli minna, kuigi isal on majaehitamine pooleli. Ja kui juhtukski nõnda, et tal parajasti midagi ei oleks rääkida, siis oleks niisama hea vaikides Elleni kõrval käia, teda kõrvalt vaadata ja oodata, kuni ta ise midagi ütleb.

Nii ta kujutles ja mõtles, aga kui ta ühel päeval alevisse läks ja Ellen talle vastu tuli, kassipoeg süles, siis kujunes kõik hoopis teisiti. Siis kujunes nii, et ta just Rimmide kassist pidigi rääkima. Ta ei sallinud kasse, kuid nähes Elleni süles kassipoega, hakkas ta oma põlguses kohe kahtlema.

Muidugi, niisugust kassi nagu Rimmidel, kes linavästrikkudele jahti pidas ja oravaid koju kandis, ei sal linud ka Ellen.

Kaarel ei hakanud küsima, kuidas Ellen mõtleb oma kassi linnukeste murdmisest võõrutada. Tal ei olnud selleks aega. Ta otsis neid suuri ja ülevaid tundeid, mis ta tellingutel seistes oli tundnud, kuid mida nüüd kusa gilt võtta ei olnud. Ja vaikidagi polnud hea. Viimaks ta ütles, et läheb sügisel linna kooli. See tuli küll veidi

järsult, ilma üleminekuta ühelt jutuainelt teisele, kuid Ellengi ütles niisamuti:

«Teil ehitatakse uut maja!»

«Jah,» vastas Kaarel.

Ta teadis, et Ellenil on alles algkool lõpetamata. Siiski ta oleks juba nüüd tahtnud küsida, kas Ellen linna edasi läheb. Aga kui ta seda parajasti küsida tahtis, meenus talle korraga vend Jaan.

Ta punastas ja sattus segadusse, kui mõtles Jaani pärimistele, kas temal ka pruuti on.

Sel korral see küsimus teda ei riivanud, aga nüüd ta tundis sellest häbi. Isegi mõtelda oli praegu sellest piinlik, otsekui oleks Ellen ta mõtteid lugeda võinud. Aga Ellen, kui ta olekski neid võimeid omanud, poleks ometi seda teha saanud, sest tal oli kassipojagagi küllalt tege- mist.

Ja edasi alevi poole minnes mõtles Kaarel imestusega ja üsna vaikselt näri- va südamevaluga, et miks see nõnda on. Ta oli kokkusaamist Elleniga igatsenud, aga tundis nüüd rõõmu sellest, et tütarlaps pidi rabelema hakanud kassipojaga koju ruttama.

Kaarel ei rääkinud Ellenile linna kooli minekust omapead, vaid isa oli talle suve kestel seda mitu korda lubanud. See oli üsna põhjalikult läbi arutatud küsimus ja sealjuures kostikortergi poolenisti valmis vaadatud. Aga kui poeg kooliaja lähenedes uuesti sellest juttu tegi, siis selgusid mõningad asjaolud, mis Kaarli ahas- tama panid.

Kas isa Peeter oli poja koolitamisele mõtelnud tel- lingutel seistes? Kas oli ta oma lubaduse andnud kerge- meelselt?

Ei, hoopis vastupidi. Ta mõtles sellele oma põldudel viljapeade keskel, mõtles sellele meiereisse piima ja tsemendivabrikule tünnivitsu viies. Ja kuni Jaani koduskäimiseni oli ta seda küsimust arutades endale ikka julgustavalt kinnitanud, et küllap saame sellestki üle. Alles pärast Jaani külaskäiku oli ta kahtlema haka- nud.

Mitte korraga, vaid aegamööda oli ta otsusekindlus asendunud kõhklusega. Murdes pead, miks Jaan nii vähe oli huvitatud kodust ja uudismaast, sai ta aru, et Vankri on siiski liialt väike, et kahte perekonda toita.

Ja kui ta siit edasi mõteldes meenutas, kuidas ta ise pidi isakodust lahkuma, siis muutus ta üha rahutumaks.

Selle rahutusega põllud veel kord läbi luusunud, tundis ta oma käsi üsna abituks muutuvat. Jah, ja miks ei pidanud need vanad käed abitust tundma, kui just nüüd, mil ta lootis oma elujärke omal maalapil parandada, hakkasid põllusaaduste hinnad langema. Ei maksnud vili, ei maksnud piim ega või enam midagi. Paistis, nagu oleksid kõikide kõhud korruga täis olnud, kellelegi ei läinud või ega liha enam sisse. Aga ometi polnud see nii, kuigi esialgu oleks võinud nõnda mõelda.

Kui isa Peksi turul käis, siis nägi ta inimesi, kes uitasid ringi tühjade korvidega, tingisid ja kauplesid, kurtes rahanappust ja tööpuudust. Kuigi palgad olid langedud, ei jätkunud ometi enam tööd, ja kuigi selle tagajärjel olid hinnadki langenud, ei jätkunud inimestel ometi raha. Rahapuudust oli isa Peksi kogu oma eluaja ise tundnud. Muidugi oli see mõnikord pehmem, teinekord teravam olnud, kuid tööd oli tal ikka jätkunud. Ja sagedasti tööd seda rohkem, mida vähem raha.

Selle küsimuse üle vana Peksi mõtleski, kui ta jälle ühel päeval oma pottsepa-tööriistad kokku korjas ja kotti pistis, et minna koolimajale uut ahju ehitama. See oli Peksi elus halb ja kurb päev. Ta oli Vanakülla tulles enesele ju sõna andnud, et ei lähe enam käsitöölisena raha teenima, kuid nüüd ta pidi oma sõna sööma. Aga sõnasöömine polnudki vahest kõige hullem: üks jäänud nüüd kodused tööd ja talitused lausa kisendama. Oli põllutööga veel kuidas oli, sellega katsusid naine ja lapsed toime tulla, kuid ta ehitus, ta uus maja ei olnud kaugeltki lõpetatud. Katuse all ta ju oli, aga ka mitte rohkem. Nii oli ta siis koolimajas üsna mornis tööhoos, kui koolijuhataja, keskealine mees, teda vaatama tuli.

«Jõudu, meister!» soovis ta sõbralikult. Iga inimese elus on päevi, mil sõbralikkus ja lahke meel tunduvad ebakohastena, mõjuvad isegi võõrastavalt. Peeter Peksil oli täna niisugune päev, mil ta kogu viisakuse ja lahkuse oleks saatnud kui mitte veel paremasse paika, siis vähemalt koera hanna alla. Milleks oli tarvis teise

lahkust! Peeter Peksi arvates oleksid täna kõik targasti teinud, kui nad oleksid temast mühisedes mööda läinud. Aga koolijuhataja jäi seisma, sirutas tervitamiseks käegi, millel puudus põial! Puuduv põial oli omamoodi nagu visiitkaart. Tema'p siis oligi see Annes Kantus, keda nii mõnedki kiitsid, teised aga riigivastaseks pidasid.

«Tarvis jah,» vastas Peeter Peksi. «Eks peab mõnikord meistriigi tööd tegema, kuigi ei oleks aega kodust välja tulla, aga rahast — sellest sitast — on ju puudus.»

Nii nad katsuvad oma hädast üle olla, mõtles Annes Kantus ja muigas.

Ta oli pottsepast hulga lühem mees.

Ja Peksi ajas enese nüüd sirgu, kulmud ja vurrud tolmused.

«Raha kaob nüüd ära,» ütles Kantus ja jäi Pekstile otsa vaatama.

«Jah, aga kuhu ta siis kaob?» küsis Peksi.

«Kukrusse, kuhu mujale,» vastas Kantus.

«Minu kukkur on tühi,» ütles Peksi. «Just nüüd ta tühjaks saigi ja ei ole loota, et teda kusagilt nii väga kergesti peale tuleb.»

«Ei, ega meiesuguste kukrusse ei kaogi. Raha jääb nüüd nende taskutesse, kes teda valitsevad, või õigemini, nende taskutesse, kes rahaga valitsevad.»

«Ja meile antakse nagu jänesele jumalaarmu,» ütles Peksi. «Mis sellest niimoodi siis tuleb?»

«Töösturid hoiavad kokku, kaupmehed hoiavad kokku — riik ka. Eks sa arva ise, mis sellest tulla võib.»

«Põrgu seda teab.»

«Mis muud kui häda ja viletsust töörahvale.»

Ahaa, need ongi siis need riigivastased jutud, mõtles Peksi. Ja küsis:

«Nojah, aga kui mina ka hakkan kokku hoidma, mis siis saab?»

«Millega sina kokku hoiad?» küsis Kantus.

«Noh, mul seda maad palju ei ole, aga kõike, mis ma sellelt saan, ma ju ära ka ei söö. Ühe seakesiku, mõned kilod võid, natuke mune ja kui vili hästi kasvab, siis võib-olla ka kaeru, ma olen võinud turule viia. Aga

kui nüüd hinnad langevad ja nii madalale langevad, et see ennast enam ei tasu, mis kuradi päralt ma seda kõike siis veel kasvatan.»

«Mõtled maad sööti jätta?»

«Ma hoian sellega oma vaeva ja tööjõudu kokku.»

«Ja muutud ka kurjategijaks, nagu töösturid ja ettevõtjadki.»

«Et nii mõnelegi mehele nälg majasse tuleb, kui põlud sööti jäetakse, sellest ma saan aru küll,» möönis Peksi. «Aga või minu abi seal aitab, kui teised kokku hoiavad.»

«Nojah, niisugune siis ongi see ülemaailmne majanduskriis, millest ajalehed kirjutavad. Üsna keeruline värk, eks ole, meister. Oled kurjategijate küüsis, ilma et sa sellest ise arugi saaksid. Võtad kurjategija ees veel mütsigi maha, ausad mehed kõik need töösturid ja kaubahärrad, kapitalistid, kes nõuks on võtnud meid surnuks näljutada.»

Vana Peeter Peksi kõrvale oli see uudne jutt. Ta oli küll ajalehtedest lugenud hädaldamist majanduskriisi üle, kuid ei olnud asju sellelt seisukohalt vaadeldud.

«Mina olen neid raipeid küllalt orjanud,» ütles ta savisse sülitades.

«Kuritegu on ka see,» jätkas Kantus, «kui ühel maal põletatakse nisu, teisel maal kohviube. Kui see ei oleks nähtus, mis on tingitud ummikust, kuhu kapitalistlik kord on jooksnud, siis oleks see lausa irvitamine kõikide loovate jõudude üle.»

Viimaseid sõnu ütles Kantus rohkem enesele kui Peksile. Näis pealegi, et sisemine kärsitus ja rahulolematus ei lubanud tal kauemaks jääda. Ta vaatas koraks lakke ja lahkus siis Peksi arvates liigagi järsult. Ning vana Peksi jätkas oma tööd vastu tahtmist, mõeldes senisest veelgi suurema murega lastele. Oli ennegi olnud raske mõtelda, et ta peab rikastele kasvatama tööloomi, nüüd oli see veelgi rängem. Tema ausa töö, tema püüdluste, tema laste ja nende tuleviku kohal tundus lasuvat kurja käe kavatsusi.

8.

Kui isa Peksi ometi otsustas Kaarli kooli panna, siis ta teadis väga hästi, mis see tähendab. Majaehitus tuli seisma jätta, Leida õmbluskoolist ei saanud vähemalt esialgu juttugi olla ja tal enesel tuli jälle juhutööd hankida. Õnneks oli ta omakandis ainus mees, kes pottsepatööd tundis. Kuid see ei olnud ometi mingi õnn jätta kodused tööd ripakile ja väljas tööl käia. Leida ja ema tegid nii palju kui jõudsid, vahel ta ise aitas ka, kuid see kõik oli siiski poolik.

Minnes nüüd udustel hommikutel kodust välja, mõtles ta sagedasti koolijuhataja sõnadele. See mees näib härraste nõkse tundvat. Hoiab vaese rahva poole. Ise haritud mees, mis häda teda selleks sundigu. Jah, aga näe, vaeste ja harimatute hulgas on ka küllaltki neid, kes aina vahivad ülespoole, suud ammuli, silmad täis rumalat aukartust.

«Emis kannab saksa kingi, rahvas kõnnib ümber ringi.»

Seda nooruses kuulnud pila meenutas Peksi üleaedsele mõteldes. See ei olnud mingi korralik maaharimine, mis ta seal nägi. Maad tuhniti ja sõngiti ainult niivõrd, kui võrd see oli tarvilik umbrohu lokkamiseks. Jaa-jah, see polnud ülekohus ainult maa vastu; ega sa maailmas ikka üksinda ei ela, ainult omakasu pärast, nagu mõni vabrikant.

Kui Maali oleks oma puudulikku maaharimist vabandanud poja noorusega, siis oleks see mõistetav olnud. Kui asi inimestel üle jõu käib, siis pole midagi parata. Aga Maali ütles avalikult, et tema maad tuhnima ei hakka, seda tehku need, kes muud ei oska, kes on rumalad. Ta ajas nina püsti ja igatses kerget põlve. Seda ütles Maali ja seda ütlesid paljud teisedki. Mispoolest need ütlejad teistest targemad olid, seda Peksi ei mõistnud, võib-olla oligi siis nii, et kõige targemad on need, kes ise midagi ei tee, vaid elavad teiste vaevast.

Niisugust tarkust immitses nüüd inimestesse nagu mürki. Kõik tahtsid olla ilusad ja uhked. Kust see kõik pidi tulema, kas ka sellele keegi mõtles? Kes selle töö

pidi ära tegema ja vaeva ära nägema? Peksidest ei jätku selleks, et teiste eest tööd ära teha. Ja mine tea, viimaks immitseb ka mõnesse Peksisse niisugust mürki, mis targaks teeb, paneb põlgama tööd ja vaeva, raskusi paljuks pidama.

Vana Peeter ei saanud oma vurrusid üles keerata, ta käed olid juba hommikust saati savised. Täna ta töötas oma üleaedse toas, tehes Rimmide leivaahjule uut võlvi.

Ja siin ta oli just äsja kuulnud töötegemist rumaluseks nimetatavat.

Ei mina ole kerget põlve saanud, ega saa saamagi, enne kui kaks kätt on rinnal risti, oli Peeter vastanud. Kuid ega ta sellega enese vastu lugupidamist ei tekitanud. Ei, hoopis vastupidi — tema oli see narr ja rumal, kes muud ei oska. Ta oli nüüd pahur ja torises omaette. Tee temale siin leivaahju ja tema võib-olla vaatab sinule veel ülevalt alla. Maalist räägiti, et ta kavatseb mehele minna. Toomas Jõgi oli jõukamaid talunikke naabervallas. Ta oli kuuekümnepäevane ja pikemat aega lesk. Ja kuna tal ei olnud last ega labast, siis oli tal kindlasti abi tarvis.

«Nojah,» ütles Peksi, kui Maali tast mööda läks, «kui sa ka Toomale lähed, ega sa ka siis laisklema saa jääda.»

«Oh jumal!» hüüatas Maali teadmatut teeseldes. «Küll see rahvas aga jõuab! Ei ole veel midagi olnud, aga nendel juba võtmine ja minemine.»

«Ega need jutud ka üsna tuulest pole võetud,» vastas Peksi.

«Toomas on paaril korral linnast tulles sees käinud, hobust puhata lasknud ja ennast soojendanud,» vastas Maali. «Tänagi ta on linnas ja kui ta pärast sisse tuleb, mis mina sinna parata saan.»

Kui isa Peksi kuulis, et Toomas Jõgi võib linnast tulla Maalit külastada, siis ta võttis nõuks tööga rutata. Maali läks varsti teise tuppa, hakkas seal laulu ümisesema. Kes teab, mis ta seal tegi. Nii kulus tundi poolteist, sügispäike kaldus sisse paistma. Ning isa Peksil näis, et ta oma tööriistadega enne kosilase tulekut minema pääseb. Jah, leivaahju võlv oli nüüd valmis ja ta kutsuski Maalit tööd üle vaatama. Kuid just samal hetkel sõidetigi suurelt teelt õuele.

«Oota!» lausus Maali ja ruttas Toomale vastu. Too-

mas Jõgi oli hallis maavillases ülikonnas, suur, iseteadev ja aeglane. Ja millegipärast tõi Maali ta läbi köögi, kus isa Peksi parajasti oma tööriistu kotti toppis. Kuigi Toomas oli kuuekümnendaastane, oli tas siiski pisut seda keigarlikkust, mis iseloomustab armunud noormehi. Kindlasti oli aga Tooma keigarlikkusele toeks veel ta jõukus.

«Oo,» hüüatas ta sisse astudes peremehelikult, «sul on siin täna pottsepp.»

«Leivaahju võlv ähvardas sisse langeda,» vastas Maali. «Ei tea ju, millal sina mind ära võtad.»

Maali oleks tahtnud oma südameasju lagedale tuua, kuid Toomas seevastu eelistas diskreetsemat käitumist. Nii ta ei vastanudki Maalile ja tegi teist juttu. Ja võib-olla tarvidusest uue jutuaine järele ta Peksigi nii järsku ära tundis.

«No ütles, Peeter,» küsis ta, «missugust ametit sina maailmas ei oska? Meie pool sa omal ajal tegid viinavabrikule tõrsi — kas sa õmbleksid ka ülikonna valmis, kui keegi tuleks ja telliks?»

«Oma lastele olen ikka püksid jalga õmmelnud — kui häda sunnib, siis tehakse hullematki.»

Ütelnud nii, võttis ta oma ämbri tööriistadega ja tahtis ära minna, kuid niihästi Maali kui ka Toomas hakkasid teda keelama. Kuhu ta siis ruttab! Näe, Toomal on veel kilomeetrit viisteist minna, kuid ka ei rutta, Peksi siinsamas, mis kiiret tal on.

Toomas võttis istet ja Maali asus kohe mune praadima.

«Nojah,» ütles Toomas Peksile, «ega uut leivaahju võlvi ei saa õnnistamata jätta. Kui seesinane keris jääb niisutamata, siis ta ühel päeval kukub karpauhti sisse, rikub Maali leivad ära.»

Maali naeris ja Toomas pani viinapudeli lauale.

«Vaata, kui parajal ajal mina ka mõistsin lõpetada,» naljatas Peksi vurrusid üles pühkides. Jutt liikus sinnatänna, ja ei võtnudki palju aega, kui juba majanduskriisi juures pidama jääd. Et põllumajandussaaduste hinnad langesid, seda mõõnis Toomaski. Kuid vähemalt täna ta ei teinud sellest suuremat mureküsimumust. Või mis muret tal pidigi olema — tema tarvitas ju võõrast tööjõudu. Kui langesid vilja- ja lihahinnad, siis tema

võis ju vastavalt tööpalkasid kärpida. Jaa! Ega siis majanduskriisi ajal töölistest puudu ole, olgu muud mis on.

«See on õige muidugi,» nõustus Peksi, «aga ega need inimesed niimoodi enam õiged töötegijad ole. Näe, Jaan sai hiljuti kroonust lahti ja jäi linna ringi vaatama, et saaks ennast kuidagi ära elatada. Nüüd kirjutab, et noored inimesed käivad mööda uksetaguseid sukapaare ja muud kribu-krabu müütamas — tööd ei ole. No mis töötegiija niisugune on, kes on hulk aega linnas näljakäppa imenud ja viimaks maale tuleb, suure häda sunnil.»

«Kui ei taha teha, kui teha ei taheta, siis mindagu minema. Seda ma olen alati ütelnud. Egas keegi ei sunni, keegi ei sunni, igäüks otsustagu oma vaba tahtmist mööda, kuidas ta elab, sest meil on ju — tule jumal appi — vabariik.»

«See on õige muidugi,» möönis isa Peksi uuesti, «aga keda sa siis lõpuks narrid — ennast, neid inimesi või vabariiki?»

«Ma võin karjamajandusele üle minna,» ütles Toomas Jõgi. «Nõuab vähem tööjõudu, hulga vähem kohe.»

«Sina lähed ja läheb teine-kolmas. Mis sa selle piimaga viimaks peale hakkad?»

«Ah piimaga, piimaga!» naeris Toomas. «Kui inimestele enam sisse ei lähe, siis joodan sigadele ja hobustele. Ja maantee ääres on ka veel küllalt kraave.»

«Või hobustele kohe,» imestas Peksi.

«Ega see mõni uudis ole, seda ongi juba mõnel pool tehtud,» vastas Toomas.

«Nojah,» vastas Peksi, «sa võid piima kraavi valada või sigadele joota, aga kui sa mõtlema hakkad, siis on see ometi ülekohus!»

«Ülekohus, kelle vastu?» ägenes Toomas.

«Suur ülekohus,» kinnitas isa Peksi.

«See on mu oma piim, ma võin sellega teha, mis ma tahan.»

Toomas ägenes ikka rohkem ja ta ovaalsed põsed halli habemetüüka all löid punetama.

«Ma ütlen kohe, kelle vastu,» lausus Peksi.

«Noh?»

«Pekside vastu.»

«Armas jumal,» hüüatas Toomas, «ega sa, Peeter, pole ometi lolliks läinud! Sul on ju omal lehm või lehm. Ja maa on sul ka.»

«Jah, aga Jaan on linnas, pole tal seal maad ega lehma kedagi.»

«Tulgu maale!»

«Mis ta siingi teeb! Kristjan on talusulaseks, Lonni talus tüdrukuks. Eks nende palkasid kärbitakse ka. Ja Luise on linnas, kui suuruke see väikese ametniku palk on, ja kus see lehm tal on. Aga võtab üks Peksidest kätte ja toob naise majasse või läheb teine mehele. Kui neil siis ükskord on peenikest peret, kust nad võtavad siis selle piima? Noh, kas pole see siis ülekohus Pekside vastu, kui nende lapsed on veeleival, sina aga valad piima kraavi või joodad sigadele.»

«Ärge riielge!» hüüdis Maali köögist. Kuid Toomas nagu poleks kuulnudki teda.

«Noh, mis kurat sa tahad siis ette võtta? Mis see sinu arust hea on?»

«Mis see minu ettevõtmine aitab või tähendab,» ütles isa Peksi. «Eks nad ise tea, mis nad teevad. Kui sigade jootmine piimaga ei aita, kui ei aita ka kraavi valamine ega põletamine, eks siis pea sõdima hakkama, tapma, purustama. Maailmasõda on ju sulgi meeles?»

«Sellest võtsin minagi osa.»

«Sellest võtsid miljonid mehepojad osa, surid ja kannatasid, et kapitalistidele leiba teenida,» vastas isa Peksi.

«See on nüüd, see on nagu oleksid sa enamlane!» hüüatas Toomas.

«Mis enamlane mina või,» vastas Peksi. «Aga kui oleks minu tegemine, siis ma võtaksin maad nende käest ära, kes seda ise ei hari. Ja nende käest ka, kes piima kraavi valavad.»

«Soo, või nii kurjad mõtted on sul,» ütles Toomas. Ja hüüdis Maalile kööki: «Kuule, see sinu naaber on ju päris punane, päris punane kohe.»

«Mis te riidlete siin?» küsis Maali meeste juurde tulles.

«Peeter tahab ju maid üle võtta,» vastas Toomas. «Esiteks maad ja siis vabrikud, oh-oh-hoo! Ise sa oled ka peremees, omal on talukoht käes. Ma pidasin sind

ikka päris mõistlikuks meheks, aga nüüd tuleb välja, et sa oled hoopis arust lage.»

«Ah, Toomas!» ütles Maali keelavalt.

«Las Toomas räägib, Tooma käes on võim ja vägi. Tooma käes on rahakott,» ütles Peksi.

«Võta viina ja ära mögise,» ütles Toomas klaasi Peeterile lähemale tõugates. Kuid Peeter ei tahtnud enam. Ja Toomas ei rääkinud, ta muudkui põrnitses altkulmu, korruga tigidaks ja umbusklikuks muutununa. Ainult Maali ütles:

«Eks Peeter võiks ju tõesti minu koha rendile võtta.»

«Ei mina võta, aga kui Jaan tahab ja juhtub koju tulema,» vastas isa Peksi. See oli mõte, millele ta oli mõnikord juba varem mõtelnud, nõnda vaikselt ja omaette, nagu mõtlevad isad laste eest. Toomas ei rääkinud ikka veel, ta ilme oli koguni niisugune, et ta ei räägi enam kümnel aastal. Ta seedis midagi väga rasket, midagi üle jõu käivat ning ei mõtelnudki enam Peksi kojuminekut takistada.

9.

Jaan, kelle kavatsused linnas kanda kinnitada olid äpardunud, tuli Vankrile lööduna. Kellel veel mingi tööots käes oli, need värisesid, kartsid seda kaotada. Niisuguseid uudiseid oli Jaanil linnast tulles pajatada. Vallandamisohu varitses kõiki. Koondati, tõmmati kokku — tööstur oma kukrusuud, tööline püksirihma. Luisel oli palka kärbitud, aga suur ei olnud see varemgi. Niisugune tuule peal elamine tegi inimesed tigidaks ja kadedaks, pahuraks ja närviliseks. Jaan kirus, kuid oli ka Vankril nõutu. Muidugi, tal oli õigus, ja seda möönis ka isa Peeter, et siin oli kitsas, liiati veel kui Jaan naise majja toob. Kaht mesilasema ei mahu ühte tarru, kaht perenaist ühte tallu. Jaan just ei kavatsenud veel naist võtta, aga lauluaegki muutus sedamoodi raskeks. Marta tahtis ju ikka linna, tahtis

paremasse kohta, puhtamat elu, soovis meheks vähemalt käsitöölist. Ta ei tahtnud talupoegi, kuid nüüd oli Jaanil väljavaateid ainult rentnikuks saada. See tegi Jaani meele nukraks, seda rohkem, et tal polnud kedagi, kellega oma muret jagada. Vanematele ei tohtinud Marta peenutsemisest piiksatadagi, kuna see oleks olnud oma armastatu nõrkuste paljastamine.

Ometi oli rendikohtki parem kui ei ühtegi. Oli peavari, oli mingisugune jalgealunegi, kust võis alata. Mõni päev enne mardilaata ta tegigi Maaliga rendilepingu ära. Maali viis loomad laadale ja jäi ootama, kuni Toomas Jõgi talle järele sõidab. Seda ta ei saanudki kaua oodata, ja seda, kui Toomas pärale jõudis, nähtigi Vankri aknast. Varsti pärast seda, kui Toomas oli tuppa läinud, tuli Maali ütlema, et nüüd ta siis teeb ruumid tühjaks.

«Nojah,» ütles isa, kes arvas, et Jaanist pole säärase asja ajajat, «meil on sulle põhu eest veel makstagi.»

«Seda on vist kaks ja pool tuhat senti,» arvas Maali.

«Seda on niipalju, kuipalju põhku veel alles on,» vastas Peeter.

«Ah jaa,» ütles nüüd Maali, «kes selle pidi siis ära vedama?»

Kuigi Maali kinnitas, et ta põhku pole müünud, selgus vaatama minnes ometi, et seda oli ainult koorma osa alles. Seda isa Peksi oligi kartnud. Ta ei lausunud musta ega valget, küsis ainult, kas rohkem ei ole, ja jõudnud keset õue, andis Maalile ainult viissada senti.

«Mis raha see on?» küsis Maali, kui ta aru sai, et Peeter rohkem ei mõtlegi maksta.

«Ei mina tea, mis eest ma selle sulle annan — põhku on ainult käputäis järel.»

Isa Peksi näris vihaselt vurre, kuid ta silmad naersid teadmisest, et Maali ei saa õuel seistes sõimama hakata, kuna Toomas seisis toas ja vaatas aknast välja.

«Noh,» ütles Maali häält tõstmata, kuid vihaselt, «küll me veel vaatame.»

Kui Peeter sellest hiljem toas rääkis, laitis ema Miina ta teguviisi. Tema arvates Peeter oleks võinud Maalile selle raha maksta. Oleks olnud ikkagi parem kui tüliga lahkumine. Aga nüüd on nende vahelt must kass läbi

jooksnud ja mine tea, mis kurja Maali haududa võib.

Õöd olid tõepoolest pikad ja pimedad ja isa Peksil oli jälle aega unenägusid näha. Ja nagu ikka pärast unenägusid, mis pidid küll tuisku, küll külma ja vargaid tähendama, hakkas ta naisele sõrmedega seljale trummeldama. Kui Miina teisel päeval juhtus Peetrile unerahu rikkumist meelde tuletama, siis Peeter vastas:

«Mis ma sinuga siis ikka teen, kui sa muidu mulle oma tigated nägu ei näita.»

Naljaks arvatud vastuses peitus ometi teatud jagu tõtt — oli olusuhteid, mil Peeter tõesti igatses naist torisemas näha.

Kaarli edasikoolitamise tõttu sagesid sel sügisel sõidud linna. Linnast tulles oli Peeter igakord veidi viinastanud, kuid oleks sellest kordagi tüli puhkenud. Selle asemel et tõrelda, püüdis ema Miina, mehest eemale hoida, liikudes toas nagu vari.

Nii pidi Peeter ise oma nõrkust piirama. Kuid linna-sõite tuli paratamatult temal ette võtta, sest Miina oli niisama algatusvõimetu kui heasüdamlik. Kord käima tõugatud, ajas ta asja küll hoolega, kuid algatamist ei pidanud oma mureks. Tal ei puudunud oma arvamine ja oma tahe, kuid ta rahuarmastus oli isekusest suurem. Pikki aastaid oli ta iseseisvat otsustamist endast võõrutanud, nüüd näis, et see tal sootukski puudus. Seetõttu tuli Peetril kõike algatada. Ja kui uni ta sügisöödel maha jättis, siis mõtles ta sellestki.

Õieti poleks tal linnasõitude vastu midagi olnud, kui raha poleks nii kergesti sõrmede vahelt ära pudenenud. Jätad siia sendi ja sinna sendi, saad natuke ringi vaadata ja sõrmed ongi juba põhjas.

Oli just nagu nii, et Peetri suured sõrmed ei osanud raha kinni hoida. Nahk oli krobeline ja tundetu, ei saanud arugi, millal münt sõrmede vahelt välja lipsas. Aga ometi oli tingimusi, mil Peksi tuimad käed ülitundlikkusest otsekui sügelema hakkasid. Peamiselt kodus, kus mõte ühelt töölt teisele ruttas.

Päevadele lisaks võetud ööde varal oli Peetril lina masindatud selleks ajaks, kui sügiskünnid lõppesid. Ta oli juba künni ajal hobust puhata lastes metsas ringi

uidanud. Ta meel ihkas metsakuivikuid, sel sügisel eriti. Oli kord linnas käimist, siis ei maksnud sinna tüh-
jalt sõita, ainult poisile viidava toidumoona pärast. Ja
kui oli puukimp peale panna, siis võisid natuke viina
võtta, ilma et sellest hiljem suuremat südamevalu oleks
tekkinud.

Nii kulgesid päevad ja nii jõudis viimaks ka see hilis-
sügisene aeg kätte, mil Leida pidi viimaks ometi õmble-
leja juurde pääsema.

See sügis oli soe. Siis külmetas, kuid taevast polnud
sugugi helde lund puistama. Igal öösel oma unenägude
vahel vaatas Peeter aknast välja, kuid öö oli ikka
vaikne ja kottpime. Ei aidanud siin unes nähtud põhu-
veod ega heinateod, mis pidid tuisku ja lund tähenda-
dama.

Juba mitu korda oli arutatud ja rehkendatud, et esi-
mese lumeteega läheb Peeter vabrikule tunnivitsu
viima ja võtab siis Leidagi kaasa. Õmblejaga oli juba
kokku räägitud, oli leidunud paras — mitte väga kallis.

Alguses kõiki neid jutte õmblejast ja lumeteest kuul-
des oli Meelita nutta tihkunud, kuid lõppeks hakkas
nädalatepikkune ootamine lahkujat ennast kõige roh-
kem tüütama. Omajagu oli halb seegi, et seda kavatsust
polnud suudetud oma teada hoida, jutt oli kuidagi
külasse pääsenud.

Ja kui ühel päeval siiski hakkas langema üksikuid
lumeräitsakaid, siis Leida oli ainus, kes ei saanud und.
Mindi varakult magama ja isa Peksi uinus kohe ning
raskesti, nagu tavaliselt. Leida kuulis, et emagi uinus
varsti.

Polnud veel öö, oli alles õhtu. Vaip üle pea, mõtles
Leida lumeräitsakaile ja eelseisvale linnaelule. Oleks
olnud hea, kui punane kast, kuhu ta pesu ja riided olid
laotud, oleks uue luku saanud. Vana oli roostetanud ja
võib-olla liiga suurgi, aga et isa ise selle lakast alla tõi,
siis polnud lootustki paremat nõuda, kuigi ta oli käinud
metsatöodel isa abistamas.

Muidki sedalaadi väikesi muresid kerkis elu esimest
suursündmust tumestama.

Tema kõrval magas Meelita, kõverasse tõmbunult ja
käed kurguaugus, suur ninatu nukk nende vahelt välja
libisemas. Õde oli juba küllalt suur, et oma nukuarmas-

tuse pärast hurjutada saada, aga tema nukule oli ta pühadeks lubanud uue palitu õmmelda. Nüüd, üksinda ärkvel olles, unistas ta millestki suuremast. Kui ta ükskord on juba välja õppinud, siis ta hakkab väikesele õele palituid ja kleite õmblema. Esiteks ta töötab külas, aitab suviti vanemaid, kuid hiljem jääb juba päris linna. Tal on siis oma korter ja oma raha; kui vanemad juhtuvad linna tulema, siis ta võtab neid vastu. Neil ei ole tarvis siis einetada sõrmede vahelt kusagil sisse-sõiduhuovis või turuplatsil, üks ühelt ja teine teiselt poolt rinnuli vastu vankrit.

Leidal hakkas palav. Millal see aeg ükskord juba nii-kaugel oleks! Suur nukk vajus, pea eespool, ikka alla-poole, nagu oleks temagi ikka unisemaks ja unisemaks muutunud. Leida und peletas jätkuv ärritus lumesajust. Kui nukk oma unise libisemisega tüütavaks muutus, tahtis ta seda põrandale panna, kuid, lükanud vaiba ära, tardus ta üllatusest: tuba oli ebaharilikult valge. Kas lumi? Kas oli seda juba nii palju sadanud, et lagi ja seinad? ... Ainult sekunditeks teadvusse vilksatanud rõõm muutus hirmuvärinaks millegi ees, mis püsis veel arusaamatusena. Valgus seintel ja lael ei olnud tardunud lumehelk, vaid rahutult õõtsuv ja vehklev tulekuma.

«Põleb! Meie uus maja põleb!» kiljatas Leida ja nukk kukkus ta käest kolksatades põrandale.

Tuli hävitas suure osa katusest ja toapealse looma-sööda, mistõttu linnasõit otsustati veel samal ööl laada-sõiduks ringi. Kuigi päästetööde juures viibinud küla-meestest lubas igaüks Peksile kimbukese tuua, töötades teda heinast rohuse aidata, arvestas isa Peksi siiski ainult oma metsas olevat heinatagavara.

Hulk aega seisis ema Miina tummana loomade juures: kolmest lehmast tuli nüüd kindlasti kaks ära müüa.

Kõige selle kõrval tundus Leida mure varsti nii eba-tähtsana, et ta ei söandanud oma õmbluskoolist enam piiksatadagi. Kuid lund sadas nüüd iga päev ja mõtelda oli sellest niisama raske kui tunda esimeses talve-värskuses riiete juures alaliselt suitsulehka.

10.

Kes meist armastaks südamevalu, mis närib hinge päevast päeva, või kellele meeldiks rahutus, mis meid kusagil maha ei jäta, mis õonestab ja kaevab meie paremate omaduste kallal? Jaanil oli sel sügisel hinges niisugune rahutus, mis vägisi püüdis lammutada tema hinges peituvat armastust. See oli veel noor ja õrn, looritatud illusioonidest, ja ei vajanud seetõttu kuigi vägevaid vasaralööke, et hakata pragunema. Marta tujutses ega varjanud oma pahameelt. Kui Jaan Rohuväljal käis ja sealt lahkumisel Marta juures endist südamlikkust ei näinud, siis ta saabus Vankrile õnnetuna.

Kuid ka isa Peksi kannatas sel aastal suuremaid hingepiinasid kui kunagi varem. Tulekahju, mis oli küll oma rasked jäljed mehe hinge jätnud, ei moodustanud siiski tema kannatuste pearaskust. Ta ei olnud veel oma elu kestel kordagi ega kusagil vargil käinud, kuid nüüd tal siiski seisis see kole asi ees. Miski ei olnud talle vastikum kui võõra vara omandamine. Ta oli selle vastu alati üht- või teistviisi protesteerinud. Muidugi ei kavatsenud ta nende kurjade kavatsustega naabri põllule või aita minna. Ta ütles küll enesele lohutuseks, et see on riigivargus, kuid ta poleks sellegagi kunagi toime tulnud, kui talle endiste aastate eskujul oleks müüdnud tuulemurdu ja surnud puid. Kuivi ta oli juba varasügisel vaatamas käinud ja pärast viimast tormi oli tuulemurtuidki metsaalune täis. See oleks olnud lisateenistus, mis nii mõnestki hädast oleks üle aidanud, pealegi oli pärast tulekahju vajadus ehitusmaterjali järele.

Aga metskonna kantseleis, kuhu ta heade lootustega kõmpis, ootas teda halb üllatus.

Metsnik, mõned metsavahid ja paar tuttavat talumeest istusid tubakasuitsuses kantseleis. Isa Peksi ei leidnud istet ja jäi seisma leigeks köetud ahju juurde. Tema viis ei olnud ette trügida, ta ootas, kuni saabus tema kord, ja esitas siis tagasihoidlikult oma soovi.

«Või nii, vaatame, kust me sulle anda saame,» ütles metsnik. «Ma ei teagi nüüd järsku ütelda, või ehk tead ise, kust sa tahtsid.»

«Ega kaugelt pole tarvis otsima minna,» vastas Peksi. «Neid on mu oma põllu taga metsaski küllalt.»

«Nojah, see on Gustav Õuna vahtkonnas,» ütles metsnik. Ja pöördudes metsavahi poole: «Mis sa arvad, Õun, kui palju Peksi võiks sealt üles töötada? Ega Peksi ei lepi vist vähesega, ta on igal aastal metsakuivi korjanud.»

«Oh ei, mul ju nüüd poeg ka kodus, kuluks ikka ära üsna hea hulk, saaks poisigi niiviisi tööle.»

«Noh?» küsis metsnik Õunalt, pliitsiga vastu lauda koputades.

Kuid vana metsavaht Õun istus nagu sammaldanud ja surnud puu ega teinud end kuulmagi.

«Ei tea, mis sel Õunal täna viga on?» ütles üks talumeestest. Vana metsavaht ei liigutanud ennast: huuled tugevasti koos, vaatas ta aknast välja.

«No eks siis tee ka suu lahti,» ütles nüüd Peksi, kes tundis Õuna kui ladusat viinavõtjat, kellega oli mõnikord asju aetud. Metsavaht vaikis veelgi ja ütles alles siis, kui üks talumeestest naeru hakkas pobistama:

«Ei ole sealt tikkugi saada.»

«Kuidas nii?» küsis metsnik. «Peksi kinnitab, et seal on küllalt surnud puid ja tuulemurtuid.»

«Peksi ei tea midagi kinnitada,» vastas vanamees. «Mis ajast see Peksi on metsavahi ametisse hakanud? Muudkui luusib mööda metsi, muudkui valvab. Mis sa kolad ja hulgud mööda riigimetsa! Mis sa varitsed — tahad üle võtta või?»

«No-noh, mis jutt see on?» küsis Peksi.

«Eks sa ise tea, mis sa oled suust välja ajanud ja sepitsenud. Maid hakkad üle võtma — kommunist oled, vaat mis jutt see on. Ole õnnelik, et sind lastakse veel ringi liikuda. Raudu peaks sind pandama ja trellide taga hoitama nagu murdjat.»

«Gustav,» ütles Peksi eesnimele üle minnes, kuid ta ei saanudki sellest kaugemale, sest vana metsavaht, kes oli kogu aeg liikumatult istunud, kargas äkki püsti, pani käed tagumikule lapiti, nagu ta tegi talvel tulelõkke juures ennast soendades, ja karjus:

«Sina, Peksi, pea suu kinni, sina oled punane.»

Gustav oli torm. Ja isa Peksi jäigi vait, pühkis jälle vurrusid ülespoole ning vaatas nõutult metsnikule.

Tema lootused ja kavatsused näisid nurja minevat. Mis selle Gustavi sisse oli läinud?

Metsnik ei ütelnud ära, aga ta ei kirjutanud ka luba välja. Ta näeratas ja lubas vaadata, ütles, et kui metsavaht ei tea olevat, siis ka tema ei saa luba välja kirjutada. Kuid vaatamine jäi ainult vaatamiseks. Peksi sai küll näha, kuidas lauavabrik tema ihaldatud puud ära ostis.

Niimoodi Peeter Peksil valmiski plaan vargile minna. See oli nüüd seda riskantsem, et metsavahiga oli vahetõrjumine halb. Kui see tabab, siis ei ole enam nalja. Ah jaa, ega ta siis ei lepiks ainult sellega, et annab kohtusse varguse pärast, vaid ta keerutab üles ka need segased jutud, teeb Peksi riigivastase ja poliitikamehe. Kuid kõige raskem isa Pekstile oli siiski see, et ta pidi varastama, et teda selleks sunniti, et ta enam teisiti ei saanud.

See oli raske talv, ja kui saabus uus kevad, siis selgus veelgi mõningaid olusuheteid, mille ees seistes pidi küsima, kuidas saab, kui ei saa. Sirbi- ja karjatamisloa saamine riigimetsast sõltus nüüd samuti suurelt jaolt metsavahist, kes näis endiselt Peksi vastu vimma kandvat. Karjatamisluba jäigi saamata ja saamata oleks jäänud sirbilubagi, kui metsavaht poleks tulnud seda ise pakkuma. Seda ei teadnud keegi oodata, kuid Peksi see kuigipalju ei üllatanudki. Mis siis ikka, nad olid vanasti alati hästi läbi saanud, nüüd läks vanamehel jonnituju mööda ja sellega oligi kõik. Tahtis leppida ja tuli siis, asunik taskus, küsis koguni, miks Peeter karjatamisluba ei võtnud, naeris, oli väga lahke ja juhatas isegi kõige paremad metsristiku tükid kultuuris kätte. Vankril ei olnud häid heinamaid, neid tuli mõnikord õige kaugelt rentida. Kuid kuidas kujuneb heina-tegu kahasse ja pealegi veel kauge maa tagant, seda teadis igaüks. Kui on heinaaeg veel kuiv, siis pole väga vigagi. Võtad potid või pajad kaasa ja sõidad terveks nädalaks välja ja ongi hein koos, kuid vihmase suvega ei ole sust kodus ega väljas asja. Sõidad kodu ja heinamaa vahet, mis mõnikord võib asuda kilomeetri poolesaja taga, ja loog mädaneb ikka ära.

Anna siis sellest teisele või saa ise.

Niimoodi räägiti Vankril, kui metsavaht ära läks.

Majas valitses jällegi veidi rõõmsam meelelolu, kuigi teati, et sirbiga töötamine kultuuris on vaevanõudev ja raske. Aga loodeti, et vahest saab ka vikatit kasutada, muudkui et vikat tuleb ära peita, ikka vankri põhja heinte alla. Kuid oli ka nõnda tehtud, et vikatit heinte all ei hoitud, küll oli aga siis vankri põhjas viinapudel metsavahi jaoks, kui juhtub peale tulema ja tabama. Arvestati nii üht kui teist võimalust, kuid juba esimesel päeval, kui isa Peksi Leidaga sirbitööle läks, tuli metsavahi enese karjapoiss ja ütles isa Peksile, et olgu ta ettevaatlik noori taimi hoidma. Metsavaht Õun seda aina loodabki, et Peksi hakkab vikatiga niitma.

«Kas tema enam iga tüügast näebki,» ütles isa Peksi rohkem enese ja Leida rahustamiseks kui karjapoisile.

«Näeb küll,» vastas karjapoiss. «Ta ütles, et tuleb varahommikul vaatama, siis kui päike paistab alles madalalt. Nojah, tüügaste otsa tulevad vaigupiisad, need sätendavad, ja neid vanamees näeb küll. Vanamees on kaval.»

Või selles seisneski metsavahi lahkus ja vastutulelikkus. Tahtis Peksit õnge võtta, tahtis pigistada ja kiusata. Temaga tuli tõesti ettevaatlik olla ja vikatiga niitmisest ei saanud juttugi olla. Veel vähem oli lootust teda viinapudeligale lepitada. Selle ta jookis küll tühjaks, et pärast oleks parem sõimata ja kisendada, kuid abi sellest ei oleks ühtigi. Ja heina nad said siit ka ettevaatliku löikamisega küllalt.

Kuidas see õnn, mida isa Peksi oma sirbiga lõigatud heinasaagist tundis, väljastpoolt vaatlejale välja nägi, see selgus ühel laupäevaõhtul, kui tütar Luise koju sõitis. Ta ei olnud ammugi isakodus käinud ja seekord ei tulnud ta üksinda. Tal oli kaasas noormees, ja kõigile oli selge, et nad teineteist armastasid. Justus Tael oli pangas uksehoidjaks, kuid unistas näitlejakutsest ja õppis hoolega raamatupidamist. Temast võis veel midagi paremat saada ja sellepärast Luise ei ütelnudki, et ta peigmees on lihtne uksehoidja. Ja Justus ise esineski rohkem näitlejana kui uksehoidja või raamatupidajana. Ta oli elavaloomuline noormees ja tutvustas end väga kõlavalt. Kõik kuulsid kohe, et ta nimi on Justus Tael. Mis aga teda eriti sümpaatseks tegi, oli see, et ta vanadega armastas tõsiselt juttu ajada. Ta kuulas neid tähele-

panelikult, tundis kaasa, näis kõigest aru saavat. Kuid mis siin ikka rääkida oli. Elati ja tehti tööd, oli äpardusi ja õnnetusi, kuid ei puudunud ka asju, mille üle võis rõõmu tunda. Nemad olid vanad, nendest ei olnud enam suurt asja, katsusid ainult kuidas said. Hea oli, et tänavu polnud vaja kaugelt heina teha. Oli raskusi ja muret mis oligi, kuid kodust ei olnud tarvis välja sõita.

Justus Tael oli korralikult riides ja Luise ka. Kuigi siin Justuse ameti kohta kõik segaseks jäi, ei võinud ta sissetulekud ometi väga väikesed olla. Nemad siin ei teadnud, missugusest näljapalgast need kaks noort inimest endid riietasid, nälgisid ja ikka õnnelikud püüdsid olla. Sellest ei olnud kellelgi aimu. Õnneks ei tulnud keegi sellele ka siis, kui kuuldi, et Luise on kollatõves. Ometi muutus ema Miina seda kuuldes murelikuks. Kuid noored ainult naersid ja naljatasid.

«Läheb mööda,» ütles Justus Tael. «On nädalat paar piimatoidul ja ongi möödas.»

«Kui ta puhkuse sai, eks ta või seda siis siin mööda saata,» ütles ema Miina.

«Seda ma mõtlesingi,» vastas Luise.

«Mis su tegevuseks seal linnas õieti ongi?» küsis isa Peksi.

«Olen ametnik linna hoolekande-osakonnas.»

«Sa ikka seleta lähemalt,» ütles Justus, kes näis üldiselt kaunis suur naljahammas olevat. «Küsi kõigepealt, kas ema teab, mis asi see hoolekanne on.»

«Ei mina seda tea,» vastas ema Miina. «Minu eest pole keegi hoolt kandnud.»

«Nojah,» ütles nüüd Justus. «Luise teostab hoolekanne nõnda, et kui mõni vanadekodu elanik juhtub surema — ja seda juhtub tihti — siis ta läheb kohale ja kirjutab vaese varanatuksese üles, see tähendab, linn võtab selle hooldamise alla.»

«Ma kirjutan ka surmatunnistusi välja,» ütles Luise.

«Nojah, seda sa teed ka,» nõustus Justus.

Nad istusid õhtulauda, kuid Luise oli väga nähr sööma. Kuigi ema oli talle keetnud mannasuppi ja sinna juurde tõi veel rõõska ja haput piima, ei läinud talle ükski nendest õieti sisse. Ja pärast õhtusööki ta kutsus Justuse välja ning ütles talle, et ta ei või siia piimatoidule jääda. Justus tegi suured silmad.

«Jah, aga,» ütles Luise, «kas sa panid söögilauas tähele, millised on isa ja Leida sõrmenukid, verised.»

«Mis tõi see on, et nad mädanevad?» küsis Justus.

«Mädanevad!» ütles Luise halvaks panevalt, et Justusel ei olnud aimugi õigest põhjustest. «Need on niisuguseks läinud sirbiga rohtu lõigates.»

Justus kehtas õlgu ja hakkas mõtlema hoolekandele. Kui nad teisel päeval seltsis linna tagasi sõitsid, oli eriti ema Miina Justusele pahane, et Justus ei raatsinud Luiset maale piimatoidule jätta. Noormees ja ta kollatõbine mõrsja aga lugesid omnibussis oma vähest rahatagavara üle ja olid vägagi mures.

II.

Rohkem kui kolm aastat sai maja põlemisest selle nelipühihommikuni, mil Vankril tehti ettevalmistusi Jaani pulma sõitmiseks. Et teekond Rohuväljale, kus pulmad paraku Peetri vastuseisust hoolimata peeti, oli kaunis pikk, siis oli perekond juba varahommikust jalul.

Suuretoa peegli ees, kus isa Peksi viltuses päikese- paistes krae kallal püsis, seisid nad nüüd kolmekesi. Leida oli juba mõne päeva eest pulmamajja sõitnud, ja Kaarel, kellel oli nüüd jalgratas, pidi sinna otse linnast kihutama. Kui isa Peksi oma kohmetanud ja kõnksis sõrmedega oli hulk aega vaeva näinud, sai ta aru, et heitlus nõobikesega on asjata. Ja kui ta end peeglist ära pööras, oli ta viimasel ajal aina mornina nähtud näol jälle naeratus.

«Ei — tehke, mis tahate,» ütles ta veidi nagu süüdlaselt ema Miina ja Meelita poole pöördudes, «see läheb enne katki, kui mina sellega korda saan.»

«No kuidas sa siis sedasi tuled — ilma kraeta,» ütles ema Miina.

«Eks Jaanile saanud küllalt öeldud, et tehku pulmad isakodus,» vastas Peeter,

«Ega sa koduski . . .» arvas ema Miina.

Kuidas Peeter kodus peetavate pulmade puhul end oleks riietanud, see oli tema asi. See ei puutunud küsimusse, mis temas vimma õhutas. Ning ta ütles:

«Käsib tal nii väga naiste pilli järele tantsida. Võtku korraks kätte ja põrutagu, küllap siis hakatakse kuulama.»

«Kui tast ütlejat saab, eks tal ole siis aega veel üteldagi,» arvas ema ja lausus Meelitale kiirustades: «Vaata sina, ehk sa saad selle nõöbi kinni.»

«Näe!» ütles Peeter imestades, kui Meelita nõöbiga lodusasti toime tuli.

Tema elus ei olnud puudu pidulikkusest, kuid see ei vajanud ei krae kaelapanemist ega muud sellesarnast. Oma suurimad peorõõmud elas ta üle koorma otsas, kuhu talle ulatati viljavihke. Siis oleksid ta käed nagu kallistanud. Kuid viimasel ajal viibisid ta pühapäevamõtted noorte kuusetaimede juures, mis nüüd ta põllu kivist pealage ehtisid nagu juukseudemed.

Praegu need kasvasid veel visalt ja neid oli kõige parem vaadata hommikuses kastesäras.

Kui nad Vankrilt välja sõitsid, oli parajasti just niisugune tund ja isa Peksil oli jällegi kahju kodust lahkuda. Nii kulus tal suur osa teekonnast ainult selleks, et harjutada end mõttega eelseisvast võörsilviibimisest.

Kuid ema Miinale ja Meelitale oli see teekond suureks meelelahutuseks.

Kuigi päike tõusis kõrgele, oli suurte metsade all ometi parajal määral jahe. Kuuserästas, kes teekonna algul veel nii kõlavalt vilistas, oli hoopis vaikinud ja käo kukkumine kostis nüüd otsekui ei-tea-millisest kaugusest.

Kaugust nendes suurtes metsades võis aga ainult kujutella. Selle kujutlemine polnud Meelitale kuigi raske. Kui ta nägi mõnd valget pilvetompu tee kohalt üle rändavat või kui oli üle sõidetud mõnest jõekesest, mille orus oli elamuid ja päikesepaistet, siis ta hing tundis sellist rõõmu, mida arvatakse kauguses ja vabaduses ringi uitavat. Kõikjal õitses lilli, hingel oli soe, kerge ja puhas.

Viimaks jäid künkad seljataha. Maastiku tasandudes suured okaspuumetsad asendusid kasesaludega. Sõideti

veel natuke maad ja siis pöörasid ka nemad ühte kaaskusse, kus maa oli lilla pääsusilmadest.

«Selle metsa taga ongi pruuditalu,» ütles isa. Ja metast väljudes nad nägid seda päikesepaistest ja põldudest ümbritsetuna otse endi ees. Rukkivälja ääres peatas isa Peksi hobuse ja andis ohjad Miina kätte.

«Tule, Meelita!» hüüdis ta siis ülemeelikult, kargas heinamaale ja hakkas lilli noppima. Meelita, kes kunagi polnud näinud, et isa lilli korjab, sattus vaimustusse.

Kuid ka isa Peeter oli nagu teiseks inimeseks muutunud. Tõsi, ta naeratas küll veidi kavalalt, kuid ega salata ei saanud: lillekimpu hoidis ta väga õrnalt käes.

Ja kui Andres talle lauda ja elumaja vahel vastu tuli, siis peitis ta selle hoopiski selja taha.

«Mis sa nii hoolega seal peidad?» küsis Andres.

«Need ei ole sulle,» vastas Peksi.

«Kellele siis?»

«Ei ole sinu asi.»

Sellal kui nad nõnda vaidlesid, tuli perenaine Mari ja läks kohe Peetri selja taha.

«Küllap need on siis mulle,» ütles ta Peetri käsivarrest kinni võttes. Peksi, nähes, et võib sel moel oma kalli kingitusega kimpu jääda, rabas end kuivetanud perenaise käest lahti ja jooksis tuppa.

Pruut tuli parajasti magamistoast. Ta ei sulgenud ust ja Peeter nägi magamistoast üht tuliuut ja suurt peeglit, nägi muidki väga moodsaid ja kalleid esemeid ja Martat ennast, kes oma uhke soenguga nägi välja nagu printsess. Ja korruga tundis Peksi, et siingi oleks õigem lillekimp selja taha peita ning ütelda, et seda ma ei toonud sulle. Sulle ma need küll korjasin, aga sulle ma neid ei anna, sest siis ma veel ei teadnud, et sul on nii palju kalleid ja uhkeid asju, ei teadnud, et sa kogu hommikupooliku oled oma pea kallal mässanud. Kõik see iseenesest ei oleks ju paha, kui sa selle soengu ja kõige muu tõttu end ei tunneks nii kõrge olevat, et meie vaene Jaan peab end sinu kõrval kerjusena tundma.

Jaani ja Marta pikk lauluaeg oli Peetris aina eelarvamusi tekitanud. Jaan oli katsunud küll varjata, kuid isa oli ometi aru saanud, et Marta on nõudlik. Ja kui Peeter nüüd Martat magamistoa uksele nägi, elustusid kõik

ta salakartused. Sellepärast ta oleks tahtnud Martale lilli andes küsida, kas ta mitte ei eksi: kas ei olnud vanal Andresel veel üks tütar, see, keda tema Jaan tahtis koida.

Lilled vastu võtnud, läks Marta tagasi magamistuppa. Kui ta lilli vaasi seadis, tuli Jaangi sinna. Ta oli isa hobuse talli pannud, ta riietus oli igapäevane ja rind eest lahti.

«Näe,» ütles Marta, «isa tõi mulle lilli — millal sina oled seda teinud?»

«Ah, tulise pihta!» ütles isa Peksi pojale otsa vaadates ja otsekui kahetsedes, et oli need lilled korjanud.

Jaan naeratas oma tavalist leplikku naeratust, ta oli omaste tuleku üle väga rõõmus. Peksi istus ja süütas paberossi. Aknad seisid lahti, tuul hõljutas kergeid eesriideid. Varsti tulid sinna ka ema Miina ja Andres, kõik teised istusid, ainult Jaan jäi seisma, käsi diivani korjul. Nähes seda, märkas Peksi kokkumisega, et ka tema pükste küljes oli paar heinapepre.

Tal hakkas piinlik, ta tundis vajadust neid maha pühkida, kuid enne seda pidi vaatama Martat. Kui ta seda tegi, oli pruudi pilk parajasti Jaanile naelutatud. See pilk oli tummalt kurjustav, ja isa Peksi vaatas maha, tundes, kuidas ta süda sees kihvatas. Ja kui Jaan varsti pärast seda käe diivani korjult ära võttis, oleks ta tahtnud püsti karata ja õue minna, end kuhugi murule küljeli visata ja vabana tunda. Kuid just siis tuli perenaine Mari. Vaadanud emaliku uhkusega nii tüdart kui ka magamistoa sisustust, küsis varsti:

«Kas noorpaar asub elama teie uude majasse või kuidas?»

«Ega meil vana maja ei olegi,» vastas isa Peksi.

«Kuhu siis selle panite?» küsis Andres.

«Oo, see oli ju päris muld,» vastas ema Miina. «Kui sees elasime, siis nagu ei saanud arugi, et ta nii kõduke oli.»

«Noh, kiskusite siis maha või?» küsis Andres.

«Ammugi,» naeratas ema Miina.

«Järgmisel suvel, kui meil sügisel see tulekahju oli,» tähendas isa Peksi.

«Sul on aga neid tulekahjusid,» ütles Andres. «Kui

ma ei eksi, põlesid sa Rohuväljal elades ka korra paljaks.»

«Jah, tuli on mind puhastanud küllalt,» vastas Peeter.

«Oli kuulda, et viimane oli süüdatud,» ütles perenaine Mari.

«Süütajagi teada.»

«Ma ütlesin sulle küll,» ütles Miina Peetrile, «et parem maksa talle see rahanatuke ära.»

«Kuidas, kuidas!» hüüatas Andres. «Kes see süütaja pidi siis olema?»

«Kas Jaan pole siis sellest rääkinud?» küsis isa Peksi Jaanile vaadates.

«Rääkisin küll, aga sellest on nüüd mitu head aastat tagasi,» ütles Jaan jälle naeratades.

Kuid isegi Jaani pehmest naeratusest hoolimata vana Andres hakkas vaidlema ja hüüdis:

«Ei, millal sa sellest rääkisid? Kellele?»

«Just sulle,» vastas Jaan.

«Pole kuulda olnud,» raius Andres. «Küll ma siis mäletaks ka.»

Jaan ei vaielnud rohkem, naeratas korraks, vaatas nagu abiotsivalt Martale ja siis ei naeratanudki enam. Isa Peeter ümises midagi arusaamatut, kuid ema Miina ütles:

«Kes ta muu oli kui Maali. See oli ju enne äraminekut ähvardanudki.»

«Maali! Maali!» ütles Andres. «Kas tal poiss ka on?»

«Juba suur poiss,» vastas Peksi.

«Noh,» ütles nüüd Andres naisele, «see on ju siis seesama Maali, kelle Toomas Jõgi ära võttis.»

«Kas siis sellepärast just võttis.»

«Naiseks, ikka naiseks, kuidas muidu,» väitis Andres. «Ega see küürakas siis poisi isa ei olnud.»

«Ei tea,» kahtles Peeter.

«Eks mina tea.»

«Soo,» ütles Peeter. «Ja mis see poiss ka teeb?»

«Toomas hoiab poissi nagu silmatera,» ütles perenaine Mari. «Laskvat autojuhiks õppida.»

Nii oli kõneaine küsimusest, mis perenaist huvitas, õige kaugele kaldunud. Aga et ta kas või tütrele oste-

tud magamistoamööbli pärast kindlasti teada tahtis, missugusesse majja noorpaar elama asub, siis tõstis ta veidi hiljem selle küsimuse uuesti üles.

Kinnine klaasrõdu, kuhu pika pulmalaua ots suurest elutoast ulatus, oli päikesepaisteline ja soe. Sinna oli Mari lasknud peigmehe omastele laua katta. Ja vaevalt oli selle juurde asunud, kui Mari, kes seisis laua otsas, sedamoodi ütles:

«Meie jutt jäi ennist nagu pooleli. Selgeks sai küll, et teil enam vana maja pole, aga ma ei saa ikka aru, kas noorpaar asub vanade juurde uude majasse või kuhugi mujale.»

«See on nende oma teha,» vastas isa Peksi juba kärsituks muutudes. «Kas tulevad meie juurde või asuvad sinna, kust Rimmid välja kolisid.»

«Mh,» lausus Mari seepeale kinnise suuga.

«See on uuepoolne maja,» arvas Jaan.

«Ja puhtaks sai tehtud ka,» ütles ema Miina. «Leida nägi seal mitu päeva vaeva.»

Peeter hakkas highi pühkima, rõdul viibimine muutus järjest suuremaks piinaks. Viimaks nad läksid välja ja kui selgus, et kirikusse sõitmiseni, mis pidi toimuma alles keskõhtul, oli veel aega, läksid mehed heinamaid vaatama.

Vahepeal, kui Andres ja Peeter mööda heinamaid uitasid, saabus uusi külalisi. Tuli lähedasi talunikke, kes endid varsti õuemurule küljeli viskasid, hakates vestlema loomakasvatusest ja kunstväetise kogusest, mida keegi oli põllule või heinamaale andnud.

Siis sõitis õue gümnasisti mütsi kandev noormees, kes end kuigi hästi ei tundnud, kui teda üksinda lauda kutsuti. Kaarlil ei olnud isu. Ja kuna Leida oli see, kes teda teenis, siis seltsis isupuudusele häbi. Mis söödik mina siin olen! mõtles noor õilishing, janunedes ainult venda näha.

Kuid Jaanil oli nüüd ülim aeg end peigmeheks rieta. See toimus magamistoas, ja seal oli ka pruut, peale selle käis magamistoas uksest sagedasti sisse ja välja pruudi ema. Seega oli vend Jaan Kaarli eest nagu riivi taga. Kohast meeoleolu leidmata läks Kaarel õue. Ema seisis talu aida taga kase all, ta vestles kahe tütarlapsiga, keda Kaarel arvas tundvat. Kuid just seetõttu,

et need nelja aasta kestel lastest peaaegu täisnimesteks sirgunud tüdrukud talle tuttavad olid, põikas ta kõrval.

Nelja aasta kestel! Jah, ainult nelja aasta kestel! Kas ei olnud Ellengi nüüd juba päris neiu. Kui kiiresti toimus arenemine väljapoole vaadates: need tütarlapsed, kes seal kase all emaga jutlesid, olid juba nagu liigagi vanad oma aastate kohta. Aga samal ajal oli tema, Kaarli, siseilmas väga vähe arengut tähistavaid muudatusi juhtunud. Ta polnud kuigi tuntaval määral targem, kuigi oli vahepeal neli aastat õppida tuupinud. Ta polnud julgem ega vabam kui siis. Võib-olla ta mõnes küsimuses oli koguni arem, vähem vaba ja vahest ainult eelarvamustest rikkam. Nii oli ta aastaid tagasi Ellenit kohates end hoopis vabamalt tundnud kui viimasel ajal.

Nende mõtetega kõndis ta mööda kitsast jalgrada keset kõrget rohtu, jõudis ühe pooleldi mahajäetud kaevuni ning tuli siis tagasi. Nüüd nägi ta isa, kes istus meeste juures õuel. Nende ees murul oli tüse viinapudel ja suupisted. Lähemale jõudes kuulis ta enesest kõneldavat ja hakkas kiirustama.

Uuesti majja minnes ta kohtas Jaani, kelle näol oli peigmehelik tõsidus ja tardumus. Ja kuigi hetkel polnud siin pruuti ega pruudi ema, õmeti nad ei leidnud midagi mõistlikku, mida teineteisele ütelda.

Keskpäevase kuumuse tõttu vabanenud lõhnasid kandus hooti läbi toa. Ja vaevalt oli Kaarel jõudnud äsjase põgusa silmapilgu kohmetusse süveneda, kui õuest hüüti:

«Autod tulevad!»

Seda oli juba kärsitusega oodatudki, ja nüüd läbis ruume kihin-kahin. Pruut väljus magamistoast kedagi tähele panemata. Köögis, selles kuumas tehases, kus tuli kaksteistkümmend tundi vahetpidamata oli lõõmanud ja kus samal ajal oli klopitud, keedetud ja praetud, üksteist õpetades ja juhatades, tekkis lühike paus. Kokad tulid välja köögist, ainult praed särisesid edasi ja tuli jäi raugemata hooga praksuma.

Sel silmapilgul, kui pruut majast väljus, kõrval, ees ja taga ema, seisis isa Peksi õues läve kõrval. Ja sellal kui teised sõidukitesse ruttasid, kasutas ta juhust, et

nähtamatult talli taha lipsata, kus ta vanker seisis. Siin oli vaikne ja hea. Varsti ta kuulis rahuldustundega, kuidas autod ära sõitsid, ja ronis siis oma vankrisse, et uinuda seal nagu kott.

12.

Ema Miina oli Peetrit kiriku juures otsinud, ta oli küsinud Jaanilt ja Kaarlilt, kas nad on isa näinud, kuid alati eitavat vastust saades mõistis, et mees oli maha jäänud. See tegi talle muret.

Teadmata, miks vanamees säärase tembu tegi, laskis ta selle pooliku päeva uuesti silmade eest läbi käia. Ometi ei suutnud ta midagi meenutada, mis Peetrit oleks vihastada võinud. Kõik oli ju hästi ja korralikult, aga küllap olid lood sedamoodi, et Peeter ise ei osanud viinaga piiri pidada. Niiviisi, jah, ehk oligi siis parem, et ta ei tulnud. Kes teab, mis ta sõidukis või kirikuski veel oleks teinud. See oleks seda halvem olnud, et linnast tuli uusi pulmalisi — mõned väga uhkesti riietatud noored naised ja pruudi vend.

Pruudi vend oli lihavaks läinud. Kui ema Miina Rohuväljal elades teda viimati nägi, siis polnud ta veel nii paks. Aga nüüd oli ta kael poidas, nii et las aga olla. Küllap oli ta palk seal kindlustusseltsi ametis hea.

Nüüd käis Kaarelgi koolis ja oli nii meeldiv seda heaolu, mis linnahärrat näis ümbritsevat, kooliharidusele paista lasta. Kuid noortele naistele otsavaatamisega ei saanud ta hästi hakkama. Oma väga veidrat laadi kübarate all nad nagu ei olnud inimeste moodigi. Juba nende värvitud huuli nähes hakkas Miinal piinlik ja paha. Ei tea, kuidas nad ise sellest aru ei saanud, et see on inetu ja näotu.

Pulmamajja jõudes lootis ta Peetrit kohe näha, aga kui ta teda eest ei leidnud, läks ta Leidat küsitlema. Ent kuidas võis Leida teada, kus on isa, kui ta kogu aeg oli kõõgis askeldanud, suu ja silmad täis tegevust. Ja nüüd oli uus kiirus taga: hakati terviseviina jooma.

Kui isa Peksi talli taga oma vankris ärkas, oli ümberingi kõik vaikne. Ta suu oli magades ära kuivanud ja vaevalt oleks talle niipea meeldegi tulnud, kus ta viibib, kui ta ärgates nii imeselgesti poleks mäletanud pruudivanemate huvi — kuhu noorpaar elama asub.

See meenus talle kohe, kui ta silmad avas ja läbi lepike taeva õist sina nägi. Ja sedamööda meenusid talle ka säärased tõsiasiad, et ta pole kodus, vaid viibib poja pulmas. Aga miks oli siis nii vaikne? Alles kaevu juurde jõudes kuulis ta aknast läbisegi kostvaid hääli. Ent Peksil polnud kiiret. Või kuhu noorpaar elama asub! mõtles ta vahetpidamata ja kiusakalt, aimates selle küsimuse taga ikka rohkem ja selgemini pruudivanemate muret.

See mure oli umbusklik ja halvustav, ning isa Peksi tundis end sellest solvatuna. Kaev asus õunapuude all ja vesi panges, mille ta ettevaatlikult välja vinnas, oli täis valgeid õielehti. Siis läks ta majja, sattus kojasa perenaiselega vastamisi ja kuulis, et teda oli otsitud.

«Mind?» imestas ta. «Mis minust otsiti? Kus ma siis olin?»

«Ega teised tea!»

«Mis jutt see on,» pahandas Peeter edasi. «Istusin kogu aeg oma eide kõrval.»

«Vaata enne, kas sul teda enam ongi,» vastas Mari kööki minnes.

Ema Miina oli küll alles, kuid ta ei istunud esimese, vaid teise laua juures, mitte kaugel noorpaarist. Isa Peksi sai aru, et sinna pääsemiseks seisab tal ees palju pahandavat trügimist. Kuna laudkond oli juba kaunis lõbusas tujus, siis teda ei pandud tähelegi.

Meeleolu oli lustaka voolavuse astmes ja kellelgi poleks nagu enam meeles olnud, kuidas enne lauda asumist oli peigmehe isa otsitud. Ainult ema Miina oli kaine ja mäletas seda. Tal endal oli küll ükskõik, kas ta istus Petriga või üksinda, kuid ta arvas, et Jaanil on pruudivanemate ja külaliste ees Peetri pärast häbi.

Jaan oligi selle üle muret tundnud. Nüüdki ta vaatas Martat vargsi, et pruudi meeleolu mõistatada. Ta ei võinud end sel alal osavaks nimetada. Sageli ta muutus abituks just seetõttu, et ta Marta tujusid ja tahtmisi ei aimanud. Seda raskem oli see tal täna, mil Marta ilme oli läbitungimatu. Selles näos polnud ei headust ega lah-

kust, mida peigmees otsis, kuid samuti polnud see tige, nagu Jaan kartis. Pruudi täiesti elutu ilme ei reetnud vähemaidki tundeid. Peigmehena oli Jaanil pisut kõhe. Ta otsis silmadega sõpru, nägi Kaarlit, kes istus kusagil poolhämäras lauaotsas. Jaan katsus vennale naeratada, kuid see ei tulnud hästi välja. Ning samal ajal ta vaatas ikka sagedamini pruudi otsa. Ka siin ei õnnestunud tema naeratused. Teda ei pandud nagu täheleegi ja ta õrnad pilgud purunesid nagu vastu kiviseina.

Marta istus sirgelt ega vaadanud kummalegi poole. Teispool lauda peaaegu tema vastas istus Arnold, ta linnahärrast vend. Ja kui Marta hakkas vennaga rääkima, siis Jaan tundis peaaegu kadedust. See halb tunne tekkis sellest, et vennaga vesteldes Marta muutus nagu teiseks inimeseks, elavamaks ja rõõsamaks.

Nad rääkisid vihjamisi, pisut üleolevalt ja tarvitasid sealjuures sõnu, millede tähendustki Jaan ei teadnud. Kuid parajasti sellal, kui Arnold poolkuuldavalt üle laua midagi ütles, mille üle Marta nõnda naerma hakkas, nagu seda peigmees veel kunagi polnud kuulnud, osutus nagu kokkuräägitult pulmalistele viin kibedaks.

Jaanil hakkas piinlik. Ta ei teadnud, mis teha, ja vaatas jälle pruudile. Sel silmapilgul Marta korraks tõsines, siis kummardus pisut ettepoole ja ütles vennale:

«Vaat sulle lopsu, mis neile kõik pähe tuleb.»

«Kas pead vastu?» küsis Arnold naerdes ja vaatas üle õla selja taha, kus eriti lärmakalt selle vana pulmakombe täitmist nõuti.

«Las nad karjuvad,» ütles Marta ja hakkas sööma, ilma et oleks kordagi Jaanile otsa vaadanud.

«Noh, Marta,» ütles siis Jaan pruudile.

«Ole aga rahul,» vastas Marta ja näis, et ta võib iga hetk naerma pahvatada.

Nähes, et Marta hoolega sööma asub, muutusid pulmalised üha kärsitumaks. Kuid samal ajal, kui see teistele aina suuremat lõbu tegi, tundis isa Peksi endas viha kasvavat.

Ta ei suutnud mõista, mis on siis Marta arus, mis see tembutamine tähendab. Kas Miina teadis, mis noorpaari vahel lahti on? Ta juba müksas paaril korral Miinat, kuid Miina istus vaikselt naeratades, nagu poleks see kõik, mis ümberringi sündis, tema asigi. See aga ärritas

Peksit veelgi rohkem ja korraga ta tõusis laua taga püsti, ajas oma kahvli maha ja hüüdis kõigist üle:

«Kas sa, Jaan, oled mees või ei ole — mis sa veel kuulad!»

«Istu sina,» ütles ema Miina, kuna korraga jäid kõik vaikseks ja hakkasid Peksile vaatama. Seal ta seisis nüüd laua taga väljakutsuvalt püsti ja näris vihaselt oma vurrusid. Kuid äkki tekkinud vaikus mõjus talle kuidagi kainestavalt. Ning ta oli oma kohale juba tagasi istumas, kui keegi julgustavalt hüüdis:

«Vaat, see on alles mehesõna.»

«Jaan!» hüüdis nüüd Peeter uuesti lärmama hakates, kuid vähem vihaselt. «Ma ütlen sulle viimast korda... pane tähele — kui sa ise oma naisest jagu ei saa, siis tulen mina ja...»

Ta jättis lause pooleli ja kõik hakkasid naerma.

«Kange vanamees,» ütles Arnold ja läitis paberossi.

Kuid isa Peksi ei kuulnud seda. Ta ootas viivu ja siis oli tal tõsi taga. Kui ta end oma kohalt lahti trügis, võttis ema Miina ta kuuehõlmast kinni ja hakkas teda tagasi sikutama.

«Ei,» ütles isa Peksi, «mis see tähendab? Karud panakse tantsima, kuid sinust ei saada jagu.» Seda ta ütles Martale, kuid silmadega otsis perenaist Marit.

Uksele, kust kõogist tulles toitu lauale kanti, oligi kogunenud naisi.

«Istu sina!» ütles ema Miina veel kord, sest kuuehõlm ähvardas Peetri kangest sikutamisesest rebeneda.

«Lase lahti, ära sina mängi,» ütles Peksi kõigile kuuldavalt.

Ta otsis ikka veel Marit, nägi teda siis Andrese selja taga, oli valmis talle midagi hüüdma, kuid sai samal silmapilgul oma hõlma lahti ja pidi tasakaalu kaotama.

«Peeter, võta aru pähe!» hüüdis nüüd Andres. Ent sellel manitsusel puudus mõju juba sellepärast, et Peeter oli Marit Andrese selja taga näinud.

Peksi pugesi edasi seina ja toolikorjude vahelt. Nüüd ei olnud Marta enam kaugel.

Peeter sirutas juba käed välja, et saada pruudi pead oma kaenlasse, ja Marta oli oma senist külma verd kaotamas. Mis siis, kui Peeter tõesti teda kõikide pulmaliste nähes suudleb! Ta mõtles juba järeleandlikku-

sele ja oli valmis ise Jaani suudlema, kui korraga Leida isa ja tema vahele ilmus.

Ja nüüd ei kuulnud keegi, kuidas Leida isale ütles, et hobused on tallis raiuma hakanud, oleks vaja kiiresti välja tulla. Seda ei kuulnud isegi Marta, kelle selja taga see salajutt aeti. Ning seda suurem oli temagi imestus, kui isa Peeter Leida kannul sõnakuulelikult välja astus. Ainult Leida ei kahelnud selles, et isa talle järgneb. Sellepärast ta ei vaadanud enne tagasi kui alles õuel. Ta teadis, et siis, kui ta aida poole hakkab minema, ei jää arusaamatus tulemata.

«Mis jutt see on?» küsis isa, kui Leida teda aida poole kutsus. «Kuspool need hobused sul raiuvad?»

«On vist järele jätnud,» vastas Leida. «Kui ma ennist kaevul käisin, siis oli lihtsalt hirmus kuulda. Meie täkk ju röögib koledasti!»

«Aga mis sa nüüd ise sinna aida poole kipud?» küsis isa uudishimulikuks muutudes.

«Tule, tule,» ütles Leida salapäraselt. «Ma tahan sulle midagi ütelda.»

Peeter järgnes talle mõned sammud, siis jäi seisma, kuulis, kuidas toas jälle laulma hakati, mõtles, et nii viisi pruut jääbki suudlemata, ja tahtis kohe tagasi pöörata.

«Noh, räägi,» ütles ta pahaselt, «mis sul rääkida on!»

«Sind ei olnud ennist siin,» vastas Leida. «Kus sa olid, kui terviseviina joodi?»

«Ma jäin magama,» vastas isa. «Mis siis juhtus?»

«Ei juhtunud midagi, ainult mul on sinu jaoks siia midagi pandud,» vastas Leida.

«Aita?»

«Aita jah.»

«Kuule Leida,» ütles nüüd isa äkki nagu kainenedes. «Sul ei ole seal aidas minu jaoks midagi. Sul ei ole pikki näppe, kuid minu arvates on su arul küllalt pikkust, et oma isa tunda — ma ei salli näppamist, olgu see asi nii väike kui tahes.»

«Ära nüüd, isa,» ütles Leida, «sa läksid ju Jaani naist suudlema.»

«Ei see olnudki tahtmine suudelda,» vastas isa Peksi. «Ma ainult tahtsin näha, kui kaugele ta tõrkumine ula-

tab. Sina, Leida, vaevad oma südant, et su isa poleks nagu kombeline. Eks ta ole ka tõsi, aga mina kippusin ennist kohe kas või kaklema, sest mu süda valutab meie Jaani pärast.»

«Mis sul selle Marta vastu siis on?» küsis Leida.

«Eks ta ole kangekaelne ja hellitatud. Kui ta poleks Jaani naine, ei oleks ka minul temast midagi, aga nüüd näeb Jaan temaga veel päevi. Kui ta ükskord hakkab mõistma, et naise jonnakust ei võideta paitamisega, siis on hilja. Oi, Jaanil on pehme loomus, tema saab veel palju kannatada. Tema ja teised ka.»

«Kuidas sina seda kõike tead, teised nii õnnelikud.»

«Näe, sinagi juba kannatad. Tahtsid mind aita luku taha panna sellepärast, et sul minu pärast kogu pulma-rahva ees häbi hakkas.»

«Ma tahtsin, et sa magama läheksid, isa,» vastas Leida.

«Jah, ma olen vana risu,» ütles isa Peksi, viibides seisukorras, mida võiks nimetada kõikuvaks purjusolekuks. Viinauim ta peas oli sõltuv tunnete tõusust ja langusest. Nüüd asendas ta meelehärmi mingi muretsev halemeelsus. «Jah,» kordas ta jälle, «olen vana risu, kuid ma ei soovi kellelegi halba, ei sinule ega Jaanile. Sa oled ikka mehe eest väljas olnud, tõmbasid minu kõrval juba siis, kui olid alles nääpsuke.»

«Mis sa nüüd sellest,» ütles Leida, «täna sel päeval.»

«Täna sel päeval,» kordas isa. «Jah, täna sel päeval! Mulle on sellest päevast küllalt, las nad laulda pealegi, las nad laulda. Sina tahtsid mind aita ahvatleda kavalusega, aga ma lähen sinna ise, heidan magama.»

See leebe alistumine tekkis lugupidamisest tütre vastu. Kui ta nägi, et Leida tema jutu peale naeratas, ei mõistnud ta seda päris õigesti ja ütles aita minnes: «Noh, hea küll, kui sa ei usu, pane uks väljast krampi; pane, pane, siis on süda rahulikum.»

Aidas ta veel kuulatas, kuid ei kuulnud, et ust oleks väljast krampi pandud.

13.

Kui Leida oleks aidaukse väljast krampi pannud, siis oleks vanal Peetril pärast pulmi Leida ees vähem piinlik olnud. Nüüd lõi ta tütredest möödudes pilgu häbelikult maha. Ja kas sel või mõnel muul põhjusel ei räägitud kordagi sellest vahejuhtumisest, seda ei meenutanud talle ei ema Miina ega Leida, rääkimata Jaanist, kes elas peaaegu nädalapäevad pärast pulmi pruudi kodus ja alles siis tuli Vanakülla.

Ta tuli ilma Martata.

Kui Peeter oma pulmasekeldusi oleks vähem mäletanud, siis oleks ta Jaani kohe käsile võtnud, küsides, kuhu poeg naise jättis.

Aga mida vähem ta avalikult rääkida tahtis sellest, mida ta hukka mõistis, seda viltusema pilguga hakkas ta Jaanile ja tema elukorraldusele vaatama.

Kui kauaks Marta mõtles veel ära jääda? Nädal ja teine suvist aega möödus, Jaan müttas põllul tööd teha, toimetas loomi, palus sageli Leidat endale abiks ja näis veel rõõmus pealegi olevat.

Just seda viimast asjaolu sai Peksi endamisi väga imestada. Tema arusaamiste järgi Jaani seisukord oli haletsemisväärne, kuid Jaan ise tegi näo, nagu oleks ta kõige õnnelikum inimene maailmas. Isa Peksi ei tulnud mõttele, et poeg teeskleb, et rõõmus nagu on ta muremõtteile ainult kattedeks. Tema võttis Jaani muretut ilmet puhta kullana ja murdis endamisi pead, mis võiks see küll olla ja tähendada!

Poissmehena oli Jaan päris arukas inimene olnud, kuidas ta nüüd siis järsku totrusele kaldus. Sest mis põhjust oli tal selle üle rõõmu tunda, et ta üksinda tööd rabas, naine aga ei näidanud nägugi. Või oli tal Andrese ja Mariga juba niisugune kaup, et Marta mõneks ajaks veel koju jääb?

Kuid miks sellest siis ei räägitud? Kui osati mõne muu asja pärast muret tunda, siis oleks maksnud selle punkti pärast ka suud paotada.

Saabus heinaaeg, ja siis ühel laupäeva õhtul sõitis Jaan Rohuväljale. Et ta viimastel päevadel oli tõsisem

ja endassesüvenenum olnud, siis Peeter uskus, et nüüd toob Jaan Marta kindlasti ära. Kõik läks aga hoopis teisiti.

Kui Jaan esmaspäeva hommikul üksinda tagasi tuli, siis oli ta nägu jälle muretu ja rõõmus. Hoolimata väsimusest käis ta aina vilistades ringi. Kui ta tuli Leidat vikatikäiamise juurde abiks kutsuma, siis ta naeris ja ajas juttu säärase lõbususega, et see päris võõrastav tundus.

«Tule,» ütles isa talle sel hommikul, «ma aitan ta sul ära käiata. Leidal pole nagu aega.»

«Kas hakkad sina,» katsus Jaan vastu vaielda.

«No mis mul siis on?» küsis isa. «Millal ma pole sulle abiks tulnud?»

Ja kui nad siis õuel vana saare all kahekesi käiasid, küsis isa:

«Kuule, Jaan, kuidas sa mõtled oma heina ära teha?»

«Aga mis tal siis on?» küsis Jaan.

«Üksipäinis!» imestas isa.

«Kas või üksipäinis,» vastas Jaan muretult.

«Meil ei ole veel niidumasinat,» vastas isa Peksi. «Ja kui meil olekski niidumasin, ega sa seda üksinda ikkagi ei teeks — üksinda ei saa vikatitki käiatud.»

Nii muretu ja lõbus kui Jaan oligi, ärritus ta nüüd kergesti.

«Kui sul raske on, mis sa siis tulid abiks,» vastas ta isale kärsitult.

«Ma ei saa aru,» ütles isa Peksi vikatit käia pealt võttes ja kurjalt sülitades, «mis sinuga lahti on! Kui mina midagi ütlen, siis sa vihastad, aga muidu on sul kõik kohad laulu ja lusti täis. Mis pagana viha või mis lõbu see on, millest sa elad.»

«Mis sa siis ajad niisugust juttu,» vastas Jaan.

«Missugust juttu ma ajanud olen?»

«Et ma üksinda ei saa vikatitki käiatud.»

«Nojaa, aga sa ju ei saa, ei saa sina ega mina, ei saa teine ega kolmaski. Ja ütlemine tuli sellest, et mul on mure, kuidas sa oma heina tehtud saad. Kui sa oleksid üksik inimene, siis ma seda ei küsiks, siis me teeksimel seltsis ja üheskoos. Aga sul on naine, tema peaks oma käe külge panema. Kus on Marta, mis ta ennast eemale hoiab? Sa oled minu poeg, mul on valus vaadata, kuidas

sa üksinda kas või nahast välja rabeled. Ära arva, et mul on lõbus seda näha või et ma ei mõista.»

Kui Jaan isa etteheiteid veel kuidagi talus, siis kaastunne ja haletsemine lõi ta tunded hoopis segamini. Ta ei olnud enam vihane ega lõbus, ning vastas vaikselt:

«Marta tuleks küll siia, aga praegu ei ole hobustel aega.»

«Ah viga seisab siis ainult selles?» küsis isa.

«Jah.»

«Ütles ta seda sulle?»

«Eks sa või isegi arvata, et kuidas ta siin elab, kui ta oma mööbleid siia ei saa.»

«Praegu suvine aeg, võiksite magada kustahes. Ja ega see pole nii, et sul aset ega kohta ei ole.»

«Inimene on teisiti harjunud,» vastas Jaan.

«Teisiti harjunud,» naeris Peeter. Ning korraga ta sülitas ja ütles: «No kurat, kui asjad nii on, siis lähen mina ise ja toon ta kolu siia. Miks sa pole minult hobust küsinud?»

Selle peale Jaan ei vastanud musta ega valget ja sinna see jutt jäigi.

Kuid Jaan eksis, kui ta uskus, et isa Marta kolimisega ainult tühja suurustab. Et Peetril oli sellega niisamasugune tõsi taga nagu pulmalauas suudlemisega, selles Jaan veendus paari päeva pärast. Ning et ta Rohuväljal valitsevaid meeleolusid ja olukordi Peetrist paremini tundis, siis laitis ta selle mineku ära, lubades need asjad ise joonde ajada.

Aga selleks, et oma lubadust täita, tuli Jaanil veel korda kolm jalgrattaga Rohuväljal käia. Ja kui Marta viimaks mehe juurde kolis, siis oli heinaaeg juba ammugi unustatud ja rukkilõikuski käimas.

Mujal oli see käimas ja mõnel mehel oli sellega üsnagi suur rutt, ainult Peksi võis veel viivitada. Sel aastal kasvas tema rukis suure metsa ääres, sel rammusal pinnal, mille ta Leidaga oli lepikust põlluks hari- nud.

Ja nii kujuneski, et Jaani rukis küpses isa omast varem. Aga kuidas Peeter pojaga lõikusel juttu ei teinudki, jäi tal ometi õige selgus saamata, millal Jaan mõtleb alustada.

Seda suurem oli siis ema Miina ja isa Peetri imestus,

kui nad ühel hommikul nägid Jaani rukki kallale asuvat.

Ta läks põllule üksinda ja hakkas niitma. Nüüd jälgiti Vankrilt suure huviga, kas ka Marta välja tuleb. Jaan niitis kaare ja niitis teise, vahetevahel kodu poole vaadates. Muidugi talitas nüüd Marta kodus, ta ei saanud ju igal pool mehe kannul olla. Kuid päike tõusis üha kõrgemale, keskhommik oli juba ammu seljataga, aga Marta ei ilmunud veel ikkagi põllule. Nüüd ei kannatanud isa Peksi enam, ta kamandas oma pere välja ja nii läksid nad Jaanile kõik neljakesi appi.

Emal Miinal ja Leidal hakkasid siduma, kuna mehed kolmekesi niitsid. Kui Marta viimaks lõuna eel põllule tuli, siis panid kõik tähele, et Peeter jäi korraga väga sõnaahtraks. Ühtlasi hakkas ta vikat hoopis laiemas kaares käima. Ja nüüd unustas Leidagi rääkimise — temal lihtsalt ei olnud aega juttu ajada, ta pidi vaatama, et ta käed ükslugu käisid.

Kelle käed aga nüüd enam endiselt käia ei tahtnud, see oli Kaarel.

Noor kaunishing, kes ei olnud pühendatud elu üksikasjadesse või kelle maailm koosnes hoopis teistsugustest üksikasjadest, ei saanud heaks kiita seda silmatorkavat muudatust, mis Marta põllule ilmumisega tekkis. Tema tõekspidamiste kohaselt oli igasugusel abistamisel ja andmisel ainult siis mõtet, kui sellega käis kaasas lahke ja rõõmus meel, kui abistamine tuli heast südamest. Mida rohkem ta isa morni vihkamist vaatas, seda suuremaks kasvas tema tõrkumine. Omal põllul isa ei töötanud nõnda, see oli ilmne. Aga mis ta siis Jaani põllule tuli, kui ta meel siin nii hapuks ja halvaks muutus. Ta mõtles sellelegi, millise mulje võib Marta oma mehe vanematest saada.

Marta ei olnud rumal, et ta seda poleks märganud, et äia ajab taga mingi mõistmatu vim. Kui Peeter arvas, et see peab andma häid kasvatuslikke tulemusi, siis ta paraku eksis küll põhjalikult. Vimmasele viltuvaatamisele ei vasta keegi tänuliku arusaamisega, pigemini tekitab see niisamasugust vimmast ja vihast vastuvaatamist. Vahekord muutub üha halvemaks, viimaks ollakse riisus, ei sallita üksteist enam silmaotsaski, kuigi keegi pole teisele halba soovinud.

Ning kannatab kõige rohkem see, kes kõige vähem halba soovis — Jaan. Kelle poole ta peaks hoidma, keda õigustama, kas naist või vanemaid?

Ja otsekui selleks, et mingisugustki tasakaalu jalule seada, laskis Kaarel enese lõdvaks, võttis korraga väga kitsa kaare ja hakkas Martaga lobisema. Seda tegi ta selleks, et eraldada ennast jonnakusest, millega isa Martasse suhtus. Kuid ühtlasi ta teadis, et see isale ei meeldi. Ning seda ta praegu just taotleski.

Kui lõunale mindi, kutsus Marta rukkilõikajaid oma poole.

«Kelle töö, selle toit,» ütles ta ja vaatas Peetrile.

«Ei ole mind keegi tööle kutsunud ega tule ma ka lõunale,» vastas Peeter ja hakkas kohe teises suunas minema. Ka ema Miina ja Leida vastasid Marta kutsele keeldumisega, kuid Kaarel võttis Martal koguni käe alt kinni, lastes valla lauluviisi. Nii ta hakkas Martaga minema Jaani ootamata. Kui Kaarli lõbusus rukkiväljal oli trotsihimust tekkinud, siis lõunalauas see muutus loomulikuks. Marta võis olla isekas ja hellitatud, kuid temaga oli siiski hea juttu ajada.

Ka Jaan oli heatujulisem kui muidu. Sellest jätkus isegi pärastlõunaks. Ja nii oli enne õhtuleminekut just tema see, kes peret õhtulisele kutsus. Kuid nüüdki korvus seesama — teised keeldusid, aga Kaarel läks kaasa veelgi suuremate naljatuste saatel kui lõunaajal.

Jaani ja Marta juurde jäi ta kaunis kauaks. Marta imestas, miks ta Kaarlit pulmapäevalt ei mäleta — kas Kaarel oligi pulmas? Kaarel naeris ja vastas, et mis seal ikka imestada: kõik pruudid on ju pimedad, küllap seda Martagi oma pulmapäeval oli. Selle peale naeris ka Jaan. Aga Marta hakkas vaidlema, öeldes, et kui ta oleks teadnud, et Jaanil on nii tore vend, siis ta oleks Kaarlit tingimata näinud. Sellest olevat tal praegugi tõsiselt kahju; ta ei olevat pulmas üldse kedagi tähele pannud, küllap siis Kaarli väitel ongi oma tõetera sees.

«Aga küllap te vana Peksit ikka nägite?» küsis seepeale Kaarel.

«Jah,» vastas Marta. «Peeter oli pulmas tõesti kange mees. Mulle ta seal isegi meeldis, aga nüüd on ta pisut imelikuks muutunud.»

«Ah,» ütles Kaarel vanamehelikult käega heites.

«Ei,» ütles Marta, «isaga on tõepoolest midagi juhtunud. Kas sa, Jaan, tead, mis see võiks olla?»

«Vanadel on ikka oma imelikud arusaamised,» vastas Jaan.

Siis nad vestlesid jälle millestki muust. Kaarel oli oma teada nii kaua Jaani ja Marta pool, et arvas koduseid juba magavat. Ent kui ta koju läks, istusid nad kõik alles üleval, nagu poleks töö Jaani põllul sugugi und soodustanud või väsitanud. Ja niipea kui Kaarel oli toas, tundis ta vaistuliselt, et isa temasse hästi ei suutu. Ka seda, milles isa teda süüdistama hakkab, aimas ta juba ette. Ja et isa ennetada, et isa etteheitel jalad alt lüüa, ütles ise:

«Sa, isa, peletad veel nooriku niiviisi ära. Kui sul nii kange vaen Marta vastu ongi, eks sa siis vähemalt mõtle Jaanile.»

«Jaanile ma mõtlen isegi rohkem kui Jaan minule,» vastas isa.

«Võib-olla sa mõtledki, aga iseasi on see, kuidas see mõtlemine välja näeb.»

«Antakse tööle pihta ja muud ei midagi.»

«Sellest on vähe,» ütles Kaarel. «Kui sa oma abiga lähed teiste meeoleu rikkuma, siis pole see kellegi heategu.»

Seda kuulis isa esimest korda, et poeg tuli teda õpetama, kuidas elada.

«Sa ju naersid küll,» ütles ta pilkega. «Kas Marta meeoleu sellest heaks ei läinud?»

«Nojah, vaat seal see asi ongi,» vastas Kaarel, «et sulle oleks muidugi meeldinud, kui ka mina oleksin päeva läbi põllul aina mühisenud.»

«Mis sa sinna otsidki,» vastas Peeter. «Kas sul kodus toidu puudust on?»

«Nii rumal mees sa ei ole,» vastas nüüd Kaarel, «et oma sõnu tõsiselt võtta.»

«No eks me vaatame, kuidas Jaan selle Martaga läbi saab,» ütles isa.

«Kui sina hakkad pahareti osa etendama ja tahad, et ka meie sellest osa võtame, siis muidugi nende läbisaamine muutub võimatuks,» arvas Kaarel.

«Eks me näe!» vastas isa lõuapärasid kokku litsudes ja läks välja.

Isa Peksi oleks tõepoolest meeleldi näinud, et Margata poleks keegi suuremat läbi saanud, kuid just nagu tema kiuste hakkas pärast Kaarli kooliminekut Leida teisepere vahet jooksma. Mis võim sellel Martal oli, mis Leidatki kangesti ligi tõmbas, seda Peeter ei mõistnud. Ja nii ta võis sel sügisel näha ainult seda, kuidas Leida kõigiti selleks kaasa aitas, et Marta sai õige ladusasti toime sellega, mis Peetrit vihastas ja ärritas. Marta võis Jaaniga pidudel käia ja pühapäeviti oma uhkes riietuses alevi vahel jalutada.

14.

Sügisel hiljapeale, kui Vankril välistööd enam-vähem juba korda said, läks Leida jällegi linna õmbleja juurde. Kuigi ema Miinale, kes Leidat paremaks käeks nimetas, tütre puudumine end tunda andis, ei mõtelnudki ta nuriseda. Vastupidi. Ta meel oli rõõmus teadmisest, et Leida võib istuda kuivas ja soojas toas, sellal kui nemad siin Vankril sõtkuvad pori ja mitte alati ei saa küsida sellest, kas väljas sajab või tuiskab. Selliste mõtetega loomi tasudes tundusid pangedki käe otsas kergemad.

Jah, Leida on noor inimene ja ega tal kohalejäämist saa olla. On siis parem, kui ta varakult ameti selgeks õpib ja inimeste keskel harjub elama.

Nii mõtles ema Miina, aga Leidale tundus see õmblustöötoa piklik ruum, mille ainus aken oli vastu hoovi, igal sügisel umbne ja hingemattev.

Ta tuli siia juba kolmandat sügist, ja jälle kannatas ta õhupuudust. Ta puudas metsi kaugel silmapiiril, mulla lõhna ja loomi, tuttavat rada lauda ja elutoa vahel ning õhtuvidevikku. Ta ei tundnud end vabana.

Ta oleks meelsamini loomi talitanud või metsas hagu teinud, kui õmblustöö kohal küürutanud. Istudes õhtuti oma väikeses toas voodi serval, andus ta unistustele. Ta hoidis silmi kinni ja käsi rüpes, pikendades neid videvikutunde meelega. Tema kodu ei olnud linnas.

Vaheseina taga elas meesrätsep. See ametimees oli perekonnainimene ja vahetevahel räägiti seal palju. Aga Leidale tundus kogu see jutt nii tühine ja võõras, et ta süda sellest valutama hakkas. Oli ükskõik, kas ta seda juttu kuulis nädala või terve aasta, kordagi ei kuulnud ta kõneldavat kuuloomisest ja pööripäevadest, nagu poleks linnas noort ega vana kuud olnudki. Kodus oli alati sellega tegemist. Kõik kuulusid seal ühesuguse seaduse alla, inimesed ja loomad. Linnas söödi liha, kuid keegi polnud kuulnud talle häält ega näinud nende kevadist kepsutamist, ja sellepärast võis rätsep lambaliha süües niisama õnnelik olla nagu poliitikast ja parteidest rääkides. Siin oli üks ümmargune kõik.

Leida ootas suure igatsusega, millal maalt linna tul-lakse. Ja kui isa või ema linnas oli, siis ta küsis uudi-seid, vaatas hobust ja vankrit, armununa igasse kõrre-kesse, mis juhtus pütikeste või kotikestega linna jääma.

Kaarel elas linna teises servas, nad nägid teineteist harva. Mõnikord vend tuli vaatama, kas talle kodust on midagi toodud, kuid Leida ei kõnelnud talle oma maagatsusest. Ta aimas vaistuliselt, et Kaarlit see ei huvita. Või mis sai Kaarel sinna parata. Ainus, mis ta oleks võinud, oli see, et räägib sellest vanematele ja teeb nendegi meele nukraks.

Kui isa või ema Leidalt küsisid, kuidas tal läheb, siis vastas ta neile ikka ja alati, et tal on linnas väga hea. Ta ei rääkinud oma igavusest ega igatsusest kordagi. Nemad soovisid talle head, uskugu nad siis, et tal töö-poollest hea on. Milleks mürgitada nende muretsevat õnne oma kurtmisega?

Aga igakord, kui Kaarel õe juurest ära läks, mõtles ta tänavail jalutades sellele, miks Leida linnas näib nii alandlik, miks ta on alati nagu kartlik, murduva hää-lega. Ning juttu, seda tal viimasel ajal nagu ei olegi. Kas tal on linnas tuttavaid või sõpru? Vist mitte.

Vennale tundus Leida kinnine ja salatsev. Kaarel ise oli viimasel ajal mehestunud. Ta õpingud arenesid hästi ja see tegi ta rõõmsaks ning uhkeks. Ta tundis end võit-jana, tema maailm oli üha avardunud ja avardus veelgi rohkem. Ning just seetõttu hakkas ta südamesse kinni Leida murduv hää ja rõõmutu olek. Millest see? küsis

ta endalt. Kas ta on haige? Mis tal puudub? Või on ta õnnetult armunud?

Neid küsimusi esitas ta endale ikka sagedamini. Ja jõudnud otsusele, et Leida igal juhul vajab seltskonda ja inimesi, läks ta ühel novembriõhtul esimest korda õe poole, et teda jalutama kutsuda. Ta ei eksinud oma oletustes: Leida istus kodus. Kuid mis Kaarlit kõige rohkem hämmastas, oli see, et õde istus pimedas toas.

«Miks sa ei pane tuld põlema?» küsis ta õelt.

«Milleks nii vara,» vastas Leida, küsides kohe: «Maalt ei ole vahepeal linnas käidud?»

«Ega ma sellepärast,» ütles Kaarel. «Sul on veel liiga palju maainimest sees — kui ka vend vaatama tuleb, siis peab selleks kohe asja olema, nagu muidu ei võiks. Millest sa mõtlesid — pimedas toas?»

«Ühest ja teisest.»

«See teeb hinge haigeks,» arvas Kaarel. «Kui tuli on toas, siis on juba sellepoolest kergem, et naabri jutt segab vähem kui pimedas. Kui sa võtaksid ja loeksid midagi.»

Leida naeratas, kehtas õlgu ja ütles siis:

«Eks sa võta palit maha ja istu.»

«Ma tulin sind jalutama kutsuma.»

«Jalutama!»

«Nojah, kas sa siis jalutamas ei käi?»

«Kuhu mul minna on? Korra käisin kuni Muulukani. See oli paari nädala eest ühel pühapäeval.»

«Käisid kodu poole vaatamas,» ütles vend mõistvalt. «Kui mina esimest talve linnakoolis käisin, siis jalutasin tihti Muulukani. Aga sina elad linnas juba kolmandat talve.»

«Maal on siiski parem,» arvas Leida ja pööras pea häbelikult naeratades kõrvale.

«Unistadki siis aina maast?»

«Mõtlen vahel jah.»

«Lähme nüüd jalutama,» ütles Kaarel uuesti. «Kas sul linnas tuttavaid on?»

«On mõned,» vastas Leida, «kuid suurt läbikäimist mul nendega pole.»

«Miks siis nii?»

«Ei tea, mis tegemist mul nendega ikka peaks olema,» vastas Leida. «Või millal mul seda aegagi on.»

«Noh, pühapäevad ja õhtud.»

«Ega kõigiga ei kõlba sõbrustada.»

«Muidugi mitte,» arvas Kaarelgi, ja korraga tal tuli mõte tutvustada Leidat Ellenile. Ellen oli lihtsahingeline ja temaski hõõgus armastus kõige vastu, mis oli seoses maaga. Ja Kaarel lisas: «Tahad, ma tutvustan sind Ellen Tatrusele. Lähme täna kohe sinna.»

«Sul on siis temaga nii hea vahekord?» küsis Leida.

«Noh, meie oleme ühe küla inimesed,» vastas Kaarel.

«Räägitakse, et Ellen on uhke,» ütles Leida.

«Mõni, kes tunneb, et pole teise vääriline, hakkab seda teisest kergesti arvama,» vastas vend.

«Ellen on preili.»

«Ah,» hüüdis Kaarel poolpahaselt tõrjudes. «Nii-samasugune preili oled ka sina või mõni teine. Tule, ma arvan, et sa Elleniga hästi läbi saad.»

Kuid Leida kõhkles veel.

«Muide,» ütles Kaarel, «Elleniga sa võid mõnel laupäeva õhtul seltsis koju minna, kui tahad. Temal on ka seltsim: alles hiljuti ta käis pühapäeval kodus.»

Nii rääkis Kaarel üht- ja teistpidi, et Leidat välja meelitada. Ja kui Leida, kuigi vastu tahtmist, vennaga viimaks välja läks, hakkas tal kohe kergem. Juba see, et ta võis vennaga kodustest rääkida. Ellenigi juures ta ei tundnud end halvasti, lubas teinegi kord tulla, kuid need teised korrad lõppesid alati kõhkleva ringiuitamisega mööda linna kividid.

Mõtlemine sellele, et Ellen ja Kaarel on haridust saanud, muutis ta tagasihoidlikuks. Nende kõrval ta oli nagu halvem ja tagasi mõteldes oma külaskäigule meenus, et ta polnud kõigest hästi arugi saanud. Kõiki sõnugi, mida Kaarel ja Ellen tarvitasid, ta ei tundnud. See esimene kord oli ju küll hästi mõjunud, aga kui ta veel ja veel läheb, siis muutub ta neile varsti tüütavaks ja ülearuseks.

Ning selle asemel et maigatsust tundes minna Elleni või Kaarli poole, jalutas ta aega olles linnast jälle välja, vaatas metsade ja talude poole ning tuli tagasi veidi valutava südamega. Sel kombel hakkasid jalutuskäigud, kuigi üksildased, teda ikka rohkem veetlema.

Niipalju oli siiski Kaarli tookordsest kutsest kasu, kuigi Kaarel ise oli Leidas pettunud ja tema käitumisest

järeldas, et õel puudub tahtmine ennast arendada. Olles rääkinud Leidaga korda paar säärase endaarendamise vajadusest, lõi ta lõppeks käega ja mõtles: ah, las elab omamoodi, milleks peaksin mina muretsema!

Ja Leida elas. Elas omaette ja vaikselt, elas rohkem mälestustest ja unistustest kui millestki muust. Tal ei olnud rohkem tuttavaid kui kaasõpilased õmblustöötoast. Seal räägiti iga päev meestest ja kavaleridest, kuid sellistele juttudele polnud Leidal omalt poolt midagi juurde lisada. Tal ei olnud meestuttavaid.

Seda suurem oli ta imestus, kui ta ühel pühapäevaõhtul autode peatuskohast möödudes kuulis ennast teretatavat. Leida peaaegu võpatas meesterahva häälest, kes teda nimepidi hüüdis. «Kes mind siin tunneb?» mõtles ta imestusega ja vaatas tagasi.

«Leida ei tunnegi mind,» ütles noor autojuht pruunis nahkkuues ja naeris.

«Tõesti,» kogeles Leida, «ma ei tunne teid. Teie vist eksite.»

«Sina ei tunne mind,» ütles noormees kätt pakkudes, «aga mina tunnen sind küll.»

«Tule jumal appi!» hüüatas nüüd Leidagi. «See on ju August.»

«Noh, viimaks ometi,» naeris August Rimmi. «Oled niisama linnas käimas või elad siin?»

«Ma elan linnas.»

«Miks me siis varem pole näinud?» küsis Rimmi, nagu tahtes sellega ütelda, et tal on Leidast suur puudus olnud.

«Ma ei tea,» vastas Leida. «Kas te ammu linnas elate?»

«Ei tea, milleks see «teie!»»

«Kuidas teisiti?»

«Mina olen «sina» peale väljas.»

Leida ei vastanud midagi. Kui August nägi, et Leida tahab edasi minna, küsis ta:

«Kuhu sa nii kangesti ruttad? Kas kohtamisele?»

«Mis te veel mõtlete?»

«Jalutame, kui aega on,» ütles Rimmi. «Minu masin seisab reas viimasena.»

«Teie masinat ma tahaksin näha,» arvas Leida. «Kuid jalutama ma siin ei ole nõus.»

«Miks?»

«Kahtlane koht.»

«Kahtlane! Kas sellepärast, et siin autod seisavad?»

«Võib-olla ka,» vastas Leida.

«Mis sa mõtled! Kas autojuhid on siis kaabakad?»

«Ei, ma ei mõtelnud seda,» vastas Leida punastades.

«Siin on restoran ja restorani ees ma ei tahaks jalutada.»

Auto juurde jõudes küsis August:

«Kui kaua sa juba linnas elad?»

«Kolmandat talve.»

«Aga mõtled, nagu oleksid alles eile maalt tulnud.»

«Kuidas keegi,» vastas Leida korruga jahenedes. Aga kui ta jälle tahtis ära minna, avas August Rimmi auto-ukse, kummardas ja küsis:

«Kuhu käsitate sõita?»

«Kas see on teie oma masin?» küsis Leida.

«See ei puutu asjasse,» vastas August.

«Sõitke siis Vanakülasse, Vankrile,» naeris Leida ja astus autosse.

«Tehtud!» hüüdis Rimmi. Ta läks juhuruumi, tõmbas ukсед energilise plaksatusega kinni ja pani masina käima.

Niikaua kui auto sõitis linna vahel, ei tundnud Leida peale väikese ärevuse muud midagi. Ta uskus, et August sõidab natuke aega ringiratast ja pöördub siis tagasi. Kui ta aga märkas, et majad madalduvad ja Rimmi üha kiirust lisab, siis hakkas ta kartma, et August tõesti maale sõidab. Peale selle kohutas teda metsik kiirus ning ta vaatas peaaegu hingetuna, kuidas tuttav agul mööda lendas. Juba olid nad Muulukal, auto tormas ulgudes mäest üles, ja siis ei näinud Leida midagi muud ees kui nõörsirget teed ja Augusti liikumatut kogu rooliratta juures.

Kas tõesti, hull, sõidab Vankrile? mõtles Leida. Mis ütlevad vanemad, eriti isa, kui ta niiviisi ootamatult koju jõuab!

Jah, ei olnud kahtlust, Augustil oli tõsi taga. Juba algasid üksikud metsatukad, juba sõideti Ridaküla vahet, juba tegi tee käänaku Laiamäe suunas. Kuid just Laiamäe all August pidas auto kinni ja sõidu kestel esimest korda tagasi vaadates ta ütles:

«Kahju küll, aga kõige parema tahtmise juures ma ei

saa sind täna Vankrile viia. Kell näitab nii palju, et ma pean varsti linnas tagasi olema.»

Ja Leida küsis jälle, kuid seekord juba sinatades:

«Kas see on su oma auto?»

«Ei, see on peremehe masin,» vastas August.

Nad tulid autost välja. Leida hingas sügavasti. Tuul puhus üle väljade, tuli kaugusest ja kulges sinna, kandes endaga tuttavaid lõhnu ja kohinaid.

«Siis sa tegid omale kahju,» ütles Leida muretsevalt. «Ma arvasin, et see on sinu oma.»

«Kasuisa ostab mulle rehepeksumasina,» ütles August.

«Siis sa pead maale elama minema,» arvas Leida.

«Mul ükskama kõik,» vastas poiss.

Nähes kaugel väljal asuvate talumajade üksikuid tulesid, ütles Leida, et talle meeldib maaelu. On nii vaikne ja rahulik.

«Ei tea, mis vana Peksi oleks ütelnud, kui me talle täna külla oleksime sõitnud?» küsis August.

«Mine tea,» vastas Leida ning talle meenus alles nüüd, et isal on Rimmidega halb vahekord. Maja põletamine ja kõik! Ja ta lisas: «Oleks muidugi suured silmad teinud.»

«Noh, küll ta siis teine kord teeb,» arvas August ja pani Leidale käe ümber piha.

«Ei tohi,» ütles Leida.

«Kas auto numbrit tead?» küsis August.

«Ei,» vastas Leida.

«See on niisama hea kui aadress,» ütles August, samas küsides: «Kuhu ma su nüüd sõidutada võin?»

«Kuju!»

«Kus on su kodu?»

«Kirikuaia.»

«Mis number?»

«Seitseteist.»

«Tehtud,» vastas August jälle ja pani masina käima. Ning ta ei olnud valetanud, tal oli tõepoolest kiire — ta ei avaldanud soovigi tuppa tulla.

See õhtupoolik oma metsiku kihutamisega jäi Leida mälestusse suure elamusena. Kui nüüdsest peale töötoas jälle kavaleridest räägiti, vaatas Leida enamasti maha, kartes, et punastab. Ta mõtles August Rimmile

ja tema lubadusele. Ei, seda vist siiski ei tohtinud teha, et ta Augustiga koju sõidab. Isa ei sallinud Augustit, kui August alles poisike oli. Kas ta seisukoht nüüdki teine on. Ja kuigi see Leida poolt oleks ainult süütu lõbusõit, võiks isa ometi ei-tea-mis mõelda.

Nädal möödus. Kui Leida õhtuti töötoast lahkus, siis ta mõnikord oleks meeleldi autode seisukoha juurest läbi läinud, kuid häbi ei lasknud. See oli nii põletav, et ta isegi kibeda tarviduse korral oleks mujalt läinud.

Aga kui ta ühel õhtul oma kaasõpilastega töötoast väljus, seisis tuttav auto ukse ees. Ja nüüd nägid tüdrukud, kelledele Leida oli alati kinnitanud, et tal mees-
tega mingit tegemist pole — nägid ja imestasid, kuidas poiss kannad kokku löi ja Leida punastas.

«Kirikuaia 17, kui ma ei eksi,» ütles Rimmi naerdes.

Sel korral oli August Rimmil aega ja ta palus luba sisse astuda. Muidugi võis August sisse astuda, kuigi Leida ei teadnud, et talle täna külalisi tuleb.

See oli reedene päev. Ja August ütles, et ta võib oma lubaduse eeloleval pühapäeval täita. Ka tema ei ole ammu Vanakülla saanud ja tahaks näha sealseid inimesi ja nurki.

Leida, kes vahepeal oli otsustanud kindlasti sellest sõidust keelduda, ei tundnud end praegu kuigi kindlana. Nii ta ütles ebalevalt, et ta ei tea, ta ei tahaks, et August tema pärast nii palju kulu teeb. Kas tal oli täna tarvis töötoa ette sõita. Leidal on nüüd teiste ees piinlik, teda ei jäeta rahule ja tal on halb.

«Noh,» ütles August seepeale tormakana, «kui sa pühapäevast sõitu ei taha, siis olen ma edaspidi igal õhtul autoga ukse ees!»

«Jumala pärast,» ütles Leida, «kas sul on aru peas või ei ole?»

«Kui tarvis, siis mul seda ei ole,» vastas August.

«Ole nüüd ikka mõistlik,» ütles Leida anuvalt.

«Sa kardad oma vanemaid,» arvas August lõppeks. Ta ütles seda valjult. See kostis kindlasti seina taha teise tuppa, kus oli korraga vaikseks muutunud.

«Katsu tasem rääkida,» ütles Leida sosinal.

Kuid nüüd hakkas August õige valjusti naerma, nõnda et Leidal hoopiski piinlik hakkas. Ning ta tegi pahase näo ja varsti pärast seda August läkski ära.

Aga sellest hoolimata, et poiss oli metsik, pidi Leida ainult temale mõtlema. Muidugi oli August ka järgmisel öhtul oma autoga töötoa ukse taga ootamas.

Leida ei teadnud, kas vihastada või rõõmustada, kas naerda või nutta, kuid enne kui ta otsusele jõudis, kumba teha, oligi ta kodus. Täna Augustil ei olnud palju aega, ta pidi kohe edasi sõitma, aga ta lubas pühapäeval aegsasti platsis olla, pangu Leida ennast ainult valmis.

15.

Leida ootamata kojusõit, pealegi taksiautos, oli Vankril suureks üllatuseks. Ka isa Peksi ja ema Miina ei tundnud Augustit kohe ära. Liiati olid nende meeled liiga ärevil, kui nad nägid autot õuele sõitvat ja Leidat sellest välja astuvat. See oli nii ebatavaline, et nad tahtmatult hakkasid kartma. Jah, nad kartsid ka siis veel, kui tütar tervena nende ees seisis.

Ema Miina mõtles Kaarlile ja isa Peksi vaatas altkulmu noormehe poole, kes juhirusmist väljus. Ei, ta ei tundnud seda noormeest. Ja kui selgus, et see noormees oli August, kes kunagi oli õlekuhja põlema pistnud, siis tundus Pekstile, et nüüd on jälle mingi lollus juhtunud. Ning sellega muutus ta lõbusõidu suhtes väga reserveerituks.

Muidugi oli Kaarluga kõik korras, Leida nägi teda vahetevahel ka, ja Leidal endal polnud ka midagi viga, kuid ometi oli Peetril tunne, et mingi õnnetus on juhtunud või vähemalt juhtumas.

Kuidas Leida, see arukas tüdruk, just Augustiga pidi sõbrustama hakkama? Ta ei teadnud, kui kaugel see sõprus on, kuid seda paremini ta teadis, kuidas noorte inimestega selles asjas läheb. Ollakse pime ja tunded käivad üle pea. Ja siis ei küsita enam vanemate keelust ega arvamisest.

Siis ollakse tark ja teatakse ning tehakse kõik nagu suurest kiusust, kuni ükskord kae silmilt langeb.

Jaaniga oli see nõnda. Ta muudkui käis Rohuvälja vahet, ei võinud Martast eemal olla ja igasugune õpetus oli nagu õli tulle valamine. Kes tohtis siis Martast midagi ütelda! Jaan läks nagu hulluks, aga nüüd hakkab temagi juba nägema ja aru saama. Marta ei ole ikka see, kes ta peaks olema. Ei saa inimene, kui tal on loomad, hommikul kella kaheksani magada. Ja kui talvel veel kuidagi toime tullakse — mees teeb tule pliidi alla ja keedab kohvigi valmis —, aga kuidas saab sedasi suvel?

Sääraseid mõtteid mõlgutas isa Peksi Augustiga vesteldes. Kui August kõneles võõrasisast, siis oli ta toonist kuulda suurustlemist. Toomas Jõgi armastavat teda, olevat talle väga palju head teinud ja lubavat Augustile edaspidi rehepeksumasina osta. Võib-olla ta teeb seda juba järgmisel sügisel. Ainult Toomas näeks meeleldi, et August võtaks naise ja asuks maale elama. Mis arvab isa Peksi rehepeksumasinast ja sellest mõttest üldse?

«Mis mina tean sellest arvata,» vastas isa Peksi, kui August talt seda küsis «Eks see ole su oma asi.»

«Aga eks raha võiks sellega siiski teha,» arvas August.

«Eks muidugi, vist, kuid rahast on siis kasu, kui ollakse kokkuhoidlik,» ütles isa Peksi.

Seepeale August naeratas nagu halvakspanevalt ja isa Peksi pidi Tooma kokkuhoidlikkusest rääkima hakkama, kui ema Miina Leidaga tuppä tuli. Ja nüüd ütles isa Peksi:

«Ega sina, Leida, täna ära ei sõida. Sa ole homme hommikuni siin, siis tule minuga ühes.»

«Lähed sa siis homme linna?» küsis Leida.

«Pidin puukimbuga turule minema,» vastas isa.

«Ma saan täna kergemini,» vastas Leida ja tundis kohe end süüdlasena.

«Aga saad vähem kodus olla,» arvas ema.

Selle vastu Leida ei saanud vaielda. Kodus oli ju tõepoolest hea olla, aga kui minema ikkagi pidi, siis see üks öö ei tähenda ka midagi.

Jaa-jah, mõtles isa, kui puukimbu otsas oli veel punane kast, kartuli- ja muidki toidumoonakotte, siis kõlbas küll isaga seltsis linna sõita. Ometi see etteheitev

mõte ei saanud sellena püsima jääda. Liiga hästi mäletas isa Peksi veel sedagi, kuidas nad omal ajal kahekesi langis olid heina teinud. Sirpidega ja põlvili maas, nõnda et sõrmenukid olid verised. Leida ei nurisenud siis, ta tegi seda tööd rõõmsa õhinaga. Ja sellepärast jäi isa Peksi omaette vaikselt istuma rohkem nukrusest ja kahjutundest kui millestki muust.

Pärast Leida ärasõitu lootis ta Miinalt noorte vahekorra kohta midagi lähemalt kuulda, kuid Miina oli selles asjas niisama tark kui Peetergi.

Nad vaikisid hulk aega, siis küsis isa Peksi:

«Noh, mis me siis nüüd teeme? Kas toome ta linnast ära või?»

«Ei mina seda tea,» vastas ema Miina.

«Oleks pidanud Augustilt küsima, kumb nendest meie maja põlema pani, kas Maali või poiss ise,» ütles isa Peksi.

«Ei tea, kas seda poiss tegema tuli,» kahtles ema. «Ta oli ju siis õieti nooruke.»

Siis nad vaikisid jälle pühapäevases videvikus. Oli raske midagi kindlat otsustada. Ning alles tüki aja pärast isa Peksi ütles:

«Sul pidi olema villaveskile asja. Kui läheks sinna juba sel nädalal ja teeks Leidaga kojutulekust juttu. Siis näeks kohe, kas tal sellest Augustist midagi on või ei ole.»

«Millal teda seal linnas näha saab,» arvas ema. «Ta on ju päeval töö.»

«Aga kuidas siis saab?» küsis isa ja nüüd oli ta häälest kuulda isegi nõutust.

Nii nad arutasid seda küsimust mitmest kandist. Ja et jõuludeni väga palju aega ei olnud, siis nad otsustasid oodata pühadeni, mil Leida niikuinii koju tuleb.

Küllap nad kuulevad siis lähemalt, mis Leida ise arvab. Ta on ju ikka arukas olnud, kas ta siis nüüdki end nii kergesti hullutada laseb. Ja võib-olla on Kaarlilgi teada, mis mees sellest August Rimmist on saanud. Nõnda mõteldes nad aegamööda rahunesidki, usaldades selle äkki tekkinud mure aja lahendada.

Ainult ühte asja ei suutnud isa Peksi mõista — miks pidi see just August Rimmi olema, kellega Leida oli sõbrustama hakanud,

Aga samal ajal kui vanemad nõnda rahunenult oma igapäevast elu jätkasid, elas Leida linnas suuri hingelisi heitlusi läbi.

Kõigepeast valutas ta südant säärase pisiasja pärast, miks ta oli keeldunud isaga linna tulemast. Üksinda omaette sellele mõteldes tõmbusid ta silmad niiskeks. Tal oli tunne, nagu oleks ta selle äraütlemisega lapsepõlveaegsed õrnad sidemed vanemate ja koduga katki käristanud.

Teadmata, et isa oma linnasõidu ainult tema pärast oligi kavatsenud ja et ta teisel päeval linnas ei käinud, murdis ta pead, miks isa teda vaatama ei tulnud. Muidu ta ikka alati astus sisse, aga seekord ei tulnud. Sellele ta ei leidnud muud seletust, kui et isa on nüüd pahane.

Ka August Rimmi arvas sedasama, et Peetrile see küllasõit ei meeldinud. Ta ütles, et teda ei taheta Vankril hästi näha. Kuid teda see ei kurvastanud ega kohutanud, nagu Leidat. Vastupidi, Leida vanemate oletatav vastuseis aina õhutas tema kiindumust.

Kui August oleks olnud pisut tagasihoidlikum, siis Leida oleks tast kergesti vabanenud. Niisamuti oleks ta Augusti hüljanud jalamaid, kui poisi pealetükkivus oleks olnud teist laadi. August ei nõudnud midagi, ei pannud talle oma kättki enam külge ega rääkinud kunagi kahemõttelisusi, kuid ta omas hoopis meeldivamat häbematust. See seisnes selles, et ta kunagi ei solvunud. Ükskõik, mida Leida poleks talle öelnud, August ikka kas naeris nagu tavaliselt või tõmbas pea rindu ja näis nukraks muutuvat. Ja just säärastel silmapilkudel oli Leida relvitu.

August ei olnud arg ega kõhkleja, seda teadis Leida vägagi hästi. Ei, pigemini oli August õigegi tormakas, ainult Leidal oli talle niisugune taltsutatav mõju.

Nii läksid päevad ja nädalad ning siis olid pühad varsti ukse ees.

«Sa lähed pühiks maale?» küsis August. Ta masin oli parajasti remondis ning tal oli nüüd aega, et Leidat kinno või jalutuskäikudele kutsuda. Sel õhtul nad jalutasid kaunistatud vaateakende taga. Sadas kerget lund.

«Jah, mulle meeldivad jõulud maal,» vastas Leida.

«Kahju!» vastas August. «Mina pean linna jääma.»

«Sul on ükskama kõik,» ütles Leida, Augusti enda sõnu korrates.

«Oli, aga nüüd enam ei ole,» vastas poiss.

Leida ruttas järgmise vaateakna taha midagi vastamata. Kui August talle järele jõudis, tegi ta hoopis teist juttu.

«Kuule,» ütles August korraga, «kas tead, mis me teeme!»

«Noh?»

«Ma tulen sinuga jõululaupäeva õhtul maale ja ütlen sinu vanematele, et tahan sinuga abielluda.»

«Sa oled hull!» hüüdis seepeale Leida.

Kuid August oli sellest mõttest tormakana kinni haaranud.

«Mis? Sa ei taha! Sa ei armasta mind!» hüüdis ta õige valjusti. «Sa mängid minuga niisama!»

«Võta ikka aru pähe, August,» ütles Leida. «Me oleme alles nii vähe aega tuttavad olnud.»

«Vaat, kus on alles jutt,» ütles August. «Sellest on juba aastat viis tagasi, kui me teineteist nägime.»

«Ei, sa ei tule jõululaupäeval,» ütles Leida viimaks otsustavalt ja kindlalt. «Ma tahan vanematega enne rääkida.»

Sellega August leppis oma tavalisel kombel pead rindu tõmmates ja nukralt vaikseks jäädes. Ja nõnda ta ütles:

«Olgu nii, aga koju ma viin su siiski. Minu masin saab parajasti pühiks korda.»

Seda ei tahtnud Leida talle keelata, kuigi ta teadis, et talle kodust hobusega vastu tullakse. Igal aastal oli seda Kaarel teinud ja oleks hea, kui tänavugi seda keegi teine ei teeks. Jõudku siis Kaarel talle ükskõik kus kohal vastu, ta võib ju ümber istuda ja Augusti tagasi saata.

Nii ta arvas sel õhtul, kuid teisel päeval oli ometi paremat tarkust tarvis. Kui Kaarel hakkab liiga vara tulema, siis võib juhtuda, et August ei saa tema pärast oma masinatki käima panna. Ja Augustit see kindlasti kurvastaks.

Ning paar päeva enne koolide sulgemist läks Leida venna juurde, tegi juttu pühadest ja ütles, et tema saab sel aastal väga hilja õhtule. Kui Kaarel tahab talle

vastu tulla, siis ta tulgu hiljem, ärgu hakaku enne videvikku tulemagi.

See oli esimene ja võib-olla ka ainus vale, mille Leida oma armastuse varjamiseks välja mõtles. Et elus tuleb ka oma õnnetuse varjamiseks valetada, seda Leida siis veel ei teadnud.

Nüüd ta oli õnnelik ja rõõmus, et varsti on jõulud ja et tal pole tarvis Augustit teist korda kurvastada sõidutamisesest äraütlemisega. Jäi ainult soovida, et jõululaupäeval sajak lund, mis annaks sellele päevale just niisuguse pühaliku pidulikkuse, mis sellel päeval Leida mälestuses ja kujutluses alati oli olnud.

Kuid ometi oli jõululaupäev selge, ja see oli isegi hea, sest kui oleks sadanud, siis nad oleksid võinud Kaarli kergesti mööda lasta.

Kuigi Kaarel oli varem tulema hakanud, ei jõudnud ta hobusega siiski kaugemale kui alevi vahele. Teda nähti juba eemalt ja August pidas auto aegsasti kinni.

«Oled sa mul aga toredaks läinud, ise sõidad autoga ja lased omale veel vastu ka tulla.»

Kui ta aga Rimmit nägi, kes kohe auto ringi pööras, siis muutis ta oma tooni, küsides, kas August ei mõtlegi Vankrile tulla.

«Ei,» vastas August tagasihoidliku tõsidusega, «mul oli parajasti ainult niipalju aega, et Leidat sõidutada.»

Viis, kuidas August seda ütles, tegi Leida meele ühtviisi valusaks ja rõõmsaks, ning korraga tal oli väga kahju poisist lahkuda. Koju jõudsid nad oodatust hoopis varem, ja nii ei olnud võimalust Augusti osa maha salata.

Ning niipea kui see teatavaks sai, vaatas ema Miina isa Peksile ja isa Peksi ema Miinale otsa. Siiski olid lood hoopis tõsisemad, kui nad kahekesi olid arvanud. Kui nad juba niiviisi üksteise sabas seisid, siis olid lood isegi päris halvad.

«Kuule,» ütles isa Kaarlile, «kas sina tead, mis mees see August linnas on?»

«Autojuht,» vastas Kaarel.

«Seda ma tean,» vastas isa ägedana.

«Mis sa siis veel küsid?» ütles Kaarel vanemate murest osa võtmata.

«Ma tahan teada, mis mees tast on saanud — kas ta on ka korralik inimene.»

«Ei mina tea. Mina ei ole temaga rohkem kokku puutunud kui täna. Ja täna ta jättis väga viisaka mulje.»

«August oli ka siis viisakas, kui ta siin selle õlekuhja põlema pani ja meilt tuli abi saama,» ütles isa, «aga ometi mõtlesin ma just siis, et sellest poisist ei saa meest ega kedagi.»

Seda kuuldes hakkas Kaarel laginal naerma. Selle naeru põhjuseks oli niisama hästi vana mälestus kui ka isa kinnine seisukoht, ent Leida, kes arvas, et vend naerab ainult Augusti üle, jooksis teise tuppa ja jäi seal vaikseks nagu hiir.

Ta jäi sinna kauaks ja see hämmastas kõiki, isa Pek-sist kuni Meelitani, kes asjata püüdis õega juttu teha. Leida ei tahtnud kellegagi rääkida, ka Meelita, oma noorema õega mitte, kellele kingitusi ostes oli ta linnas enne ärasõitu veel jooksnud. Nüüd olid need kingitused kohvris ja nendele mõtleminegi tegi Leida meele valu-saks. Nad tegid Augustile ülekohut, nad naersid teda, olid tast halvas arvamises ja mõtlesid veel jumal-teab-mis. Mõtlesid muidugi, et Leida Augustiga sõbrustades on loll.

Ta istus vanal perekonna kohvril, hoidis sallinurka tugevasti hammaste vahel ja nuttis vaikselt. Niiviisi istuvana ema ta leidiski pimedast toast. Ning ta ei imestanud vähe, et Leida, see alati mõistlik ja arukas tüdruk, oli nüüd hoopis tasakaalust väljas.

«Tule jumal appi,» ütles ta kohtlaselt, «mis sinuga on siis juhtunud?»

Kuid Leidat ei olnud nii kerge rääkima panna, kui ta nutma oli hakanud. Ta ei vaikinud kangekaelsusest, vaid lihtsalt ei saanud sõna suust. Ta mõttedki olid katkendlikud ja siia-sinna hüplevad. Aga nüüd oli talle mõtlematagi selge, et ta Augustit armastab. Kui ta linnas elades selles siiski veel kahtles, siis nüüd see oli ometi kindel.

«Ema,» ütles ta viimaks, «mis te ta'st ometi tahate!»

«Mis sul siis temaga on?» küsis ema. «Räägi ometi.»

Ja aegamööda rääkis Leida kõik oma südameilt ära. Jah, nad armastavad teineteist ja mõtlevad abielluda. August oli juba täna tahtnud ta kätt paluma tulla.

«Kuidas siis ikka kõik nii järsku,» ütles ema Miina, kes Peetrit ei kartnud mitte vähem kui Leida. Kuid kas oligi mõtet sellest Peetriga kõnelda. Küllap ta seal köögis laua taga istudes isegi kõike aimas.

Ja nii see oligi. Kui Leida viimaks oma pisaratest võitu sai ja emaga kööki tulles oma lugu rääkima hakkas, siis üllatas vana Peksit kõige rohkem see, et ema Miina oli teda vahepeal reetnud ja tütre poole üle läinud, esinedes tema kaitsjana. Sellepärast ta siis vaikis hulk aega pahaselt ja ütles viimaks nagu tüdinenult või väsinult:

«Tehku minu pärast, mis tahab! Mina teda ei keela ega hakka vahele segama.»

Ta rääkis Leidaga ema kaudu, ilmsesti kogu see asi ei meeldinud talle põrmugi.

Kui Leida pärast pühi sellest Augustile rääkis, ütles August, et nii nad teevadki. Leida ärgu olgu mures, nad abielluvad juba märtsis ja pulmi ei pea. Ja kui Toomas Jõgi oma lubadusest kinni peab, ostab talle rehepeksumasina, siis lepib nende abieluga Peetergi. Nad elavad ükskord veel nii hästi, et vana Peksi ajab silmad pärani. Oodaku ainult.

16.

Üteldes Leidale, et tehku ta, mis ta ise tahab, ei uskunud isa, et tütar vastu tema tahtmist Augustiga abiellub. Aga kui ta varakevadel siiski kuulis, et pulmad olid linnas ära peetud, ilma et sellest temale oleks hingatudki, hakkas ta salamisi lootma selle abielu uperkuuti lendamist. Mitte et ta sellega Leidale halba oleks soovinud. Ei, kaugel sellest.

Kuna ta ei uskunud Augustisse, siis mõtles ta, et Leidale on kasulik, mida varem ta oma eksitusest aru saab. Kui ei võtnud kuulda isa hoiatust ega õpetust, siis peab elu ise õpetama.

Aga suvi möödus ja — ennäe, Toomas ostiski Au-

gustile rehepeksumasina. Ning selle asemel et tütre õnne purunemises oma töökspidamistele kinnitust leida, pidi ta nägema, kuidas noorte õnn just tema silmade all õitsema hakkas.

Augusti peksumasinal polnud vähe tööd. Varahommikust hilisõõni undas see ümbruskonna taludes ja talumeeste suus oli aina Rimmi nimi.

«Kutsu Rimmi,» öeldi üksteisele, «Rimmi ei ole uhke. Tema tuleb ja paneb masina ka siis paigale, kui sul on vilja ainult mõnikümmend puuda.»

See oli tõsi. Seda ei teinud teised masinaomanikud, ainult Rimmi ei arvestanud talude vahemaad, teeolusid ega vilja hulka.

Nii ta mässas ümbruskonnas ja kui ta otsaga Vanakülla jõudis, hakkas Peksigi aru pidama, et Rimmi kutsuda. Noh, ta ju ikka väimees, ja mis ütlevad inimesed, kui äi laseb Rimmi väravast mööda sõita. Kui oleks veel kuulda olnud, et ta halva töö teeb, siis oleks teine asi. Selle üle, et Rimmi oma rabaduse juures siiski korralikku tööd tegi, imestas Peksi kõige rohkem. Jah, seda oli Augustist raske uskuda. Ning et seda oma silmaga näha, nõustus ta ema Miinaga, kes juba Leida pärast Rimmit kogu südamest peksma soovis. Aga nad ei saanud väimeest veel kutsuma minna, kui see ise Vankrile tuli. Ta ütles, et Leida elab nüüd Toomas Jõgi juures ja laseb tervitada.

«Miks sa siiakanti peksma tulid?» küsis isa Peksi. «Kas sealpool ei ole tööd?»

«Sealpool?» küsis Rimmi. «Oh, miks ei ole. Sealpool on isegi rohkem tööd kui siin.»

«Miks sa siis oma masinat mööda ilma sõitmisega nuhtled?» küsis isa Peksi.

«Kui siin valmis saab, siis pekstakse seal,» vastas Rimmi. «Seal ei ole masinaid.»

«Siis sul on seda peksutööd üsna jõuludeni,» ütles seepeale ema Miina rõõmsalt.

«Jah, peaaegu, et jõuludeni,» vastas väimees.

See oli päris mõistlik ja vanade meelepärane jutt, mis väimees ajas. Ja isa Peksi ütles nüüd:

«Noh, siis aja minu vili ka läbi, enne kui ära lähed.»

«Kas või hommepäev,» vastas August ilma igasuguse vimmata.

«Teil läheb siis üsna hästi,» ütles ema Miina, näol õnnelik naeratus.

«Jah, ega nuriseda ei saa,» vastas väimees tagasihoidlikult.

Varsti pärast seda, kui Rimmi oma töö siinkandis oli lõpetanud ja kasuisa poole tagasi läinud, tuli Leidagi Vankrile vanemaid vaatama. Oli juba peaaegu aasta sellest, kui ta viimati kodus käis.

Paaril korral oli ema kohanud teda linnas, kuid isa polnud teda vahepeal näinudki. See oli küllalt pikk aeg, et vanu asju mitte enam mäletada, pealegi kus otsekui isa Peksi halbade ennustuste kiuste asjad kõige paremat rada käisid. Selleks ei olnud tütre kinnitust tarviski, seda oli näha juba ta riietusest, jalanõudest ning kas või kogu ta olemusest, mis säras rahulolust ja õnnest.

Ning miks ei pidanudki ta rahul olema: August oli töökas, ta oli sel sügisel ööd kui päevad rassinud ja küllaltki raha teeninud.

Leidal oli veel päris hea palitu, kuid August ostis talle uue ja kallima. Ja seda pesu, mis neil nüüd on! Ema peaks seda oma silmaga nägema. Ning Leida oleks suurest rõõmust emale kas või kaela langenud, kui ta veel küllalt hästi poleks mäletanud, et niisugust rõõmu kodus nimetatakse helbakuseks. Ja mitte ainult seda, Leida teadis, et säärase suure rõõmu puhul kodus oli ikka hoiatatud, et küllap tuleb pika ilu järel veelgi pikem pill — täna hõiskad ja tantsid, kuid homme on nutt lahti. Aga vahel öeldi nõndagi: «Noh, mis sul nüüd juhtus — kas lind laskis pihku või?»

Ning niipea kui see talle meenus, asus ta endagi südamesse kartus, et ei tea, mis veel juhtuda võib. Muidugi polnud see kartus millegagi põhjendatud, see tuli ainult harjumusest ja kasvatusesest.

Aga sellest hoolimata, et Leida abielu oli õnnelik, oleks olnud ekslik arvata, et Peetrile sellega asjad maailmas oleks selgemaks saanud. Oli koguni nii, et mida rohkem ta türe õnnes veendus, seda segasemaks mõnigi asi talle muutus.

Gümnaasium pidi Kaarlile ei tea kui kerge ja hea elu võimaldama, aga nüüd ta elas juba kevadest saati kodus ja veetis oma aja suuremalt jaolt raamatute taga istudes. Harva ta tuli toast välja ja pani oma käe töö

külge. Polnudki nagu tema asi, mis põllul tehti, kas seal külvati või niideti või kas seal üldse midagi kasvas.

Peeter oli oodanud ja ootas veelgi, millal poeg koha saab, aga ta muutus üha kärsitumaks ja tegi sellest ikka sagedamini juttu. Algul näiski, et tema meeldetuletustel oli hea mõju, sest Kaarel sõitis siis ikka kodust ära, oli mõnikord eemal isegi nädalapäevad ja kinnitas tagasi tülles, et ta käinud kohta kuulamas.

Aga siis ta puges jälle tagatuppa, võttis oma raamatud, luges, viitis magamisega aega, kirjutaski vahel ega mõelnudki enam kohaotsimisele.

Nii see kordus kogu talve ja siis hakkas Peeter mõtlema, et süüdi polnud tööpuudus, mis pidi linnades valitsema, vaid Kaarli enda hoolimatus. Ja kui Kaarel õhtuti Jaani poole läks, siis mõtles vana Peksi igakord kibedusega, et Marta on nüüd leidnud endale paraja paarimehe.

Kas tegi seda haridus või mõtleski maailm tulevikus niiviisi läbi saada, et magatakse või siis aina loetakse raamatuid, tööst hoolitakse üsna vähe ja kui midagi tehaksegi, siis ikka niisuguse pahura näoga, nagu oleks keegi tagant hammustamas.

Millal oli Martat töö juures rõõmsa ja lahke näoga nähtud, aga kui tuli külalisi, siis andis rõõmsamat inimest kui Marta tikutulega otsida.

Oi jah, Jaan saab selle Martaga veel päevi näha, las aga tuleb suvi, las algavad tööd põllul. Saab näha, kes Martal siis selle kohvi hommikuti valmis keedab ja voodisse viib.

Isa Peksi liialdas. Ta ei liialdanud Jaani kannatust kujutades, ta liialdas Marta laiskusele ja nendele lootustele mõteldes, mis ta kevadisele tööajale pani.

Kõik tuli, kevad ja välistööd. Kuid Peeter ei näinud, et Marta oleks varahommikuti üles tõusnud. Selle asemel ta nägi, kuidas Taali, teetöölise lesk, teises peres hakkas käima. Sa armas aeg — Martal olgu passinaine! Kas tal ei ole häbi, noor inimene, luud-liikmed terved. Kui ta veel oleks kusagil kaugel, aga meheisa silmade all. Ja võõraidki peaks ta häbenema!

See oli hirmus lugu, seda hirmsam, et Jaan laskis

kõigel sellel rahulikult sündida. Kas Jaan ei mäleta või ei tea, kuidas on tema ema tööd teinud. Titevoodiski ei saanud ema Miina nii palju laiselda kui Marta praegu.

Peeter vaatas nagu maailmaimet, kuidas vana Taali, kes enam õieti ei kuulnudki, igal hommikul majja läks ja talitama hakkas. Kui kaua nad seda kometit mõtlevad mängida?

Ei, aga sellele ei näinudki lõppu tulevat. Ei jah, kurat võtku!

Ja oleks siis ainult see olnud, kuid Jaan hakkas nagu isa pelgama. Igal kevadel olid nad põllupeenral kõrvuti istudes lasknud hobustel puhata. Igal kevadel olid nad seltsis nõu pidanud, kuid nüüd hoidus Jaan eemale. Tulles äkke või rulliga, ei jõudnud ta kordagi põllupeenrале isaga ühel ajal. Hoidis eemale jah! Kartis või põlgas, kes seda teab. Või oli õnnetu ega tahtnud sellepärast oma nägu näidata.

Kuid viimaks sai Peeter siiski Jaaniga jutule. See oli ühel pühapäeva hommikul, kui Jaan tuli hobust köietamast.

«Ega see Marta küll salli, et ma sinuga räägin,» ütles ta sapiselt, «kuid praegu on veel varane aeg — küllap proua alles magab.»

«Sa, isa, kipud ikka teravaks minema,» vastas Jaan.

«Mis ma enam kipun, kui ma juba olen,» vastas isa. Ja kui ta oma südameilt kõik oli ära rääkinud, teravustega ja ilma, siis Jaan algul naeratas, seejärel aga muutus tõsiseks ja ütles maha vaadates, sumbunud häälel:

«Mis sa, isa, meie elust tead, minust või Martast — sa ei ole enam ammugi meil käinud.»

«Mis ma tean!» osatas Peeter.

«Vähe, jah, vähe,» vastas Jaan minema hakates.

Vähe! mõtles isa Peksi. Mis ta sellega ütelda tahtis? Kas ta pilkas? Või teadis Peeter nende elust tõesti vähe. Aga mis võis siis seal veel rohkem olla! Ei, ega Jaan ometi ei pilganud. Ta polnud seda moodigi! Ja kui pilgatakse, siis ei öelda seda nii vaikselt, ilma kireta, justkui oleks inimene juba nii palju kannatanud, et tal tundedki puuduvad.

Isa Peksi ei hakanud Jaanilt pärima, mis see rohkem on. Ta teadis, et Jaan talle seda ei avaldaks. Ta katsus

ise seda oma peaga mõistatada, vaatluste ja tähelepanekute kaudu.

Ta katsus end aidata meeldetuletustega, aga ta ei jõudnud kaugemale Jaani lausest: «Mis sa, isa, meie elust tead — minust või Martast.»

Kuidas võiski seda teada isa Peksi, kes talve jooksul ainult paaril korral oli poja poole astunud, kui seda ei teadnud isegi Kaarel, kes sageli käis venna pool vestlemas. Temal oli seal koguni avaram, kui kodus. Teda mõisteti seal; Martaga ta sai käsitella probleeme, mis teda huvitasid. Ja Marta oli alati rõõmus. Ta küsis, kas Kaarel on ajalehele jälle midagi saatnud. Siis nad rääkisid ümbruskonnas esinevaist väärnähtustest ja Kaarel võis vabalt naerda, nii nagu ta seda kodus harva söandas.

Naerdes ja teravmeelitsedes ta ei aimanudki, et pärast tema lahkumist Marta jäi seda mornimaks, mida rõõmsam oli nende vestlus olnud.

Nojah, Jaan ei ajanud kunagi säärast juttu. Jaan ei teadnud millestki muust kui talust. Jah, see maa oli tema hing, seda tuhnida ta oskas küll. Miks Jaan kunagi midagi ei loe, miks Jaan ei püüa midagi muud ette võtta? Näed, kuidas Kaarel aina areneb. Ta saadab juba nüüd ajalehtedele kaastööd ja Marta arvates ta teeb seda väga hästi. Temast võib ükskord ajakirjanik saada, võib-olla isegi poliitikamees ja erakonnategelane. Ja kui hästi läheb, siis võib ta tulevikus koguni parlamendisaadiku karjääri teha.

Kõike seda pidi Jaan kuulama, kui ta Martaga kahekesi jäi. Ta katsus sellest kõigest heatahtlikult aru saada. Lõppeks ei soovinud Marta talle sellega halba. Missugune mees on nii tobu, et vihastada, kui naine tahab teda erakonnasaadiku või ministri kohale upitada? Jaan katsus aru saada ja naeratas leebelt, kuigi ta ise Marta vaateid ei jaganud.

Kuid Marta leidis talle teisigi eeskujusid kui Kaarel. Seal oli Jaani õemes August Rimmi. Leida elas nagu proua kunagi ja August muudkui ajas raha kokku. Nende elu oli hoopis parem kui Jaani ja Marta elu. Ja Justus Tael, Luise mees, oli olnud uksehoidjaks, kuid nüüd ta on raamatupidaja. Ainus viga oli tal Marta arvates küll see, et ta töölisliikumisest osa võttis, poliit-

tiliselt kahtlane oli. Jaaniga ei või Marta midagi iseseisvalt otsustada. Sellest ajast peale, kui Marta kutsus vaestemajast vana Taali passijaks, ei tee Peeter enam muud kui mühiseb. Kas Jaan ei ole seda tähele pannud?

Jaan kannatas ning ta hea süda oli nagu raud, mis seisab räästa all saju käes ja muudkui roostetab ja roostetab. Mida paremini teiste käsi käis, seda rohkem sadas ja tilkus tema räästas.

Sügisel, kui Rimmi masin hakkas jälle undama ja Kaarel koha sai, ei olnud roostest puudu. Kuigi Kaarlist ei saanud veel rahvasaadikut ega ministrit, oli ta positsioon vallamajaski küllalt kadestamisväärne — ta oli ometi puhta töö peal.

17.

Kuigi Jaan südames isale õiguse andis, suutis ta end ometi niivõrd valitseda, et oma kannatusi varjata.

Otsides oma hingelisele seisukorrale kergendust, püüdis ta nii palju kui võimalik väljal või metsas viibida. Ta pelgas tuba ja Marta lähedust. Naise kujutlus oli väär ning selle mõju oli laastav ja hukutav.

Nii oli möödunud paar aastat peaasjalikult mehe rahuarmastusele rajatud läbisaamist. Ja siis tuli Jaanile abiks sündmus, mis tõotas kogu nende elus pööret tekitada ja Jaani uuesti kodu külge liita — Marta sünnitas poja.

Väikesel jõmpsikal oli teistegi suhtes imettegev mõju. Oli mõistetav, et ema Miina nüüd muudkui käis Jaani ja Marta vahet. Kuid see väike insener tasandas Peet-rilegi tee uuesti minia juurde. Ja sel päeval, kui Peeter kuuri all hõõveldas, et saada laaste padja jaoks, mida oli tarvis vannitamisel, tuli Vankrile ka Leida.

Laps oli juba nädalapäevad vana, kõik oli seni õnnelikult kulgenud ja kõik nad olid väikest mehikest vaatamas ja talle naeratamas käinud. Isa Peksi oli selle lühikese aja jooksul Jaani ja Marta pool käinud rohkem kui paaril viimasel aastal ühtekokku. Ja mitte ainult seda. Kui ta varem tungiva tarviduse korral Jaaniga

kokkusaamist oli otsinud, siis oli ta läinud ja korraks üle ukse hõiganud. Kuid nüüd ta kaapis ja puhastas hulk aega ukse taga tallaaluseid, enne kui sõandas sisse astuda. Ning näis, et ta ukseesistele kuuseokstele ei jätnud mitte ainult sõnnikut ja pori, vaid kogu välise häälekuse ja kära ühes endise vimмага.

Isegi Marta ei suutnud naeratust tagasi hoida, kui isa Peksi üle toapõranda läks, kikivarvastel ja pühalikult nagu kirikus. Imet küll — ta oli ju nüüd vanaisa.

Leida tõi katsikule tulles magusaid kooke. Neid oli nii palju ja need olid nii toredad, et peaaegu ähvardasid Marta meeoleu rikkuda. Aga Jaani rõõm poja puhul, mis talle viimasel silmapilgul meenus, oli nii puhas ja süütu, et ta ei raatsinud seda mürgitada.

Leida ei läinud kohe koju tagasi, ta jäi kauemaks vanemate juurde. See oli ka Marta soov ja Leida oli üliõnnelik, sest ta mõistis, et Marta tahab talle risti-lapse anda.

Ainus, kes end sellest suursündmusest targu eemale hoidis, oli Meelita. Ta ei olnud kõikide noomituste ja hurjutuste kiuste veel vastsündinut vaatamas käinud. Seda suurem oli ta rõõm Leida kojujäämisest. Nii tal polnud tarvis kartagi, et teda lapsepesemise juurde abiks kutsutakse, kui emal ei juhtu aega olema.

Ei, Meelitast ei saanud keegi aru, mis inimene ta on või kellesse ta on läinud. Tööd ta ju tegi ja enamasti ikka nii, et siis oli tervel perel tuli taga, aga sagedamini ta siiski laskis enese käest ära, istus, luges raamatuid, laskmata siis kellestki end segada.

Säärastel puhkudel isa Peksi teadis, milles viga seisis. Kaarel oli ta oma raamatutega ära rikkunud. Võib-olla oleks isa Peksi sedagi teadnud, miks Meelita end vastsündinust eemale hoidis, kuid teda ei olnud naiste juures, kui ema Meelitale ütles:

«Ei tea, mis asi see küll sinu sisse on läinud. Ise olid juba suur tüdruk, kui armastasid nukkudega mängida. Ükski laps pole mul sellepärast riielda saanud, aga sina said. Nüüd temal ei kõlba minna last vaatama — ega ta sind ei hammusta.»

«Kui sa vaatama lähleksid,» ütles Leida, «siis sa ei raatsiks enam ära tullagi. Ta on nii imearmas. Ja pealegi veel kui väike!»

«Ta ei saa ju millestki aru,» vastas Meelita. «Nukud ei karjunud.»

«Ära räägi midagi,» ütles nüüd ema Miina. «Ise sa oled naisterahvas — pea see sulle omalegi kätte ei tule.»

«Jah, ole aga kärke õppima ja vaatama,» lisas Leida.

«Ei minul ole seda tarvis,» vastas Meelita üleolevalt.

«Kas sa ei mõtlegi siis mehele minna?» küsis Leida.

«Mis asja temasugune veel mõtelda oskabki,» ütles ema enne, kui Meelita jõudis vastata. «Tal ei ole muud kui näitemängud peas. Sinna ta kipub küll. Ja kes teda tahabki, ta on ju nii uhke. Vaata kui lähed temaga välja, siis ta traavib nii, et häbi vaadata. Pea on kuklas ja kahele poole ei vaata, just nagu poleks tema jaoks kedagi olemaski. Siin oli noor köster . . .»

«Ah jäta, ema,» ütles Meelita kärsitult. «Kas see oli kellegi mees?»

«Ei tea, kust sina küll võtad selle uhkuse,» kaebas ema. «Kelleks sa õige ennast pead ja keda sa õige mõtled omale saada.»

«Mina mõtlen Sassi peale ja Sass mõtleb minu peale, mina lähen Sassile mehele — kui hiir läheb kassile rehele,» lõõritas Meelita ja naeris ise oma sõnad välja. Aga Leida oma tõsimeelsuses nagu poleks seda tähelegi pannud ja ütles:

«Minu teada see Sass paristab hobustega ja viina juures ka risti ette ei löö. Kuidas siis just tema sulle meeldima on hakanud?»

«Ei ole sel Sassil väga vigagi,» ütles ema Miina. «Ilma asjata sa naerad ja kilkad tema kallal.»

«Oo jah, Sass on tore poiss,» ütles nüüd Meelita rohkem õele kui emale. «Lihavõtte ajal Sass esines laval. Vana laadamängija. Seekord tal oli esimese armastaja osa ja mina olingi tema mõrsja. Sina, Leida, oled ka üks tukunui, et sa kusagil ei käi. Kui sa oleksid veel tütarlaps, siis ennustaksin sulle vanapiiga-põlve ja muid põrgupiinasid.»

«Kuule nüüd,» ütles ema, pöördudes Leida poole. «Niisugust pada ta ajab siin igapäev suust välja. Ja mida tõsisemat juttu sa talle räägid, seda kärmemini tema keel käima hakkab, justkui tantsiks suus.»

Seepeale Leida vaatas Meelitale, nagu näeks ta teda esimest korda, kuna Meelita endises toonis jätkas:

«Oh, kui sa oleksid kuulnud, kuidas Sass laval laulis, siis sa poleks enam mäletanud, et ta hobuseid paristab ja mööda laatasid kakleb. Sass oli nagu prints, ajas rinna ette ja pea püsti ning laulis nagu tõe põhjast: — Ainukeseks varanduseks oleks mulle mu naine!»

«Hull pime!» ütles ema Miina seepeale halvustavalt.

«Ta armastab tõesti Sassi,» arvas Leida.

«Armastan jah,» vastas Meelita. «Ja lähen talle mehele ka. Oodake ainult, kuni ööbik jõulu ajal hakkab laulma ja vares jaanipäeva ajal pesa teeb. Siis olen mina esimene, kes Sassile kaela langeb ja talle igavest truudust vannub, ainult ärge tulge mulle lastest rääkima. Mina ei salli lapsi.»

«Sa oled ju ise naisterahvas,» ütles ema. «Vaata, kuidas meie Jaangi on nagu paremaks muutunud. Iga laps toob vanematele oma osa õnne kaasa.»

«Nojah,» vastas Meelita kergemeelse teravusega. «Jaan ja Marta ei saanud muidu läbi, nende elu oli õnnetu. Nendel oli last selleks tarvis, et laps aidaku nende õnnetust kanda. Aga August ja Leida on õnnelikud, neil ei ole last tarvis.»

«Ei tea,» ütles ema Miina, «kust sa niisugused mõtted võtad?»

«See on ju nii,» vastas Meelita.

«Ei tea, kas see on just nii,» ütles Leida venitades ja tegi korraga teist juttu.

Aga kui ema laastudest patja läks Martale ära viima, siis hakkas Leida Meelitaga uuesti abielust ja Sassist rääkima. Nüüd nad olid kahekesi ning Meelita oli ennist oma naerud selleks päevaks naernud ja oma kilkamised kilganud.

Nüüd ta naeris ainult niipalju, kuivõrd talle õe mure nalja tegi. Kuidas Leida ometi võis mõelda, et ta Sassi armastab. Päh! Ta ei ole mõtelnudki Sassile, ainult narinud on ta Sassi üht ja teist moodi. Sellest oleks nüüd küllalt olnud, et Leida südant Meelita pärast rahustada, aga ometi ta lausus:

«Abielu ei ole naljaasi, et sinna ülepeakaela tormata.»

See oli nii vanainimeselikult ja murelikult öeldud,

et Meelita, kes viimasel ajal oli kuulnud kõneldavat aina Leida õnnest, otse jahmus. Kust võttis Leida, see õnnelik, sellise murelikkuse? Ja kas ta oli juba unustanud, kuidas ta ise abiellus, ülepeakaela ja vastu isa tahtmist?

«Olgu abieluga ja armastusega kuidas on,» ütles ta õele, «kuid kindlasti ei tehta selles asjas midagi teiste nõuande järgi. Sina ise ka ei tahtnud kedagi kuulda võtta. Ma mäletan veel väga hästi, kuidas sa jõuluõhtul kohvril istudes nutsid.»

«Eks ma olnud rumal,» vastas Leida.

«Niisugused rumalad oleme omal ajal kõik,» ütles Meelita. «Üks varem, teine hiljem.»

«Kui sinul tuleb ükskord niisugune aeg, et sa ainult nutta oskad, siis minu nõu sa võiksid siiski kuulda võtta.»

«Mis sinuga siis lahti on?» küsis Meelita.

«Ära parem pärigi,» vastas Leida nagu ära pöörates.

«Ta ei lase sind kodust välja,» küsis Meelita. «Seda ma arvasin. Kas ta on armukade?»

Seepeale Leida naeratas nukralt ja vaatas Meelitale, nagu püüdes mõistatada, kas noorem õde kõlbab selleks, kellele oma salamuret võib usaldada.

«Oh, ei,» ütles ta siis, teadmata, kas kahetseda ennast või Meelitat, kes on alles nii noor ja lõbus ega aimagi, mis tähendab südamevalu.

«Mis sul siis on? Mis sul siis on?» hakkas nüüd pärima Meelita, kellel õest kahju hakkas. Mis laadi Leida õnnetus ka polnudki, Meelita tundis hetkel talle kaasa sellepärast, et Leida oma õnnetuse juures kogu julguse ja lootuse oli kaotanud, et ta kõigest sellest nii alandlikult kõneles. Ning ta võttis Leida ümbert kinni ja ütles, teda peaaegu vihaselt raputades:

«Noh, jutusta, mis sul viga on. Või kui sa edasi vaikid, siis ma karjun nõnda, et terve maja rõkkab. Jah, ma karjun kõigest kõrist, ja mis pärast tuleb, selle eest ma ei vastuta. Noh, noh!»

«Oh mu jumal küll, missugune keevaline sina oled,» ütles Leida. «Katsu ometi tasemini rääkida, et ema ei kuule.»

«Sa ei taha siis emale ega isale rääkida?» küsis Meelita.

«Isale ei mingi hinna eest!» hüüdis Leida. «Isa oli vastu.»

«Mina ei räägi kellelegi,» ütles Meelita.

«Aga vaata, et sa ei hinga,» ütles Leida. «August joob.»

Siis hakkas ta nutma vaikselt ja tasa.

«Mis õnnetus see siis on,» arvas Meelita. «Enamus meestest võtab viina.»

«Paljugi mis!» ohkas Leida. «Aga sina peaksid Augustit nägema, kui ta purjus on. Ta ei ole siis enam see inimenegi — riidleb ja kraapleb. Oh jumal! Ja ega see veel kõik ole. Ta käib tihti kodust ära, mina ei tea, kuspool.»

«Küsi,» andis Meelita nõu.

«Sa ei tunne teda.»

«Noh, mis siis?»

«Ta lööb mu maha, kui ma talt pärima hakkam,» vastas Leida ja hakkas uuesti nutma.

«Mina viskaksin niisuguse mehe välja või tuleksin jalamaid ta juurest ära.»

«Toomas ei ütle Augustile ühtegi halba sõna,» nuuksus Leida.

«Tule ära!»

Kuid selle peale Leida ainult ohkas. Ja siis ta pühkis oma silmad nutujälgedest puhtaks, kinnitades Meelitale veelkord, et ta saladust hoiaks.

Kuigi see Meelitale raske oli, vaikis ta ometi kogu loost. Ainult nüüd ta ärritus, kui kuulis Leida õnnest kõneldavat. Seda õnne ei olnud, see oli pettus. Ja sellest rääkis nüüd mõnikord isegi isa. Ometi talus ta pettust kergemini kui mõtet, et Leida ise oma õnnetuses on lõpmata alandlik. Selles seisabki Leida kogu õnnetus, mõtles ta uhkelt. Ning siitpeale ta käis külas ja alevi vahel veelgi rohkem püsti päi. Mis on küll selle tüdruku arus, kuhu ta niiviisi tormab? mõtlesid inimesed. Jah, ta oli uhke, mis muud.

Et ta kõrgi loomuga on, seda nähti ka Jaani poja varudel. Lisaks sellele oli tal terav keel.

Varrudel ta istus oma õemehe kõrval ja ootas põnevusega, millal August end purju joob, et siis õemeest mõne solvava märkusega proovile panna. Kuid härra

Rimmi oli täna väga mõõdukas. Ta jõi vähe ja väga kibedate grimasside saatel.

Tal on kahju, et ta siin vabalt juua ei saa, mõtles Meelita. Ning ütles Augustile:

«Mis te häbenete, härra Rimmi, et te viinal ei lase hea maitsta?»

Leida oli saanud ristilapse. Ta istus teispool lauda suure Arnoldi kõrval, kuna väike Arnold alles äsja oli uinunud. Kui Meelita nõnda Augustile ütles, siis ta vaatas kohe kokkunult mehele.

«Ei, tänan, preili, seekord mitte,» vastas August väga asjalikult. Kuid Meelita nägi väga hästi, kuidas ta kulg tõmbus kortsu ja kuidas ta siis tükiks ajaks jäi Leidale otsa vahtima. Leidal oli piinlik ja peale selle ta nagu kartis. Ent lapsuke ka ei hakanud häälitsema, et Leidal oleks põhjust ära joosta, kuigi ema kätki juures valvas.

«Teie ei suuda võluda,» ütles siis korraga suur Arnold Meelitale.

«See ei ole millegagi tõestatav,» hüüdis Meelita. «Otse vastupidi, härra Rimmi on minust niivõrd joobunud, et tal pole tarviski viina võtta.»

Kõik hakkasid naerma peale isa Peksi, kes lausus: «Ega see suur joomine pole veel kellelegi kasu toonud.»

«Jah,» tõendas Rimmi, «see on õige jutt.»

Leida lõi silmad häbelikult taldrikule, suur Arnold naeratas elutargalt; ta kael oli märg, tal oli palav ning tal polnud mingit lusti praegu millegagi liialdada. Kuid Meelita oleks tahtnud karjuda: Augusti näol oli niisugune ilme, nagu oleks ta valmis iga silmapilk kandasid kokku lööma.

Vaata, seda ma ei või kannatada, mõtles Meelita. Tal hakkas õe alandlikkusest jälle kahju. Ning ta tõusis tooliga kurjasti kolistades lauast.

«Ära aja last üles!» taples isa Peksi.

«Mis temal lapsest,» ütles Jaan. «Tema ei salli neid.»

«Ei salli jah,» vastas Meelita ja jätkas jonnakalt: «Kui ma kedagi vihkan või sallin, siis ma vähemalt ei teeskle vastupidist.»

Nüüd hakkas suur Arnold vaimustatult plaksutama ja hüüdis rohkem kui üks kord, et Meelita on tore tüdruk. Ja kuigi suur Arnold ei olnud lastevihkaja,

ärkas väike Arnold just tema plaksutamise peale, ning Leida jooksis otsemaid kätki juurde. Seal ta seisis, näost õhetav ja ülimal määral erutatud. Kui Meelita toast väljudes kätkest möödus, küsis ta sosinal:

«Ega sa ei ole rääkinud?»

«Ei.»

«Mitte kellelegi?»

«Ei,» kordas Meelita ja jooksis välja.

Leida kartis kõige rohkem isa, aga isa oli viimane, kellele Meelita oleks õe õnnetusest rääkinud.

Ometi oli isa Peksi see, kes mõni päev pärast varrusid kui mitte kõike, siis vähemalt väga paljugi teadis. Igal juhul teadis ta niipalju, et oli vihane ja vandus.

Ehkki Meelita oli maalaval mänginud, ei piisanud ometi ta võimeist, et minna süütu näoga pärima, milles asi seisab. Nii kuulis ta jupphaaval, et Augustil on linnas kõrtsikangelase kuulsus ja et ta hulga vekslaid on välja andnud. Seda kõike oli isale jutustanud Jaan, kes need andmed oli saanud naisevennalt Arnoldilt.

Jaan jutustas sellest isale varsti kohe pärast varrusid. Oli muidugi vaja Leidat Augusti eest hoiatada, kuid sealjuures tundis Jaan selle uudise eest tema vastu teatavat tänulikkust.

Marta oli talle Augustit küllalt eeskujuks seadnud ja viimasel ajal oli isa Peksigi Augustist aina suurema lugupidamisega kõnelnud.

Jaan oli kannatanud, aga nüüd lõi August oma kahtlusttekitavate eluviisidega nendel kannatustel jalad alt. Katsugu nüüd Marta või mõni teine veel tulla ja Augustiga hõisata. Jaan on praegugi sama Jaan, kes ta aastat neli-viis tagasi oli, ta elujärg on ennem pisut paranenud kui halvenenud. Ja kümne aasta pärast seisab Jaan ikka samal kohal, on ikka seesama Jaan, vahest ainult veelgi tugevamini oma jalgadel. Ei jah, maailm on väga kergemeelne ja heblakas oma eluviisides ja arvamistes.

Aga Leida oli Jaani õde ja kuidas sai siis Jaan Augusti puhul kahjurõõmutseda? Ometi oli ta seda halba röömu tundnud. Kas polnud see Jaanist alatu ja ülekohtune? Jaan ei eitanud seda. Ja kui päris halastamatult aus olla, siis kas ei olnud ta samasugust salaröömu tundnud ka tookord, kui Kaarel vallamajast ära tuli ja linna

läks, jumal teab, missuguse piskuga seal läbi ajades.

Sellise kuristiku avastas Jaan endas siis, kui Leida jälle Vankrile tuli. Vaene Leida! Ta püüdis oma õnnetu elujärge vanemate eest varjata, isegi valet abiks võttes, kuid see just vihastaski isa. Ei tea, miks peaks inimene veel kelmi kaitsma! Ja kui Leida, uskudes, et Meelita on ta saladuse reetnud, viimaks üles tunnistas, et August joob, siis isa ütles:

«Ütelnud kohe, niipea kui sa seda märkasid! Kas sa arvad, et ma oleks su ära põlanud! Aga sina ei räägi sõnakestki, rõõmus nagu veel pealegi ees — keda sa mõtlesid sellega petta?»

«Petta või mitte petta,» vastas Leida, «aga mis teiegi saate parata, et asjad niiviisi on läinud.»

«Sa tuled ära!» ütles isa. «Hommepäev.»

«Kuhu?»

«Isakodus on küllalt leiba.»

«Mis ma siin tegema hakkan?» küsis Leida.

«Teeme seltsis tööd,» ütles ema. «Näe, Meelita nagunii tahab meid kahekesi jätta.»

Seepeale Leida ütles, et August on lubanud end parandada.

«Kuule nüüd joodiku juttu,» naeris isa.

Need sõnad tegid Leidale valu, kohe nagu löikasid südamesse, hoolimata kannatustest, mis August oli talle valmistanud. Ja see valu tõendas talle, et ta Augustit veel ikka armastab. Ei, ta ei saa Augusti juurest ära tulla, praegu veel mitte. Võib-olla hiljem küll.

Seda ta ütles vanematele, kuid ei avaldanud oma kartust, et August võib siis hoopiski hukka minna, kui tema, Leida, ära tuleb. Selle nad oleksid muidugi jällegi välja naernud. Aga ometi oli see usk Leida viimane pühadus, mida ta oma abielust katsus säilitada. Ning ta oli jälle valmis kohvri peale istuma ja nutma.

Kuid nüüd istus kohvri peal Meelita, ilma et ta oleks nutnud või naernud. Ta oli vait nagu sukk ja ainult põrnitses omaette, isekalt ja kangekaelselt. Nüüd mõtles Leida muidugi, et tema, Meelita, on saladuse reetnud. Asjata oleks talle vastupidist seletada. Mõte seesugusele seletamisele oli Meelitale vastik, mõelgu või arvaku õde mis tahes.

Leida oli Vankrile tulnud, et vanemaid abistada, aga nüüd ei saanud sellest enam asja. Kui talt kõik saladused olid välja pigistatud, siis tundis ta end nii väsinuna, et võis mõtelda ainult üht: minna koju ja heita magama.

Noh, nüüd nad siis teadsid kõik, nüüd oli ilm laus-pilves ja võis sadama hakata. Ja Leida tundis enese, oma armastuse, õnne ja kogu elu vastu säärast üks-kõiksust, et see koguni puhkusena hakkas tunduma. Ning korraga ta naeratas Meelitale ja ütles peaaegu tänulikult:

«Sa vist valutasi minu pärast oma südant, ega sa muidu poleks sellest rääkinud.»

«Mina ei ole midagi rääkinud!» hüüdis Meelita.

«Ega sellest midagi ei ole,» vastas Leida. «Kui kaua ma seda ikka varjata oleksin saanud — August peab nüüd Tooma juurest ära minema.»

«Kuhu ta siis läheb?» küsis isa.

«Eks me pea linna või alevisse kolima.»

Jaan — see, kes oli kogu aeg aina käsi hõõrunud, köhatas nüüd, öeldes:

«Meelita pole midagi rääkinud, mina rääkisin sellest isale.»

«Ei tea, mis sellest oleks pidanud salgamagi,» arvas ema Miina.

Kuid nüüd tõusis Jaan ja läks välja. Teadmata, et Leida on vanemate juures, oli ta tulnud ainult viieks minutiks, ent oli veetnud peaaegu tunni.

Jah, Leida elu oli nüüd väga kurb ja Leida oli arvanud, et Meelita oli tema pärast südant valutanud. Leida uskus, et Meelita oli südamevalu pärast oma suu paotanud, aga tema, Jaan, kes oli asja avaldaja, tegi seda kahjurõõmutsedes. Tema rääkis sellest isale nagu suurest võidust. Sellele mõteldes tundis Jaan end mõrtsukana.

Tule jumal appi — kus on siis minu mõtlemine ja vennasüda? Alles pikemat aega selle küsimuse kallal puurides sai Jaan otsa peale — tema vennasüda ja mõtlemine oli aastaid seisnud räästa all. Sinna oli valatud sappi ja mürki, ta oli aina kannatama pidanud.

Ning need kannatused teiste õnne ja hea käekäigu pärast olid aastate jooksul tema mõtlemist madaldanud. Ta oli elanud nagu raske surutise all. Marta, mõtles

Jaan ikka sagedamini, see on sinu töö! Kui sa ise teaksid, mis sa oled teinud — minuga ja minu rõõmudega?

Istudes väikese Arnoldi kiige juures või tõstes teda kätele, oli Jaanil nende mõtetega õudne. Siis need mõtted ei puudutanud mitte ainult teda, vaid riivasid ka väikemeest.

Ja Jaan kartis enese ning Marta pärast. Nüüd ta vihkas Martat. Kas ta siis ei tohtinudki õnnelik olla! Et ta teda just nüüd, kui poiss sündis, sellest vaatenurgast pidi vihkama hakkama. Praegu mässas see viha veel otsekui kaane all, kuid ühel päeval see võib hirmsasti plahvatada. Oh jumal jah, kui ta suudaks end ainult edaspidigi taltsutada nagu seni.

18.

Kasutades oma sidemeid, muretses suur Arnold Meelitale linna koha. Meelita läks müüjannaks varasügisel, kuid vanad, kes sel sügisel esmakordselt Vankrile jäid ihuüksinda, märkasid tema puudumist hulga hiljem. Kui õhtud pikenesid ja välistöödest mahti saadi, hakkas neid tubade tühjus rõhuma. Väljast tulles võttis neid vastu säärane vaikus, nagu oleks surm majas käinud.

Seda mõtles ema Miina, kui ta kuulatades peale kella tiksumise midagi ei kuulnud. Nemad olid vanaks jäänud ja mõtlesid neile, kes olid pesast välja lenanud.

Leida elas nüüd mehega alevis, käis harva kodus ja tema käest nad ei kuulnud peaaegu mitte midagi. Leidal polnud säärast loomust, et nuriseda. Ta oli alati kannatlik ja vaikne olnud, küllap ta nüüd seda veelgi rohkem oli. Igakord, kui vanad talt Augusti kohta teateid pärisid, vastas ta alandlikult, et August on viimasel ajal ennast parandanud. Ometi ta ise jäi üha kõhnemaks. Kui ta Vankrile tuli, kaebas ta ikka väsimust ja pidi kohe pikali heitma.

Ei, oh ei, see tema väsimus ei tulnud toidupuudusest,

süüa tal oli rohkem kui isu söömiseks. Seda väsimust ta oli tundnud juba Tooma juures elades ja ometi polnud talle seal keegi midagi keelanud. Ainult sellepärast oli tal Tooma pool halvem olnud, et ta seal oma väsimusest kartis rääkida. Kes oleks seda uskunud, et ta väsinud on — noor inimene. Teda oleks siis kindlasti laisaks peetud.

Nüüd elab ta alevis omaette ja võib puhkama heita, niipea kui süda soovib, ilma et tal oleks tarvis karta teiste viltuvaatamist või kurjustamist.

Siis hakkas August jälle vilja peksma ja näis, nagu poleks Leidal peale väsimuse tõepoolest muud viga olnudki. August hakkas peksma, kuid sel sügisel müdistas ta oma masinaga taga Konnakõrve ja Pikakõrre, hoides eemale Vanakülast.

Leida polnud enam mitmel nädalal vanematekodus käinud, ja kui ta siis ühel päeval tuli, oli tal kohe nutt varaks. Ta teatas, et nüüd on kõik otsas — masin on arestitud töö juures.

«Noh, seda sa siis said,» ütles isa lühidalt. «Ma ütlesin sulle mitmel korral, et tule tema juurest ära.»

Nüüd hakkas Leida veelgi rohkem nutma. Ja kuigi ta sel silmapilgul peaaesjalikult ainult sellepärast nuttis, et ta vanematele on nii suurt muret teinud, ei suutnud ta end ometi hoida.

Ja nüüd alles isa Peksi ja ema Miina jahmusid sellest kannatuste koormast, mida Leida oli kogu aeg vaikides vedanud. Kuigi nendeni oli kandunud nii mõndagi, mida rahvasuu rääkis, ei olnud neil kõigest sellest aimu, mis oli juhtunud siis, kui Toomas Jõgi Augusti joomisest teada sai. Siis oli elu põrguks muutunud mitte Augustil, vaid Leidal. Toomas, kes Augustit hoidis nõnda, et see andis põhjust kuuldustele, nagu olekski Toomas see õige isa, ei lausunud Augustile ühtegi halba sõna. Aga selle eest oli Leida võtta ja ristida saanud.

Seda said ema ja isa imestada. Kas August ei olnud siis Leidat kaitsnud? Jah, algul oli ikka mõnikord kaitsnudki, kuid hiljem oli ta ainult vaikinud. Muidugi oli talle nõnda kasulikum, et Toomas teda rahule jättis.

«Ei, jah,» ütles isa Peksi, «need mõtted pani Maali Toomale pähe.»

Ning mäletades, kuidas Leida oli juba nõrgakesena

talle appi tulnud, hakkas tal tütrest koledasti kahju. Kuid Leida ei olnud enam laps, keda oleks võinud sülle võtta, kelle haiget saanud varbale või otsmikule oleks võinud peale puhuda ja valu varesele ning muhud mustalinnule saata. Ei olnud küll laps, kuid oli siiski abitu. Ja Peeter pidi kahetsema, et tal puudus endiste päevade rammu. Kui mul oleks mu vana jõud käes, mõtles ta nukrusega, ma annaksin neile kolmele kõigile hea kerelise.

«Nüüd on lõpp,» ütles ta viimaks, «sa ei lähe enam Augusti juurde.»

Seda öeldes ta uskus, et kergendab tütre seisukorda, kuid Leida muutus endisest veelgi abitumaks ja ütles arglikult:

«August lubas täna õhtul siia tulla!»

«Kas ta julgeb oma nägu siin veel näidata?» küsis isa Peksi.

«Meil on tarvis hobust,» vastas Leida. «Augustil on vilja, mis ta peksu eest sai. Ta tahab selle rahaks teha.»

«Ja ta saatis sind seda hobust minult tellima?» küsis isa.

«Aga kust ta siis mujalt võtab?» küsis Leida vastu.

«Andku Toomas Jõgi,» vastas isa.

«Ma ei tea, kuidas nende vahekord praegu on,» ütles Leida.

«Toomas on kaugel,» arvas ema Miina.

«Jah,» ütles Leida, «ja Augustil on raha väga kiiresti tarvis.»

«Ma ei tea, mis sinul sellest on?» küsis isa Peksi. «Sina ei tõsta oma jalga siitpeale enam Augusti poole.»

Ta ei oleks tahtnud oma otsusest taganeda, ent kui ta nägi, kuidas Leida kurnatud nägu hakkas valuliselt tõmblema, siis mõtles ta ümber.

«No olgu,» ütles ta ema Miina suureks rõõmuks, kes neid sõnu oli rohkem kui Leida oodanud, «ma annan hobuse, aga mitte Augusti pärast ega tema kätte — sa ise pead kaasa minema, kui su tervis lubab.»

«Muidugi,» nõustus Leida, «mis asi mind seal vankri peal väsitab.»

Siis ta vaikis hetke ja jätkas otsekui uute lootuste tiivustatuna: «Ta tahab oma masinat päästa.»

Isa Peksil ei olnud usku Augustisse ega tema masi-

nasse ja sellepärast ta siis, kui August tuli hobust saama, kohtleski väimeest väga napolisõnaliselt.

Ta oleks Augustile võib-olla midagi krõbedamatki ütelnud, kuid et Leida oli teda palunud vait olla ja et ta ise hobuse pärast kartis, siis pigistas ta parem hambad kokku. Seda tegi ta veel järgmiselgi päeval, sest kartused hobuse pärast ei andnud talle rahu. Mida rohkem päev õhtusse kaldus, seda suuremaks need paisusid. Öhtu eel hakkas ta oma kartustest juba Miinale rääkima.

«Ei, see ei võinud õige lugu olla, nad oleksid pidanud nüüd juba tagasi jõudma.» Aga ema Miina arvas, et ei tea, mis asjad võisid vahele tulla, kas peab see just kohe joomine olema, mida Peeter oletas. Ometi käis ka tema sagedasti suurel teel vaatamas, kas linnalisi juba ei paista. Tema süda valutab koguni kahe- ja kolmekordselt, sest üks aidanud ta Leidal vanameest paluda. Kui nüüd tõesti on midagi juhtunud, siis on ka tema süüdi.

Ja nii oli just tema see, kes pimediku tulles hakkas Peetrile nõu andma, et tuleks vist Jaanilt hobune võtta ja otsima minna. Kuid Jaan soovitas oodata omnibussi tulekuni, kuigi ta isegi ei teadnud, mis abi võiks sellest olla. Jaan muidugi mõtles, et selleks ajaks on Leida hobusega tagasi ja nii jääks üks piinlik silmapilk Marta ees olemata. Kui aga Leida omnibussiga koju sõitis ja teatas, et nad on Augustiga linnas tülli läinud ja et ta nüüd midagi ei tea, kus on August või hobune, siis pidi Jaan selle piinliku silmapilgu ometi üle elama.

Leida oli sel päeval oma viimased lootused maha matnud. Ta nuttis ja oli õnnetu, kuid ei tahtnud mingi hinna eest isast maha jääda. Ja nii läks isa Peksi poja hobusega vastu ööd teele, surmani väsinud tütar vankripäras.

Oli pime ja Peeter kartis, et nad enne hommikut Augustit kusagilt ei leia. Aga kui nad kümnekond kilomeetrit olid juba maha sõitnud, hakkas eespool kostma joobnud inimese lallamist.

«Kuule,» ütles seepeale Leida, «see on tema.»

«Kus sa purjus inimest ikka nii kaugelt ära tunned,» arvas isa.

«Jah, mina tunnen,» oli Leida kindel.

Seepeale isa ainult ohkas. Ja kui ka tema enam ei kahelnud, et vastutuliija on August, siis pööras ta otsad kodu poole, andis ohjad Leida kätte ja libistas end vankrilt maha. Nii istus Leida seljaga Augusti ja isa poole. Ta tegi oma südame kõvaks. Saagu nüüd mis saab, kõige halvem oli täna linnas juhtunud.

Seda ta poleks Augustist siiski uskunud. Või siis nii suur oli tema viinanälg, et ta juba võõraste ees hakkas lööma, tänaval. Aga teel linna ta aina kinnitas, et vajab raha masina aresti alt vabastamiseks. Jah, kuidas viin just teda nii hulluks tegi, sest muidu ta oli ikka päris mõistlik.

Kui August tundis, et ohjad tema käest äkilise rop-suga ära kisti, siis ta ehmatas kaunis tugevasti. Ja niivõrd, kuivõrd ta sellest ehmatusest kainenenes, muutus ta kohe mõistlikumaks. Kuid ta ei olnud siiski veel küllalt mõistlik, et temaga kõrvu istudes teekonda jätkata. Vähemalt isa Peksi jaoks oli ta veel küllalt rabe.

Ta ei tahtnud kulutada üleliigseid sõnu. Kui vankri-rattad jälle veerema hakkasid, andis ta oma joodikust väimehele mõned tugevad matsud kuklasse. Ja siit peale arenes tagasisõit hoopis vaikselt. Vaiksemalt kui see Leida südamerahule hea oli, sest varsti hakkas ta kartma, et isa on Augusti kas vankrist maha visanud või mõnel teisel teel vagaseks teinud. Ta pühkis higi, võideldes nõrkushoogudega. Ja nõnda kulges kogu teekond, ilma et tal oleks mahti olnud ühele tähtsale asjale mõtelda. Alles alevi vahel meenus, et kirves, noad ja kiin olid toas lagedal, need peaks siiski ära peitma. Maja ees rääkis ta sellest isale ja tahtis tuppa joosta.

«Ei,» vastas isa, «pole sul vaja kuhugi minna!»

«Aga kuidas siis saab?» küsis Leida nõutult.

«Ah siis niiviisi sa oled pidanud elama,» ütles isa, vähe aja pärast lisades:

«Pole nüüd viga midagi, magab nagu kott, aita mul teda teiselt poolt ainult natuke toetada.»

Ent Leida, kes ise oli nõrkemas ja lisaks sellele kogu aeg aina terariistadele mõtles, nõnda et ta põlved väris- sesid, ei olnud kellegi aitaja. Hea, et ta südagi täna nii kindel oli. Ta võis päris rahulikult pealt vaadata, kuidas isa Augusti pooleldi lohistades kotta vedas.

«Tee siis nüüd uks lahti,» ütles isa seal. Ja kui see oli sündinud, viskas ta väimehe prantsatades üle läve tuppa.

«Tapa nüüd ennast kirvega või kiiniga, see on mulle ükstupuha,» lausus ta ust sulgedes.

Kuid ennäe imet — August magas terve öö kirvestega ja kiinidega ühes toas, ilma et ta oleks mõtelnudki ennast veristada.

Teisel päeval ta tuli koguni Vankrile ja püüdis end vabandada, kuid nüüd ei olnud tema vastu mitte ainult Peeter, vaid ka ema Miina.

«Mis sa siit veel tuled otsima, va' pörssapüss!» ütles ta. Mitte kellelegi polnud ta oma elus veel nii halvasti ütelnud.

Leidale, kes jäi nüüdsest peale Vankrile elama, oli suureks õnneks ristilaps. Tal ei olnud küll enam raha, et vennapojale kingitusi viia nagu varem. Pigemini läks ta nüüd ise Marta ja Jaani poole nagu kingitust saama. Algul laps võõrastas ja hakkas nutma, kui Jaan ta Leida süle pani. Aga mõne päeva pärast oli ta Leidaga juba niivõrd harjunud, et poleks mujal seisnudki.

Kui Jaan nägi, kuidas Leida vaevatud ja kurb nägu igakord last süle võttes õnnest särama löi, siis ta hakkas jälle õe õnnetusele mõtlema. Ja ühtlasi tundis ta jälle südamepiina, et oli kunagi tema õnnetuse puhul võinud kahjurõõmutseada. Kas ta muidu oleks sellele tulnud, kui Marta poleks teiste õnnest talle silmust keerutanud?

Tõsi, nüüd oli Marta juba mõnda aega rahulikum. Tegeldes lapsega, ei puutunud ta enam Jaani ettevõtmistesse, vähemalt mitte sel määral nagu varem. Aga milliseid ettevõtmisi Jaangi oli viimasel ajal söandanud haududa? Kui ta vahel midagi kavatseski, siis ta kartis sellest Martale hingata. Martat ärritas igasugune jutt, millest võis välja lugeda Jaani soovi maameheks jääda.

Ja Jaan oli kõik need aastad kõlkunud nagu maa ja taeva vahel; ta oli oma kavatsustest rohkem kui pooled maha matnud, et aga ainult head läbisaamist kindlustada.

Sellal kui isa Martaga nurises, oli ta eriti valvel olnud, et vahekord naisega ei halveneks. Nüüd polnud isal Martale midagi ette heita, nüüd uskusid vanemad, et

Jaan on õnnelik, aga just nüüd ei tahtnud Jaan heale läbisaamisele midagi ohverdada.

Marta oli halvanud tema töötahet, oli oma kadetsemisega tõuganud ta kahjurõõmude mülkasse. Seesama Marta, kes soovis, et Jaanist saaks ei tea milline härra, hoolitses kõigiti selle eest, et Jaani püüdlikkust halvata.

Marta ei tahtnud olla niisugune nagu teised talunaised, tema lapski pidi olema teistest paremini rietatud, kuid Jaani käest lõi ta maha relvad, millega Jaan parema tuleviku eest võitles.

Niisugustest mõtetest käis Jaani pea ringi. Ja kui ta seni selliseid mõtteid kui hädaohtlikke ja tarbetuid oli hüljanud, siis nüüdsest peale ta hakkas neid üha kiuslikumalt üles tõstma. Ning ühel päeval oli ta siis niikauge, et võis Martale sihilikult öelda:

«Mis sa arvad, Marta, kui me kevadel õige kanal at hakkame ehitama.»

«Sa oled seda juba mitu aastat ehitanud,» ütles Marta otsekui parastades.

«Sa seisad igakord selle vastu,» vastas Jaan.

«Mis sa siis sellest nüüdki mulle räägid,» vastas Marta ja muutus tigidaks. Ta oli sellega harjunud, et Jaan tema tigidat ilmet nähes värisema hakkab. Seda suurem oli ta üllatus, kui Jaan vastas:

«Kellele ma sellest siis rääkima lähen — sa oled ju minu naine. Pealegi on meil nüüd laps, me peame pojale ka mõtlema.»

«Ah siis poeg hakkab kanu kasvatama?» küsis Marta pilkega. Seda tooni Jaan tundis, see oli vana sadu, vana rooste, mille alla ta nüüd sattus.

Siis vaikisid nad hulk aega ja Marta mõtles, et ei tea, mis selle Jaaniga nüüd lahti on. Ja näis, et Jaani sisse oli tõepoolest püsti kurat läinud, sest ta ütles Marta tigidusega hoiatavast näost hoolimata:

«Või mis õnnetus seegi on, kui Arnold ükskord meheks kasvades kanala eest leiab.»

«Jaan, mis su arus on?» küsis nüüd Marta.

«Mis mu arus peakski olema?» küsis Jaan vastu.

«Ah sa tahad siis Arnoldist niisamasuguse tohmani kasvatada, nagu sa ise oled?» küsis Marta.

«Esiialgu ma tahtsin sinuga kanala ehitamise üle nõu pidada,» vastas Jaan imerahulikult.

«Tee, kui tahad,» vastas Marta vihaselt. «Kui sa mõtled sellega valmis saada.»

«Hea küll,» vastas Jaan. Kui ta mõne aja pärast ehitusmaterjali koormaga koju tuli, jäi Marta tummaks. Ta oli viimasel ajal üldse vähe rääkinud, kuidas võis ta siis veel Jaani häbematusel puhul sõnu raisata.

Aga Jaan ootas, millal Marta suu lahti teeb. Ükskord oli ometi vaja kõik selgeks rääkida; kui kaua pidi elatama teadmatuses, kahevahel, üks siia, teine sinna kiskudes.

Kui Marta küllalt pikka aega jonnakalt oli vaikinud, ilma et see tulemusi oleks andnud, mõtles ta teist taktikat kasutada.

Ta muutus heaks, hakkas Jaanile ettevaatlikult kõnema nendest pahedest, mis olevat talupoja elul. Hoopis teine asi oleks, kui Jaan kas või ehitustöö alal õnne katsumaks. Jaan ei ole ju mõni rumal poiss, tema peaga võiks saada kümnikuks või tööde juhatajaks.

«Aga ma olen juba kaunis vana mees,» vastas Jaan. «Ja mulle on siin mõndagi armsaks saanud.»

«Ja nüüd sa tahad neid armsaid asju omale juurde soetada,» ütles Marta veel lahkelt.

«Ah siis see su hingel kipitabki,» hüüdis Jaan.

«Kui ma nägin sind lauakoormaga koju tulevat,» vastas Marta endiselt, «siis mu südamest löigati just nagu noaga läbi. Tahad sa siis tõesti igaveseks siia jääda?»

Viimaseid sõnu Jaan ei kuulnud. Need ei olnud talle mingiks uudiseks. Kuid kunagi varem polnud Marta nii selgesti oma põlgust maaelu vastu väljendanud kui praegu. Nagu noaga löigati läbi! Maailm tõmbus Jaanile hämaraks, kaua tagasihoitud viha ja õnnetus kippus teda lämmatama.

«Kas ma kuriteol olin?» küsis ta ootamatult valjusti.

«Ära karju, Jaan!» ütles Marta keelavalt.

Aga nüüd alles Jaan, see alati pehme ja leplik mehike, keda Marta oli harjunud nagu villast lõnga ümber sõrme keerama, hakkaski karjuma.

«Kui ma räägin ausast tööst,» kisendas ta, «siis sinu südamest käib valu läbi. Sina oled ema. Sina imetad last ja hoolitsed tema eest. Aga kui mina ütleksin, et sa sellega pussi mulle südamesse lööd? Kui mina ütleksin! Kui mina ütleksin!»

«Kas sa oled aru kaotanud, Jaan, et sa nii hirmsasti karjud?» küsis Marta.

Aga Jaan oli märatsemishoos ja nõudis järelejätmatult:

«Noh, vasta, vasta ometi.»

«Ole vait! Mitte midagi ma ei vasta,» ütles Marta.

«Mis sul ongi mulle vastata,» jätkas Jaan. «Sest kui mina niiviisi ütleksin ja arvaksin, siis oleks ju kõigile selge, et mina pean ükskõik missugust libu sinust paremaks. Kas sul oleks seda hea kuulda, kui ma seda teeksin. Aga mina ei ole seda iialgi teinud, pole mõtelnudki ega saagi seda mõelda. Aga sina, sina oled mulle seda alati tunda andnud.»

«Mis puutub lapsesse, siis sina ei hooli temast põrmugi,» ütles Marta jäiselt. «Sina topid teda alati Leida sülle. Kas sa tead, missuguse haiguse laps võib saada — kes teab, mis kohad August kõik läbi aeles.»

«Kurat võtku!» vandus nüüd Jaan. «Kas sul pole enam meeles, kuidas sa sedasama Augustit mõne aja eest mulle eeskujuks seadsid? Niisugune sa oled.»

«Ma lähen ära, sinu juurest ja sellest majast,» ütles nüüd Marta ja hakkas metsiku kiirusega laudlinasid ja lapse riietusesemeid kokku korjama.

«Mine, mine!» karjus Jaan. Täna teda ei kohutanud ei Marta tigidus ega ähvardused, ta pidi oma südame tühjaks rääkima, kõik ära ütleva. Lõpuks ometi ta pidi selle rooste maha kraapima.

Nende tülitsemine kostis Vankrile ja isa Peksi tuli vaatama, mis Jaani ja Martaga lahti on.

Kui ta tuppä astus, leidis ta üsnagi ebatavalise olukorra eest. Jaan riidles ja Marta korjas oma asju kokku. Nähes isa Peetrit sisse astuvat, osutas ta Jaanile ja ütles:

«Noh, vaadake nüüd, missugune see teie poeg on. Temaga ei või keegi elada ega läbi saada.»

Ta oleks paljugi veel öelnud, ent niipea kui isa Peksi selgus, missuguse olukorraga tal tegemist on, läks ta kohe sõna lausumata välja.

Varsti pärast seda tuli ka Jaan välja ja läks metsa, kiin käes. Mets oli mõnikord ka isa Peksi meelt lahutanud ja seetõttu sai ta Jaanist väga hästi aru. Eks ole ennegi tülitsetud ja jälle lepitud. Omad koerad. Ei tä-

henda seegi midagi, et Marta oli oma asju kokku korjannud ja ära minna ähvardanud. Mõned noored naised ei saagi muidu elada, kui peavad mehi äraminekuga hirmutama. Kui mitu korda Marta selle ähvardusega oli Jaani hirmutanud, ei teadnud Peeter, aga ta uskus päris kindlasti, et Marta oma ähvardust ei teosta.

Ometi tuli Marta pool tundi enne päevase omnibussi läbisõitu, laps süles, välja, ja jäi maantee servale ootama. Siis läksid naised Vankrilt Marta juurde, ent ei jäänud sinna kuigi kauaks. Marta oli nagu puu või raud. Ta ei nõustunud last Leida sülle andma ega vaevunud isegi ema Miinale vastama.

Ja nüüd võttis ka isa Peksi kiini ja läks metsa, öeldes, et on vaja luuaraagu tuua, ilma et oleks enne seda arutanudki, kas on noor- või vanakuu.

Ta läks metsa, kus Jaan hagu tegi, kuid sellest, mis seal juhtus, ta ei rääkinud kodus sõnakestki.

Kui Jaan kuulis, et Marta on ühes lapsega ära sõitnud, hakkas ta oma taskuid katsuma, nagu oleks ta ei tea kui kange piibumees. Ta ei lausunud musta ega valget, ainult kobas taskuid, kord ühelt, siis teiselt poolt, ja võttis viimaks isa suureks imestuseks kummastki taskust mitmesuguseid pisiesemeid, puust munakesi ja nõõrile aetud klaasnööpe välja. Ta vaatas neid asjakesi natuke aega arupidavalt, siis valgusid mehe silmad pisaraid täis, ta viskas kiini maha ja ütles: «Kurat!»

Neid pisiesemeid oli Jaan alati taskus kandnud. Neid tal läks tarvis söögiaegadel, kui väike Arno tuli tema sülle istuma. Siis oli Jaan need aarded poisi ette lauale ladunud.

19.

Oli hiljuti puhkenud kevade üks kaunimaid hommikuid, kui Kaarel «Maarahva Sõbra» toimetusest väljus. Noormehe meeolelu ei olnud kooskõlas selle hommikuga. Ta nägu oli pilves ning ta astus tänavale suure

hooga. Visates viimase võimaluseni äratõmmatud pabe-rossi rentsliste, tahtis ta kohe uut süüdata, kuid siis meenuski, et äsja ära visatu oli peatoimetajalt saadud. Meenus ka ebameeldiv kõnelus peatoimetaja kabinetis. See ei olnud kestnud väga kaua, aga vahepeal oli linna kohale valgeid pilvi ujunud. Soojas tuulevaikus näis neid igast ilmakaarest kokku voorivat ja linna kohale peatuma jäävat.

Kaarel kahetses, et ta linnulaulul juba varahommikul oli lasknud end voodist välja ahvatleda. Talvel oli lihtsam — võis magada kas või lõunani, aga nüüd segas vankripõringi, mis õige varakult hakkas tuppa kostma, kiskudes mõtted laiali, maale ja kaubahoovidesse, kus talumehed oma hobuseid söötsid.

Omaval ajal oli külavankrite pöörin meele haledakski kiskunud. Aga täna hommikul äratas see mälestusi tusedatest talupojatoitudest. Niisiis mitte silmavesi, vaid vesi suus. Tühi kõht andis end praegugi tunda, ent meeldivaid kujutlusi kippus kainestama see range talupojavaim, mille poolest ta arvas oma isa tundvat. Jah, ei olnud tal seal koduski suuremat pealehakkamist.

Kui siis vana enese kõrval kedagi teist ka tunnustaks. Tõepoolest imelik, mõtles Kaarel, kooli ta mu pani, aga kõike seda, mis ma koolis õppisin ja raamatutest olen lugenud, peab ta tühiseks. Küllap lootis koolilt midagi paremat. Mida vanemaks, seda veendunumalt samastab ta advokaate kõrilõikajatega. Ta usub ainult iseennast. Kui te tahate, et ta naerab, siis kõnelge temaga närvidest. Arstid! Ega ta nendestki lugupidamisega ei räägi. Ei tea, kuidas nüüd Leida tervis ongi...

Mida rohkem pilvi linna kohale kogunes, seda umbsem hakkas Kaarlil. Kolin ja mürin, mis tuli munakividega sillutatud tänavatelt, valgus laiali, tungis kõrvadesse, iga väiksematki urgast endaga täites.

Üks sääraseid tühje kohti, kuhu vankrirataste lakka-matu pöörin eriti halastamatult tungis, tundus Kaarlile ta enda pea olevat. Ometi oleks see pärast vestlust peatoimetajaga pidanud olema täis kasulikku elutarkust.

Vaene kaunishing! Tema oli uskunud, et ajaleht on tõe võitlusväli, valele ja salgamisele hoopiski kättesaamatu. Peatoimetaja väljaandja isikus oli öelnud, et artikkel

peab välja jääma seetõttu, et see on liiga kõrges stiilis kirjutatud, sest saage aru, noormees, väike linn ja väike ajaleht, ja korraga, noh — tõde on ka liiga alasti kistud.

Kas võis tõde rohkem alasti olla kui ta seda on? Ja miks me peaksime häbenema tõe alastiolekut, kui me seda vale juures ei häbene? Kumb neist on kõlbelisem? Kui peatoimetaja oleks siiralt öelnud, et matame selle asja maha, vaikime ta surnuks sellepärast, et pangahärrade puudutamine võib krediidivõimalusi kahjustada, siis oleks see omast kohast ja omamoodi päris mehejutt olnud. Aga peatoimetaja tahtis oma närusust peita sellega, et tegi Kaarli ajakirjanikuvõimed maha.

Sellele ikka rohkem mõeldes hakkas noormees külma verd kaotama. Ta ei kavatsenudki oma talupojalikku tahumatust eitada. Ta läks kaugemalegi ja tunnistas enda juures muidki inimlikke nõrkusi. Ainult et tal puudus võime, oskus või tahtmine aumeest mängida teiste arvel. Et ajakirjandusliku näljakannika suhtes mitte liialdatud lootusi hellitada, selleks oli tal küllaltki realiteeditunnet. Kuid ta oli siiski eksinud kitsendavate tegurite arvestamisel.

Ta oli küll kartnud, et linnakeses juhtub vähe midagi niisugust, millest kirjutada. Nüüd aga selgus, et siin võis rohkem kirjutada, kui «Maarahva Sõber» vajas või julges kasutada.

Ta tänane jutuajamine polnud esimene sellel teemal. Kui talle paari nädala eest anti tagasi artikkel, milles oli juttu turuveerest, kus äripäeviti töövoorimehed seisisid ja kus pühapäeviti lubati eidekestel saiakesi ja maiustusi müüa otse tänavale asetatud korvidest, siis peatoimetaja oli rääkinud jälle maarahvale määratud ajalehest.

Kelleks seda maarahvast õieti peetakse? küsis Kaarel eneselt. Sõrgu ega sarvi tal ei ole, mõtles nooruk edasi, aga udar ei tohi tal puududa!

Seesama maarahvas, kelle kaitseks Kaarel nii kibedaid mõtteid mõlgutas, oli täna jälle linna tulnud ja ajas turule suubuval Kauba tänaval oma asju. Muidugi olid need kohmakad eided ja taadid, kes käisid ringi puupüttidega, oma munapaarid ja võikorjandused jälle linna toonud. Koguti sente ja kroonikesi, nagu neid seal

ikka koguti, et poegadest, kui hästi läheb, kas või ministreid ja kindraleid koolitada.

Ja siin nad nüüd siis käisid ringi, et varustada endid soolasilkudega, nende nahksete rihmadega, millest Kaarlilgi oli küllalt mälestusi. Ta mäletas ka sõbrahoovi, kus isa linnas käies peatus. Ja kuigi ta isegi selle väävast möödus, ei läinud ta ometi vaatama, kas pole isa või keegi teine Vanakülast juhuslikult linna tulnud. Selle asemel läks ta koju, kavatsedes tõsiselt raamatute taha istuda. Sel kombel oli varemgi hinge haigeks tegevast maagatsusest võitu saadud.

Koju jõudnuna vaatas ta postkasti ja kui siin selgi hommikul Ellenilt kiri puudus, siis kaotasid nii raamatud kui ka unistused kevadistest sinimetsadest oma võlu.

Ta läks tagasi linna, ta meel oli morn. Juba hommikul ja isegi juba eelmisel päeval oli ta kavatsenud Meelita poole minna. Nüüd ta mõtles sellele uuesti, kuid siiski hulkus veel tükk aega mööda tänavaid, enne kui puuviljakauplusse sisse astus.

Ta oli harjunud öde alati heas meeleolus nägema; Meelita ei olnud väiklane, talle oli nii hea oma raha-häda kurta. Kuid näis, et Meelita oli täna tujust ära.

«Mis sul viga on?» küsis Kaarel. «Ega sa minu pärast oma jumalikke kulme ei kortsuta?»

«Ei, taeva pärast, ära naljata,» vastas Meelita. Ja küsis: «Kas ma nii väga halb välja näen?»

«Jah, kaunis tusase ilmega,» vastas Kaarel.

«Ei ole rõõmusklemiseks põhjust.»

«Noh, mis hullu siis on juhtunud?»

«Minul pole midagi,» vastas Meelita, «aga Leidaga. Ta on täna linnas. Alles vähe aega tagasi ta läks ära.»

«Nii!»

«Kui sa oleksid teda näinud,» hakkas Meelita jutustama, kuid sel hetkel tuli kauplusse paar ostjat, ning ta tegi rõõmsa näo, asudes neid teenima. Kui nad olid välja läinud, jätkas ta: «Kui sa oleksid teda näinud, sa lihtsalt oleksid ehmatanud — see on veel ainult vari meie Leidast.»

«Miks ta arsti juurde ei lähe?» küsis Kaarel peaaegu vihaselt.

«Täna ta läks,» ütles Meelita.

Siis nad vaikisid, kuni Kaarel küsis:

«Ah ta on siis otsa lõppenud?»

«Jah.»

«Kuidas ta linna tuli?»

«Omnibussiga.»

«See on mõistlik.»

«Ta tõi mulle pääsusilmi,» ütles Meelita. «Need on meie koplid.»

«Oh jaa,» ohkas Kaarel. Kuid teda ei ajanud ohkama pääsusilmad kodukoplist. Kas uskusid vanad, et Leida on haige? Kas nad said sellest aru, kuidas noor inimene võib väsimuse üle kaevata? Muidu püsis isa selleski küsimuses kaunis isemeelselt oma arvamise juures, kuid võib-olla oli tal Leida suhtes siiski teine seisukoht. Sellepärast, et Leida oli Augustiga niigi juba küllalt kannatanud.

«Kas tead,» ütles Meelita, «sa tule õhtul minu poole: Leida jääb ööseks linna.»

«Kui ma aega saan.»

«Mis sa siis teed?»

«Pidin välja sõitma.»

«Ajalehe ülesandel?»

«Jah,» valetas Kaarel.

Siis jäi ta mõttesse, lausudes viimaks: «Kui Leida küsib, kuidas ma elan, siis ütle, et mul läheb hästi.»

«Kas sa ise tõsiselt ei saa tulla?»

«Võib-olla, et saan kuidagi.»

«Katsu!»

Siis tuli kauplusse jälle ostjaid ja Kaarel läks välja, ilma et ta seekord oleks raha laenamisega toime tulnud.

Kui ta õhtul õe poole läks, polnud Meelita veel koju tulnud. Leida oli üksinda ja kui Kaarel poleks varem kuulnud, et Leida on otsa lõppenud, siis ta tõepoolest oleks ehmunud. Jah, see oli ainult vari nende endisest Leidast. Tal oli seljas roheline kleit, ning ta kael, ta nägu ja sülle pandud käed meenutasid vaha.

«Kuulsin,» ütles Kaarel, «et sa arsti juurde olid läinud — mis ta sulle ütles?»

«Käskis koju minna,» vastas Leida.

Kaarel vaevalt kuulis seda häält.

«Kuidas seda mõista?»

«Sanatooriumi minna on hilja,» vastas Leida, kuid mitte kurvalt, vaid kuidagi rahulolevalt naeratades.

«Tiisikus või?» küsis Kaarel tumedalt.

«Mis muud,» vastas Leida. «Ma tundsin juba ammugi väsimust.»

Kaarel pigistas hambad kokku ja vaatas aknast välja. Väljas oli kevad, aga Leidal polnud selle kõigea midagi tegemist. Ta polnud isegi kurb. See tundus Kaarlile arusaamatu. Ning ta ei leidnud sõnu. Kas Leida oli nii õnnetu oma nurjunud abielu pärast või muutuvad inimesed paratamatuse ees ikka leplikuks?

«Kuidas nüüd sinu käsi käib?» küsis Leida.

«Hästi,» vastas Kaarel nagu hirmunult. Ta isegi võpatas. Ta polnud täna ivagi suhu saanud ja tal puudusid isegi väljavaated selleks.

«Isa arvas, et sa võiksid koju tulla, kui sul raske on,» ütles Leida.

«Ei, mul pole raske,» vastas Kaarel mehhaaniliselt ja vaatas kella. Siis vaikis ta niikaua, kuni Leida küsis:

«Mis Ellen teeb?»

«Ellen õpib ülikoolis,» vastas Kaarel. «Mis sa temast pärid?»

«Noh, teie olite ju sõbrad,» ütles Leida, «kui mina veel linnas elasin.»

«Ah jaa,» ütles Kaarel. «Kui kauaks Meelita pidi ära jääma?»

«Ta pidi tulema varsti pärast kuut.»

«Veerand seitse,» vastas Kaarel uuesti kella vaadates.

«Kas sa ruttad kuhugi?» küsis Leida.

«Jah, ma pidin õhtul linnast välja sõitma.»

Varsti pärast Meelita kojutulekut Kaarel tegigi minekut, öeldes, et kardab hilineda. Ja niipea kui vend oli välja läinud, ei suutnud Meelita end enam hoida. Kogu päev oli ta pidanud rõõmsat nägu tegema, kuigi süda sees valutada lõhkus. Niisiis, mõtles ta Leidat vaadates, tal ei ole enam mingisugust lootustki elule. Ka teda, nagu Kaarlit, hämmastas õe leplik alistumine oma saatusele. Kui Leida oleks olnud kurb, siis Meelita oleks teda lohutada püüdnud, oleks oma pisarad alla neelanud. Aga nüüd oli tema ise, kes nutma puhkes, kuna Leida, see surmale määratu, pidi teda trööstima.

«Mis oli minu elu,» ütles ta oma tasase hauahäälega, «või mis sellest enam oleks tulnudki!»

«Kas sa ei karda surma?» küsis Meelita,

«Oleks küll vist kergem, kui keegi voodi juures istuks,» vastas Leida rahulikult. «Aga nüüd on teised alati põllul, kellel on aega minu juures vahtida.»

«Ega sa sellepärast veel ei sure,» hüüdis Meelita korraga. «Sa saad terveks, tingimata saad. Küll näed!»

«Ei usu,» vastas Leida nõrgalt naeratades. «Kuigi ma tahaks veel sellepärast elada, et näha, kas sina õnnelikuks saad. Alles siis, kui ma juba tean, et sul hästi läheb...»

Meelita ei lasknud tal edasi rääkida, vaid ütles:

«Milleks peaksin mina õnnelik olema, kui sina surmasuus vaagud. Ma ei tahagi seda; kui sa sured, siis oleks õnn mulle ainult koormaks.»

Leida ohkas. Nad vaikisid hulk aega, vältides teineteisele otsa vaatamast. Siis ütles Leida:

«Sul ei tohiks minu ees enam saladust olla — haud ei anna seda välja.»

«Kuule Leida, hea Leida», küsis nüüd Meelita, «kas sul oleks tõesti kergem, kui sa teaksid, et ma olen õnnelik või vähemalt võin õnnelikuks saada?»

«Hulga kohe,» vastas Leida. «Mul endal ei läinud hästi ja Jaani abielu ka äpardus, oleks hea, kui mõnelgi meist hästi läheks...»

«Leo armastab mind,» ütles nüüd Meelita maha vaadates.

«Leo?»

«Jah.»

«Ta on rikas!»

«Ta on ka muidu tore poiss,» vastas Meelita, «ainult täna läksime tülli. Mul ei olnud meeoleolu, kuid tema ei tahtnud sellest aru saada, miks ma kurb olen.»

«Pidid sa siis kohe tülitsema?»

«Ma ei saa ega taha nutta või naerda käsu peale,» vastas Meelita isekalt.

Meelita oli alati niisugune tujukas, sellest Leida ei teadnud midagi järeldada. Aga kui ta kuulis, et Meelital on austaja, kippus ta pilk vägisi õe kehal peatuma. Ning talle näis, et Meelita on oma aastate kohta keskelt liiga tüse. Selles eas ollakse harilikult saledam.

«Kui kaua sa Leoga juba sõbrustad?» küsis ta, süda täis muret, et võib-olla on Meelital tagumised rattad ette läinud.

«Mõned kuud,» vastas Meelita. «Leo tahab juba sügiseks pulmad teha. Vaata, et sina selleks ajaks terve oled.»

«Mind ei ole siis enam,» ütles Leida, ning nüüdki oli ta pigemini rõõmus kui kurb.

Väljas oli hakanud sadama, tasast vihmakrabinat kostis tupp. Ja siis toodi Meelitale kimp roosidega segatud levkoisid. Need on talle kindlasti Leo saatnud. Ja alles nüüd nägi Leida Meelitat jälle rõõmsana.

«Homme ma küsin talt, kas põrgus sellised ilusad lilled kasvavad,» töötas ta.

Leida püüdis naeratada, kuigi talle tegi muret, et Meelita oli niiviisi ütelnud — oli käskinud Leol kohe põrgusse minna.

Ei, aga lilled olid ilusad. Ju siis nüüd nende tüligi möödas oli. Ja oli nii ilus mõtelda inimeste õnnele.

Hetkeks ta unustaski oma äsjased kartused õe pärast. Ei, ega see ikka nõnda ei või olla. Ent kui Meelita enne magamaheitmist end lahti riietas, tulid ta kartused jälle tagasi.

Levkoid lõhnasid, see lõhn täitis kogu ruumi. Ning nad olid juba voodis, kui Leida ütles:

«Vaatasin sind juba päeval ja nüüd jälle — sa pole enam tütarlapse moodi. Ega sinuga viimaks ei ole...?»

Meelita ei vastanud kohe ja Leidal hakkas palav. Levkoide lõhn muutus üha lammavamaks.

«Ei,» vastas Meelita viimaks. «Aga ma olen sellegi pärast mures — see pole loomulik ja see pole ilus. Ma tahaks nii väga saledam olla.»

«Mis nüüd sellest!» ütles Leida. «Peasi kui sul sellest häda pole.»

Leida muretses aina teiste pärast. Enesega tal nagu poleks enam tegemistki olnud. Ja kui Meelita ütles, et ta mõnikord kiiresti käies on valugi tundnud, siis jäi Leida veel kauaks mõttesse.

Öösel tal hakkas halb ja Meelita pidi levkoid koridori tõstma.

20.

Viimaks ometi oli Kaarlil postkastis kauaoodatud kiri.

«Armas poiss!» kirjutas Ellen. «Ma kahtlen, kas sa selle hirmsa leitsakuga enam linnas elad. Mina küll ei saa siit sellest põrgust, mida professorid ja vanajumal võidu kütavad, enne ülehomset tulema! Kui poleks puisteedel seda roheline metsa lõhna! Ühel päeval maruga oli seda rohkem, kui maaigatsuseks tarvis. Ma ei taha siiski oma südamel lasta laiali valguda, sest pole ebamäärasemaid asju kui tunded. Pealegi võib juhtuda, et mu kiri kurvaks suvitajaks sinu postkasti jääb. Aga kui sa siiski (mõne armsa näitsiku pärast muidugi) linnas elad, siis tule ülehomme öisele rongile vastu.»

Kaarlil ei tulnud seda ülehomset kuigi kaua oodata, sest ta sai kirja samal päeval, mil Ellen pidi sõitma. Siiski osutus see ainuski õhtupoolik ootamatult pikaks. Ta pidi sageli Elleni kirjale mõtlema.

Üks lause sellest kirjast üllatas Kaarlit — kus on leitsak, millest Ellen kirjutas? Ta ei mäletanud, et ilmad eriti kuumad oleksid olnud. Ja kui ta öösel rongi oodates isegi nagu veidi jahedust tundis, siis ajas see jutt leitsakust teda muigama. Ning ta puhkes päriselt naerma, kui Ellen saabudes kohe öisest jalgsimatkast maale hakkas kõnelema, põhjendades seda päevase kuumusega.

«Sinu leitsakus on rohkem romantikat kui tösist kuumust,» ütles ta. «Ma olen kõik need päevad linnas elanud ja pole higistadagi saanud.»

«Ma lausa imestan,» ütles Ellen, «et sa pole maale läinud. Mis tähtsaid ülesandeid sul linnas on?»

«Olen viimasel ajal lihtsalt otsustamisvõimetu,» vastas Kaarel. «Pole õieti midagi, mis mind tõsiselt huvitaks või köidaks.»

«Parem elada külas kui pealinnas,» ütles Ellen.

«Et aga selle tõeni jõuda, selleks on vaja suurlinnas elada,» vastas Kaarel.

Ometi oli see õitehtes väikelinn, mille uinuvatel tänavatel nad käisid, praegu väga ilus.

«Sa siis unistad suurlinnast?» küsis Ellen.

«Viimasel ajal isegi sellest mitte.»

«Mis sul siis viga on?»

«Isegi ei tea.»

«Kuule,» ütles Ellen nüüd, «sa hakkad mind juba vihastama.»

«Võib-olla,» vastas Kaarel vihastamisväärse ükskõiksusega.

«Ja mis on sul siis maa vastu?» küsis Ellen.

«Milleks narrida ennast või teisi?» õhkas Kaarel. «Ma võiksin ju koju minna, võiksin isegi suure hooga tööst kinni haarata, kuid ma tean juba ette, et mõne aja pärast on mulle sellest villand. Mitte et ma tüdineksin või et asi lakkaks mind huvitamast —»

«Seleta lähemalt.»

«Ma ei seedi seda õhkkonda, mis kodus valitseb,» tunnistas Kaarel avameelselt. «Talus ei ole kunagi rõõmsat meeleolu.»

«Sa liialdad.»

«Sugugi mitte.»

«Isegi väga. Kui meie taludes ei oleks rõõmu, siis ei tehtaks seal nii palju tööd.»

Kaarel naeris kibestunult.

«Meie talupoja edu saladus peitub hoopis mujal,» ütles ta siis. «Ja nimelt kehtvas, teda vahetpidamata tagaajavas kadeduses. Tahetakse teist ikka ja iga hinna eest üle trumbata. Mina vajan tööks teistsugust tõukejõudu. Ma ei ole veel näinud, et minu isa, näiteks, oleks varjatult rõõmus olnud. See hool on ju tõesti lugupidamisväärne, aga kas ei saaks siiski teisiti. Ta isegi ei või teiste rõõmu kannatada. Mäletan ühte juhtumit. Ma polnud siis kuigi vana ega elutark. Ja võib-olla sellepärast see tähelepanek rabaski mind. Meie talvenisu oli hästi arenenud. Sügisel ta läks lume alla lokkavana ja talv teda ei kahjustanud. Meie kõik rõõmustasime — Jaan, mina ja isegi ema. Nojah, aga mis sa arvad, mis isaga juhtus?»

«Ütles muidugi, et vara veel rõõmustada. Ei ole ju tõepoolest põhjust enne hõisata, kui leib laual.»

«Mitte ainult seda,» ütles Kaarel, «vaid ühel päeval ta tuli koju põrutava uudisega: nisu asemel kasvavat põllul timut.»

«Ja kas oli siis timut?»

«Ta ei uskunud isegi oma juttu. See oli mõeldud ainult perekonna kergemeelse rõõmu taltsutamiseks.»

«Ja ega see paha pole, see . . . niisugune realismi arvestamine. Mina ei võtaks seda sugugi traagiliselt.»

«Jah, aga see pole mingi üksikjuhus. Analoogiline hingeelu valitseb enamikus meie taludes. Ja milles see realismi arvestaminegi seisab? Kui kolme aasta leiba ja kirstulaudu aidas ei ole, siis on maailm ju lausa hukas.»

«Kirstulaudu?» küsis Ellen.

«Jah,» vastas Kaarel. «Kas sa ikka mõtled jalgsimat-kale?»

«Mõtlen, sest kujuta ise: konuta siin lõunani ainult selleks, et kuumas ja tolmuses omnibuses sõita. Mis viga on minna läbi suveöö, kuulda Söödil ööbikuid ja näha Laiamäel päikesetõusu.»

«Väga ilus,» ütles Kaarel, «ainult kõik see ei lähe nii ladusasti.»

«Ja miks siis mitte?» küsis Ellen imestanult.

«Kõigepealt tuled sa minu poolt läbi,» vastas Kaarel. «Puhkad jalgu ja jätad mõned pakid linna. Päikesetõusu võid ka mujalt vaadata.»

«Niiviisi ma jõuan koju alles keskhommikuks.»

«Sul on siis kojujõudmisest kujutlus, mis ei vasta keskhommikule?»

«Jah. Mõtlen, et on kõige ilusam koju jõuda pisut pä-rast päikesetõusu, kui talus alles magatakse. Ah, tahan jälle näha, kuidas esimesed mesilased tarudest välja lendavad.»

«Igal juhul sa ei lähe ju nende pakkidega.»

«Ei,» vastas Ellen. «Vaene poiss, sa oled vist päris väsinud!»

«Jah, hirmsal kombel, kuid me olemegi päral.»

Aed, mille keskel maja asus, õitses ja lõhnas koidu-eelses õhetuses. Ja kui nad siis avatud akna all istudes hakkasid kuulma ööbikute laskutamist, mis kostis kalmistu orust, hakkas Kaarli süda korruga valutama. Tema kõrval istus Ellen, kuid Kaarlit oli tunne, et Elleni selja taga seisab Leida, vahakarvaline oma rohelises kleidis. Ja nägu õnnelikult naeratlev otsekui äratundmisest, et nüüd viimaks on temagi muretseva tähelepanu osaliseks saanud. Aga kes teab, kui palju talle

seda muretsevat tähelepanu praegugi osutati! Kellel oli maal aega tundeliseks õrnutsemiseks või kaastunde avaldamiseks? Seal olid oma karmid seadused, mida surmgi vaevu võis puudutada.

«Sa vist ennist küsisid,» ütles Kaarel, kui nad uuesti teele asusid, «mis on mul maa vastu. Sa ei tea, et Leida on praegu haige — tiisikus. Ta teab ise ka, et tal elulootust ei ole. Paari nädala eest, kui ta linnas käis, siis ta rääkis, et ta ikka veel talutöödest osa võtab.»

«Ega teda keegi selleks ometi ei sunni?»

«Sunnib hirm põlu alla sattuda,» vastas Kaarel. «Ega seal pole ja halastust. Tee nii kaua kui jaksad. Ja kui enam ei jaksa, siis pole sind tarvis. Siis oled üleliigne suu, ja sinust igatsetakse lahti saada nagu vanast õuekoerast või hobusest. Kas sa pole tähele pannud seda võrdset suhtumist, mis neis küsimustes ei tee vahet loomade ja inimeste vahel?»

«Muide,» ütles Ellen, «talumees hoolitseb loomade eest vägagi hästi.»

«Veelgi hullem: loomast hoolib, aga inimesest mitte. Minu isa näiteks pole kunagi enesest hoolinud. Millal on tal rahu? Talvel ta võiks puhata, kuid ta ei kannata asemel pikutamist. Ta peab ikka mundris olema, ikka hakkamas . . . Maaelu on küll ilus, selle vastu ma ei vaidle, tööd ei ole seal alati ka nii rasked, kui vahel ehk kurdetakse, kuid mulle muutub sageli kõik vastikuks selle igavese muretsemise pärast, mis meie taludes valitseb.»

«Võta kätte ja kirjuta sellest,» ütles Ellen.

««Maarahva Sõbras?»» küsis Kaarel irooniliselt. «Neid härrasid see ei liiguta. Või õieti neid liigutab meie talurahva hool vägagi. Nad vaatavad oma linnaakendest maa poole nagu peremees mesila poole. Virk ja visa rahvas, hoolas tõug, ja vähenõudlik. Ise närib soolasilku, aga või ja liha, koore ja munad toob meile linna! Las rühmavad! Mis see meie asi on, kui palju neid otsa saab, peaasi, et meie saame kirjutada väljaveost! Valuuta, see on mesi, selle paneme meie oma portfelli-desse.»

«Meie külaelul on muidugi varjukülgi,» vastas Ellen. «Võta näiteks kas või noorte ja vanade vahekord ja vii see seosesse meie rahvaarvu juurdekasvu probleemi-»

dega. Valgusta kasvatusküsimust meie taludes ja siis selgub mõndagi, mis põhjustab meie ahtrust — kuidas me oma rahva tuleviku ohverdame jonnile ja pimedale kiusakusele, mida idealistid on individualismiks ristinud.»

Aga Kaarel ainult ohkas. «Oleks siiski suur õnn romantik olla,» ütles ta. «Kaugelt vaadates võikski idealist olla, sest vaata, kui kaunis on küla ja maa siit vaadates. Seal see tammesalk vasakul, seal see küla mäekingul ja seal see üksik talu.»

«Jah,» ütles Ellen.

«Näed,» jätkas Kaarel, «praegu just tuli tütarlaps uksest välja. Ta on hästi maganud ja küllap ka ilusaid unenägusid näinud — nüüd algab veel ilusam päev. Kaste on maas, ta vaatleb selle sädelemist ja mõtleb oma armsamale, kes elab kusagil metsade taga.»

«Või mägede?» täiendas teda Ellen.

«Meil ei ole mägesid.»

«Me nimetame iga küngast mäeks.»

Siis nad vaatasid teineteisele otsa ja naersid.

Juba enne Laiamäele jõudmist hakkas vastu tulema linnalisi.

«Pea meeles, siin võib ka tuttavaid vastu tulla,» ütles Ellen.

«Seda poissi seal isa kõrval ma tundsin küll,» vastas Kaarel.

«Noh?»

«Omal ajal sõitsin minagi niiviisi isa kõrval esimest korda linna. Oli suur elamus.»

«Oli.»

Niisugustest suurtest rõõmudest, mis nüüd enam rõõmud ei olnud, rääkisid nad Laiamäele istuma jäädeski. Siit pidi Kaarel tagasi pöörama. Ta oli kangekaelne, ta ei tahtnud täna Vankrile minna, ka Elleni palvete peale mitte.

Õieti olid Kaarliga täna säärased lood, et mida rohkem Ellen oleks talle peale käinud, seda kangekaelsemalt ta oleks keeldunud.

Ent Ellen ei avaldanud end kuigi pealetükkivalt. Ta hakkas näppima rohuliblesid, vaatas järjest rohkem maha ja ütles:

«Noh, sul on siis linnas mõni preili.»

«Ära nori,» vastas Kaarel ja tundis kohe, et ta poleks nii labaselt tohtinud vastata.

Ta vaikis ja lausus siis pikkamisi:

«Ellen, kas sa tead, mis ma vahel olen mõelnud. Nimitelt ei tohi meie väga suurteks sõpradeks saada. Meie teed lähevad lahku — sina kuulud kodanluse hulka ja sinu mõtteviis on hoopis teine, mina aga olen vaese taluniku poeg. Muide, kas sa tead, et mu isa oli suurema osa oma elust mõisas moonameheks.»

«Mis imelik jutt see on?» küsis Ellen.

«Pole selles midagi imelikku. Kui juhtub, et minust saab revolutsionäär, siis ma olen ju sinu ja su isa vaenlane.»

«Niisiis romantika klassivõitluse pinnal.»

«Ära naera midagi.»

«Õeldakse,» jätkas Ellen, «et kõik noored on revolutsionäärid, aga kui saavad püksid jalga, siis muutuvad kodanlasteks.»

«Olen kuulnud,» vastas Kaarel. «Niisugune protsess toimuvat eriti meie üliõpilaskonna juures. Ja ma olen näinud inimesi, mehi ja naisi, kes seda suure rõõmuga kinnitavad. Nojah, see on ostetavus või müüdavus. Igal juhul mõiste, mis seisab üsna lähedal äritsemisele. Ja miks ei peaks siis üks puhastverd kodanlane äritsemisest rõõmu tundma.»

«Ma ei saa ikka sellest kõigest aru, sinu tänasest sa-pist, ja . . .»

«Sappi või midagi,» vastas Kaarel. «Ainult mõnikord läheb pea selgeks ja see soojendab südant.»

«Jälle jutt.»

«Muidugi, kas ei ole siis selget pead tarvis, et süda soe seisaks. See võimaldab hoidumist kõige mustemat liiki alatusest — reetmisest. Kujuta enesele, et ma täna olen revolutsionäär, kuid homme ma saan kõrge koha ja hea palga ja ühtlasi sellega vahetan nooti nagu gram-mofon.»

«Õeldakse ju veel, et maailmavaateid võib nagu üli-kondi vahetada.»

«Õeldakse ja toimitaksegi vastavalt, meil üsna sage-dasti ja üsna suure endastmõistetavusega. Kes aga olek-sin mina, kui ma nõnda talitaksin?»

«Olupoliitik,» vastas Ellen.

«Jah, olupoliitik! Kuid mitte ainult seda. Ma oleksin reetur, oleksin korruga nende vaenlane. Ma rääkisin sulle natuke aega tagasi Leidast. Ei ole ühtegi isikut, vahest peale Augusti, keda võiks süüdistada tema raskes haiguses, kuid ometi praeguse süsteemi tugisammaste kilda üle minnes ma tunneksin end kohe oma õe mõrtsukana.»

«Sa liialdad jällegi,» ütles Ellen.

«Ah,» vastas Kaarel käega lüües. Ellen vaatas talle korraks võõristades ja sinna see jutt jäigi.

Kaugemalt Laiamäe alt tuli jälle üks taluvanker nähtavale. Kui see lähemale jõudis, muutus Kaarel tähelepanelikuks. Jah, kas ei ole see mitte nende vana kimmel, varss kõrval jooksmas. Ja kas vankril istuja pole isa.

«Noh, nüüd on lugu lahti,» ütles Ellen.

Isa Peksi oli vankril tukkuma jäänud, pea rinnal, ohjad lõdvalt peos.

«Hei, külamees, kas võid on müüa?» hüüdis Kaarel, kui ta nägi, et isa võib neist mööda sõita.

«Ei ole,» vastas isa, rinnale vajunud pead vaevalt kergitades. Ja alles siis, kui Kaarel hakkas naerma, pidas ta hobuse kinni. Kuid võttis veelgi aega, enne kui ta taipas, kellega tal tegemist on.

«Noh, mis see siis tähendab?» küsis ta silmi hõõrudes. «Mis sina siin Laiamäel istud ja mis võiestjat sa mängid?»

«Saatsin Ellenit ja jäin siin sind ootama, et sinuga linna tagasi minna.»

«Kust sa teadsid, et ma täna linna tulen?» küsis isa. Ta ei saanud täna naljast niigi palju aru, nagu muidu. Kuid Kaarel aina naeris.

«Oh, ärge kuulakegi tema juttu,» ütles nüüd Ellen. «Ma kauplen Kaarliga, et ta maale tuleks, kuid tema ei taha sõna kuulata.»

«Ei jah, ei see kuula,» vastas isa Ellenit silmitsedes. Ja muutus kohe uudishimulikuks:

«Kui tohib küsida, kust poolt siis Teie olete?»

«Laulult,» vastas Ellen. «Kas isa Peksi mind enam ei tunnegi?»

«Mitte ei tundnud. Või siis Jaani tütar.»

«Kui ma olin väike jumpsikas,» ütles Kaarel Ellenile, «ja isaga linna sõitsin, siis iga kord Laiamäele jõudes isa näitas, et vaata, nüüd juba saiasarved paistavad.»

«Nojah, eks siit ole siis linnatornid juba näha,» ütles isa Peeter.

«Täiesti õige,» kinnitas Ellen. Ja Kaarli poole pöörates: «Eks olnud ikka tore aeg — üksainus saiake tegi siis rõõmu. Aga nüüd antagu kas või pool maailma kätte, kuid suurt rõõmu sellest ei tunnekski.»

«Nii ta kipub olema,» arvas Kaarel.

Mida rohkem ta vaatas isa, seda tõsisemaks jäi temagi. Isa näis harilikust väsinum ja vanem. Ning niipea kui ta tõsines, niipea kui ta mõtles vanadusele ja väsimusele, meenus talle Leida. Ning samal ajal, kui isa avas suu, et midagi lausuda, küsis Kaarel:

«Kuidas on Leida tervis?»

«Ei tema mõtle enam saiasarvedele,» vastas isa.

«Surnud?» küsis Kaarel peaaegu hääletult.

Ellen võpatas ja võttis Kaarli käest kinni. Ning isa Peksi ütles:

«Jah, surnud on tema. Ema valvas mitu ööd, aga ta suri eile päeva ajal, kui kedagi kodus polnud. Kes seda teadis, sest kui meie lõunalt välja läksime, siis ütles ta endal parema olevat.»

«Ja nüüd sa lähedki kirstu tooma, meie Leidale?» küsis Kaarel.

«Jah, aeg on kuum,» vastas isa. «Mis sina teed — kas lähed Elleniga edasi või tuled sa minuga?»

«Ma tulen sinuga,» vastas Kaarel.

«Nägemiseni siis!» ütles Ellen hüvastijätul, ja Kaarel tundis kaua aega tema tugevat käepigistust.

Teel linna rääkis isa Leida abielust, Augustist ja sellest, kuidas ta oli Leida ära toonud.

Selles öös oli isa Peksi jaoks tütre õnnetuse raskuspunkt. Sel korral ta polnudki sellele nii suurt tähtsust andnud, et Leida tahtis kirveid ja nuge ära korjata, aga nüüd, pärast surma, ta mõtles sellele ikka sagedamini. Ei jah, kas oli see Leidal kellegi elu, mis ta selle joodikuga pidi elama!

Sellest mõteldes ja sellest rääkides tõmbusid ta silmad niiskeks ning üksikuid pisaraid langes üle tolmuste

põskede. Need tulid nii lihtsalt, nii endastmõistetavalt ja võisid langeda, ilma et neid pühkima oleks rutatudki. Kaarlile koguni näis, et isa polnud teadlikki nende veeremisest. Kuid ta nägi isa pisaraid esimest korda. Ta ei teadnud nüüd isegi enam, miks ta seni oma isa oli südametuks arvanud. See polnud õige. Viga seisnes ainult selles, et isa süda oli peidetud, et see polnud kõigile ega alati avatud. Tõepoolest, isal on elus küllalt raskeid päevi olnud. Ja mida rohkem ta oma seniseid tõekspidamisi ja seisukohti ümber hindas, seda kindlmini ta otsustas maale minna.

Jah, ilm oli õige tõesti kuum. Kas olid kõik need päevad, mis ta linnas elas, niisama palavad olnud?

Kui nad koju tagasi sõitsid, istudes üks ühel, teine teisel pool kirstu, tikkus talle uni vägisi peale nagu lapsepõlveski, kui ta isaga linnas käis. Kuid lastes pea puusärgi najale ja sulgedes silmad, ei tulnud ometi õiget und. Mõtted ekslesid, mõtted hõluisid elu ja surma vahel, tunded heitlesid rõõmu ja kurbusega.

«Jällenägemiseni siis!» oli Ellen ütelnud. Unesegasena ta mõtles vahetevahel kuumale käepigistusele, kuid sealsamas meenus Leidagi. Ja siis ta ei teadnud, kuidas oleks õigem öele ütelda, kas jällenägemiseni või jää jumalaga igaveseks. Kuid siis ta surus hambad tugevasti kokku, uni kadus ning ta hellunud tundeid asendas karm järelemõtlikkus.

Leida oli tahtnud elada selleks, et näha, kas Meelita saab õnnelikuks. Nüüd oli ta surnud. Ta tumedad juuksed olid lahku kammitud ja ta käes oli sireliõis. Temale siis ei läinud enam miski asi korda . . .

Meelita seisis matusepäeva varahommikul üksinda õe juures ja mida rohkem ta Leida nägu vaatas, seda suurema süüdlasena ta ennast tundis. Oli nii, nagu oleks õde pärast surma või surma eel selgeltnägijaks saanud. Ta naeratas nagu enamik surnuid.

Ei lähe elus kunagi nõnda, nagu inimene mõtleb! Kõik läheb teisiti kui lubatud ja räägitud. Just selle mõtte arvas ta surnud õe naeratuses peituvat. Kas polnud Meelita õele öelnud, et ta õnnelikuks ei taha saada, kui Leida juhtub surema.

Ometi oli Meelita just nüüd oma õnne pärast rohkem mures kui kunagi varem.

Ka Leo oli tulnud matusele. Ta oli praegu õues ja vestles arvatavasti isaga. Kuid mitte selles ei seisnud asi. Leo oli hea, Leo armastas teda. See armastus oli nii tõsine, et seda ei jahutanud isegi arstliku järelevaatuse tulemus — Meelital oli munasarja kasvaja. Meelita pidi lõikusele minema, mida varem, seda parem, ja kogu selles loos oli ainult niipalju lohutatavat, et kasvaja oli healoomuline, nagu arst ütles. Muide, lohutatav oli seegi, et Leo selle teate tagajärjel oli veelgi hoolitsevamaks muutunud. Ja kui Meelita praegu oleks Leidale midagi öelda saanud, siis oleks ta öelnud just seda.

Jah, ta oleks öelnud seda surnule, kuid nendele, kes elasid ja kellele ta oleks võinud rääkida, ei hinganud ta sõnakestki oma murest ega sellest õnnest, mis murest välja kasvas. Ei, sellest nad ei tahtnud rääkida matuse päeval. Nii nad olid Leoga otsustanud, et teatavad sellest hiljem kirja teel, kas või koguni alles pärast lõikust. Milleks, mõtlesid nad, vanu selle tühise asja pärast rahutuks teha.

Ja nii nägid vanad, et Meelita polnud õe surmast sugugi puudutatud. Ta käis nii sirgelt ja selgaaetud peaga, nagu poleks tema jaoks teisi inimesi, kirikut ega matusetalitust saatvat kurvatoonilist jumalasõnagi olnud. Isegi palve ajal ei alandanud ta oma pead ega nõtkutanud põlvi.

Jumal teab, kust see laps selle uhke vaimu küll võtnud on! mõtles ema Miina murelikult, sest tal oli halb teiste inimeste pärast. Tema ise oli vaikne ja alandlik, polnud ta kunagi teisi inimesi endast halvemaks pidanud. Polnud isa Peetergi niisugune. Ning kadunud Leida! Temale oleks ehk koguni kasulikki olnud, kui ta säredam ja uhkem oleks olnud.

Kuigi Meelita kõrkus, mille üle nad varemgi olid imestanud, peiedel eriti võõrastavalt mõjus, ei tahtnud nemadki sellest samal päeval juttu teha. Nad rääkisid sellest hiljem, teisel-kolmandal päeval. Ja nüüd koges Kaarel, kes end vanemate ja maaga osalt surma ja osalt Elleni mõjul püüdis lepitada, kuivõrd raske on vääritimõistmise vastu võidelda. Seda vääritimõistmist oli varsti kogu küla täis.

Meelitat ei peetud mitte ainult uhkeks, vaid ka helbakaks ja südametuks. Kas polnud pool küla tunnista-

jaks, kuidas ta isegi õe kirstu taga kõndis, et oma ninagi ei näinud! Ja kes oli hiljem kirikus ja surnuaial, kus võõradki inimesed ei suutnud pisaraid hoida, Meelitat nutmas näinud? Kas ei pühkinud seal isegi August silmanurki, kuigi teda ei olnud matusele kutsutud? Muidugi, seda võis üks ja teine kinnitada, ainult Meelital ei jätkunud õe jaoks pisaraid. Et tal, pimedal, ei olnud häbi isegi peigmehe ees! Mis see mees võis küll temast mõtelda! Ega ta seda meest ikka väärt ei olnud. See mees oli olnud väga lahke, oli lastele kompvikke ja šokolaadi jaganud. Ja kas ei võidud tähele panna, et tal oli isegi praostiga sarnasust, eriti siis, kui ta naeratas.

Oo, niisugune hea mees saab ükskord veel tunda, mis on naise kalk süda, mis ei sula isegi õe lahtise haua ääres.

Vanematel, kellel nende juttude vastu polnud midagi ette tuua, oli halb neid kuulda. Nojah, Meelita oli ju uhke ja kes sedagi veel teadis, kas tal see mees käes on.

Kuid Kaarel ütles, et see on sootuks kõrvaline asi. Leod ei maksa ka üle hinnata. Milleks vaadata inimesele alt üles, pealegi veel sellepärast, et kellelgi on jõukust ja vara. Leo võib ju muidugi tubli mees olla ja võib lugupidamistki pälvida, kuid mitte sellepärast, et ta jõukas on.

Isa Peksi tunded selles küsimuses olid kaunikesti segased. Ta pidas Meelitat kergemeelseks ja Leod meheks, kes oma varanduse arvel võib armuasjadeski kelmi mängida. Elu pakkus selleks rikkalikke näiteid — kus oli raha, seal polnud südametunnistust ega ausust. Ent ema Miina kaldus asju teisiti vaatama.

«Aga,» küsis ta Kaarlilt, «mille järgi peaks siis inimest hindama?»

«Selle järgi, kuivõrd ta on inimene,» vastas Kaarel. «Näiteks leidub sõja aegadel küllalt inimesi, kes teiste häda kasutades rikastuvad. Hiljem nad on siis maade ja majade omanikud või mõnda teist laadi tulundustegelased. Oleks tõepoolest äärmiselt alandav, kui meie, keda need spekulandid nõõrsid, neid selle eest ülistaksime.»

«Sõja ajal ja muidu ka,» ütles isa Peksi. «Millal on inimene oma kätevaevast rikkaks saanud? Hoolas ja

töökas inimene võib küll paremini elada kui hooletu, aga suuri kivimaju ta kokku ei kannu.»

«Aga sa ütlesid,» lausus ema Miina, «et Leo on tubli mees. Kuid mis teeb Leo niisuguse naisega, nagu meie Meelita? Lapsi ta ei salli. Ma ikka siis, kui ta veel kodus elas, mõtlesin, et see on niisama plikakese kilkamine. Aga ega see ole. Kui ma teda surnuaial vaatasin, siis kohe nagu lõi südamesse, et tal on oma jutuga tōsi taga — ei ta liigutanud mitte silmakarvagi, kui kirs-tule hakati mulda viskama.»

«Ära karda, ema,» ütles Kaarel, «et nende kolisemine Meelita südame külmaks jättis. Tema nuttis oma pisarad üksinda ära, ta ei armasta oma tunnetega kohe lagedale tulla. Ta ei kannata silmakirjatsemist.»

«Kuidas saab inimene pisaraid hoida, kui need tulevad,» ütles ema.

«Ega kõik ei saa, aga tema saab,» ütles Kaarel. «Meelita ütles ennist mulle ja Leole, et ta seal sellepärast nutta ei saanud, et August teispool hauda seisis. Kui August poleks seal seisnud, pealegi veel silmanurki pühkides, siis võib-olla oleks temagi nutnud. Ja mina ka ei suuda mõista, kuidas inimene eluajal võib teist piinata ja isegi kirvega tappa ähvardada, ning pärast surma veel silmi vesistada.»

«See võib ju olla,» ütles Kaarli jutu peale isa.

Kuid see oli ka peaaegu esimene kord, kus Kaarlit õnnestus isale midagi selgeks teha.

21.

Kui Meelita pärast operatsiooni ärkas, paistis sünnitusjaoskonna akendest õhtupooliku päike sisse. Hoolimata janust, mille kustutamist talle praegu ei võimaldatud, tundis Meelita jätkuvat seda tarmukat meeleolu, millega ta haiglasse oli tulnud.

Operatsiooni ees polnud ta põrmugi hirmu tundnud ja oli pälvunud Leolt siirast imetlust. Ta oli haiglasse

tulnud tõepoolest väga rahuliku südamega, hinges koguni rõõmsat ärevust uudse elamuse puhul. Ja alles nüüd, kui see kõik juba möödas oli, taipas ta, miks Leo oli ta meelekindlust otsekui mingit kangelaslikkust imetlenud.

Polnud siiski päris lihtne asi minna lõikuslauale ja lasta end unne suigutada. Jah, see uinumise hetk juba iseenesest oli midagi niisugust, mida teist korda naljalt ei tahaks läbi elada. Ning talle oli selge: kui tuleks veel kord lõikusele minna, siis ei suudaks ta seda nii rahuliku südamega teha.

Leo oli ülistanud teda vapraks, aga tema vaprus oli tulenenud ainult ebateadlikkusest. Teiseks kõik need operatsioonieelsed päevad olid talle aina Leo armastuse suurust tõendanud. Neil päevil oli see olnud nii hoolitsev ja õrn, et Meelital polnud aegagi mõtelda.

Nüüd tõstis ta oma käed vaibale, esiteks ühe ja siis teise, ning kujutles end kõndivana. Teda ei häirinud sugugi käsivarte harilikust hoopis kahvatum värvus. Nahk oli nagu läbipaistev, sooned käeseljal ja randmeil olid selgesti näha. Ta vaatles oma kahvatust ja mõtles: kui Leo mind vaatama tuleb, siis ta kindlasti muutub jällegi hirmus hoolitsevaks.

Millele ta praegu ei mõtelnudki, kõik see andis end kohe Leoga siduda: tulin haiglasse ja olin ebateadlikkusest julge, mõtles ta, olen alles nii noor, olen alles nagu laps, ja Leo armastab mind.

Õhtu eel tõi põetaja talle kimbu roose. Need oli keegi noormees toonud. Õelt ta kuulis, et tema kohta oli päeva kestel korda kolm teateid päritud. Sellest piisas, et õnneliku ja rahuldatuna uinuda.

Kui arst teisel päeval palatisse tuli, suundus ta kohe Meelita aseme juurde.

«Kuidas me väikese preili käsi käib?» päris ta pehmelt, veidi nagu pudikeelseltki.

«Hästi,» vastas Meelita ja tundis vallatut tarvet arsti pudikeelsust järele aimata. «Ainult eile teie olite halb — lasite mul janu kannatada.»

«Noh, see on väike viga,» vastas arst.

«Aga ma ei tahaks pikali olla,» ütles Meelita.

«Mis te siis tahaksite?»

«Kõndida!»

«Toh-oh! Juba nii aegsasti.»

«Millal ma võin voodist välja tulla?»

«Kahe nädala pärast,» vastas arst prillide taga silmi pilgutades.

«Alles!» hüüatas Meelita seepeale.

«Ja mis rutt teil sellega on?» küsis arst. «Kui ma teid homme jalutama lubaksin, siis teie ülehomme kipuksite juba välja.»

«Ei, välja ma ei kipuks,» arvas Meelita. «Siin on kõik minu vastu nii lahked ja head, aga jalutama ma tahaksin sellepärast, et näha, kui sale ma nüüd olen.»

«Aga mis te arvate sellest,» küsis arst, «kui me teid enne paksuks nuumame ja alles siis välja laseme?»

«Nii kuri te ometi ei ole,» arvas Meelita.

Oma saledusest rääkis ta ka Leole, kes teda samal päeval vaatama tuli.

«Näed, ma päriselt kaon voodisse ära,» ütles ta.

Ei, valu tal ei olnud. Ta võis naerda ja söögiisu oli tal ka hea.

Ning Leo, kes oli rahutu olnud, istus nüüd rahunenult ta voodi ette. Kummardudes Meelita kõrva juurde, kõneles ta vaikselt oma kartustest. Ei mingit liialdust ega teesklust, ta oli tõsiselt muretsenud. Jah, isegi surma võimalust oli ta arvestanud. Ning maale oli ta kirjutanud juba eelmisel õhtul, kohe pärast telefonilist järelepärimist.

Meelitale tundus, et Leo on liiga häbelik. Talle valmistas see nalja ja isegi rõõmu, kuid ometi igatses ta Leolt suudlust. Mehed, kes käisid siin oma õnnelikult mahasaanud naisi vaatamas, tegid seda koduse endastmõistetavusega. Aga Leo näis häbenevat teiste juuresolekut. Ta ei suudelnud tulles ega lahkudeski.

See pisiasi mõjus pikapeale siiski raskesti. Või ei olnudki see pisiasi?

Mida rohkem Meelita sellele mõtles, seda traagilisemalt see talle mõjus. Ei, see ei olnud pisiasi, sellega oli tema õnnest paljugi purunenud.

Kui Leo teda teist korda külastama tuli, võis Meelita juba istuda. Parajasti oli sünnitusjaoskonnas imetamise tund. Ja jälle istus Leo poolhäbelikult Meelita aseme ette, esimestel silmapilkudel vaevalt sõnu leides. Ta oli veelgi kohmetum kui esimesel korral.

«Sa ei tunne siinseid kombeid,» ütles Meelita oma etteheidet naljatleva tooni taha peites.

«Kuidas nõnda?» küsis Leo.

«Siin ollakse nagu kodus,» vastas Meelita. «Sa peaksid nägema, kuidas mu naabrinna mees oma naist kohtleb — nad suudlevad nagu kaks lindu metsas.»

«Selles see asi seisabki,» ütles Leo oma häält tasan-dades.

«Milles?»

«Et nagu kaks lindu metsas. Aga missugused linnud nad on? Nende pesa on juba valmis ja pealegi see pole enam tühi. Sa ei tea, millise hingeelulise segaduse ma iga kord haiglasse tulles üle elan. See algab harilikult seal, väravate juures juba, kus on kirjutatud: Sünnitus-jaoskond.»

«Mis sa mõtled?»

«Mõtlen! Noh, mis ma mõtlen. Õigemini ma tunnen seda, nimelt seda, et sina oled juba minu naine, et meiegi pesa ei ole enam tühi... Et sa oled... sünnitanud. Imelik: ma ei saa teisiti, pean mõtlema sellest iga kord. Ja siis sisse tulles ja sind nähes ma olen häbelik nagu poisike, olen häbelik õnnest, kui see sulle meeldib, või õigemini selle õnne kujutlemisest.»

Meelita tõmbas pea rindu ja punastas. Kui ta uuesti näo tõstis, ei olnud puna ta põskedelt veelgi kadunud. Haigla kahvatuse taustal tundus see Leole eriti meeldiv. Ja kuidas nüüd Meelita silmad särasid!

Häbelik, kuid sealjuures siiski ilmega, nagu võiks iga hetk ülemeelikult naerma pahvatada, vaatas ta Leole otsa.

«Kallis!» sosistas Leo, uskudes, et ka Meelita mõtleb praegu lapsele. Kuid Meelita oli ainult põgusa hetke lapsele mõtelnud. Tema suur rõõm võrsus teiselt pinnalt. Ta oli õnnelik, et teadis nüüd, miks Leo haiglasse tulles oli alati nii häbelik. Ta ei häbenenud oma tutvust temaga, Meelitaga. Meelita oli seda vahepeal kartnud, ja see oli ähvardanud kõike purustada ja lüüa, oli maailmalt tema valguse röövinud. Ja jälle maha vaadates ning käise küljest midagi näppima hakates:

«Ah, mis me sellest nüüd praegu... Räägime mil-lestki muust. Kas tead, ma saan juba paari päeva pärast kõndida. Arst küll algul hirmutas kahe nädalaga ja pak-

suks nuumamisega. Kui ma voodist välja pääsen, kas sa tead, mis ma kõigepealt teen?»

«Ei, ma ei tea.»

«Kõigepealt ma lähen peegli ette, et ennast vaadata.»

«Kas sul ei ole käsipeeglit?» küsis Leo muretsevalt.

«On küll, kuid ma tahan end kogu kehast näha.»

«Nii, nii! Sa mõtled ikka oma saledusele?»

«Muidugi. Kas sina ei ole rõõmus, et...»

«Muidugi, olen muidugi,» vastas Leo kärmosti.

«Nad kõik on siin minu vastu nii tähelepanelikud ja head. Sina ka oled ülihea — juba sellepärast maksab haige olla.»

Haigla külalistetund lõppes, nagu oleks see ainult viis minutit kestnud. Alles siis, kui Leo oli ära läinud, mõtles Meelita uuesti oma peigmehe häbelikkusele. Ah siis sellest see tuligi, et Leo mõtles kaugele ette. Kui abiellutakse, muidugi... Siis saadakse emaks.

Varem nad seda teemat ei ole käsitlenud. Nüüd oli päris ootamatult selgunud, et Leo armastab lapsi, ta rääkis sellest niisuguse suure ja õrna häbelikkusega nagu pühadusest.

Meelitale oli see uudiseks, mis pani mõtlema. Ja kui õhtul toodi uuesti lapsed emadele imetada, siis vaatas ta esmakordselt imikuid säärase pingutatud huviga. Esimest korda asetaski ta end ema seisukorda.

Ta katsus kujutella, missugune tunne võiks olla, kui laps imeb. Aga seda oli peaaegu võimatu ette kujutada. Ainult väga meeldiv see siiski ei võinud olla. Ta nagu ei osanudki näha emade õnne, kes siinsamas oma väikesi imetasid, vaid mõtles ainult vabaduse piiramisele, mis laps enesega kaasa toob.

Jaa. Ta imestas Leod. Meesterahvas! Kuidas ta üldse sellele võis tulla. Ja mis läks siis Leole niisuguse mõtlemisviisi juures tema saledus korda!

Seda ta mõtles ka sel päeval, mil ta asemelt kõndima pääses ja end peeglist vaatas. Ta ei armastanud lapsi. Väikest vastumeelsust tundes võis leppida mõttega, et need kunagi tulevikus on, kuid Leo rääkis lapsest juba nüüd. Meelitale oli laps paratamatus, ent Leo muutus lapsest unistades õrnaks ja häbelikuks.

Kõndides nende mõtetega mööda pikka koridori, tundis ta korruga suurt igatsust haiglast välja pääseda. Mis

mõtetki oleks tal siin kauem olla! Samuti nagu siin võis ta koduski jalutada, lehada ja jälle jalutada.

Pealegi on kodus teine õhk. Ja kui hakkab igav, siis ta võib midagi näpu vahel teha, oma meelt lahutada. Siin satub ta pahatihti tasakaalust välja, tulevad mõt- ted, mis pole kusagilt päritud ja ainult rikuvad mee-olu.

Ta mõtles sellest arstile kohe rääkida, kuid arsti pol- nud oma kabinetis. Alles poole tunni pärast tuli ta alla teiselt korruselt.

«Noh, väike preili,» algas ta nagu tavaliselt, «teil on kõndimine juba selge. Olete veel nädalapäevad meie külaline ja siis võite koju minna.»

«Laupäeval?»

«Noh, eks me vaatame, sinna on veel kolm päeva. Kas teile tullakse järele?»

«Jah,» vastas ta punastades.

«Hm-jaa,» pomises kirurg korruga mõttesse jäädes. «Kas ma tohin teid silmapilguks oma kabinetti paluda?»

«Oh jaa! Palun!» hüüatas Meelita rõõmsalt.

«Vaadake,» ütles arst, kui Meelita oli istet võtnud, «teie healoomuline kasvaja oli halb sellepoolest, et ta kasvas munasarja küljes. Pidin teie ühe munasarja ühes kasvajaga välja opereerima, ja...» ta läitis sigareti, «teisega ei ole ka kõik korras. Ebaloomulikult suur. Aasta, kaks, kõige rohkem kolm, ja siis võib-olla peame sellegi välja lõikama.»

Ta jäi vait.

«Jah,» ütles Meelita vaikselt. «Ja mis edasi?»

«Olete viljatu, vananete enneaegu — abielu ei ole mõeldav.»

«Nii,» vastas Meelita. Ja pisut hiljem pead nukralt viltu kallutades: «Ma tean, ma olen lugenud.»

«Jah, aga mis me nüüd teeme?» küsis arst. «Kas me räägime sellest ka teie peigmehele?»

«Muidugi, tingimata, tuleb rääkida,» ütles Meelita end kogudes.

«Ma ei tahtnud seda teie teadmata teha,» ütles arst. «Niisiis teie ei mõtle midagi varjata?»

«Ei, ei,» ütles Meelita tarmukalt, kuid järgmisel het- kel ta silmad valgusid pisaraid täis, ilma et ta oleks sealjuures nutnud.

«Ma mõistan, teil on raske,» jätkas arst. «Jah, oleks teine asi, kui oleksite juba kolmekümne või üle selle.»

«Minul raske? — Ei,» vastas Meelita, «aga Leo — andestage, härra doktor — mu peigmees, tema armastab lapsi, igatseb neid, unistab nendest.»

«Kuus kuud, kõige rohkem võib-olla aasta on teil võimalus neid saada.»

Meelita ei suutnud ikka veel ilma nuuksumiseta ja peaaegu iseenesest voolavaid pisaraid hoida. Ta tundis tarvet olla täiesti üksinda ja tõusis üles.

«Ma saadan ta teie juurde, palun rääkige talle ise,» ütles ta vaevalt kuuldavalt.

Siis ta väljus ja leidis end jälle pikast haiglakoridorist. Ta ei näinud mitte midagi, kõik oli udune ja valgus laiail ebamääraseks ja võõraks. Alles koridori keskpäika jõudnult nägi ta jälle midagi väga selget: kell seinal otse ta ees oli veerand kaks. Kolmveerand tundi jäi Leo tulekuni.

22.

Kellaosuti nihkus edasi Meelitale piinava aeglusega. Ta käis vahetpidamata edasi-tagasi mööda pikka koridori ja kui siis viimaks kell sai kaks ja Leo varsti pärast seda tuli, oli ta peaaegu rahulik.

Ta katsus naeratadagi, kuid paraku ei tulnud sellest midagi välja. Ilme viril, ulatas ta Leole käe, ükskõikse ja lõdva.

«Mis sul on?» küsis noormees murelikuks muutudes.

«Ära parem küsigi,» vastas Meelita, nagu ära pöörates.

«Noh?»

«Minuga on nüüd kõik läbi,» vastas Meelita, «vähe-malt sinu jaoks pole mind enam.»

Leo võttis mõrjsja käsivarrest kinni, tõmbas ta lähedale ja sosistas:

«Kallis, mis sul ometi on?»

«Ah!»

«Sa oled isegi pahur! Jumal hoidku, mis ma olen sulle teinud?»

«Sina... ei midagi.»

«Miks sa ei räägi siis?»

«Ah, ma ei suuda,» vastas Meelita korruga paluvalt. «Mine arsti kabinetti, seal sa kuuled kõik.»

«Jumala pärast, milles asi seisab?»

«Mine, mine!» ütles Meelita Leod peaaegu tõugates. «Mina ootan sind siin, istun, olen väsinud.»

Leo vaatas tagasi koridori lõpust ja nägi Meelitat pingil kella all istuvat norus päi, käed mantli laiades käistes vaheliti.

Kui ta paarikümne minuti pärast arsti kabinetist väljus, ei olnud see asend põrmugi muutunud.

Nagu surmamõistetetu, mõtles Leo vastu tahtmist. Tema tundeid läbistas mingi külm viirg, ja mõeldes eelseisvale jutuaajamisele Meelitaga tundus ta endale inimesena, keda on võõrastesse asjadesse kistud. See oli meheliku egoismi hääl, mis ühtlasi soovis, et see tülikas osa oleks võimalikult peatselt lõpuni mängitud. Ent samal ajal hakkas teda rõhuma süütunne.

Seal ta nüüd istub, see kuldkollaste juustega tütarlaps, kes alles hiljuti nii palju meelitusnimesid pälvis ja keda ta nii kuumalt oli igatsenud.

Ei, ta ei tohi teda hüljata nüüd, mil ta niigi on õnnetu ja end mahajäetuna tunneb.

Ent säärase tunnete ristlemine tekitas teeskluse. Kui ta Meelita kõrvale pingile istus, ei leidnud ta kohe sõnu. Ta oli arg, ta kartis reeta oma kõhklemist, paljastada kogu seda muudatust, mis tas vahepeal oli toimunud ja praegugi veel toimumas oli.

Kui Meelita käsi oleks olnud kättesaadaval, siis oleks ta kohe seda puudutanud. See oleks olnud sõnatu osavõtt, tumm kaastundeavaldus, vähem kontrollitav kui sõnad, vähem reetlik kui hääl. Kuid Meelita oli endasse tõmbunud ja kinnine. Ahastades otsis Leo ta näost mingit tuksatust, ootas, millal ta pead pöörab, mingi liigutuse teeb või mõne sõna ütleb.

«Jah,» pidi ta lõppeks ise lausuma ja vaatas kella.

Ning nüüd tõusis Meelitagi, vaatas samuti kella ja ütles:

«Noh, eks sa siis hakka pealegi minema.»

Kui see oleks üteldud kiusakalt, poleks selle ütluse mõju Leole nii masendav olnud. Kuid Meelita ütles seda päris kainelt, koguni asjaliku hoolitsevusega.

«Miks sa arvad, et ma peaksin minema?» küsis Leo.

«Mis sa ikka siin enam teed,» vastas Meelita endiselt.

«Ma ei saa aru!»

«Ma arvan, et arst...»

«Jah, aga kas ma sellepärast peaksin sulle kohe selja pöörama.»

Meelita vastas närvilise õlgade kehitamisega. Ja Leo jätkas:

«Sa eksid — ma ei loobu sinust kõigest hoolimata. Tahan sulle hea olla just nüüd, kui sa õnnetu oled. Ütle, kellele ma peaksin veel kaastundlik olema kui mitte sulle, oma armsamale!»

«Kaastundlik!» ütles Meelita. «Jah, seda sa võid olla, kuid see läheb pikapeale raskeks.»

«Sulle?»

«Ka sinule,» vastas Meelita. Ja korraga talle meenus, et arst oli ometi emakssaamise võimalustest rääkinud. Ning ta jäi seisma, võttis Leo käe ja ütles:

«Alles mõne päeva eest haiglasse tulles sa rääkisid lapsest suure õrnusega. Ma tean, et sa lapsi armastad — mõtle ise järele!»

Hinge kinni hoides ta lootis, et Leo ütleb nüüd midagi lohutavat. Ütleks kas või sedagi, et veel pole kõik võimalused kadunud.

«Sul ei maksaks seda nii väga südamesse võtta,» vastas Leo maha vaadates. «Lapsest ma rääkisin seekord ainult muuseas.»

«Sa valetad,» ütles Meelita ikka veel lootes.

«Ei, milleks!» vastas Leo.

«Ei tea,» venitas Meelita, Leo kätt lahti lastes. «Võib-olla sellepärast, et sa mulle kaasa tunned.»

Ning Leo kaastunne otsis aina uusi väljendusvõimalusi.

«Mine tea,» ütles ta äkki, «mis sest üldse tuleb või saab.»

«Noh,» küsis Meelita kulme tõstes, «mis sul siis korraga viga on? Köhid verd või — kaastunde pärast?»

«Ei, ei,» ruttas Leo vastama, ilma et Meelita teravus

teda oleks riivanudki. «Ma arvan nimelt, et poliitiline olukord on juba mõnda aega pinev. Ega sõjast mööda ei pääse. Mine unista siis veel lastest, naisest või perekonnast.»

Meelita vaatas teda järjest kasvava vaenuga. See mees on nadi, mõtles ta, hinges pole tal midagi. Ning ta ütles järsult:

«Olekski hea, kui tuleks sõda.»

«Miks?»

«Ma ei tea isegi,» vastas Meelita, «võib-olla selleks, et sinusugusest nadikaelast lahti saada.»

Ta tundis endas metsikut raevu tekkivat. Ei olegi tarvis, et oleks midagi ilusat, et oleks midagi ausat, et oleks õnne. Ta oleks kisendanud. Seda ei ole niigi, tulgu siis juba parem sõda, tulgu siis juba parem hukatus. «Jah, ja ega ma muud ei väärigi, kui inimtunnete kõlbmatuid ja valega segatud riismeid.»

«Valega?»

«Nojah, näed isegi. Sa valetad mulle, salgad oma lastearmastuse maha kaastunde pärast. Mina vilets, vilets...!»

Leo oleks jällegi meeleldi kella vaadanud, kuid ei julgenud. Ent see arguski oli vale.

Õnneks Meelita sai oma tasakaalu varsti tagasi. Ning nüüd oli ta niisamasugune nagu ennist kella all istudes. Ta näis olevat ükskõikne kõige suhtes. Täpselt kell neli ütles Leo nägemiseni. Meelita ei mõistnud seda valesti, kuid ei ärritunud, võttis seda nagu endastmõistetavat paratamatust.

Leo oli reetnud oma südame, salates maha need vähesed lapsesaamise võimalused, millest arst oli rääkinud. Kui tal oleks Meelita suhtes veelgi tõsiseid kavatsusi olnud, siis oleks temagi haaranud neist võimalustest kinni, oleks näinud neis lahendust.

Ta ju ometi armastab lapsi, ta ju ometi armastab lapsi! mõtles Meelita mõnikord palavikuliselt. Ning sel tagapõhjal muutus Leo oma mahasalgamisega järjest põlgamisväärsemaks. Silmakirjatseja ja argpüks, kes oma egoismiga mingisuguse kaastunde taha peitu poeb. Niisugused avastused olid nagu vasaralöögid. Ja kusagil oli alas ja alasil mingi väga habras ese, mis pihuks ja põrmuks varises. Lõpuks oli ta Leole tänulik ühe asja

eest — et Leo oli sõjast rääkinud. Ta ei teadnud isegi, mis õnne ta sellest ootas, kui tapmine lahti läheb. Tema hinges oli midagi hukatuslikku ja samal ajal tuima. Kuid võib-olla igatses ta sõda sellepärast, et kaoks vastutustunne ja kõik need väärtused, mis talle langemise praegu nii raskeks tegid.

23.

Kui Meelita külavahel omnibussist välja astus ja piletimüüja ukse ta järel järsu prõntsatusega kinni tõmbas, siis oli tal selline tunne, nagu oleks elu ta endast välja tõuganud.

Ta jäi teeveerde seisma ja vaatas ringi: kahel pool mustendasid värskelt küntud põllud. Taamal nende taga ootas teda küla, umbusklik, tuim ja sallimatu oma väsimuses. Ja korraga tundis Meelita, et tal ei ole kuhugi enam rutata ega minna. Ei oleks aimanudki, et tagasitulek kodukülla nii raske on.

Ka pambud, mida pori tõttu käes tuli hoida, polnud kerged. Aga kõigest raskem oli mõtlemine kaastundele. Leo oli selle ära rikkunud. Oh jumal, jumal: «Kas ma sellepärast peaksin sulle kohe selja pöörama.» Kohe mitte, aga hiljem küll! «Tahan sulle hea olla just nüüd, kui sa õnnetu oled.» Nüüd, aga pärast mitte! Täna, aga homme mitte! Ah, milleks seda kõike enam meenutada. Jah, milleks?

Pärast seda, kui Meelita haiglast välja tuli ja tema kurbmäng teatavaks sai, muutus Luise tavalisest südamlikumaks. Samuti Justus. Alles hommikul jooksis ta telegrafeerima, kuigi teadis, et Meelita oli kirja juba saatnud. Mine tea neid kirju, oli ta öelnud, võivad kaduma minna või kuhugi seisma jääda. Ja Meelita oli aina ahastanud: «Kõik sellepärast, et olen õnnetu!»

Tegeldes oma murtud tunnetega, ei osanud ta algul imestadagi, miks talle vastu pole tulnud. Ta mõtles sellele hiljem, alles siis, kui oli juba tükk maad mööda

pimedat maanteed edasi liikunud. Ta käis oma kahe pambu vahel nõrkusest vaarudes ja selle asemel, et kainelt mõelda, oletades kas või koduse kella petlikkust, muutus kohe ärritatuks ja uskus jonnakalt, et tema kojutulekut ei soovita. Kui nad oleksid vähemalt avameelsed, ütleksid siis, et neil on kergem, kui ta oma õnnetusega võõraste keskele elama jääb. Niipea kui külas homme teada saadakse, et tema, Meelita, see uhke, jälle vanemate juurde on kolinud, läheb kohe keelepeks lahti. Ei aita siin ükski aus seletamine, küla räägib nõnda, nagu küla tahab. Kes usukski, et tema lähemal ajal kavatsetud abielu nurjus kasvaja operatsioonij tõttu. Nad teavad juhtumeid, kus inimene on kasvajaga kõhus vanaks elanud, abielus olnud ja sünnitanud nagu teisedki. Nad ei arvesta mingisuguseid kaastegureid, neile on küllalt teadaolevast juhtumist.

Parajasti siis, kui ta kavatses oma pambud maha panna ja puhata, hakkas küla poolt kostma vilistamist — arvatavasti oli see vend, kes talle vastu ruttas. Sammud lähenesid ja vile kõlas rõõmsalt, kuid Meelitasse sisendas see kiusakust. Ta oleks nüüd väga hästi võinud seisma jääda ja oodata, kuid toimis otse vastupidiselt, hakates veelgi pingutatumalt tõttama. Taskulamp ruttaja käes vilkus otsivalt, ja niipea kui valgus langes jalgadele, katkes vile otsemaid ning vastutulija hüüdis:

«No mis põrgut sa ruttad — oota'nd põrmuke!»

Jah, see oli vend Kaarel. Kuid võõra häälega. Ja Meelita võttis oma viimase jõu kokku, tahtis hingeldades mööda tormata.

«Noh!» ütles Kaarel talt pampe poolvägisi ära kiskudes.

«Mis noh?»

Meelita küsis seda pahuruse järsu väljapurskega ja tundis kõhuhaavades niisama valusaid pisteid kui hinges kahetsust oma kiusakuse pärast. Miks ta õieti nii õelalt end ülal pidas?

«Ma jäin natuke hiljaks,» ütles Kaarel. «Kas bussihärrad polnud nõus meie väravas peatust tegema?»

«Ma ei tea, ma ei küsinudki,» vastas Meelita napilt, samal ajal mõeldes, kas pole ta kärsitus ja ärrituvus üks neid iseloomu moondumist tõendavaid nähtusi,

millest arst oli kõnelnud temale vihjamisi, Leole aga hoopis selgekujuliselt.

«Kas sa siis juba nõnda terve, et võisid neid tassida?» küsis vend. «Need on ju päris rasked.»

«Terve või mitte, aga näed, võisin.»

«Seal ta on!» õhkas Kaarel. «Kuidas jäi linnas?»

«Kuidas seda mõista?» küsis Meelita. «Kas sa ei võtaks vaevaks selgemini küsida.»

«Ma mõtlesin,» ütles vend kõhatades, «et kuidas jäi — mis Leo ütles?»

«Ah, Leo!» ütles Meelita halvakspanevalt. «Leo ütles nii ja teisiti,» ta hakkas sapiselt naerma, «nagu ikka inimene, kellel on südametunnistus.»

«Mis see siis tähendab! Kes kihluse tühistas?»

«See polegi tühistatud, see jääb niisama.»

«Huvitav!»

«Huvitav jah. Kas kodus väga õnnetu ollakse, et ma tagasi tulen?»

«Nad ei saanud su kirjast õieti aru, murdsid pead, mõistsid omamoodi.»

«Kuidas nimelt?» küsis Meelita ärritatult.

«Üks kahest: kas on Leo kelm või oled sina liiderlik.»

Õde ohkas ja ütles siis:

«Nendel on häbi küla ees, kõik muu on neile kõrvaline. Et minul halvasti läks, et mina õnnetu olen, see ei puutu neisse, neisse puutub ainult rahva naer.»

«Sa liialdad praegu, kuigi — jah — meil sedagi arvestatakse.»

«Oleks hea, kui liialdan!»

Nad ei olnud koduväravast enam kuigi kaugel. Pärast hetkelist vaikust Meelita jätkas:

«Ma ei salli, korraga ei salli neid inimesi ega tervet seda elu siin!»

«Sa oled ise ka imelikuks muutunud,» arvas Kaarel.

«Sa pole enam see, kes sa olid.»

«Ei, ma ei ole enam see, kes ma olin,» vastas Meelita osatavalt, vihast peene häälega. «Solva, solva niipalju kui tahad.»

«Ma ei mõtelnud seda,» ruttas Kaarel oma taktitust vabandama. «Jumala pärast, ma ei mõtelnud seda.»

«Parasta, parasta, see on siiski kõige parem — ausam,» vastas Meelita ja pöördus ägedana koduõue.

Maja nurga juures jooksis talle vastu pikakarvaline suur must koer, haugatas korraks, tundis siis Meelitas oma helde noorperenaise ära ja hakkas ta käsi lakkuma. rõõmust vingudes ja kiunudes.

«Mursi, minu hea Mursi,» ütles Meelita, häälsel häälel täis heldimust ja pisaraid.

Koer näis aru kaotavat. Ta hüppas trepile ette, tõstis sealt oma suured käpad Meelita õlgadele, ulatus nüüd tulija nägu lakkuma. Kaarel läks vaikides tuppa, jättes õe majatrepile koera kallistama. Ent siis tuli ema välja ja, tõrelnud koeraga, ütles tütrele:

«Mis sa lased ennast ära määrida! Eks sa näe, et teine oma suurte käppadega nagu labidatega sulle pori vastu rindu loobib.»

«Mursi on hea, Mursi on hea,» ütles tütar koera paitades ja just nagu sellega talle kurtes, et kõik teised on olnud ja on ülekohtused ning halvad, mõistavad ainult valu teha. Viimaks astus ta sisse, tuli kööki, mis oli laest põrandani täis raskeid auruseid ja kus tattnina nagu alati põleda hingitses. Isa, kes istus laua ääres akna all, tõusis püsti ja vajus uuesti oma istmele, kui Meelita oli mokaotsast terega mööda läinud. Ema käis ümber tütre teda küsivalt silmitsedes. Mingi seletamatu lootusetus lahutas neid. Kaarel oli tagatoas lambi süüdanud ja Meelita järgnes talle. Ta kuulis oma selja taga ema ohkavat ega saanud siingi rahu. Äkki arvas ta kloroformi lõhna tundvat, seda vastikut, mille meenutamise ajas südame läikima. Ta jooksis tagasi kööki — mustaveepang oli, jumal tänatud, oma tavalises nurgas, kuid ta ei vajanud seda. Öökinud paar korda tühja, võttis ta istet, küsides kurku tõusnud kibedusest virilalt:

«Mis hais see teil on? Toad on nagu leitsakut täis.»

«Mis leitsakut siin olla võib,» vastas ema. «Keet-sime, ja aurud tulid tuppa, eks sa tea, kuidas meie elu siin läheb.»

«Kuule nüüd hullu,» ütles isa Peksi sapiselt.

«Ei, see pole keetmisest,» arvas Meelita. «See on midagi muud — nagu läppama läinud vilja või põhu lehk.»

Ena naeratas süüdlaslikult, vaatas isale ja vastas kuidagi alandlikult:

«Vikki, see on pehmem, sai aluskottidesse topitud. Võib-olla on see siis sellest.»

«Lehkab nagu linnastest,» ütles Meelita.

«Ongi linnased,» tõendas isa sõrmedega lauale trummeldades. «Sinu pulmaõlle linnased.»

«Kõlbavad ka matusteks,» vastas tütar teravalt ja tõusis. Ning kui ta üle põranda läks, saatis isa pilk teda kasvava jahedusega. Tema hindas tusedust, kuid tütar oli keskelt peenikeseks jäänud nagu mõni eideke vanadekodust. Isa Peksi pööras pilgu enne ära, kui tütar teise tuppa jõudis. Ta vaatas aknast välja, muutus järjest vihasemaks ja mõtles: «Seal ta nüüd on — sant mis sant!»

Meelita hakkas tagatoas nuuksuma vaikselt ja tasa-hilju. Ta oli nüüd jälle kodus! Kas ta pidi siia surmani jääma? See mõte oli hirmus. Ta nägi oma üksikut põlve, enneaegset vananemist ja inetuks muutumist. Ta ise-loom kujuneb nii või teisiti kaasinimestele talumatuks. Kujuneb? Mis ta praegugi on! Kas temaga kerge on läbi saada? Muidugi, lõikuse tagajärjed on juba käes. Varem ta ei vihastunud ega ärritunud naljalt, nüüd aga ei kannatanud isa süütutki tähendust, öeldud vahest selleks, et tema nurjunud abielust juttu teha, selles selgust soetada. Nad olid ju tema vanemad, olid õigus-tatud tõtt teada saama.

«Sa ei ole enam see, kes sa olid,» ütles ta läbi pisa-rate.

Ja nüüd juhtus midagi ootamatut: Kaarel tõusis vandesõnu pomisedes laua äärest ja läks kööki.

«Sa, vana, võiksid tütart vähem jämedalt vastu võtta,» ütles ta seal.

Isa ei vastanud kohe, siis ütles pilkavalt:

«Ei mina oska peenemalt.»

Kas minu pärast hakkavad tülitsema? mõtles Meelita, ja kuulis, kuidas isa küsis:

«Mis tal siis viga on? Mis talle tehtud sai?»

«Küll sa tead, mis sa talle ütlesid,» vastas Kaarel.

«Kas sul oli sellest niimoodi vaja rääkida?»

«Ega see talle haiget teinud.»

«Nüüd ta nutab seal.»

Isa Peeter hakkas karmilt naerma. Leida surmast alates oli ta kalgistunud ja sõnaahtraks muutunud.

«Nutab,» ütles ta. «Nutta võib inimene alati, kui ta tahab. Käsib tal niisugune narr olla — ei kannata mingisugust ütlemist.»

«Sa, vanamees, rääkisid pulmadest,» ütles ema Miina, käed rindade all vaheliti, «aga teine muidugi õnnetu, et maha jäeti.»

Kaarel tuli ära. Meelita läks kööki. Ta oli köökus ja kõver, kuid ärritatud, ning ütles vihaselt:

«Mind pole keegi maha jätnud, kas kuulete; mind ei ole maha jäetud!»

«Ega mina tea,» ütles ema, «ise sa ju kirjutasid, et peate lahku minema.»

«Muidugi pidime lahku minema, aga mitte sellepärast, et mind Leo poleks tahtnud.»

Meelita istus madalale järile, võttis pea käte vahele ja ohkas nagu vanainimene. Isa Peksi hakkas jälle sõrmedega lauale trummeldama, ta ütles:

«Ma ei saa aru, mis seal siis oli. Tervis on sul nahka pandud, seda pole sul enam olemaski.»

«Ah, sina nüüd naiste asjadest pärid,» ütles ema. «Haisud ajavad teist öökima nagu . . .»

Ta katkestas lause mureliku kõrvalevaatamisega, tütar hakkas hüsteeriliselt naerma, kuna isa Peeter lõpetas trummeldamise ja hüüdis äkkvihasena:

«Kas pole ma siis isa, kuradi päralt!» Ta lõi rusikaga vastu lauda: «Ma tahan teada saada, mis sul siis oli?»

Vaikiti tükk aega, siis ütles Meelita vaikselt, nagu poleks jutt enam temasse puutunudki:

«Minu munasari lõigati välja, muud midagi ei juhtunud.»

Isa Peksi võttis laterna, süütas selle ja läks sõnalau-sumata välja, ilma et ta ilme oleks vähematki tunnet avaldanud. Kui uks isa järel kinni langes, jätkas Meelita:

«Ja teine lõigatakse välja aasta, võib-olla kahe pärast, nagu arst arvas.»

«Mis sinust siis niimoodi järele jääb, kui sind muudkui lõigatakse,» ütles ema.

«Tuim nott,» vastas Meelita tõustes. «Olen varsti vana, habe kasvab ette ja — ma olen alles üheksateist-

kümne aastane. Kui see kõik oleks hiljem juhtunud, kui ma oleksin . . . juba emakski saanud.»

Ema oli pliidil toimetama hakanud, nüüd ta jättis selle ja küsis, palgel rõõmuilme:

«Siis need öökimised ei tähenda seda?»

«Mis siis viga, kui need sellest oleksid,» vastas tütar isekalt, kuna ema rõõm tundus talle süd ametu. Ent kuigi ta sihilikult nõnda ütles, mõtles ta nüüd esmakordselt, et oleks suur rõõm, kui ta võiks sünnitada, selle asemel et ebanaiselikuks peletiseks muutuda.

«Kuidas siis ikka sedaviisi: jooksed peigmehe juurest ära ja hakkad last tahtma,» tõreles ema sosistamisi, nagu võõraid kõrvu kartes.

«Hakatakse siis tahtma, kui enam võimalik pole,» ütles Meelita. Ja haaratuna äkilisest hellusest, läks ta ema juurde, põimis talle käed ümber kaela. Ta igatses lohutust, oleks tahtnud ütelda: «Kõik on lõpetatud!», kuid taluinimesena oskas ema ta kallistusele vastata ainult kohmetu naeratusega ja hakkas rääkima õhtusöögi vajadusest. Nad ei saanud teineteisest aru, olid võõrad. Ja Meelita laskis käed uuesti rippu: siin tuli kõike taluda endassesuletuses, kinnisena, nagu Pekside perekonna hea toon nõudis. Oh, või mis oligi siis tema häda: ta jääb üksikuks ja viljatuks, ning kõlbab siin hästigi tööd rühmama. Kadunud Leida oli oma koorimat kuni viimse hingetõmbeni nurisemata vedanud. Ta oli alandlik olnud nii elu kui surma ees. Ja just see vaikiv ja kurb alistumine, mida Meelita õnnetu õe juures alati hukka oli mõistnud, äratas ka nüüd trotsi. Ei, see oli nüüd rohkem kui trots. See oli mässu metsik laine, mis Pekside pesamuna oma harjale tõstis.

24.

Üsna paljugi sellest, mis Meelitaga majja tuli, oli isa Peksile juba varasemast ajast tuttav. Et üks talu-inimene, pealegi veel noor naisterahvas alles keskhomiku ajal ennast voodist lahti kangutab, seda oli ta näinud juba siis, kui Jaan nooriku koju tõi. Pea sassis, seljas kandu käiv mantlitükk, hilberdas ka Marta lõu-

nani ringi. Tõusis millal tahtis, istus peegli ees, luges raamatuid ja võttis viimaks passinaisegi. Meelital ei ole passijat tarvis, temal on ema, kes kõik ette ja taha teeb. Ja just see mahtuski kõige vähem isa Peksi hinge sisse.

«Kus see tüdruk täna siis jälle on?» küsis ta ühel päeval ema Miinalt.

«Küll ta alevisse läks.»

«Et võtaks kätte ja peseks ise oma hilibudki puhtaks!» pahandas isa Peksi. «Ikka ema ja ema!»

«Oh, see vähene,» vastas ema lepitavalt. «Ega ta pole veel ka päris terve, alles ikka tuli lõikuselt.»

«Ja mis häda seda haiget sinna alevisse ajas, keset tööpäeva?»

«Eks ta läinud lokke või soengut tegema, või mina seda nii targu tean.»

«Jaa-jah, lokid ja soengud!» kordas isa. «Seda see siis tähendab, et ma viimasel ajal olen jälle õnnetuse lõhna tundnud. See tuleb kambrist, kus ta magab. See käib temaga isegi kaasas.»

«Pimehull!» hüüdis nüüd ema Miina. «Mis sa räägid! Kas õnnetusel on siis lõhn küljes? Ega ta mõni lill pole.»

«Lill, ikka lill,» vastas isa Peeter. «Niisugune lill, kellele peab kohvi voodisse kandma. Olgu siis kandjaks kestahes: kas passinaine, oma mees või oma ema. Jaani majas, kui Jaan kohvi Martale voodisse kätte viis, oli niisamasugust lõhna tunda nagu meil praegu.»

«Ah ikka veel ei ole sa sellest Martast rahu saanud,» pani ema Miina imeks.

«Üks õnnetus lõpeb, teine algab,» vastas isa. «Mis rahu sa siis siin saad.»

Näis, et sellega oligi kõik öeldud, vähemalt seks koraks. Ent kui isa oli juba välja minemas, lausus ema Miina:

«Eks sa räägi siis Meelitaga, kui sa tõesti arvad, et sellest õnnetus tuleb. Manitse teda, ehk võtab siis viimaks ometi aru pähe.»

Ent isa oli hoopis teisel arvamisel.

«Ei mina taha end selle asja sisse segada,» ütles ta. «Kui mina hakkan rääkima, siis on kõik minu silmil. Isa on see paha, isa on see rumal.»

«Mis sa ikka sedasi.»

«Mis sedasi — Kaarel oli esimene, kes oma laiska vennanaist kaitsema hakkas. Minu jutt ei maksnud midagi. Nüüd olen ma hulga vanem kui seekord, ja nüüd ei maksa ta enam sedagi.»

«Ema Miina ohkas; küllap oli see ka tema arvamine, et vanade jutt midagi ei maksa.»

Aga et seekord just Kaarel hakkab Meelita üle kohut mõistma, seda ei osanud keegi mitte aimatagi. Ja küllap tuli see Kaarlile endalegi ootamatult. Tüli puhkes kohe pärast Meelita kojujõudmist.

«See pole enam peegel,» ütles ta juba ukse vahelt.

Kaarel ei teinud seda kuulmagi. Ta sirutas käe välja ja küsis:

«Ajalehe töid?»

«Töin,» vastas Meelita. «Aga ainult ajalehe. Kirja ei ole, parem ära ootagi.»

Vabastanud end üleriietest, läks ta uuesti peegli ette. Aga kuna udustunud peegel ei näidanud, kas alevi juuksur oli soengu hästi või halvasti teinud, siis ütles ta vihaselt:

«Jälle oled sa kambriukse lahti pidanud. Köögiaurud on sisse lastud — aknad ja peegel kõik rõsised.»

Kaarel tõmbus ajalehe taha. Tal puudus tahtmine tülitsemiseks. Pealegi olid need etteheited liiga igapäevased.

Järgnevalt hakkas Meelita iseendaga rääkima.

«Ja nüüd siis, väike preili,» ütles ta kirurgi häält imiteerides, «kujutage ette, et see polegi peegel, vaid armunute tahvel. Kas te siis tõesti ei teadnud, et ka teil, väike preili, tuleb kord sellisele tahvlile oma kallima nimi kirjutada. Ükskõik, täiesti ükskõik, missuguse sõrmega.»

Ta hakkas koketselt naerma: kirurg oli talle tõepoolest meeldinud. Siis ta seadis jalgu tantsusammuks, hõljus üle toa, käsi pea kohale tõstes, võlutuna oma talje saledusest — ainsast lohutusest, mis talle kasvaja operatsioon oli andnud.

Kui Kaarel viimaks silmad ajalehelt tõstis, jäi Meelita ta ette edvistavalt seisma.

«Noh, kuidas ma meeldin sulle?» küsis ta seelikut kergitades.

Kuid Kaarli pilk peatus peeglil. Sinna oli tõepoolest midagi kirjutatud. Ta tõusis püsti, astus peeglile lähemale ja luges: «Leks Aleks Aleksander.»

«Niisiis Leks, mitte Leo?» küsis ta kohtuniku tõsidusega.

«Jah, Leks. Ja peale selle veel Alfred. Ah-ah-haa! Ja kaks Kustikest ja kolm Kaarlit. Mis sa põrnit- sed?»

«Kas sa hull oled?» küsis vend ja tahtis toast lah- kuda.

«Jah, ma olen hull, jah hull, jah olen,» naeris Meelita talle ette joostes. Ta kordas seda lauset kiiresti ja ilmse lõbuga, et saab sellega teist vihastada. Ja siis korruga rippus ta venna kaelas, lausudes nüüd silmi sulgedes üsna tasa: «Suudle mind! Millal sa suudlesid oma õde? Kas sa, Kaarel, oled seda üldse kunagi tei- nud?»

Kaarel ei osanud muud, kui tõrjuda.

«Sa häbened!» muutus Meelita veelgi ülemealiku- maks. «Oo, Kaarel, kas see mõni patt on oma õde suu- delda, pealegi kui õde seda nii väga palub.»

«Ma pidasin sinust lugu — rohkem kui teistest Pek- sidest,» ütles Kaarel, püüdes end õe embusest vabas- tada.

«Lollus!» naeris Meelita ja jätkas endiselt venna kaelas rippudes: «Hüpita, hüpita mind!»

Aga varsti ta tundis, kuidas ta sõrmed otsekui pih- tide vahele võeti ja käed lahti kisti. See tuli niivõrd ootamatult, et ta äärepealt oleks kukkunud.

«Metslane!» ütles ta toolikorjust kinni haarates.

Nüüd läks Kaarel peegli ette ja vedas sinna sõr- mega: «Meie lita.»

«Oo, kui vaimukas!» hüüdis õde.

«Tean nüüd, missugune sa oled,» hakkas Kaarel rää- kima. «Leida oli ohver omamoodi, sina omamoodi. Pek- sid muudkui upuvad mülkasse.»

«Täna veel mitte, võib-olla homme,» vastas Meelita.

«Sa tahtsid peeneks saada, nagu see meil nüüd kom- beks on,» jätkas Kaarel üha rohkem ärrituses. «Sa tahtsid osa võtta tõusikluse võiduuhkeldamisest, kuid ei jõudnud sihile... Kaotasid tasakaalu, jalgealuse. Jah, sa oled ohver, tõusikkodanluse ohver — üks neist.»

«Tead mis,» ütles Meelita, «käi kuradile oma tõusik-kodanlusega.»

Kaarel kuulis esimest korda, et Meelita vannub. Ning nüüd oli ta veelgi kindlam oma kartustes. Ta surus läbi hammaste: «Räägid nagu kraadeplika. Va ülbe tüdruk! Ja mina tundsin sulle kaasa!»

«Sina ka! Noh, muidugi. Ja tunneksid kaasa ka edaspidi, võib-olla kogu eluaja, kui mina oma õnnetuses oleksin alandlik, jääksin siia nagu ori, halaksin, käiksin kiriku ja kalmistu vahet, elaksin nagu nunn.»

Esimesena astus kambriuksest sisse ema Miina.

«Jumal hoidku!» lausus ta, ohkas ja vaatas tagasi, kas vanamees talle ka ikka järgneb. Isa Peeter astuski parajasti üle läve, pead nagu ikka alla painutades. Kuigi maa oli teda juba tublisti enda poole kiskunud, pidi ta udest käies ikka veel kummardama.

«Ei see jumal hoia midagi,» lausus ta aeglaselt. Ja esialgu see oli kõik. Veel enne, kui ta jõudis oma lause lõpetada, hakkas Meelita uuesti raevutsema. Ta oli endast väljas ja peaaegu karjus:

«Mis sina ka tead! Sa oled mees; võid veel neljakümne viie aastaselt abielluda, perekonna soetada ja isaks saada. Aga mis olen mina! Arst andis mulle aega ainult kuus kuud, kõige rohkem aasta. Pärast seda ma olen nagu surnud puu, kõdunen ja kaon endast jälge järele jätmata. Ja sina tahad, et ma elan need kuus kuud sinu silma all vooruslikuna nagu kloostriis. Mulle peaks jätkuma kaastundest. Leo — närakas. Ja mu vend, kellele ma ei oska nimegi leida. Kui naerad ja vallatled, siis oled juba lita. Vaadake,» pöördus ta alles nüüd isa-ema poole, «mis te poeg peeglile kirjutas.»

Ta ei olnud märganud, kuidas Kaarel kohe vanemate sisse astudes oma vaimukuse ära pühkis.

«Jah, lita,» jätkas Meelita. «Tule jumal appi — juba nüüd! Aga mis te ütlete mulle siis, kui ma ilmale toon lapse — vallaslapse. Võib-olla te viskate mind kividega surnuks. Kaarel muidugi viskaks esimese.» Ta taganes ja hüüdis käsi üles tõstes: «Ei, ei — ärge kartkegi. Ma lähen ära. Ma lähen kaugele, elan võõrsil, päästan teid häbist. Võin teie rõõmuks isegi nime muuta. Õigust öelda, ma vihkan Peksisid. Mis inimesed te olete! Kas te olete kirjutanud Lonnile, Luisele, Kristjanile? Või

kus on nende kirjad teile, oma vanematele? Ja Leida! Mis te tegite temaga?»

Vanad Peksid jõudsid teineteisele vaevalt otsa vaadata, kui Meelita isa poole pöördudes oma süüdistuskõnet jätkas.

«Ja mis inimene oled sinagi?» küsis ta. «Onu Anton sattus Prantsusmaale, saatis sulle sealt kirja. Kas sa vastasid? Oleksid sa aadressigi alles hoidnud.»

«Ja mis sina sellega teeksid?» küsis isa.

«Mida kaugemal, seda parem. Mida halvem, seda parem. Mida võõram...»

Ta ei lõpetanud, kattis silmnäo kätega kinni ja ütles äkki väga vaikselt: «Tulgu sõda!»

«Mis sa ometi räägid,» hädaldas ema.

«Ah kuula sa nüüd tema kilkamist,» arvas isa. «Ta ei tea isegi, mis ta suust välja ajab. Kui ta väike oli, siis ma tõstsin ta mitmestki porilombist üle, aga ei nüüd ole minust enam abi. See kraav näikse liiga lai ja sügav olevat.»

«Ma lähen ära, juba homme hommikul,» ütles Meelita. «Saate lahti oma halvast lapsest.»

«Eks sa mine, kui sa minema pead,» vastas isa. «Ega meie sind keelata ei saa. Ainult luba, et sa enne laata ei lähe. Oleksid sel päeval kodus, talitaksid loomad ära. Kuula veel niigi palju oma vana isa sõna. See oleks sulle minu viimane palve.»

Mis nüüd juhtus, tuli kõigile ootamatult: Meelita läks nurka, pööras näo seina poole, hüüdis: «Isa! Isa! Isa!» ja puhkes suure häälega nutma.

Ei jah, see laps nagu poleks olnudki Peksi. Ka Leida oli õnnetu olnud, ka tema oli nutnud, kuid vaikselt, istudes vanal perekonnakohvril, sallinurk kannatlikult hammaste vahel.

25.

Tulist laadani ei jäänud palju päevi, aga et Vankril olid sõnad nüüd korruga kõigil nagu otsa saanud, siis andis Meelital selle mõnegi päeva lõppemist oodata. Ta

kahetses oma käitumist; ta oli süüdistanud Peksisid, kõiki neid — nende verd, nagu isa ütles. Peale selle ta häbenes oma pisaraid ja püüdis vältida kokkupuutumist vanematega isegi söögiaegadel. Alles laadapäeva hommikul istus ta isa-emaga koos lauda. Ja seal siis isa Peksi ütleski:

«Jah, näe, kuidas see mõnikord läheb: Meelita ähvardas ära minna ja jäi veel minu tellimise peale, aga Kaarel ei ähvardanud ega midagi, muudkui kadus nagu tina tuhka. Juba neljandat päeva pole meest kusagil.»

«Minu pärast,» arvas Meelita.

«Kes seda teab, kas sinu pärast või kellegi teise pärast,» vastas isa. «Võib-olla läks koguni iseenda pärast. Eks seda ole ennegi olnud.»

«Oleks siis keegi märganudki,» ütles nüüd ema Miina.

«Miks ei märganud,» ütles isa Peeter. «Mina nägin küll.»

«Ja kus siis minu silmad olid?» küsis ema Miina iseendalt.

«Sina ei võinudki seda näha, sest Kaarel läks välja just sel ajal, kui Meelita räästas tilkuma hakkas.»

Nüüd heitis ema Miina tütrele rahutu pilgu: mis see vanamees sellest niimoodi rääkigu; viimaks tuleb aga jälle tuli. Aga Meelitale ei teinud see midagi, et isa ta pisaraid räästa tilkumisega võrdles. Temale see mõjus isegi hästi — kõik oli korraga loomulikum ja lihtsam, isegi kaugem.

«Noh, ja rääkige siis, mis minul tuleb teha?» küsis ta kergendustundega.

«Ah sinul? Eks ema räägib,» ütles isa lühidalt.

Ka ema Miinal ei olnud pikka juttu. Ta ütles:

«Mis siin muud on, kui tilgutad lehma ära ja annad sigadele söögi ette. Pärast seda tee mis tahad.»

«Võib-olla tulen ka laadale,» lubas Meelita.

«Eks ta parem oleks,» arvas ema. «Mis sa üksinda siin koduski tukud, puutud teiste noorematega kokku.»

Teiste noorematega! mõtles Meelita kibestunult. Ometi ei rutanud ta emale avaldama, mis ta nendest arvab. Uudishimutsevad, pärivad ja tunnevad kahjurõõmu. Pidasid endast lugu. Pidasid endast lugu, olid uhke, käisid püstipäi. Kui asusid linna, müüsid jalg-

rattagi ära, pidid saama ei tea kui rikkale, aga ei saanud kellelegi ega kuhugi.

Hakates kohe lõuna järel laadale minema, olid tal küla latatarade jaoks parajad vastusedki valmis, teravad ja tõest kaugel. Nähku ja saagu aru, et ta võib ka nüüd ja kõigest hoolimata neile ülevalt alla vaadata.

Ta läks üksinda ja jalgsi. Õnneks kuulus maantee ainult temale. Aga see-eest oli laat oma haripunkti jõudnud. Alevikku suubuval teeotsal prooviti hobuseid, kisendati metsikult, kihutati veelgi metsikumalt. Mustlasi ja muid kavalamat liiki maaisandaid sagis mööda maanteed edasi-tagasi. Muide, laat oli nagu alati: koolimaja taga müütati puunõusid, rändtsirkus asus lauavabriku heinamaal, kirikuaia äär ja apteegiesine rõkkas põrsaste kisast. Selle nurga meloodiaterikkus trumpas üle rändtsirkuse orkestri, mille mürtsuvad helid kandusid sealtsamast, kust tuul üle terve laadaplatsi paiskas loomaaia roiskunud liha haisusid. Kuid kõigest sellest kajas üle sagedasi hirnautusi postkontori eest, kuhu hobuseparisnikud olid kogunenud. Ja just sealt, postkontori eest läbi minnes, sattus Meelita ärevusse. See oli nurk, kus liikus sedalaadi mehi nagu Aleksander Hiie — hobuseparisnik ja jõuline laadakakleja.

Tutvunud selle mehega aleviku näitelaval, kus neil mõlemal oma osa oli mängida, oli Hiie tahtnud näiden-dis mängitud armulugu tegelikkuses jätkata. Ta oli Meelitale visalt läheneda püüdnud, nimetades end alati tema peigmeheks, kuid Meelita oli ta uhkelt hüljanud. Veelgi rohkem, et vabaneda tüütust ligitükkijast, oli ta Hiie oma sõbrataride ees naeruvääristanud, teda omalt poolt laadahulguseks ristides. See iseloomustus, paraku õige, oli mehele ette kantud ja see oli siis lubanud talle veel näidata.

Hiljem ta ei olnud seda meest enam kohanud. Oli ta isegi unustanud. Alles laadaõhkkonnas meenus ta uuesti. Mustlaste jõugud, hobuste hirnumine ja joobnud hääled tuletasid teda meelde.

Kui see kõik selja taha jäi, hingas ta kergendustundest. Ta ei kartnud niipalju mehe ähvardust, mis võis vahepeal ununenudki olla, kui end oma löödud seisukorras näidata. Kõik teised parastavad teda endamisi,

aga Hiie hakkaks kohe näägutama, et näe, pidid linnas ikka suureks prouaks saama, aga oled jälle tagasi — saab sinust ainult seasöötja, nagu ma ütlesin.

Kiviteel pagari ja koolimaja vahel ta kohtas ema, kes käis otsivalt ringi, huuled külmast sinised, kuid näol seda suurem kannatlikkus. Parajasti siis, kui ema pika saia küljest tüki murdis ja seda Meelitale pakkus, läks neist mööda noor köster, üks Meelita endisi tuttavaid, noorik käevangus, armununa teretamise ja viisakuse unustanud. Meelita tundis oma enesetunnet paranevat. Saia ta siiski ei võtnud vastu ja sai hurjutada: mis sel viga on, et see süüa ei kõlba.

Siis läksid nad edasi, kuna ema kurtma hakkas, et vanamees oli varsti kohe pärast laadalejõudmist silmist kadunud. Ta vaatas murelikuna nurkade ja hoovivärvate taha, kus mehi seisis rühmiti, kohmakaid käsi viinavõtmisel ebaloomulikule kärmusele sundides. Juba oli kuulda tuimuse ja mure paost väljakaranud lõbusust, südamlikkustki. Aga ühtlasi kasvasid ka eeldused tavalisteks laadalööminguteks.

Kuid siis jõudis alevisse punane omnibuss. See liikus läbi rahvahulga aeglaselt nagu laev, lael kohvreid, jalgrattaid ja kaste. Juht andis vahetpidamata signaali, kuni sõiduk oma peatuskohas seisma jäi. Ja varsti pärast seda kandus suust suhu vapustav uudis: sõda! Sõda oli kaua õhus rippunud ja nüüd viimaks puhkenud. Saksamaa oli kallale tunginud Poolale, kellega alles eelmisel aastal koos oli Tšehhoslovakkiaat jagatud. Seda see tähendas, et talle nii palju tehti järeleandmisi, et talle õigel ajal sõrmede pihta ei antud. Nii ta neelab ükshaaval kõik alla. Nõnda arutasid vanad mehed, ilma et keegi oleks osanud arvata, millega see lõpeb.

Kuuldes sõja puhkemisest, tundis Meelita südames uut ärevust, mis hakkas varjutama ta isiklikku õnnestust. Oli juhtunud midagi suuremat ja raskemat kui see, mis teda piinas. Kui ta emaga ühiskaupluse ette jõudis, oli sinna kogunenud juba terve kobar ostupalavikust haaratud inimesi. Osteti suhkrut ja soola, riiet ja jalatõusid. Veeretati välja petrolivaate, kõigil oli kiire, kõik kartsid, et jäävad hiljaks ja ilma. Nendest mitte kaugel eespool tekkis äge sõnelemine. Keegi kar-

jus: «Eest ära!» ja rahvast jooksis rüsinal kokku. Ja korraga oli liikumine ummistunud, õhus oli tunda omavoliliste tegude ärritavat hõngu.

Nad hakkasid ruttama, kuid niisama kiiresti kui oli kokku joostud, mindi ka laiali, ja hõrenenud jõugust paistis kohe silma Aleksander Hiie, või Laada Sass, nagu teda kutsuti. Mees kandis nahkkuube, oli teistest peajagu pikem, ta ülbevõitu ilme tervisest punetaval näol kinnitas, et ta oli äsjalavastatud rüselamise peasosalisi olnud. Sellest lõbustatuna ruttas ta nüüd edasi rahulolevalt muiates.

Meelita vaatas maha, kuid siis see alandav häbi tundus lollusena: teine ei teadnud ju mitte midagi tema õnnetusest. Ei tarvitsenudki teada. Ja äkki lõi ta pea uhkelt kuklasse, naerataski. Sass jäi seisma, nagu oleks viirastust näinud.

«Ahaa! Minu pruut!» hüüdis ta siis kõlavalt. «Kuidas läheb, preili Meelita?»

«Hästi, nagu alati!» vastas Meelita. «Aga sina? Sa vist kaklesid jälle?»

Ta naeris hambaid paljastades — nõnda omandasid silmad koketse mänglevuse.

«Oh, see nüüd mõni kaklemine,» vastas Sass süütult. «Oli muidu niisama naljategemine.»

Meelita läks edasi, Sass tuli kaasa. Noh, kui Sass, siis juba Sass, kui sõda, siis sõda, mõtles Meelita ja nägi, kuidas ema maha jäi, end ümber pööras ja ühiskauplusesse trügis. Pealegi polnud mees sugugi kuri — tal oli viisakust teretamiseks jätkunud. Varsti seadis ta endale prillid ninale, rohelised klaasid sarvraamides. Nii nägi ta välja üsna kentsakas ja Meelita pidi muigama.

Omnibuss seisis veel ikka postkontori ees; kui Meelita Sassiga sealt möödus, väljus sõidukist mees ja süütas paberossi. Ta oli paljapäi ja vaatas üle laadarahva isesuguse mõnuga.

«Parun,» sosistas Meelitale Sass. «Vaata, kui upsakalt ta ringi vaatab, just nagu oleksid saksa väed juba Valgas. Kuid oota, kimbutame teda veidi.»

Õelnud nii, läks Sass võõra juurde ja küsis pikema sissejuhatusega, kas härra Hitlerit tunneb.

«Ei,» vastas parun sellest ootamatust küsimusest veidi jahmunult.

«Ära valeta,» ütles hobuseparisnik, «küllap sinagi üks tema kannupoisse oled. Kas sa talle kirjutada võid?»

«Ei või,» vastas parun.

«Ei tea aadressi või?»

«Ei.»

«Ära valeta, tead küll,» käis teine peale. «Vaata, mis ma sulle soovitan, sa võta õige kätte ja kirjuta Hitle-rile, nii heamehe poolest, et ta oma nina siia ärgu top-pigu. Mingu kus tahab ja tehku mis tahab, kuid siia-poole ärgu trügigu — siin ta tehakse vaeseomaks.»

Juuresolev rahvas naeris ja parun läks sõidukisse tagasi. Ning nüüd võttis Sass Meelita käe alt kinni.

«Olid va' pirtsakas tüdruk,» ütles ta. «Nagu kala — muudkui libisesid käest ära.»

«Kas arvad, et nüüd sul käes olen?»

«Aga kuhu sa mul veel pääsed,» arvas mees. «Täku-d hoitakse kinni, siis sinust ei saada jagu.»

«Sa ei tea ka muust kui oma hobustest. Kus nad sul on — tahan näha.»

Meelita naeris helisevalt, inimesi jäi seisma, mõni tuttav nägu tõmbus möödumisel muigele.

«Kõik müüdnud,» vastas Sass. «Nüüd lähme teeme-liigid.»

Nad läksid hüpeldes läbi pori, mis laius õllepoe ees, ja Meelita tundis oma puusade rütmilise õõtsumise kaudu, kuidas algul teeseldud kergemeelsus loomuli-kuks elurõõmuks muutub. Ah, kõik on parem kui vilja-tud ahastused ja üksindus surmamõistetute tunnetega, mõtles ta porisesse lokaali astudes. Urgas oli täis naer-vaid ja lärmitsevaid talumehi, keda paks tüdruk teenis segamini sõimu ja palvetega. Istuti tihedasti laudade ümber, seisti istujate selja taga.

«Eest ära! Eest ära!» hüüdis Sass, ja neile anti teed.

«Kas sa alati nii suur kangelane oled?» küsis Meelita.

«Riiukukk,» parandas Sass. «Kuidas juhtub. Vahel olen, vahel mitte. See oleneb sellest, missugune nägu ette satub.»

«Halastaja jumal!» naeris Meelita.

«Kardad sa?» küsis Sass.

Meelita kartis küll, kuid võttis seda nagu arstimit oma valu vastu.

Kui nad seisma jäid ja vaba kohta otsides ringi vaa-

tasid, tõusis isa Peksi lauast musta raudahju ääres püsti.

«Tulge istuge siia,» ütles ta. «Minule aitab sellest.»

«Meie mahume siia kolmekesi,» arvas Sass. «Sul on tore tütar.»

«Ei mina tea, mis ta on, tore või mitte tore,» vastas isa Peksi ja näiski oma lahkumisega kahevahele jäävat. Kuid Meelita, kes seda märkas ja kes seda sugugi ei soovinud, et nad kolmekesi lauda istuvad, ütles sundivalt:

«Mine, mine, ära enam aega viida. Ema läks sind ühisuse poodi otsima.»

Nad võtsid istet alles siis, kui isa Peksi oli välja läinud. Laud asus akna all ja Meelita nägi välja vaadates vana vahtrapuud, mille all ta suvel oli Leoga bussi oodanud, mõlemad selle maa-asula suhtes nii ülemeelikult üleolevad. Meelita võitles nukrusega, kui Sass küsis:

«Rahvas räägib, et sa oled lasknud kihluse tühistada.»

«Ja sina saavat varsti isaks,» ütles Meelita.

«Mis jutt see on?»

«Ära aja tagasi.»

«Kellega?»

«Ühe mustlasetüdrukuga. Seda see tähendab, kui nendega äri aetakse. Kas äiapapa on rikas — on tal palju hobuseid?»

«Kuule, tead sa,» ütles Sass, «see on jama. Rahvas ajab igasugust plära suust välja.»

«Ma ise nägin,» vastas Meelita. «Sain temaga tuttavaks rongis, kui viimati koju sõitsin. Ta seisis minu kõrval ja kirjutas udusele vaguniaknale sinu nime.»

«Aleksander?»

«Jah, niipalju kui aknale iganes mahtus.»

«Ja kas siis teisi Aleksandreid maailmas ei ole?»

«Mustlaste jaoks ei ole.»

«Pill tuleb pika ilu järele,» hoiatas Sass.

«Ära ärritu,» jätkas Meelita. «See oli ilus tüdruk. Olin talle kohe kade. Ei puudunud palju, et oleksin läinud teise akna juurde ja oleksin hakanud sinna kirjutama: Sass, Sass, Sass.»

Meelita naeris.

Aga Sass ütles peaaegu vihaselt: «Kas sa arvad, et mina ei olnud kade, kui sina selle Leoga jamsisid.»

«Jamsisid!» kordas Meelita.

«Ja räägi nüüd ausalt, kuidas see oli — kas Leo jättis su maha või tühistasid ikka sina kihluse?» küsis Sass.

«Mis sina sellest pärid? Saad sa isaks või mitte, ega sinul ikka ei maksa lootma hakata.»

Mees jahmus. Aga tüdruk muutus veelgi õrritavamaks.

«Keda sa siis tahad, kurat võtku?» küsis Sass.

«Ära vannu! Sa oled vaene.»

«Mina?» haavus mees.

«Ja ihne,» jätkas Meelita. «Kutsud preili räpasesse õllepoodi, kus mehed kaklevad ja vannuvad, selle asemel et olla peenem, sõita kuhugi kaugemale, näiteks linna.»

«Aa-a!» ägises Sass rängalt, koputas endale vastu otsaesist ja lisas tähendusrikkalt: «No vaata, kus on alles tobu!»

Ta näis nüüd midagi taipavat, nihutas end Meelitale lähemale ja pani talle käe ümber piha. Ta silmad olid nüüd sootuks teistsugused kui ennist. Meelita oleks aknast välja vaadanud, kui ta poleks kartnud näha vana vahtrapuud, mis siit-sealt oli juba punetama löönud, otsekui oleks ta verre kastetud.

26.

Sedamööda, kuidas Sass kainenenes, valdas teda ikka rohkem ja rohkem unenäoline meeleolu. Kas oli see tõelisus nagu kõik varasemadki sõidud laadapäevadele järgnevatel öödel autoga Vanakülla, või ehk siiski ainult mingi viirastuslik unenägu? Kas oli see tütarlaps, kes ta kõrval istus, ikka tõepoolest Meelita, see kättesaamatu ja uhke tüdruk, kellest ta varem tohtis

ainult unistada? Ja vahepealne? Kuidas see juhtus ja mis see kõik tähendas?

Kuid ükskõik, kas oli see ilmsi või unes, Sass soovis igal juhul, et sõit Vanakülla kestaks lõpmatuseni. Ainult miks tõmbus Meelita temast ikka kaugemale, katsus autos nagu olematuks muutuda? See tegi asja Sassile veel segasemaks. Ja et mingisugusele selgusele jõuda, sirutas ta kobamisi käe välja, et tütarlast oma embusesse tõmmata.

«Jää magama, härrake!» ütles Meelita. Ta oli vahepeal lootma hakanud, et Sass sõidul uinub. Aga nüüd ta nihutas end mehest veelgi kaugemale.

«Mis sa ütlesid?» küsis Sass. «Kas mind nüüd koguni kõrvakuulminegi ei hakka petma, nagu mu aru sinu kõrval ühtelugu tõntsimaks jääb? Magama, ütlesid sa, kui ma ei eksi. Jää magama! Magama! Kust sa võtad selle peene mõtte? Mis unekott ma siis olen, et täna magada? Kui sa teada tahad, siis see mees siin on üleval olnud neli-viis ööd jorus. Ja kellega? Niisamasuguste lorudega nagu ta ise.»

«Ma ei mõtelnud seda.»

«Ja härrake pealekauba,» jätkas Sass. «Miks ma ei või olla härra, sirge ja puhas härra! Miks ma ei või olla peigmees, miks ma olen peigmeheke.»

Ta häälest oli nüüd isegi kurjustamist kuulda ja Meelita ütles lepitavalt:

«Küll oled aga sina hellaks ja õrnatundeliseks muutunud!»

«Hellaks oled sina mu teinud,» vastas Sass. Ning samal ajal haaras ta tüdruku oma embusse, püüdes teda suudelda.

Seda Meelita oligi kartnud. Vastupidi Sassile oli tema oma tundeid aina vägistanud. Kuna mehele äsjased elamused tähendasid unetaolist õnne, siis Meelitale oli see üks vaatus jätkuvast kurbmängust. Ning nüüd ta tundis, et sellest piisab. Ta ei vajanud seda meest rohkem. Ja korraga ajas ta enese sirgu ja löi mehele tugeva hoobi näkku. Sass isegi aietas, kuid ei lausunud musta ega valget.

«Kui sa mind veel puudutad,» ütles Meelita hoiatavalt, «siis tea, et ma avan ukse ja hüppan sõidu pealt välja.»

Sass ei vastanud veelgi. Ta ainult oleks nagu kuidagi veidralt naeru kugistanud. Ning vähe aja pärast ta ütles autojuhti õlast puudutades: «Pea, pea nüüd, mõrtsukas! Pea nüüd kinni!»

Meelita vaatas välja ja nägi, et neil oli alles pool maad sõidetud. Muidugi, alles äsja olid nad Laiamäelt alla kihutanud. Ja praegu auto peatus just algava kuu-siku serval. Siit oli alevisse veel paar kilomeetrit, Vanakülla koguni kuus. Mis mõtles Sass nüüd ette võtta?

Selle küsimuse juures hakkas ta tervest kehast väri-sema. Ning kui Sass oli arve õiendanud ja nad kahekesi jäid, hoidis ta end targu tee teisele servale. Seda nähes puhkes Sass suure häälega naerma. Ei, sel, kes nõnda naerda võib, ei saa olla halbu kavatsusi.

«Noh, kas lähme siis sedaviisi päris koju kohe — üks ühel, teine teisel pool teed?» küsis Sass ikka veel edasi naerdes.

«Minugi pärast,» nõustus Meelita.

«Kuule,» küsis Sass viivu pärast, «miks sa mind löid?»

Meelita jättis vastuse võlgu ja Sass ei osanud muud kui kõhatada.

Aga see kõhatamine oma kohmakusega reetis Meeli-tale veelgi rohkem, et teine kurja ei kavatse.

«Kuule, miks sa mind löid?» küsis Sass varsti jälle.

«Mäletad sa veel piibililugu?» küsis Meelita vastu.

«Noh, kui ma mäletan?»

«Seal oli üks eesel, kes nõnda küsis?»

«Nojah, oli küll,» möönis Sass. «Ja mina olen siis nüüd see teine eesel. Ega see ei olegi mulle uudiseks, see sinu terav keel — sellega sa oled mind küllalt löönud. Aga hea küll, mis me vanast asjast. Klaarime parem uuemaid. Kui sa ei tihka ütelda, miks sa mind löid, siis vähemalt ütle, kust tuli see ime, et sa minuga, selle kaabakaga, eile...»

«Lõin sellepärast,» vastas Meelita Sassi küsimust katkestades, «et sa mind narakaks pead.»

«Ma ei pea,» vastas Sass.

«Ära salgagi parem. Ja pead just sellepärast, et ma sinusuguse kaabakaga, nagu sa ise ütlesid, eile...»

Meelita oli valmis nutma ja Sass jäi tükiks ajaks

vait. Pagan tast aru saab, mõtles Sass, eile ta tuli, alles natukese aja eest peksis näo tuliseks ja nüüd vaata-vaata, et hakkab veel töinama.

«Ei noh,» ütles ta viimaks, «ega ma sind just lausa narakaks ei pidanud, aga veidike sinnapoole küll. Sa oled ju mind alati põlanud, aga nüüd korraga! Ega sa ometi oma endise uhkusega mulle kaenlasse ei jooksnud. Ja hakkasingi siis mõtlema, et ega tal tühjal peigmeest õieti polnudki, ajas seal linnas ringi, kellega aga sai.»

«Sa oled tõesti niisugune kaabakas, et...»

«Jah, võib-olla küll,» möönis Sass, sest ta kuulis Meelita häälest jälle pisaratelähedust. «Aga kas see nii väga ongi minu süü, et ma lurjus olen. Sa ise ehk oled suurem süüdlane kui mina.»

«Mina?»

«Mis siis arvad, sest sina see olid, kes mitme aasta jooksul mulle mõista andis, et olen see viimane loru-kapukas. Seda öeldi mulle mujalt ka, aga ega see teiste suust nii valus polnud kuulda kui sinu suust.»

«Sass, ära räägi sellest,» ütles Meelita korraga endalegi arusaamatu kahetsusega.

«Ega ma ei räägiks, aga muidu ei saa ju asja seletada. Ja mis sulgi seda nii väga tarvis häbeneda või salata, ega see siis päris vale ei olnudki.»

«Paraku jah.»

«Nojah, kui võtad omaks, siis saad ka paremini aru. Mille muuga ma siis pidin sinu meelemuudatust seletama. Ainult siis sa tulid oma kõrvalopsuga ja löid mu arvepidamise jälle segamini.»

«Nii et nüüd?» küsis Meelita.

«Nii et me sedapuhku oleme jalamehed.»

«Sina.»

«Meie mõlemad ikka.»

«Nojah, keda sa kiusad?»

«Kiusamist pole siin mitte natukestki,» vastas Sass. «Aga vaata, mismoodi see kõik läks. Kuni kõrvalopsuni ma mõtlesin, et kui ta nüüd niisugune... noh — omadega maoli on, siis ega midagi, näeme teinekord jälle ja elame jälle... Aga kas ma võin nüüd sinnapoole teed tulla?»

«Eks sa katsu!»

«Ja mis sa ikka teed?»

«Metsa jooksen.»

«Ei tea, kui kauaks,» naeris Sass.

«Kuni valgeks läheb.»

«Mets lõpeb varsti, ja oota siis...»

«Kui sa peaksid oma sõrme liigutama, siis ma kisen-dan nõnda, et terve vallarahvas kokku jookseb.»

«Siis sul selle kõrvalopsuga oli ikka tōsi taga?»

«Kindlasti.»

«No vaata, sellepärast ma siis auto tagasi saatsingi, et mul hakkas kahju sinust nii ruttu lahkuda. Kolm-neli aastat ma unistasin ja nägin unes niisugust õnne-likku võimalust sinuga jalutada. Kunagi ma ju seda ei saanud. Mäletad, kuidas ma tahtsin sind saatma tulla, kui sa näitemängu proovidelt koju läksid. Mõni-kord olid kottpimedad õhtud ja sul oli kindlasti jänes püksis, kuid mind sa omale seltsiks ei tahtnud. Teisi sul ka ei olnud, seda ma tean, aga olid ninakas ja uhke. Ning Sass, vaene mees, jooksis pimeduses käed laiali ringi nagu viimane tola, valutas südant ja kaisutas alevi vahel tulpasid, nõnda et ükskord kõik suunanäitajad maha pudenesid nagu sügisel lehed puust. Kes sai nii-suguse ulakusega hakkama? Muidugi Sass. Seda teadis teisel päeval igaüks, aga keegi ei teadnud, millest tekkis Sassi hinges niisugune metsik torm. Ka sina ei teadnud, ja oligi parem, et sa ei teadnud, sest seekord see oleks kindlasti sulle nalja valmistanud.»

«Võib-olla küll,» vastas Meelita tõsiselt.

Enne veel, kui nad alevi vahele jõudsid, tuli Sass Meelita-poolsele teeservale, kahetsedes, et nüüd polnud inimesi nägemas, kuidas Laada Sass oma armastatuga jalutab.

«Närakaga,» arvas Meelita.

«Mis ma mõtlesin, seda ma mõtlesin,» vastas Sass, «aga nüüd ma seda enam ei mõtle. Kui sa aga tahad mulle haiget teha, siis tänita pealegi.»

«Kas sulle saab üldse millegagi haiget teha?» küsis Meelita seepeale imestades.

«Kõige vähem kõrvalopsudega,» vastas Sass. «See kõrvalops oli ainult sellepärast halb, et nüüd ma ei tea, missugusest otsast alata.»

«Nii ehk ongi parem,» ütles Meelita.

«Nii on kuradi halb,» vastas Sass.

«Sinul?»

«Minul jah.»

«Minu juures,» ütles siis Meelita venitades, «sul pole millegagi alata. Teed targasti, kui kõik ära unustad, ja veel targemini, kui sellest kellelegi ei räägi.»

«Ma võin vait olla, aga unustada ma ei saa, võib-olla isegi sinu pärast ei saa,» vastas Sass.

«Minu pärast unusta jumala rahuga.»

«Seleta siis!»

«Oi-jah,» ütles Meelita, «milleks seda praegu sulle seletada. Küllap sellega on aega.»

«Jääd sa nüüd maale?»

«Jah, sedapuhku.»

«Noh, siis pole viga.»

«Mis mõttes pole sul viga?»

«Siis ma ju ikka näen sind.»

«Ma ei kavatse väljas käia.»

«Ma tulen teile. Ega vanal Peksil selle vastu midagi ei ole.»

«Aga minul on!»

«Kui ma Peeter Peksit vaatama tulen?»

«Imelik!» ütles Meelita õlgu kehitades. Nüüd nad olid teineteisele jälle niivõrd lähedal, et Sass seda õlgadekehitamist tundis. Ning olles sellest lähedalolust poisikesena õnnelik, ta ütles:

«Jah, tulen vana Peetri poole ja näen sind ka.»

«Lähem teise tuppa või poen kas või lakka.»

«Aga mind sa ei taha näha. Kas ka siis mitte, kui — noh... kui... nagu ikka üteldakse, tagumised rattad peaksid ette jooksuma...»

«Siis kõige vähem,» ütles Meelita. «Aga pea nüüd suu. Kui see peaks juhtuma, siis minu käest sa seda küll ei kuule. Mina sulle seda ei ütle, ära loodagi seda. Ja ära loodagi, et sa mind siis veel üldse näed.»

«Seda ma ei kannata,» ütles Sass, «niisugust jututugi.»

«Ma juba ütlesin, et pea suu.»

Seda Meelita ütles väga karmilt, ja Sass jäigi tükiks ajaks vait. Ja kui ta viimaks suu avas, siis oli ta koguni nukker.

«Mis kurjategija ma siis olen,» küsis ta, «et sa mind nii väga vihkad?»

Vaene poiss! mõtles Meelita. Esimest korda ta arvestas säärast võimalust, et ka Sassi-taolisele mehele võib haiget teha. Ning ta hakkas uskuma, et kõik see, millest Sass oli rääkinud, võis tōsi olla. See ei olnudki siis niisama lorutamine, nagu ta oli arvanud. Sassil oli oma jutuga tōsi taga. See tuli tal nähtavasti puhtast südamest, päris pihtimusena.

«Ma ju ei vihka,» vastas ta siis vaikselt, isegi õrnusega.

«Aga miks sa siis, miks?» küsis Sass süttides.

Ent kuigi ta nüüd Meelita ümbert kinni võttis ja kuigi neil sedaviisi tuli veel tükk maad minna, enne kui nad Vankrile jõudsid, ei lausunud Meelita ometi ainsatki sõna. Ta ainult tõmbas oma pea tugevasti vastu rinda, nagu teeb seda hobune, kellele hunt ähvardab kõrri karata.

27.

Mõned päevad pärast laata tuli Kaarel koju ja hakkas jälle tööle. Ta parandas lauda pilpakatust, vilistas ja näis heas meeleolus olevat. Ainult Meelita vastu ta oli tõre ja hoidis, kui vähegi sai, õest eemale.

Meelita vaatles teda kõrvalt varjatud imetlusega, ilma et oleks tundnudki end sellest puudutatuna. Pige-mini tal oli kahju Kaarlist, kes nüüd muidugi edasi uskus, et tema, Meelita, on linnas tõepoolest laiale teele sattunud. Ning ta ei teadnud ikkagi veel, kas maksab Kaarli ees end hakata puhtaks pesema.

Kui arvasid võõrad, kui arvas Sass, siis võisid omadki arvata. Või mis kasu oleks tal sellest, kui tal õnnetukski end praegu puhtaks pesta! Möödub kuu või kaks ja kui ta siis tõesti peaks rasedaks jääma — noh, siis on ju teada, mis temast arvatakse või mis talle üteldakse.

Ometi ta mõtles vahetevahel, kes kodustest oleks kõige mõistvam ja arusaavam. Võib-olla siiski ehk ema. Aga mis sõnaõigust oli temal, ta pidi kõiges isa sõna kuulama.

Muidugi ei oleks kuigi suur kunst neid kõiki enesega lepitada, kui ta ainult Sassiga head vahekorda alal hoiaks ja tema kui peigmehega välja tuleks. Kuid seda ta ometi ei võinud ega saanud. Ei saanud juba oma südametunnistuse pärast. See oleks ju ikka ainult Sassi petmine, millest ka tema ise õnnelikuks ei saaks. Nii palju oli tal siiski veel uhkust.

Et Sass temaga abielluma nõustuks, et Sass teda vägagi armastas, selles Meelita ei kahelnud silmapilkugi. Sassi armastust ta võis järeldada kas või Sassi üha saginevaist külaskäikudest Vankrile. Muidugi oli ikka isa poole asja. Või mis tal muud üle jäigi, kui Meelita tema tulekul alati tagumistesse tubadesse tõmbus. Seal ta avas raamatu ja tegi nagu loeks, kuigi samal ajal ta süda oli valmis kurgust välja kargama. Nii rahutu oli ta. Pean hülgama oma lapse isa, kuigi — jah, võiksin tedagi lõppeks armastada, mõtles ta.

Juba nüüdki vaatasid vanemad ta eemalehoidmisele viltu, mis saab veel siis, kui ükskord selgub, kuidas on lood tõeliselt. Kas siis juba parem kodust lahkuda?

Aga kuhu? Siin oleks siiski kõige parem. Ja tööd ta võiks teha mitme inimese eest, kui nad ainult lepiksid temaga, kui nad ainult suudaksid aru saada ja leppida. See oli ta ainus soov ja igatsus, kui ta mõtles oma lapsele. Ning et sellele igatsetud leplikkusele teed tasandada, lõi ta käed tööle külge, kus vähegi sai.

Nüüd ei olnud enam endist Meelitat, kes eputas peegli ees ja ajas ülemeelikut juttu. Ta oli jäänud tõsiseks ja vaikseks, otsides aina tööd. Nii oli ta hingel kergem, nii ta lootis lunastada häbi, mida ta vanematele võib-olla peab tegema.

Ka nüüd jättis uni isa Peetri poolest ööst maha, ent kui see omal ajal oli sündinud rõõmsa tööõhina ajal, siis nüüd see oli saanud harjumuseks. Ühel ööl, kui ta jälle harjumuse kohaselt kella kolme paiku läks linu masindama, tõusis Meelitagil üles. Ta oli õnnelik, et

sai end riidesse ema äratamata. Ema kindlasti poleks olnud nõus, et Meelita end südaöö ajal selle tolmuse töö juurde topib. Aga Meelita just tahtis näidata, et ta ühtegi tööd halvaks ei pea. Seda rohkem, et ta varem oli siin tolmuga ja raskuste puhul ikka nina krimpsutanud. Ja võib-olla just selle kunagise ninakrimpsutamise pärast näis isagi imestavat, kui ta Meelitat nägi rehealla tulevat.

«Noh, sa ei näinud magada,» ütles ta aru saades, et tütar kavatseb tööle asuda.

«Sul on ehk raske,» ütles Meelita lihtsalt, kuid südamlikumalt kui muidu.

«Minu raskustest või...»

«Millest siis veel?» küsis Meelita. Sellele isa ei vastanud. Ta ainult pööras tütrele selja ja ütles:

«Ja ega mul ei ole kiiret, ainult et magada ei saa kauem.»

«Ka mina ei saanud,» vastas Meelita.

«Mis muret sinul, noorel inimesel, peaks olema,» vastas isa ja läks parsilt linavihku tooma.

Kui ta sealt tagasi tuli, ütles Meelita:

«Eks noorel või mõnikord rohkemgi muret olla kui vanal.»

«Võib küll,» möönis isagi.

Siis nad hakkasid tööle. Nad olid viimasel ajal vähe rääkinud ja nüüdki ei tahtnud juttu edeneda. Kuigi isa algul tütre abi tagasi tõrjus, nägi Meelita ometi, et see teda rõõmustas. Ning see isa rõõm, mis väljendus kõiges muus, kuid mitte sõnades, nakatas Meelitaki nõnda, et ta üle hulga aja võis oma südant päris kergena tunda. Et inimese südamel võib kerge hakata südaööl linamasinat ringi ajades, seda poleks ta varem uskunud.

Aga kui ema Miina paari tunni pärast rehealla tuli, ei teadnud ta, kuhu peaks risti tegema.

«Mis siin siis nii väga imestada?» küsis Meelita ja hakkas veelgi tugevama hooga väntama.

«Ära aga endale liiga tee,» ütles nüüd isa.

«Jah, et alles hilja a'ati olid lõikusel,» täiendas emagi.

Ja otsekui nende sõnade peale juhtus see, mida Meelita oli viimastel nädalatel küll kartnud, küll igat-

senud. Ta süda läks pahaks, iiveldus tõusis kurku ning ta ei jõudnudki vanemate silma alt kaugemale.

«Vaata, eks ma ütelnud,» lausus isa, «oled harjumata.»

«Ah!» vastas Meelita ja jooksis tuppa.

Nüüd ta oli siis enesega niikaugel. Mis edaspidi tuleb, selle vastu ta ei saa midagi parata. Ta läks süngi ja jäi sinna, heideldes rasket hingelist heitlust. Kui ta ka lõunasöögile ei ilmunud, siis tuli ema ta tervise järele pärima.

«Ikka halb!» vastas Meelita.

«Sa siis süüa ei tahagi?» küsis ema.

«Ma ei või lõhnagi kannatada,» vastas Meelita, lootes, et ema juba ise taipab, kust poolt tuul puhub. Kuid seekord ema ei taibanud tuule õiget suunda. Ning ta ütles:

«Kui räägiks õige vanamehele, et paneks hobuse ette ja sõidaks apteeki. Aga see on viimasel ajal nii tõre, et ära mine ligigi.»

Ning siis ta võttis Meelita aseme ees koguni istet, et kurta, kuidas ta on vaeva näinud, et vanameest niikaugemale saada, et see võtaks sõidu Rohuväljale ette. Ei olnud tema väikest Arnoldit sellest ajast näinud, kui Marta siit ära läks.

Ema oli varemgi väikest Arnoldit igatsenud. Kas ei või lapsed kõik ühteviisi armsad olla! mõtles Meelita. Ja korraga ta süda läks kergeks. Sinna nagu langes soojendav ja lepitav valguskiir. Ning ta ütles endalegi ootamatu muretusega:

«Ega ma olegi haige, aga minuga on asjad sedaviisi — ma vist olen rase.»

«Mis sa nüüd... patujuttu!» tõreles ema, sest ta arvas, et tütar nagu vanastigi hakkab igasugust jumalavallatust kokku patrama.

«Jah, tõsiselt, ma saan lapse. Ja miks peaks tema halvem olema kui väike Arnold, keda sa armastad.»

«Kui tal isa ei ole.»

«Kuidas ei ole?» küsis Meelita. «Missugune laps saab ilma isata olla! Aga kui sa seda just nii mõtled, et ma ei ole abielus, siis niipalju kui väikesel Arnoldil, on ka minu lapsel isa — Jaan ju elab Martast ja lapsest lahus.»

Ometi ei saanud Miina sellest aru, et kõigil lastel on või olid isad. Võib-olla tuli see mõistmatus sellest, et ta uskus ühe lapse olevat sündinud pühast vaimust.

«Kui tal on isa, eks sa siis ütle, kes see on,» nõudis ta ikka murelikumaks muutudes. «Ju sa pead teadma, kas see isa tahab last omaks tunnistada. Eks ole neid kohtuskäimisi küll kuulnud ja nähtud.»

«Jah, ma arvan, et ta lapse omaks tunnistab,» ütles Meelita. «Ja kui ta seda ei teeks, siis seda parem mulle — mina ei tahagi temaga abielluda.»

«Sa oled hull,» ütles ema. «Meie siin vanamehega vahel rääkisime ja rõõmustasime, et ometi hakkab ka sulle ükskord aru pähe tulema, aga säh sulle nüüd aru või kedagi. Mõni teine tüdruk sinu asemel...»

«Läheks linaleo-auku,» lõpetas Meelita.

«Sinul pole tarvis sinna minna,» ütles ema, «kui sul on mees teada.»

«Ja kui ei oleks teada, kas siis oleks tarvis minna?»

«Minu pärast ei oleks sul tarvis kuhugi minna,» ütles ema, «aga...»

«Isa pärast?» küsis Meelita huult hammustades.

«Ega meie isaga kahekesi maailmas ei ela,» ütles seepeale ema. «Hoia sa ennast, et sa isale niisugust juttu ei hakka ajama, nagu sa praegu ajasid — ta lööb su maha.»

«Löögu maha või tehku, mis tahab,» vastas Meelita peaaegu ükskõikselt, «mina ei saa sinna midagi parata.»

«Kas sa siis häbi ei tunne?»

«Ei,» vastas Meelita trotsivalt. «Sünnitamine ei ole mingi kuritegu, et seda häbeneda. Ja üldse, ma ei saa aru, kuidas sina, ema, võid niisugust juttu ajada. Ise oled naisterahvas ja armastad lapsi. Kas sa vähe oled soigunud, et sa väikest Arnoldit näha ei saa? Mõttele, et ka minu laps võib sulle armas olla.»

«Kes see isa siis on?» küsis ema, nagu poleks ta tütre juttu kuulanudki. «Kui vanamees sellest kuulda saab, ei see lase sind siis enam tühja loba ajada.»

«Sass!» vastas Meelita tasa, kätega nagu peites.

Sel hetkel tundus emale, et Meelita on alles laps. Ning siis tõusis ta vaikse ohkega ja tegi minekut, kuna isa kuuldi kööki astuvat.

Ema Miina uskus, et ta teeb hästi, kui ta isale kogu

sellest loost sõnagi enne ei lausu, kui Meelita on aru pähe võtnud. Nii laskis ta mööda minna nädala ja teise. Ja kõik tuli, talv ning lumi, ainult aru, mida ta Meelitalle lootis tulevat, ei tulnud ega tahtnudki tulla. Ei aidanud tõrelemine, hurjutamine ega heaga rääkimine — Meelita jäi ikka oma juurde. Ta ei tahtnud Sassi, kuigi ütles Sassi olevat lapse isa, liiati veel kinnitades, et Sass on nõus temaga abielluma. Aga kes seda Sassi tahtmist teadis või sai uskuda. Võib-olla oli see ainult niisama tühipaljas Meelita kilkamine. Ning seda ta siis ühel päeval, kui isa oli veos ja nad kõigest vabalt võisid rääkida, tütrele ütleski.

«Kui sa ei usu, eks sa siis kutsu Sass siia!» ütles Meelita seepeale kangekaelselt.

«Mis mul muud enam üle jääbki,» vastas ema, «kui sa niisugune tagurlane oled. Siia ma olen seda asja isa eest salajas pidanud, aga kui kaua siis sedasi saab. Ükskord peab selgus tulema. Vanamees lööb meid mõlemaid maha, kui kuuleb, et tema eest on varjatud.»

«Sul pole tarviski varjata.»

«Noh, eks siis ütle talle ise, kuidas sinuga asjad on.»

«Tuleb aeg ja ütlen ka.»

«Eks ma näe, kuidas sa sellega hakkama saad.»

«Kas te tahate siis mulle lapsesaamist keelata?» küsis Meelita, ja nüüd juba niisugusel viisil, et ema Miina ei teadnud, kumba rohkem karta, kas isa või Meelitat.

«Tehke siis minu pärast, mis tahate,» ütleski ta Meelitalle teda üksinda jättes.

Ometi ei mõtelnud ta vastavalt oma sõnadele, vaid läks veel samal päeval Sassi poole ja rääkis talle seal kõik oma südamele ära. Ja kui siis Sass, vastupidi ema Miina kartusele, hõiskama kukkus, ähvardades vanainimesega isegi tantsima hakata, siis oli ema Miinal tunne, nagu oleks tal kivi südamele maha veerenud. Oli korraga nii kerge, et ta unustas isegi kartuse Peetri ees, hoolimata Meelita mitmekordsest tõotusest, et ta Sassi ei taha.

Nüüd, kus oli selgunud, et Sasil Meelita vastu midagi ei ole, et ta isakssaamise puhul koguni oli rõõmustanud, tundus ema Miinale Meelita tõrkumine ainult lapsiku ja edeva jonnimisena, mida tõsiselt ei tarvitsegi võtta.

Selles heas usus ta pühendaski Peetri oma seni hoolega hoitud saladusse. Ta ei teinud seda siiski toas, vaid öhtul laudas, kus nad nagu tavaliselt kahekesi loomitasusid.

«Mis see tüdruk siis veel mõtleb?» küsis isa, kui ema talle Meelita tõrkumisest rääkis.

«Ei mina tea seda, eks ta ole veel ikka laps,» vastas ema. «Aga ära siis sina nüüd kohe teise silmile mine, enne kui Sass on oma otsuse saanud.»

Seda otsust tuli Sass veel samal öhtul saada, kuid mitte enam tavalise vaikse moega, vaid kelladega aiste küljes ja kombekohaste viinade ja sissejuhatusega. Ning et ta ise oli viina juba veidi maitsnud, siis polnud tal ka Meelita suhtes enam endist tagasihoidlikkust. Muidugi aitas selleks kaasa ka isarõõm, et ta Meelitat söandas oma pruudiks nimetada.

Kogu see Sassi kosjasõit tuli Meelitale kaunis ootamatult. Kuid rohkem kui ootamatus viis teda segadusse rõõmuhelk, mida ta nägi nii isa kui ema vanades silmades. Jah, nad olid vanad ja näisid hoolimata oma piinlikkusest rõõmu tundvat, kuid ometi pidi Meelita neile pettumuse valmistama. Nad ei mõistaks teda iialgi. Tal ei ole Sassi vastu midagi, aga ta ei taha Sassi ega ennast petta. Kui see Sassi oleks kainem, siis võiks talle rääkida kõik ära, võiks loota, et ta aru saab ja mõistab, ei hakka süüdistama ega viha kandma.

«Sinu pruut!» ütles ta siis end kogudes. «Seda pead sa küll mujalt otsima.»

Ja siis läks ta jälle tagakambrisse, ust harilikust tugevamini kinni lüües.

Kui Sass Meelitale tagakambrisse järele läks, seisis Meelita keset tuba püsti nagu post. Põrandale ta ette langes ruudutäis kuuvalgust. Siiski pidi Sass Meelitale üsna lähedale minema, et silmitseda ta nägu, kusjuures ta oleks tahtnud näha, et Meelita nutaks või naeraks. Ta ei teadnud isegi, miks ta pisaratelt või naeratustelt rohkem lootis kui sellelt kivistunud näolt, mida ta enda ees nägi. Muidugi ei aimanud viinastunud ja endi ühel hoobil peigmeheks ning isaks pidav Sass, et selle kivistunud näo taga pöörane valu möllas. Ja siis ta pani käe Meelita õlale ja hakkas õige valjusti kõnema.

«Ära lärma,» ütles Meelita teda katkestades. «Kui tahad rääkida, siis räägi vaikselt.»

Ja Sass alandaski tublisti häält, kui ta suud lahti tehes uuesti küsis:

«Mis see siis tähendab?»

«Kust sa võtad selle õiguse mind oma pruudiks nimetada?» küsis Meelita vastu.

«Kas ma siis ei olegi isa?» küsis seepeale Sass.

«Jah, oled küll,» vastas Meelita — jäisemalt, kui harilikult säärasele küsimusele vastatakse.

«Noh, siis ma olen väga rõõmus,» vastas Sass. «Olen sind ikka armastanud ja nüüd armastan veel kahekordselt.»

Meelita ohkas sügavasti.

«Ka sina peaksid õnnelik olema,» jätkas Sass. «Kui tahad, siis läheme juba hommepäev õpetaja juurde.»

«Ei, need mõtted jäta maha,» ütles Meelita. «Sellest ei tule küll midagi välja.»

«Miks ei tule?»

Sass küsis seda kohkunult, kuid kokkus veelgi rohkem, kui Meelita vastas:

«Ma ei taha sind.»

«Sa ei taha mind!»

«Ei, ära võta seda ainult nii väga südamesse ja ära ka rohkem päri.»

«Aga kui ma hakkam löhkuma ja määratsema?» küsis mees.

«See ei aita midagi.»

«Ka see mitte?»

«See veel kõige vähem, vaene poiss,» ütles Meelita kuidagi vaevalt naeratades. Ning siis ta pani käed Sassi õlgadele ja ütles õige tasa: «Jah, see veel kõige vähem, kui sa mind paremini tunneksid, siis sa teaksid seda isegi. Aga ma ei usugi, et sa seda teed. Ja nüüd ma võtan sult musu ja siis mine ära, küll ma vaatan, kuidas ma enesega hakkama saan.»

Kuigi Sass oli ähvardanud löhkuma ja määratsema hakata, tegi Meelitalt saadud suudlus ta niivõrd segaseks, et ta tagakambrist väljudes tükil ajal sõnagi suust ei saanud. Ta ainult mõtles, võttis viina ja mõtles ning oli sealjuures nii iseäraline, et ei ema Miina ega isa

Peeter kumbki ei söandanud pärima hakata, missuguse otsuse Sass oli Meelitalt saanud.

Alles siis, kui Sass hakkas ära sõitma, õues, kuhu ka isa Peeter läks, ütles ta, et Meelita teda ei taha. Isa Peetrile oli see kogu ta arusaamist segipaiskav uudis niivõrd hirmus, et ta tuppa minnes kohe hakkas rihma järele ringi vaatama.

«Ma tahan näha,» ütles ta oma pimedas meelesegaduses, «mis juttu siin aetakse ja mis tolamängu siin mängitakse.»

«Tule jumal appi,» ütles ema Miina.

«Ei siin aita enam jumal ega papid,» arvas isa Peeter, «vaid võta ikka rihmapannal ja anna nii et meelde jääb.»

«Kellele siis ikka?»

«Kellele siis muule, kui sulle enesele. Eks olnud sina see, kes mulle seda rääkis.»

«No ega ma seda valetanud, va pimehull!»

«Aga miks ta siis ütleb, et ta Sassi ei taha?»

Miina ei jõudnud sellele veel vastata, kui Meelita ise kööki tuli.

«Miks sa ei taha Sassi, kui sa niisugune oled?» küsis nüüd isa.

«Sa ei saa aru sellest,» vastas Meelita.

«Ei saa jah!» käratas isa.

«Noh, ja siis ma sulle seletama ka ei hakka,» vastas Meelita väljakutsuvalt.

«Siis mine ära minu majast ja meie silmade alt,» ütles isa. «Sa ei ole enam meie tütar.»

Isa mõtles oma sõnu surveavaldusena, aga kui Meelita veerandtunni möödudes teisest uksest väljus ja vanad aknast välja vaadates nägid, et ta täies varustuses maanteele astus, siis isa ei tahtnud oma sõnu süüa hakata.

«Las läheb,» ütles ta ema Miinale ja pidi hambaid ikka tugevamini ja tugevamini kokku suruma, et mitte teisiti mõelda.

«Külm võtab ta ära,» ütles ema Miina. «Sa saadad teise tee surema.»

Aga isa Peeter ei vastanud sellele musta ega valget ja kuna ema Miina aknast peale heleda ja külma kuuvalguse enam midagi ei näinud, siis võttis ta suurräti

ja läks õue. Ja alles õues tuli talle päästev mõte minna Sassi juurde ja paluda, et see hobuse ette paneks. Kuid Sassil oligi alles hobune ees, ainult kellad ja kurinad oli ta jõudnud ära võtta, ning sedagi oli ta nähtavasti teinud suurest õnnetusest, võib-olla isegi vihast. Ema Miina vähemalt kartis, et Sass on vihane, aga kui ta oma jutu seetõttu tavalisest veelgi alandlikumalt oli ära rääkinud, hakkas Sass sõna lausumata kasukaid ja villarätte kokku korjama.

Selles nägi ema Miina mehe suurt armastust ning ta läks koju ootamatult rahuliku südamega, sest ta hakkas lootma, et Sassil õnnestub Meelitat teelt tagasi tuua. Ka Sass lootis sedasama, kui ta väravast välja sõitis. Ja võib-olla just selle lootuse ajal sundiski ta oma kimli nii metsikule jooksole, nagu oleks Meelita kes teab kui kaugele juba jõudnud. Ometi ei olnud Meelita jõudnud veel alevigi vahele, kui Sass tast esimese ajuga mööda kihutas. Ja see oligi hea, sest nõnda sai Sass kogu loole juhuslikkuse ilmet anda. Ning ta imestas ja tegi vägagi suured silmad, et Meelita vastu ööd ja selle külmaga veel jalutama on tulnud. Või on Meelital niisamasugune viinanälg, nagu nüüd temal, Sassil, kes, kui lähemalt ei saa, on valmis kas või linna sõitma.

«Võta siis mindki peale,» ütles Meelita.

«Ja kuhu sina lähed?» küsis Sass.

«Ka mina lähen linna,» vastas Meelita, «või õigemini jaama, sest ma sõidan juba öösise rongiga edasi, sest minul on nüüd seda parem, mida segasem ja võõram.»

«Noh, ega kedagi,» ütles Sass, «mul on siin isegi kasukaid ja suurrätte — sul on muidugi külm.»

«Jalad!» ütles Meelita ja puges kasukasse, kus ta alles sooja saades hakkas mõtlema, miks Sass on kasukad ja villarätid kaasa võtnud. Ega ometi enese pärast. Kuid enne kui ta seda Sassilt jõudis küsida, pööras Sass aisaotsad kodu poole.

«Mis sa teed?» hüüdis Meelita. Ja kuna talle nüüd kasukate ja villarättide küsimus selgeks sai, hakkas ta korraga nii tugevasti nutma, et Sass sellest otse ehmus. Sass ei olnud kunagi kuulnud ega uskunud, et see tüdruk nutta võib. Aga ometi vabises ta nüüd Sassi kõrval kogu kehast, nuttes nagu väike laps. Nii ta esiteks võt-

tiski Sassi käest kinni ning sedamööda ohjadest ja juhtis hobuse uuesti linna poole, ilma et Sass oleks söandanud seda takistada.

Nad olid kahekesi otsatu ja külma tähistaeva all. Ja siin jutustas Meelita mehele oma õnnetu loo, puhtsüdamlikult ja siiralt. Tal oli nüüd veelgi rohkem tõendeid Sassi heast südamest. Ja sellepärast ta ütleski seda, et olgu kuidas on, aga ta armastab siiski ainult Sassi, kellel ei tarvitsevat karta, et temaga suures linnas midagi muud juhtub, kui ainult seda, mis temaga nüüd juhtuma peab.

«Aga sa pead kirjutama ja mulle oma aadressi andma,» ütles Sass.

«Jah,» vastas Meelita.

Siis nad vaikisid hulk aega ja siis ütles jälle Sass:

«Aga kui peaks juhtuma, et arst eksis, kui see siiski nii ei lähe, nagu sa kardad ja nagu arst sulle kuulutas, et sa jääd viljatuks või sedamoodi, kas sa siis saad minu omaks ja tuled tagasi?»

Meelita vaatas kõrgesse tähistaevasse, nägi, kuidas üks täht meeletu kiirusega sügavikku langes ja vastas end Sassile lähemale surudes:

«Jah, siis ma tulen tagasi, kuid mitte enam üksinda.»

«Muidugi,» vastas Sass.

«Aga kui ma tulen tütrega?» küsis Meelita.

«Mul on ükskõik,» vastas Sass kiiresti, «kas tütrega või pojaga. Peaasi, et sa tuleksid.»

«Jah,» vastas Meelita, «ma nii väga tahaksin nüüd tagasi tulla, nii väga tahaksin.»

28.

Kaarel ei leidnud ikka veel endas tasakaalu. Teda ei rahuldanud elu kodus, kuid samal ajal ta teadis, et tal pole lootust mõnes ametiasutuseski korralikumat kohta leida. Ta ei armastanud roomamist ega valet ning seetõttu ta ei saanud leppida selle mugava mõis-

tega, mida nimetatakse elutarkuseks. Ei olnud see mingi elutark tegu, kui ta kevadtalvel telefoniliini-tööliseks läks. Ta teadis, mis isa sellest mõtles ja kuidas ema sellest kannatas, kuid ta ei hakanud neile midagi selgitama. Kas nad teda mõistaksid, kui ta ütleks, et ta telefonitöölisena end palju paremini tunneb kui kusa-gil kantseleis ametnikuna. Vanemad muidugi kannata-vad, ta sai sellest aru. Küsitakse ju nende käest, mis poeg teeb, ja neil on raske vastata. Koolitasid ja kulu-tasid, nägid temaga kurja vaeva, kuid nüüd pole tast ometi mingit asja. Üteldakse, et Kaarel ei saa millegagi hakkama, on küündimatu või siis on tal niivõrd halb iseloom, et kellegagi läbi ei saa. Jah, isegi Ellen oli talle seda ette heitnud. Ei tea, kuidas see halba iseloomu tähendas, kui ei kannatatud valet, kui mindi alati tõe peale välja, pahvatati ikka õigust. Oli siiski imelik, et just Ellen seda hukka mõistis. Kuid mis läks talle nüüd enam Ellen korda. Õppigu ja saagu targaks, mingu mehele või ärgu mingu, see pole tema asi.

Teadmine, et teda nüüd saamatuks peetakse, äratas tas ainult trotsi. See oli siiski raske ummik, kuhu ta oma tõekspidamistega oli jõudnud. Mis tast tuleb, mis tast ükskord niiviisi saab? Ja temagi huvi koondus ikka sagedamini maailma suurtele sündmustele. Ta ise ei suutnud vastuolusid lahendada, see pidi tulema väl-jast. Sõda! Sõda! Kes teadis siin midagi ette otsustada või kindlaks määrata. Milliseid sihte võidi nüüd püs-titada? Kes võis midagi ütelda oma tulevikust?

«Ah teie ei ole minuga rahul,» ütles ta vanematele, olles juba ette täis trotsi. «Kas te arvate, et ma ise olen rahul, enesega või teistega?»

«Sind sai ju koolitatud,» ütles ema.

«Jah, aga minust ei saa härrasmeest,» vastas Kaarel.

«Ega meiegi pole seda mõtelnud,» ütles isa.

«Kuidas siis?» küsis Kaarel. «Kas te ei lootnud, et minust saab kindral või minister? Või midagi niisu-gust?»

«Ei,» vastas isa. «Mina lootsin, et sinust saab haritud inimene.»

«Selles seisabki häda, et meil ei ole kuigi palju hari-tud inimesi. Missugune kole lugu: rahvas koolitab en-nast mis hirmus, hädaldatakse haritlaste üleprodukt-

siooni pärast, kuid haridust ja haritud inimesi me leiame üsnagi vähe.»

«Kelleks need koolitatud inimesed siis saavad?» küsis ema.

«Härrasmeesteks, karjeristideks ja nõnda edasi,» vastas poeg.

«Sina siis niisuguseks ei taha saada?» küsis isa.

«Ei.»

«Seda ma kiidan,» ütles isa, «kuid kas ei saaks nõnda, et haritud inimene oleks omal kohal?»

Kaarel hakkas naerma ja kuulis, kuidas ema ohkas. Selles ohkamises oli lootusetust ja pettumust. Ja korraga hakkas Kaarlil emast kahju. Vaene ema! Alles hiljuti sa elasid üle südamevalu Meelita pärast! Küll ma mäletan veel, kuidas sa nutsid Leida puhul, kuidas sa valutasid südant Jaani pärast! Luise oli kollatõves, Kristjanist ja Lonnist sa pole palju midagi kuulnud ja nüüd kuuled minustki seda, mis sulle rõõmu ei tee.

«Pole midagi,» ütles ta ema aseme juurde astudes. «Küll tuleb aeg, kui sinugi pojast saab asja, saab mees, saab inimene.»

«Kas mina seda näen?»

«Jah, kas sina seda näed, see on iseasi. Ma ei ole sellele mõtelnud ja kahju küll, kui sa seda ei näe. Aga ma annan sulle ausõna. Ma ei unusta sinu muret ega sinu vaeva.»

«Hea seegi,» ütles ema. «Kellele mul on kurta või kaevata. Eks sa ise tea, kui oled mõistja.»

«Haiglane ta on,» ütles isa. «Eks näe, kumb meist enne läheb.»

«Mis seal enam näha, see on käega katsuda,» ütles ema. «Sina, vanamees, katsu aegsasti kuulata, et saaks Lonni siia.»

See oli mõte, mida oli ammugi arutatud, kuid mida päevast päeva oli edasi lükatud. Päris kevade peale seda ka ei saanud jätta, kuid isa Peetrist polnud minejat. Või millal ta pidigi minema, tal tuli nüüd loomigi tasuda. Ema Miinast ei olnud isegi enam lüpsjat. Ja just nendel õhtustel tundidel, kui isa Peeter loomi talitas, laudas ja rehe all toimetades, sai Peetrile ikka selgemaks, et tema elukaaslasega on läbi, et aeg, mil ta jääb päris üksinda, ei või enam kaugel olla. Nüüd nad

olid veel kahekesi, kuigi ema Miinast väljas enam asja ei olnud.

Nüüd nad veel olid kahekesi, kuid suur tuba seisis tühjalt. Seal oli ainult mälestusi, milledest tagantjärele nii mõnigi tundus olevat ilus, milledest hoovas neli-pühikaskede lõhna ja kevadpühade päikest. Kuid enamik mälestustest, mis täitsid suurt tuba, tekitas ainult tumedat, igatsuslikku valu. Meelita! Mis sai temast, kuidas ta elas? Oli kangekaelne, oli uhke, oli ilus ja on õnetu. Ei kirjutagi. Harva tuli mõni kiri, kuid see oli kas Luiselt või Lonnilt, kuid mitte kunagi Meelitalt. Vana kella pommide külge oli seotud lisaraskuseks vana tabalukk ja lõhnaõlipudel. Kui palju see roheline pudelike kella käimiseks kaasa aitas, polnud kindel, kuid ema tundis, et tema südamel oli parem, kui see pudelike seal rippus. Mitte et ta selle pudelikese nägemisest oleks just rõõmu tundnud. Ei, pigemini see oli valus kahjutunne, mis ta südametegevust selle pudelikese kaudu ergutas. Seda last ta oleks tahtnud päästa — oli rumalake, kuid ega ta halb ei olnud.

Kell käis ja suures toas oli nii vaikne. Kui sinna märtsipäike hakkas paistma, soojendades ja valgustades, siis tuligi Lonni koju. Siin oli aina hoogu võetud, et talle ema haigusest sõna viia, kuid talle oli Kaarel selle teatavaks teinud.

«Teie elate nüüd kahekesi,» ütles Lonni.

«Jah, keda siis muud,» vastas isa. Tal oli ikka veel see vana viis sõrmedega lauale trummeldada. Ema seljale ta nüüd enam trummeldada ei saanud. Ja praegu ta tegi seda sellepärast, et märkas Lonni kõrva ääres halle juukseid. Ning seda, mis ta nüüd ütles, oli tal kuidagi raske ütelda.

«Meie pidasime aru, et kutsume su siia, aga kas see kõlbab — sul on ju nüüd oma elujärg.»

«Sellest pole kedagi,» ruttas Lonni ütlema. «Mis elujärge minul on või kedagi. Ja sõda on ju ka käimas, olekski parem, kui saad omaste juures olla.»

«Jah, kui sul sellest midagi ei ole, kui sa võid tulla,» ütles isa.

Nagu kõik teised, nõnda rääkis ka Lonni sõjast. Tal ei olnud varandust ega maid, tal ei olnud enam noorust

ega ilu, tal ei olnud perekonda ega lapsi, kuid ometi laotas ka tema, üksiku teenijatüdruku elu kohal sõda oma koletislikke tiibu. Ka tema elu tundus kusagil eespool katki lõigatud olevat. Tagasitulek vanemate katuse alla mõjus julgustavalt. Ta oli nagu väsinud sellest tuimast orjaelust, mida ta oli elanud. Siin nendes tubades polnud ta varem elanud, kuid siiski oli neis nii kodune ja armas. Kas ta vähe oli igatsenud oma kodu! Oli aeg, mil ta selles nägi kogu oma elu mõtet. Keegi ei tundnud tema unistusi ja igatsusi. Nüüd olid need raugenud, kuid nad olid olnud, ja nendega koos oma kannatused.

Talle oli ju ikka üteldud, et tal on lamba silmad. Ja see oli paraku õige. Igakord, kui ta peeglisse vaatas, nägi ta, et see pole vale. Kes pidi teda tahtma või võtma, kui ta nii inetu on? Kuid ta oli töökas ja veelgi hoidlikum. Ta teadis olevat üksikuid mehi, talusulaseid ja käsitöölisi, kes elasid oma elu kehvalt, kellel midagi polnud, ei kodu ega varandust. Kas ei võiks mõni nendest teda igatsema hakata, kui ta soetab enesele asju, mööblitükke, kõike seda hädavajalikku, millega sobis sisustada kodu, kui kaks inimest otsustavad paari heita. Ning ta oli muretsenud ühe mööblitüki teise järele, oli ostnud ja lasknud teha, nagu ta säästusummad seda võimaldasid. Aga tal ei õnnestunud ka sel kombel oma igatsetud õnnele teed sillutada.

«Ei tea, millal siis võiks sulle järele tulla?» küsis isa.

«Kahe nädala pärast,» arvas Lonni.

«Ega kauemaks,» vastas isa. «Teavad nemadki seal omale uut vaadata.»

«Jah, eks ma ütlen kohe üles.»

«Eks sellest ole küllalt, kui ma sulle ühe hobusega järele tulen?» küsis isa.

«Oh ei, ei sa ühe hobusega saa,» vastas Lonni.

See vastus oli isale üllatuseks.

«Noh,» ütles ta, «ega sul lapsi ega meest ei ole.»

«Ei, neid mul küll ei ole,» vastas Lonni.

«Ei sa ole omale ka eluseltsilist leidnud?» küsis ema.

«Ega ma ole neist nii väga hoolinudki,» vastas Lonni. «Kui ma pärast seda uuri-jänti nahavabrikusse tööle sain ja linna kolisin, siis üks mees hakkas mulle küll kangesti ligi tikkuma. Kutsus ikka kinosse, lubas tsirku-

sesse viia ja käis peale nagu baptist või uni, et Lonni ja Lonni, mis sa arvad, kui me paneksime leivad ühte kappi. Eks ta näinud, et vanatüdrukul tuba mööblit täis... Reformpõhjaga voodi ja padjad ja põrandariided, kohe uued. Kiitis mind ikka kangesti puhtaks, ütles, et tema ei ole veel nii kranni inimest näinud...»

«Oli ta siis joodik, et sa teda ei tahtnud?» küsis isa.

«Ei mina tea, mis ta oli, joodik või mitte. Eks ta võinud võtta, nagu need mehed ikka võtavad, kes see nüüd ingel on, aga tal oli niisugune amet, et ma hakkasin kartma — käis mõne korra, ja siis ma ütlesin talle, et ära sa nüüd enam oma nägu siia näita — pole mul sind tarvis.»

«Missuguse ameti peal ta siis oli?» imestas isa.

«Oli teine tapamajas tapjaks,» vastas Lonni. «See on hirmus töö. Ja kui ta mõnikord mulle otsa vaatas, siis keegi oleks kohe nagu sosistanud, et hoia sa ennast, Lonni, et ühel päeval või öösel võtab see terava pussi kätte ja löikab sul kõri maha.»

Lonni oli viimaseid sõnu öeldes laia häälega naerma hakanud ja naeris ka siis, kui oli juba lõpetanud. Ta oleks ehk veelgi naernud, kui ema otsekui tütre õnne kahetsedes poleks küsinud: «Kust sa, laps, need koledad mõtted küll võtsid?»

«Mis siis arvad,» vastas Lonni tõsinedes. «August olevat ju Leidat ka tappa ähvardanud, kuigi Leidal olid inimese silmad.»

Isast ja emast kaugel oli Lonni elanud oma elu ja mõtelnud oma mõtteid. Tal olid olnud oma salajased igatsused ja pettumused. Kui need teistelegi nüüd teatavaks said, siis oli veelgi nagu häbi ja piinlik.

Tuli kevad ja Lonni kolis vanematekoju. Ta tuli siia õigelt ajal, sest ema tervis halvenes päev-päevalt. Seetõttu olid toad veelgi vaiksemad. Kuid kaugemal maailmas puhkes vahepeal tardumuses viibinud sõda uue hooga. Belgiat ja Hollandit kaasa kiskudes olid sõjasündmused Prantsusmaalgi väga kiiresti arenenud.

Isa Peksi külvas nagu igal kevadel, kuid ta silmades polnud õiget usku ega julgust. Või kuipaljukest seda julgust talle oli jäetudki selleks ajaks, kui eelmise aasta sügisel sõda puhkes. Ei Leida, ei Jaani ega Meelita saatus polnud mõjunud julgustavalt. Jaan vankus

praegugi Rohuvälja ja Vanaküla vahel, polnud tast õiget töömeest ega inimest. Seda rohkem rõõmustas teda Lonni, kelle agar tööst kinnihakkamine talle nii mõnigi kord Leidat meelde tuletas.

Kui ema vastu jaanipäeva suri, siis tema, see pesapõgenik, nuttis nagu laps. Isa Peksi vaatas seda pealt kuidagi heldinult ja abitult, leidmata sõnu või pisaraid. Tema juba teadis, et nutta ei maksa, sest nüüd ammutas temagi sõja olemasolust oma õnnetusele karmi lohutust.

«Ei tea,» ütles ta Lonni, «mis meid kõiki ootab. Kas ta teie pärast vähe sai kannatada. Meie oleme vanad, meist pole midagi, kuid noored saavad veel päevi näha.»

«Jah, ja Meelita ei saagi nüüd matusetele tulla,» ütles Lonni, kattis näo kätega ja hakkas uuesti nutma.

«Miks tema siis ei saa?»

«Kas sa ei teagi?»

«Kust mina?»

«Meelita sai ju emaks,» vastas Lonni ning ta nutmine muutus jämhäälseks. «Sass ise rääkis, oli teine kangesti rõõmus, va pimehull.»

«Millal sa teda nägid?» küsis isa.

«Alles täna hommikul, oli omnibust ootamas.»

«Läks ta teda vaatama?»

«Jah,» vastas Lonni.

Nüüd tõusis isa ja läks välja. Nii, ta oli siis nüüd jälle vanaisaks saanud, kuid paraku ei rõõmustanud see teda kuigi palju. Ta süda hakkas isegi nagu valutama, aga siis ta teadvusse lõi uus mõte: mis sellest kõigest on, mis sellest kõigest ikkagi ära ei ole — maailmas käib ju sõda. Sõda! Jah, see mõiste sööbis ikka rohkem ja ikka sügavamalt inimeste teadvusse. Nii surm kui sündki olid oma endist ilmet kaotamas.

29.

Meelita ei olnud Sassile talvise tähistaeva all antud lubadust unustanud. Nad olid siis lapsest ja tagasi-tulekust rääkinud. Ning kuigi Sass oli siis ütelnud, et tal on üsna ükskõik, kas Meelita tuleb tagasi pojaga

või tütrega, oli noore ema enese huvi selles küsimuses üsnagi põnev. Õieti sel ajavahemikul, mil ta veel ei teadnud, kas vastsündinu on poeg või tütar, hakkaski ta Sassile erilise soojusega mõtlema. Kõikide teiste mõtlemiste ja teadmiste hulgast tal oli nüüd vaja meenutada üht — Sass oli tähelepanelik ja hea, oli vähemalt olnud seda siis, kui nad lahkusid. See mõte andis südamele rahu, muutis une kosutavaks, ärkamise meeldivaks.

Peale Luise ei olnud tal ainsatki inimest, kes teda haiglas oleks külastanud. Kui Luise teda esmakordselt vaatama tuli, ei teadnud ta veel, et Meelita on sünnitanud.

«Poeg!» ütles Meelita nii tasa, et Luise seda vaevalt kuulis. Siis ta punastas — ta oli nüüd ema, ütles oma suuga, et tal on poeg, ütles seda õnnelikult ja just nagu eeldades, et teisedki peaksid sellest õnnelikuks saama. Ema õnn! Noore ema õnn! Kuidas see oleks võinud kasvada, jõudu anda, tugevaks teha, kogu olevikku ja tulevikku vallutades.

Kuid tema pidi endasse tõmbuma ja häbenema.

Luisest ja Justusest ta vähemalt eeldas, et nemad ta õnne võiksid eelarvamusteta jagada, ent kui ta ütles «poeg» ja sealjuures õele õnnelikult otsa vaatas, tundus korraga kogu ta rõõm või vähemalt selle avaldamine mõttetusena. Jätkus vaevalt märgatavast virvendusest Luise silmades, et teda õnnejagamise tuhinas kainestada. Oma seisukorrast tingitult oli ta ülitundeline ja hell; polnud vaja kuigi suurt rõõmu, et teda pisarateni liigutada. Samuti polnud vaja rasket solvamist, et teda teisiti rööpast välja viia, et rõõmu nõrdimuseks muuta.

Muidugi ei tahtnud Luise teda solvata, kui ta pilk korraks kaastunnet ilmutas. Vallasema! — vaene juba sellepärast, et avalik arvamus vaatab viltu, altkulmu, mõistab hukka, süüdistab ja halvustab. Just sellele mõteldes polnud Luisel võimalik Meelita õnne päris siiralt vastu võtta. Ta silmadesse tekkis virvendus kaastundest ja haletsemisest ja Meelita kainenenes jalamaid. Jah, kuidas ta oma haletsemisväärse seisundi nii kergesti unustaski! Nüüd tuli seda ikka meenutada, ka õega kõneldes.

Kui ta oleks abielus, siis ta võiks saata koju kas või telegrammi. Võiks sinna kirjutada ainsa sõna, selle-sama, mis ta enese hinges praegu heliseb — poeg! — ja neile oleks kõik selge. Neile oleks kõik selge ja nad rõõmutseksid, uudis käiks suust suhu ja tema, Meelita, tõuseks korraks nagu kangelaseks. Kuid nüüd on parem vaikida, seda rohkem, et ema juba mõnda aega kuuldi haige olevat. Sõnum, mis teistsugustes tingimus-tes tekitaks rõõmu, mõjuks nüüd halvasti, kurvas-taks.

Luisse tuli ka järgmistel päevadel, tõi tervitusi Jus-tuselt ja ei väsinud Meelitale peale käimast, et ta saadaks või laseks Sassilegi sõna saata.

«Las ta sõidab ennast tuulutama,» ütles ta Meelitale. «Ega neil seal maal enne jaanipäeva ka kes teab kui suurt kiiret pole.»

«Muidugi,» ütles Meelita solvunult, «sinulgi on häbi minu pärast; minu laps on teile vördjas, sohilaps ja jumal teab veel mis. Sa oled ju minu õde, kes peaks veel rohkem kannatama kui sina. Olen tervele pere-konnale häbiks ja teotuseks.»

Ta ärritus ikka rohkem ja hakkas nutma. Luiselt nõu-dis suurt kannatlikkust, et teda uuesti rahustada. Ei, Luisel ei olnud häbi õe pärast, kuid ta teadis, ja ega seda ei maksnud salata, et Meelital ei ole kerge. On ju teada, millised vaated selles asjas on maksvad, kuidas päris mõistlikudki inimesed teinekord võivad antud küsimusse suhtuda, eriti naised ise.

Viimaks Meelita nõustus, et Luise saadab Sassile telegrammi, kuid mitte pikema kui ühesõnalise. Saagu teada, et tal on poeg, ja otsustagu ise, kas tuleb vaa-tama või mitte. Ja tulgugi millal ise tahab, homme või kuu aja pärast.

Oli vaja ebatavalisi sündmusi, et vabastada inimeste meeli tumedast ärevusest, mida järjest laienev sõda tekitas ja külvas. Üheks niisuguseks sündmuseks Sas-sile oli telegramm, mille ta mõned päevad enne jaani-päeva sai. Sass oli mõnikord kartnud, et Meelitaga juhtub midagi halba, et ta on oma lubadusedki ehk unustanud, kuid telegrammi saades oleks ta tahtnud hõisata. Ta oli nüüd isa ja Meelitaga pidi kõik korras olema.

Omnibussis ja rongis Sassil oli igav. Ostes jaamadest värskeid ajalehti, rahvas vagunites aina luges. Kui kusagil vesteldi, siis tingimata moodsa sõja koledustest, tehti oletusi sõja võimalikust arenemisest ja — paraku küll! — katsuti ka mõistatada, millal ja kuidas võiks sõda ükskord lõppeda. Keskealine talupoeg, alles äsja sisse astunud, ütles raskelt istet võttes:

«Loomad laudas hoiavad rohkem kokku kui inimesed.»

Jäädi kuulatama ja küsiti, milles asi seisneb. Talupoeg oli tublisti ärritatud ja viinastanud, vahest arvati, et uustulnuka arvel saab nalja.

«Millest siis jutt on,» jätkas mees pärast lühikest, kuid vihast vaikimist. «Sõjast te loete ja sõjast te räägite. Sõda on ju kole küll, aga niikaua kui mürsud omale kaela ei lange, pole mingit muret. Mis te arvate, kui ma laudas hakkas tapma, teiste loomade silma all, et need teised jäävad tummalt pealt vaatama, nohisevad ja muudkui söövad edasi ning ei tee väljagi, et ühte nendest tapetakse. Ei, kus sa sellega! Niipea kui kuulevad teise kisa, niipea kui neile verelõhn ninasse tõuseb, hakatakse sõnnikut kraapima, rebitakse kütkeid, läheb möirgamiseks... Nii teevad loomad, aga mis teevad inimesed, mis teeme meie, mina ja teie? Meie oleme halvemad kui loomad. Meil nagu polekski südant, meie nagu ei tunnekski vere lõhna, mida maailmas valatakse.»

«See pole südameheaduse küsimus,» ütles keegi isand ajalehe tagant võrdlemisi jaheda üleolekuga. «Või arvate, et teie loomad kisuvad kütkeid kaastundest, et neid selleks kättemaks sunnib?»

«Noh, niisugusel juhul,» ütles talupoeg, «kui inimene ei ole loomast halvem, siis ta on rumalam. Loom oskab vähemalt karta, inimene ei oska sedagi, ei oska muud kui oodata, mil järg ta enda kätte jõuab. Röövlile tuleks vastu hakata kõigil ühekorraga.»

«Võib-olla pole kartuseks põhjust,» hüüdis nüüd keegi, kes nähtavasti endast naljahammast kujutas.

«Seda me veel näeme, kas on või mitte,» vastas talupoeg kuidagi tüdinenult ja lootusetult. Muide, ta oli esitatud küsimusest niivõrd ärritatud, et nii mõnigi arvas teda joobnuks, ei võtnud meest ega ta juttu tõsi-

selt. Ajalehed krabisesid, rong kihutas edasi, vilksatasid mööda värvitud raudteevahtide putkad õitsevate sirelihekkide keskel. Sass kuulis kõike poole kõrvaga, temast lendas täna mööda kõik, mis oli kuidagi raske-meelne või sünge; tema ootas kärsitusega pealinna jõudmist.

Sassi kujutlus tegeles oma unistuste ja plaanidega. Muidugi ei teadnud ta neid päris kindlale alusele rajada, sest ta ei tundnud üksikasju. Millal Meelita läks haiglasse ja millal ta maha sai? Kui oleks võimalik teda jaanipäevaks välja tuua, siis võiks teda maale kutsuda, kui ta ainult tulla tahaks ja tuleks.

Rong jõudis linna varakult ja kui Sass oleks olnud linlane, siis oleks ta hoolimata oma õnnekuse hajameelsusest ja selle kauni juunikuu-hommiku rahust võinud tähele panna tänavapildis teatud ebatavalisust ja rahunust. Kuid Sassil polnud võrdlusvõimalusi ja pealegi sundis teda ennastki ruttama üha kasvav kärsitus ja rahutus.

Kuna ta ei teadnud, kas Meelita on haiglas või kodus, siis läks ta kõigepealt Luise poole. Luise oli kodus, kuid Justus oli juba välja läinud.

«See on hea, et sa siit läbi tulid,» ütles Luise. «Meelita tahtis just täna välja tulla. Pidin talle viima mõningaid beebitarbeid — ehk võtad nüüd sina need kaasa.»

Sass oleks küll meeleldi näinud, et ka Luise oleks haiglase kaasa tulnud, kuid Luisel polnud aega. Nii ta vähemalt ütles. Ja Justuselgi olevat täna palju tege mist ja jooksmist, kuigi ta täna — õigust ütelda — ei olevatki tööle läinud. Ja nii ei jäänud Sassil muud üle kui minna haiglasse üksinda, beebitarbed pakis ja senitundmatu kohmetus põues. Haigla oli Sassile säärane imelik maailm, kus ta end juba kujutluseski hästi ei tundnud. Veel saamatum oli ta selle kohtlase õrnusega, mis isakssaamisest oli tekkinud ja millega ta nüüd haiglasse läks. Nad ei viitnud siin kuigi palju aega. Meelitale toodi riided, õed mähkisid lapse.

Noor ema oli arg valguse suhtes, astus haiglast välja kartlikult, vaatas kõike kuidagi imestunult, nägi, et sirelid haigla pargis olid juba pleekinud, ja ohkas. Taevast oli pilvitu ja päike paistis kuumalt.

«Jäi sul kodus mõni kiire töö pooleli?» küsis Meelita.

«Oh ei, mis kiiret,» vastas Sass. «Mul ju suuri maid ja sulaseid ei ole — ema vaatab mesilaste järele, need kurjad võivad küll tänase ilmaga peret heita.»

Haigla väravas seisis mõned autod.

«Oh ei,» tõrjus Meelita, kui Sass suundus autode poole. «Pole tarvis kulutada.»

«Tasun ainult võlga.»

«Kuidas nõnda?»

«Mäletad seda sügisööd, kui ma sul maailmatu maa lasin jala maha larpida.»

«Jah,» ütles Meelita, «kuid nüüd pole hea, kui mind hellitatakse — olen ju ainult lapsega tüdruk.»

«Võid iga päev mehele minna.»

«Teisele õnnetuseks, omale ristiks.»

Sass üüris siiski auto. Meelita vaatas last, kõneldes tasahääli sellega, kes veel millestki mitte midagi ei mõistnud.

«Tule õige maale,» ütles Sass.

«Ei, ei,» vastas Meelita jälle. «Mida kaugemal omastest, seda parem. Luise ja Justus pole halvad, vaevalt nemad mind hukka mõistavad, kuid mul on tunne, et vähemalt Luise minu pärast kannatab. Mõtles ise, ma olen tema õde, inimesed räägivad, armastavad naerda, halvustada.»

«Või ta vale on,» nõustus Sass. «Inimesed muidugi, aga...»

Sõiduk peatus ja juht vaatas üle õla tagasi.

«Ei saa edasi!» hüüdis ta.

Nad olid jõudnud südalinna, nende ees oli väljak ja just sellest üle sõitmine osutus praegu küsitavaks, sest kogu väljak lainetas inimestest, voogas edasi-tagasi, oli pidulik ja rahutu.

Kogu see inimverd, millele järjest uusi hulkasid juurde voolas, oli päeva sel tunnil harilikult tehastesse ja ametiasutustesse suletud. Nüüd olid need hulgad tulnud tänavale, huulil sõnad õiglusest ja vabadusest, kandes loosungeid ning lippe, korraldades end meelevalduseks.

«Läheme siit juba jalgsi,» ütles Meelita, «siis kuuleme ka, mis siin on.»

«See on revolutsioon,» lausus autojuht. Ja kordas: «Revolutsioon, mis muud.»

Ta võttis raha, noogutas pead ja jäi põnevusega jälgima rahva lainetavat liikumist väljakul.

Meelita ehmus, ta samm muutus kiirelt tippivaks ning ta vaatas kohkunult ümberringi. Revolutsioon! Ta tuli haiglast mähkmeis lapsega süles ja sattus ootamatult talle tundmatute sündmuste keerisesse. Ning ta kartis iga silmapilk algavat kuulipildujate raginat, kartis jäävat end tänavavõitluste ja verevalamise jalgu. Puiestee teispool väljakunurka, millest nad üle läksid nagu läbi jõe, näis Meelitale päästva kaldana.

«Oh, ära karda,» ütles Sass Meelita ebalemist nähes.

Meelita surus last vastu rinda ja vaatas ringi. Nad jõudsid puiesteele, vaatasid tagasi väljakunurgale, millest olid äsja üle tulnud, ja korraga Meelita nägi Justust, kes liikuma hakanud rongkäiguga kaasa sammus, käised üles kääritud, nagu uljalt naerul.

Justus! Ja nii ülevoolavalt rõõmus, nii võiduka ilmega, käsi lipuvarre küljes. Kas Meelita oli õmeest kunagi näinud nii tarmuka ja nooruslikuna?

«Justus!» hüüdis ta, taibates, kui põhjendamatud olid ta äsjased kartused olnud.

«Soovin õnne!» hüüdis Justus ja viipas.

«Sinule ka,» vastas Meelita.

Justus tuli hetkeks nende juurde.

«Noh, tegid oma lahingu hästi läbi,» ütles ta. «Sina sünnitasid hoolimata kivinenud eelarvamustest, meie teeme sedasama — sünnitame vabaduse, uue elu. Luise rääkis, et olid tujutu. Mõistan sind, kuid ole kindel, et see rongkäik ja need inimesed, keda sa näed siin, muudavad mõndagi ka avaliku arvamuse suhtumises sinusse.»

«Mis ta ütles nendest inimestest?» küsis Sass, kui nad jälle kahekesi jäid.

«Kuule, õigust ütelda, ma ei oska sulle praegu seda korrata,» ütles Meelita. «Aga küll ta sulle pärast seletab ise, kui ta tuleb koju ja te jutule saate.»

«Mis ta ütles, et need inimesed muudavad? Mis asja nad muudavad?» päris Sass edasi. Meelita ei tahtnud Sassile asju lähemalt seletada, tal oli isegi hea meel, et Sass oli kuulnud katkendlikult, polnud seetõttu kõigest hästi aru saanud. Ta nimelt ei tahtnud täna seda küsimust üles tõsta; ei tahtnud veel kord keelduvaks muu-

tuda, kuna Sass oli juba korra ütelnud, et on valmis igapäev teda tanu alla panema. Jah, sellega oleks kindlasti võimalik avalikku arvamust kohe muuta, kuid et ta seda ei tahtnud, oli nõus pigemini taluma põlgust ja halvustamist, siis oleks see Sassi ainult solvanud.

«Mis sa nii kangesti selle üle pead murrad?» küsis Meelita.

«Peamurdmist või kedagi, aga mees oli niisugust nägu, nagu oleks talle lind pihku teinud.»

Meelita hakkas Sassi kohe noomima.

«Niimoodi ei räägita,» ütles ta. «Niimoodi ei ole ilus ega kõlba, pealegi veel tänasel päeval.»

«Räägitakse küll,» vaidles Sass. «Maal räägitakse, öeldakse alati, kui inimene on kangesti vaimustatud.»

«Mitte alati, vaid siis, kui seda vaimustust tahetakse välja naerda,» vastas Meelita.

Kui Sass seepeale ikkagi veel pead murdis, siis Meelita hakkas juba kartma, kas Sass Justusele koguni armukade ei ole. Aga Sass ei olnud armukade. Õieti ei mõistnud ta isegi, miks ta Justuse vaimustusest aru ei saanud. Kuid hiljem, kui Justus õhtu eel koju tuli ja poliitvangide vabastamisest rääkis, hakkas ta teise tunnete kaasa elama.

«Jah,» ütles ta siis. «Hommikul üks sapine maamees rääkis vagunis ja arvas, et inimene on loomast halvem. Loom kisub kütkeid, kui teiste omataoliste verehais ninasse tõuseb, kuid inimene mäletseb edasi, ei tee väljagi.»

«Õnneks see talumees eksis, õnneks!» hüüdis Justus.

«Jah,» möönis Sass, «täna on küll näha ja kuulda, et ka inimene oma kütkeid kisub.»

«Ja kuidas veel,» ütles Justus. «Teie oleksite pidanud nägema rõõmu, kui vanglavärvast astusid meie, pruuninäoliste, hulka kahvatupalgelised paljukannatanud seltsimehed. Inimene siiski seisab loomast kõrgemal. Talupoeg arvas, et ei seisa, ja oli ärritatud. Võibolla et ta täna õhtul seda enam ei mõtle. Ja kui mõtlebki, siis on see tema õnnetus. Tal kas pole olnud juhust näha, et inimene on loomast parem, või ei oska ta seda näha, või ei taha. Igal juhul me peame talle

appi minema, peame talle selgitama, peame hajutama ta pessimismi. Kas polnud ta ärritus põhjendatud? Ja sellepärast peame jagama temaga oma vaimustust, usku ning lootusi. Peame teda julgustama, kuni temagi hakkab nägema ja otse enese kaudu tundma, et inimene on parem kui loom.»

Justus elas neil päevil kummalises meeleolus. Mida võis kellega ta ei rääkinudki, ikka oli tal selline tunne, et ta seisab uue aja künnisel ja on kohustatud õpetama, agiteerima ja selgitama, vahel isegi seda, mis talle endalegi veel selge polnud. Luise arvas, et Justus on otsekui surutise alt välja pääsenud. Ja seda oli ka näha.

Kui Meelita pisipoisi oli lahti mähkinud, kutsuti Sass last vaatama. Ja siis oli Sassil oma poissi uhkem vaadata kui oli lootnud. Ka sellest räbalukesest, nagu ta oma kodukoha murrakut tarvitades ütles, pidi saama ükskord inimene.

30.

Sellal kui Sass peaaegu tummalt ja Meelitat ning Luiset häbenedes oma pisipoissi vaatles, saabus vana Hendrik Tael poega külastama. Justus, kes sel päeval oma tuttavaid kohates oli pidanud juba mitugi korda üllatuma, üllatus nüüd isa nähes taaskordselt. Kas olid need isa ja poja vahelised sidemed, mis selleks kaasa aitasid, et ta alles nüüd päris kindlasti teadis, miks ta päeval tuttavaid kohates oli üllatunud? See oli uus, mure paost välja tulnud ilme, mida ta sel päeval tuttavatel nägudel nägi. Hendrik Taela nägu oli vana; Justusele see oli nagu ammutuntud maastik. Kortsud ja jooned olid sinna tekkinud aja jooksul. Need olid tulnud aastatest ja murest ning nüüd oli neid seal terve rägastik.

Vaadates isa nägu, tundus Justusele uskumatu, et rõõm võis seda veel sel määral elustada. Millal varem

oli ta seda nägu näinud niimoodi naeratamas, sõbrali-
kult ja rahulolevana?

Vana Hendrik Tael oli vanadusest ettepoole vajunud. Ta istus, asetades küünarnukid põlvedele, ja vaatas vesteldes kogu aeg pojale.

«Mina jäin sellest kõigest maha,» ütles ta. «Viienda aasta tegin kaasa, Oktoobrirevolutsiooni ka. Kuulsin, et meie vabriku vanad lipudki olid väljas olnud.»

«Jah, olid küll,» vastas Justus, kes oli nüüd raamatu-
pidajaks samas mööbli- ja vineerivabrikus, kus vana
Hendrik Tael lühemate vaheaegadega oli peaaegu terve
eluaaja töötanud.

«Kui ma möödunud suvel oleksin teadnud,» ütles
vanamees, «et sedamoodi läheb, siis oleksin katsunud
veelgi aasta vastu pidada. Nüüd elad seal kodus. Ja ega
see pole ju päris linn; näe, igakord annab tublisti oma
pool tundi sõita, enne kui siia jõuad.»

Kui Sass väljus kõrvaltoast, kus ta suurest sisemisest
ja välisest kuumusest oli higistanud, ütles Justus:

«Meil on täna mehi isegi kaugelt maalt kohale sõit-
nud.»

«Mina kukkusin siia kogemata,» vastas Sass otsekui
kartes, et vana tööline võib teda kes teab kui tähtsaks
meheks pidada.

«Sinu õnn, et sattusid suurtele sündmustele,» ütles
Justus. «Mitte igapäev ei teostata riigipööret, ei kuku-
tata kodanlasi.»

«Jah, aga,» ütles Sass istet võttes, «mulle on mõnigi
asi veel segane. Sa, Justus, rääkisid töörahva võitlusest
ja võidust. Kas need inimesed, keda ma meelevaldusel
nägin, kõik olid töölised? Seal oli neid päris härras-
mehe välimusega.»

Justus tundis end jälle mehena, kes on kohustatud
rahvale rääkima uue aja künniselt.

«Välimuse ja riietuse järgi sa ei tee kindlaks, kes
kuulub töörahva hulka, kes mitte,» ütles ta. «Muide,
täna tulid tänavatele mitte ainult tehaste inimesed,
vaid ka haritlased, ametnikud ja käsitöölised, kõik need,
kelledel on tegemist kurnajatega. Kõik nad kokku
moodustavad ühise töötava rahva. Ka sina, Sass, kuulud
töötava rahva hulka, oled tööline. Või kuidas on, sinu
arvates?»

«Ega ma ilma tööta saa,» vastas Sass. «Oma arust ma muidugi olen tööline, aga kas teie mind selleks peate, seda ma ei tea.»

«Miks sa selles kahtled?» küsis Justus.

«Mul ei ole ju peremeest taga sundimas.»

«Minul ka ei ole praegu muud peremeest kui oma köht,» ütles vana Hendrik Tael. Ning siis ta küsis:

«Kas olete maaomanik?»

«Pole minul midagi, aga vanematel on väike koht,» vastas Sass nagu vastu tahtmist. «Majahütike, lehm, mõned lambapebred. Hobust üle talve ära pea, saab teisi sügiseti müüdud ja kevadeti ostetud. Vanu aga ära niisuguse asja peale enam välja lase, saavad laadal kohe vastu pükse. Noh, võtsin selle oma kätte ja nüüd on vahel paristatudki.»

«Kui paristate, siis peate ju kedagi pügama,» ütles vana Tael.

«See juba kord on niisugune loll mäng,» möönis Sass.

«Loll mäng jah,» ütles Justus. «Kuid säärasel lollil mängul seisab kodanliku ühiskonna moraal: mida kangem mees oled teisi pügama, seda lugupeetavam, seda austatavam.»

«Vaata, et teisiti ei saa,» ütles Sass. «Lähed siis ka laadale, plaksutad seal oma piitsa ja teed mõnikord kõva häält — ega ma ennastki ei saa lasta haneks püüda. Teaksin, kuidas elaksin, kui mul oleks oma maa. Nüüd ei teagi, kes sa oled, maatamees või maaomanik, sulane või peremees, kapitalist või tööline. Varem sellele nagu ei mõtelnudki, saj elatud niisama, aga kui täna hakkasin eneselt küsima, et kes mina siis olen, siis tõesti ei tea, kelleks ennast arvata. Ja kui ise arvadki, siis jälle ei tea, kelleks teised sind peavad. Vaatasin täna meelevaldustki...»

«Ja mõtlesid, et see ju kõik puha linnameeste värk?»
Nõnda küsis Justus.

Sass ei vastanud kohe. Viimaks ta ütles:

«Ei mõtlegi midagi, ei saa veel hakatagi mõtlema, kui juba tunned, et oled niisugune vahepealne.»

«Noh, pole viga, küll see varsti selgub — oled tööline, hoiad meie poole, kui mitte...»

«Aga minu te hommikul küll ehmatasite ära,» ütles

Meelita sisse tulles. «Alles siis, kui ma Justust nägin, jäin rahulikuks.»

Vana Hendrik Tael vaatas üksisilmi poega. Teda ennast oli elu vahepeal maadligi surunud. Ta oli kaotanud usu ja lootused, kuid Justus oli neid edasi kandnud.

«Mis sa arvad,» ütles siis Justus isale, «kas hakkamegi astuma.»

«Kuhu te veel?» küsis Meelita.

«Meil vabrikus on täna koosolek,» vastas Justus.

«Mina küll tahaksin minna,» ütles isa. «Näeksin vanu sõbramehi ning kuuleksin, mis seal räägitakse.»

Ta oli viimase aasta kestel, mil ta enam vabrikus ei töötanud, harva oma vanu seltsimehi näinud. Ning kannatamata ära, mil ta neid ise näeb, hakkaski küsitlema Justust ühe ja teise kohta.

Jah, nad töötasid edasi, olid täna meeleavaldusestki osa võtnud.

«Kuule, Sass,» ütles Justus, «sa ütled, et sulle on mõndagi veel segast. Tule meiega kaasa, vaatad seal ringi ja saad tänastest sündmustest hoopis täielikuma pildi.»

«Kui minusugune vahepealne kuradike tohib?» küsis Sass.

«Miks ei tohi. Kuuled üht-teist ja näed, et sa ei olegi niisugune vahepealne, nagu näid kartvat.»

Varsti nad astusid tänavale ja Sassil käis pea ringi, kui ta mõtles, et alles eile õhtul oli ta olnud maal, aimamata täna toimuvat. Eilse ja tänase vahele oli tõmmatud järsk joon. Maailm oli nagu kaheks poolitatud; ühte poolt Sass tundis, teine oli talle täiesti tundmatu. Pealeselle oli ta nüüd veel isa, ta seisund ning ta tunded olid üleöö mitmeti muutunud.

«Eile hommikul oli Töölisvõimlas koosolek,» ütles Justus müürilehtedele viidates. «Näete, teadaanne koosolekust on praegugi siin, kõrvuti ülemjuhataja määrusega, mis keelab kõik rahva kogunemised ja koosolekud.»

Seda üteldes Justus naeris.

«Keegi ei tulnud laiali ajama?» küsis vana Tael samuti naerdes.

Vabriku rahvamajas, mis oli juba töölistest tulvil,

kohtas Hendrik Tael varsti vanu töökaaslasi. Käepigistused olid tavalistest tugevamad. Hoolimata oma maa-mehelikust kohmetusest tundis Sass end siin kodus olevat. Teda koheldi nagu oma inimest, keegi ei tulnud küsima, mis mees tema siin on. Koosoleku alguseni oli veel pisut aega, kuid need silmapilgud tundusid põgusatena, kulusid muljete vahetamiseks.

Rahvamaja seinu ehtisid punased kangad loosungitega. Kangastelt seinal kõnetooli taga luges Sass:

«Maha praegune sõjaprovokaatorite valitsus!» — «Nõuame valitsuse loomist, kes ausalt täidab pakti Nõukogude Liiduga.»

Vana Hendrik Tael oli oma vanade sõprade keskel istet võtnud. Sass oleks meeleldi vanemate meeste kilda istunud, kuid Justus tõmbas ta enesega kaasa ja niinad sattusid noorte tulipäiste tööliste keskele.

Kõneleja kooslekusaali ilmudes jäädi vait. Siis hakati käsi plaksutama.

«Seltsimehed!» ütles kõneleja. «Täna on pööripäev. Pööripäev looduses ja eesti töölikklassis, kogu eesti töötava rahva elus. Täna on päev tähistab eesti töötava rahva suurt võitu.» Kõneleja rääkis Balti liidust kui reaktsioonilise kodanluse mahhinatsioonist idanaabri vastu. Kõnet kuulati hoolega. Ka Sass kuulas, ent paraku ei saanud ka kõikidest sõnadestki aru. Mahhinatsioon, reaktsiooniline, imperialistlik. «Tänased sündmused näitasid,» jätkas kõneleja, «et eesti töölikond, kuigi ta ei ole organiseeritud, on distsiplineeritud töölikond. Kas oli tänavatel täna kumminuiadega varustatud politseinikke? Ei. Kas esines tänavatel suurtel meelevaldustel korrariikkumisi? Ei. Eesti töörahvas peab ise ennast organiseerima kõigi abinõudega oma rõhujate vastu. Eesti töörahvas peab ise oma kodanlusega hakkama saama.»

Puhkes aplaus. Nagu äikesevihma raske pladin kostis Sassile käteplaksutamine. Väljast tulles oli ta näinud loodetaevas äikesepilvi meenutavaid pilvepugusid.

Maa oli põuane ja Sassile meenus närbus ristikeinapõld. Oli südant valutatud, vihma oodatud. Kui ristikein tänavu jälle närbus, siis tuleb minna mööda ilma hulkuma ja otsima, kust saaks heina kahasse teha. Ega

siis aita muud, kui tuleb jälle Jõe Tooma palvele minna ja Toomas teeb uhke näo, mis samal ajal on ka helde ja armuline. Köhatab ja ümahtab, keerutab ja seletab, vigurdab ja hädaldab, et omalgi nagu tarvis, aga et sa igal aastal oled kahasse teinud, siis eks sa tee seekord veel. Kõik see oli Sassile eelmistest aastatest meeles. Need Jõe Tooma vigurid ja ta kauged sooheinamaad, kuhu tal enesel kunagi ei tarvitsenud ja kuhu ta kunagi poleks tahtnudki vikatiga minna, sest ümbruskonnas oli küllalt kehvi põllupidajaid, kes, nagu Sasski, olid heinamaade-näljas.

Kui käteplaksutamine rauges, oli Sassil tunne, nagu olekski väljas juba hoog äikesevihma tulnud.

«Mitte sellepärast,» jätkas kõneleja, «et eesti töörahvas poleks osanud elada ilma kumminuiadeta, polnud vaja politseiaparaati. Neid vajas kaitseliitlaste ja pankurite valitsus selleks, et toime panna kuritegusid ja kuritarvitusi, et rahva varandustega pillavalt ümber käia, et kaitsta korrupsiooni ja onupojapoliitikat.»

Sassi mõtted eksisid uuesti kusagile Jõe Tooma sooheinamaadele. Oleks tõesti nuhtlus, kui peaks jälle minema sealt heina kahasse tegema. Kui need oleksid veel omad, siis oleks teine asi. Saad siis niipalju kui saad, pole tarvis vähemalt teist orjates ennast sääskedel süüa lasta. Ühel suvel hobune kiskus öösel köiest lahti, hakkas koju minema, eksis ja sattus mülkasse. Sai tast veel ainult naha raha. Aga Jõe Toomas oleks veel nagu uhke ja heldegi. Tema teeb sulle ainult head. Tema teeks ise oma heina ära, sest seda tal läheb nii hädasti tarvis, aga kust sina, vaene näljakonn, siis saaksid. Jah, Jõe Toomas ütleb, et tema aina puha heldusest annab neid heinamaid kahasse teha. Kas ei kuulu Toomas Jõgigi kurnajate kilda? Ja kas sulle, Sass, pole nüüd samuti selge, kuhu sa kuulud? Mis sellest, et sul pole üht peremeest taga sundimas — sul on neid rohkem. Sinu vaesuse kaudu võib iga kurnaja sind oma peremehena tunda.

«Nüüd muidugi tulevad eesti töörahva vaenlased,» kuulis ta kõnelejat edasi rääkivat, «ja hakkavad levitama laimu ning kuulujutte. Täna oli kuulda, et töölisi oli mõnelt poolt hirmutatud, nagu võidaks neid töölt vallandada sellepärast, et nad täna meelevaldusest osa

võtsid. Hirmutamise ja laim, need on reaktsioonilise kodanluse uued relvad, mis ta võtab tarvitusele nüüd, mil ta enam ei saa käsutada kumminuiasid...»

Sass oli seni oma suured maamehe-kämblad kaunis rahulikult süles hoidnud. Ainult paaril korral oli ta oma peopesi kokku löönud. Kaasaplaksutamine oli tundunud talle juba harjumatu tõttu piinlik. Kuid mõte oli liikunud, see ei saanud rahulikuks jääda. Ta ei süttinud kergesti, kuid ta elas juba kaasa, ilma et see kaasaelamine oleks end väliselt veel ilmutanud.

Talle oli nüüd mõnigi asi senisest selgem. See, et tal peremeest polnud, ei teinud teda ennast veel peremeheks. Kartus, et teda teised, linnamehed, need päris-töölised ja asjaalgatajad, umbusaldavad, oli teda ennastki umbusklikuks teinud. Ja ta vaatas nüüd Justusele, sellele keevalisele ja särasilmalisele Luise mehele, kes ta kõrval istus. Vaatas ja tundis, kuidas tal enese pärast piinlik hakkas. Mis Justus mõtles, kui ta nägi, et Sass oma käsi nagu tütte süles hoidis. Siin räägiti nüüd töölisklassi vaenlastest, nendest, kes olid hakanud vastu töötama. Võib-olla pidas Justus tedagi niisuguseks! Justus kutsus ta siia, nad võtsid ta vastu nagu oma inimese. Ta teritas kõrvu ja kuulis, kuidas kõneleja hüüdis:

«Töötaval rahval üle maailma ja nii ka Eestis on ainult üks juht ja see on kommunistlik partei. Täna päeva puhul me toome tervitusi Stalinile ja avaldame oma kõige otsekohesemat headmeelt ja austust kangelaslikule ja kuulsusrikkale Punaarmeele, kes oma tugevatele õlgadele on võtnud eesti rahva julgeoleku ja suure sotsialistliku isamaa piiride kaitse.»

Kui nüüd õige tormilised kiiduavaldused ja elagu-hüüded puhkesid, siis hakkas Sass omagi peopesi kokku lööma. Nii kärmesti see küll ei läinud kui teistel, kuid selle eest ta plaksutas tugevamini. Ning selles hoogsas, Sassile jällegi kosutavat vihasagarat meenutavas plaginas tundis ta end kokku sulavat nende inimestega siin, nende inimeste rõõmude ja muredega.

Ei olnud temagi enam mingi vahepealne kuradike, nagu ta alles enne koosolekule tulekut oli arvanud.

31.

Kui omnibuss Vankri väravas peatus, siis väljus sealt esimesena laiaõlgne mees, kelle vali hääл tõmbas enesele kõikide imestanud tähelepanu. Justus Tael, kes tema järel tuli, pidi tahtmatult mõtlema, kui tore oleks säärast hääлт omada näitlejal. Kogu tee oli see mees istunud suud avamata, nüüd ta tõstis oma seitsmeaastase poisi ainsa ropsuga maanteele ja ütles:

«Lähme nüüd, näe, vanaisa juba ootabki meid.»

Kuid Vankri õuel ei seisnud sellal mitte ainult isa Peksi, vaid ootajate seas olid ka Lonni, Jaan ja Kaarel. Enne veel, kui Justus sai Luiselt küsida, kes see mees on, ütles Luise, et see on ta vanem vend Kristjan, keda ta omnibussis tähelegi polnud pannud. Justus ja Kristjan ei tundnud teineteist, neil tuli tutvuda.

«Ei tea, kas täna on siis kõik õed-vennad koos?» küsis Kristjan ringi vaadates.

«Peaaegu kõik,» vastas isa.

«Kuidas peaaegu? Siis ikka mitte kõik? Kes siin veel puudub?»

«Meelita ei saanud sõita,» ütles Luise ja vaatas abitsivalt Justusele.

«Kui ema ootas, siis teie ei tulnud,» ütles isa. Lonni hakkas silmi pühkima, Luise, kes sidus Meelita saatuse mõtetega ema surmast, puhkeski lausa nutma. Leina raske tunne valdas ka Kaarli ja Jaani meeli. Kuid Kristjan ütles:

«Noh, ega sa pole teda veel kodust ära viinud?»

Selle küsimuse taga oli surma suhtes niisugust mehelikku rahu ja endastmõistetavust, et see mõjus lohutavalt.

«Ei ole küll viinud,» vastas isa, «kuid mis ootajat siis temast enam.»

Justus vaatas Kristjanit ja Luiset. Luise oli habras ja praegu, mil ta nuttis nõnda, et õlad vappusid, hakkas see eriti silma.

«Noh, mis sa nutad,» ütles Kristjan Luisele. Ta vali ja vägagi tõsine hääл mõjus millegipärast siiski lõbus-tavalt. Seda hääлт kuuldes kordus kergendustunne, see

oleks nagu midagi lahendanud. «Ise oled kuivetanud nagu kõrend, aga silmist ajab vett välja nagu toores toomingas. Muidugi oli ema, muidugi kahju on, aga ega siis nõnda ka ei saa. Näe, sõda käib, inimesi sureb nagu kärbseid, aga mehed nagu Hitler muudkui hõõruvad rõõmu pärast käsi. Kellad pannakse mängima ja laulma, kolmeks päevaks, kaheksaks päevaks, üle kogu suure Saksamaa, et kuula ka sina, kõigevägevam, kuidas me tapame — mehi, naisi ja lapsi — kuidas meie hävitame ja rüüstame.»

Justus hakkas naerma, Luise pööras oma näo kõrvale ja nuuksus edasi.

«Kellad jah,» ütles Justus, «miks ei peaks nad helisema, kui sakslastel niimoodi kulub vähem leiba.»

«Eks tulge sisse,» ütles Lonni. «Jäitegi siia õue peale seisma.»

«Eks minge jah,» soovitas Kristjan. «Mul on suits ees. Kas ma talle vähe selle suitsetamisega olen muret teinud. Olin kaheksa-aastane, kui hakkasin kõrvetama. Mine siis nüüd veel suitsuga vanainimese ette — näotu, nagu läheks näitama, kuidas poiss veab.»

«Justus, kas sa tuled ka?» küsis Luise minnes.

«Mine, ma tulen pisut hiljem,» ütles Justus. Ta jäi Kristjan Peksiga kahekesi. Tore mees, mõtles ta Kristjanit vaadeldes, rukkilillesinised silmad, kuri hääl, kuid hea naeratus. Kui Kristjani hääl tundeliseks paisus, siis ta silmad ümardusid, läksid veidi pungi. Teiste Pekside juures seda silmade paisumist polnud märgata, või kui, siis vahest ainult Meelita juures.

«Vaat,» küsis ta Justuselt, «teie olete linnamees, mis te arvate nendest sündmustest?»

«Pöördest?» küsis Justus.

«Sellest samast jah. Meie pool mõned rääkisid, et pätid võtnud võimu oma kätte.»

Justus ei vastanud kohe, ta hakkas naerma, siis ajas pea kuklasse ja ütles:

«Vastupidi, võim läks pättide käest ära.»

«Nojah, ma mõtlen ka,» ütles Kristjan. «Ja ega Saksa maal ei tohiks nüüd enam lusti olla siia poole trügida.»

«Need tungid võivad ju Saksa maal olla, võivad paisuda, võivad vallagi pääseda.»

«Ega ta hull ole — suure Nõukogude maa vastu.»

«Pidage meeles,» ütles Justus, «et Saksamaad valitseb Hitler. Ja see mees juba hoolitseb, et Saksamaa oleks täpselt niisama hull nagu ta ise. Või oletamegi, et Saksamaa ei ole veel päris hull, kuid ta hullub, hullub iga päevaga ikka rohkem, hullub verest, mis ta on valanud Poolas, Belgias, Hollandis ja Prantsusmaal — hullub kirikukellade helinast, mida seal praegu helistatakse.»

Luisse tuli toast ja, vaadates Kristjanile, võttis Justuse käsivarrest kinni.

«Kus ema on?» küsis Justus ja libistas käe üle Luise pea. Väikese naise silmades läikis pisaraid ja tänulikkust.

«Tule vaatama,» ütles ta.

Nad lasid Kristjanil ees minna.

«Ärge lööge pead ära,» ütles vali mees rehetoa uksest sisse astudes. Ämblikuvõrkudega kaetud väikese akna all oli kirst. Siin oli jahedam ja rõskem kui õues. Isa Peeter, Lonni ja Kaarel seisid kõik siin.

«Oled aga sina väikeseks jäänud,» ütles Kristjan surnut vaadates ja ta silmad naeratasid, näides rõõmsate ja rahulikkudena. Luise hoidis Justuse käsivarrest ikka kinni. Isa Peeter oli võtnud istet ühel pakul ja Lonni hoidis rätti nina all.

«Siin te nüüd olete,» ütles isa Peeter. «Igaüks oma-moodi.»

«Matused on homme,» tähendas Kaarel.

Justus seisis loojeneva päikese helgis ja jälgis naeratus kasvamist Kristjani silmades. Ning ta üllatus tugevasti, kui nägi Kristjani silmist äkki suuri pisaraid välja valguvat, ilma et naeratus selle all oleks põrmugi kannatanud.

«Lähme ära,» sosistas ta Luisele kõrva sisse, kuid samal ajal Kristjan kahmas liigutusega, millega vasikat püütakse, oma seitsmeaastase sülle ja ütles:

«Noh, vaata nüüd vanaema — tahtsid ikka näha.»

Kuid see ei aidanud teda — ta tundis järjest uusi pisaraid peale tikkuvat. Ja nüüd ta nägi Lonnit, kes ikka hoidis rätti nina all, läks õe juurde ja ütles:

«Näh, hea oli teisi hurjutada, aga nüüd on omal samad päevad käes.»

Justus läks välja tänulikuna meeleliigutuse eest, mil-
list ta varem polnud tundnud.

Suvine öö tõmbus vaevu hämaraks ja Peksid istusid
sel öösel koos, nagu nad polnud varem kunagi istunud.
Nagu nendel murrangulistel päevadel igal pool, nii rää-
giti siingi sõjast, rahvast ja vabadusest.

«Kuidas te siin maal ka riigipöörde vastu võtsite?»
küsis Justus. Ta kallutas pea sageli taha vastu tooli-
korju ja sulges silmad. Ta oli kas väsinud või mõtles
ta pingutatult mõnele küsimusele. Aga näha oli, et tal
oli hea, et kõiges selles oli nagu unelemist või harju-
muslikku. Luise hoidis end ta lähedale ja kontrast
nende vahel oli selles mõttes suur, et Justust võis
nimetada ilusaks, kuna Luise seda kaugeltki ei olnud.
Ja ometi teadis Luise, et Justus on talle truu, et peale
mehe võib ta Justuses alati leida abivalmis sõbra ja
hea seltsimehe.

«Noh, mis seal oli,» vastas isa Peksi, «eks seda vastu-
võtmist ole mitmesugust. On neid, kes asjast aru saa-
vad, aga on ka neid, kellel võttis põlved värisema.
Õnneks pole nüüd heinategu ega rukkilõikust.»

«Mis nad siis hädaldavad?» küsis Justus.

«Mõni hädaldab, et võetakse maad ära, teine kardab
oma majade pärast, kolmas arvab koguni, et lastakse
paugupealt maha. Näe, Tõnis, vana meheke soo tagant,
tuleb ühel päeval põllule minu juurde, omal suu ja sil-
mad häda täis. Näitab mulle oma konksus käsi, ütleb,
et näe, need on mul nagu hobusekabjad — mis kurja
ma olen siis nüüd teinud. Mis nad võiksid mulle teha,
mis sa arvad, Peeter?»

«Rahustasid teda?»

«Rahustasin, aga või ta sellest abi sai.»

«Muidugi,» ütles Justus, «kui propaganda on pikemat
aega hoolitsenud, et kodanlusega kõik kaasa kardaksid,
kaasa väriseksid ja kaasa põlgaksid.»

«Või mis rääkida vanast Tõnisest. Tema ka midagi
teab, aga näe, siin me oma Jaangi on nagu haige. Pole
selles majas kunagi saksasõbralik oldud. Ja muidu här-
rastest on meil ka selge pilt.»

«Ma ei saa aru, mis siin hõisata on,» ütles Jaan.
«Vaata, tänavu meil on veel leiba, aga kas seda tuleval
aastal ka on?»

«Sa oled tänavu rentnik,» ütles Justus, «ja külvad, lõikad, masindad, paned terad kottidesse. Kas sa tuleval aastal, kui see koht on sinu omandus, seda enam teha ei taha?»

«Ei noh, miks ei taha.»

«Kust see nälg siis sulle tuleb?» küsis nüüd Kristjan. «Sööd oma leiba ja keegi ei suru su teadmist sellega, et oled muidu saanud, nagu armu poolest. Sa, Jaan, ei ole härrasid teeninud, sa ei tea veel pooligi asju. Kus minu oma tuleb mõnikord linnast maale, silmad püsti ja põlevad peas, jookseb ringi nagu hull. Ikka selle mõttega: küll sa oled mul siin laiselnud, küll sa oled varastanud ja muid lollusi teinud. Tema on linnas advokaat, aga temal on vaja veel maid ja mõisasid. No mis sa neist tahad, kui need sulle ainult puhast kahju toovad, kui need sulle mureks ja ristiks on. «Ma maksan juurde; kui niiviisi edasi läheb, siis ma olen varsti pankrotis» — niisugust jora sa pead kuulma igakord, kui ta sulle palka maksab või vilja annab. Ega ta ei küsi sellest, et sa teed mitme mehe eest tööd; see on ikka tema raha, mis ta sulle maksab, see on ikka tema vili, mis ta sulle mõõdab. Söök niiviisi tahtmise ja rõõmu ära. Ja juhtub teinekord veel niiviisi, et sõidetakse maale suure seltskonnaga, libud ja kõik muu peenem kraam kaasas. Öö läbi lauldakse ja prassitakse. Noh, prassigu! Ega mina sind su täiskere pärast ei hakka kadestama, kuid ära tule oma lendulastud tuhandeid minult välja pigistama. Teisel päeval on nagu viltu peas, veab ennast läbi lauda ja tallide hommikumantlis. Pea on sul nüüd haige ja süda pööratab sees, valutab mahavisatud raha pärast — vaja nüüd vaadata, mis see sulane teeb, võib-olla vedeleb kusagil nurga taga. Sulane on küll nurga taga, kuid ei vedele, vaid pumpab virtsa. Tuleb siis juurde ja jõllitab, tükil ajal ei lausu musta ega valget, aga siis korraga hakkab pröökama nagu loll, et vaata, Kristjan, mis sa teed — virts tilgub maha. Kust kurat see sul maha tilgub, ei mina näe. Tõsi küll, renn laseb mõned tilgad läbi, noh, liitrit pool või liiter läheb pumpamise ajal kaduma, kuid härra kisendab su kukil nagu pöörane. Parem luugid naeltega kinni luua kui niisugustel logarditel lasta tööd teha. Haamri alla ajad sa, Kristjan, oma pillamisega selle ilusa talu ja kauni mõisasüdame.»

Justus ja Kaarel puhkesid naerma, kuid Jaan jäi morniks.

«Sa räägid ühest pöörasest,» ütles ta, «aga ega siis pööra sed selle pöördega veel ei kao.»

«Ei, aga nad ei pääse võimu juurde,» ütles Justus. «Neid ei lasta oma rahaga sinu kukile, mis neid just pööraseks teebki.»

«Tule välja, Justus,» lausus nüüd Jaan, suunurkadega naeratades. «Mul on sulle midagi ütelda.»

«Ära mine,» keelas Luise.

«Ütle siinsamas,» nõudsid teised Peksid.

«Ärge kartke, ega ma talle midagi ei tee,» naeratas Jaan endiselt. «Ainult paar sõna.»

Justus vaatas Luisele luba küsivalt otsa.

«Sa oled argpüks,» arvas Jaan provotseerivalt. Ja nüüd oli Justus nõus Jaaniga välja minema. Ta ei jäänud kuigi kauaks. Juba hetke pärast tuli ta tagasi õhetavate põskedega.

«Noh, mis ta ütles?» küsis Luise.

«Seda oli tõepoolest ainult kaks sõna,» vastas Justus. «Kuid ma ei saanud nendest aru, ütles ja jooksis kohe minema.»

«Siis pidid need küll väga rumalad sõnad olema,» arvas isa Peksi.

«Mina siiski kaitseksin Jaani,» ütles Kaarel ootamatult. «Mitte, et ma ta väiteid pooldaksin, kuid ma näen ta kõhklemises ometi ausust. Kui inimene veel ei tea, millega tal tegemist on, siis on siiras kõhklemine ja asja aus tundmaõppimine parem ebaausast teesklemisest, kaasajooksimisest.»

«Muidugi. Selles mõttes küll.»

Nõnda ütles Justus, kuid ta põsed õhetasid.

«Mis te arvate noorhärrast,» jätkas Kaarel, «kelle isal on mitu talu, linnas majad ja maal tellisetehas — mis te arvate, kui see noorhärta kohe pöörde esimesil päevil linna sõidab ja punase lipu toob, selle tehase katusele lehvima paneb. Ise ta käib nüüd ringi, punane rätt rinnataskus ja muudkui sõimab kodanlasi.»

«Ajab tülga tuse peale,» ütles Justus.

«Sa arvad Mutikatuse noorhärast?» küsis isa Peksi.

«Jah, isa pakkuvat nüüd töölistele raha, kutsuvat neid tööstuse osanikkudeks.»

«Need on kogu oma eluajal sugarad olnud,» ütles isa Peksi lühidalt.

«Ei nad pääse kuhugi,» ütles Justus. «Majad ja tööstus kuuluvad natsionaliseerimisele ja mis puutub maasse, siis siin tuleb reform. Maa kuulub rahvale, maa ei ole enam äritsemise esemeks.»

Isa Peksi teadis küll, millest tuli Jaani kaksipidi mõtlemine, kuid ta ei hakanud seda teistele seletama. See oli Jaani naisekodus valitsev vaim, millest Jaan laskis ennast mõjutada, sest Jaanil polnud oma pehme loomuse kaitseks kurja nägu nagu Kristjanil. Kui Kristjan ema haul ütles kadunule viimaseid tänusõnu, siis ta mainiski oma kurja nägu ja hirmuäratavat häält. Ta oli emale selle eest tänulik, et ta neid omas. «Kui mu süda oleks niisama hirmus nagu mu nägu,» ütles ta, «siis minust oleks saanud mõrtsukas. Sind see oleks kurvastanud kõige rohkem, aga ega sa sellestki poleks rõõmu tundnud, kui mu süda oleks mu näole kirjutatud, sest siis ma oleksin muutunud maailmale tallukaks ja nuustikuks.»

Võib-olla nägi Jaan selles vihjet enesele, sest lõpeks teadis ta ise vägagi hästi, missugustele mõjutustele ta allus. Ometi ei kannatanud Jaani vahekord Kaarliga, kuigi Kaarel varsti oma kaksipidi mõtlemisest jagu sai ja aktiivselt osa hakkas võtma nõukogude elu organiseerimisest. See tuli Kaarlile eneselegi kaunis ootamatult ja järsku.

Alevis koolimaja-tagusel heinamaal oli ühel püha-päeval miiting. Isa Peksi, Kaarel ja Jaan läksid sinna kolmekesi koos. Nad istusid heinamaal ja kuulasid kohalesõitnud kõnelejaid.

Siin nägi isa Peksi üle hulga aja jälle Annes Kantust. Koolijuhataja tutvustas linnast kohale sõitnud seltsimehi, ütles mõned selgitavad sõnad kokkutulnud rahvale ja avas koosoleku. Kui isa Peksi nägi, et koolijuhataja oma ülesannetest mahti sai, siis ta läks Kantuse jutule. Teda tõmbas selle mehe juurde soe tunne, temaga oli hea vestelda. Pealegi tundis ta vajadust uue korra kohta midagi tunnustavat ütelda.

«Nüüd ju paljud inimesed värisevad oma varanduse

pärast,» ütles ta, «kuid minu varandus just nüüd hakkab mulle rõõmu tegema — minu kapital hakkab nüüd kasvama.»

«Kuidas seda mõista, seltsimees Peksi?» küsis Kantus.

«Vaadake,» ütles Peksi kavalalt, «rikaste suur upsakus lõi minu kapitali nulliks. Mina kasvatasin lapsi, aga kellele? Kui nad hakkasid kaela kandma, siis ma pidin nad kodust ära saatma. Võõrastele inimestele kasvatasin karjalapsi, sulaseid ja tüdrukuid. Nüüd on loota, et nende väärtus tõuseb, et nad võivad hakata oma elu elama.»

«Muidugi, teil on tuline õigus,» vastas Kantus. «Nüüd nad võivad paljugi, neile on nüüd kõik võimalused avatud. Kuid ärge unustage üht asjaolu: läänes käib praegu imperialistlik sõda. Kas ei kista ka meid sellesse vastu meie tahtmist? Kui nõnda, siis võib juhtuda, et ka teilt tuleb oma varandusest osaliselt ja ajutiselt loobuda.»

«Sellega nende väärtus tõuseb veelgi,» vastas isa Peksi vurrusid üles pühkides.

Kuid nüüd oli ka Jaan nende juurde tulnud ja, kuuldes sõjast räägitavat, ütles:

«Kui peaks sõjaks minema, siis on minu arvates küll kõige õigem metsa või rabasse minna. Las ühekäelised kaklevad.»

«Ühekäelised — mis see tähendab?» küsis Kantus.

«Vaadake,» hakkas Jaan rääkima, «Rohuväljale tuli omal ajal linnast mees, vasem varrukas tühi. Leidis peavarju Nõeluse vanapiigade juures, isa teab küll. Aga enne teda elas Rohuväljal mees, kelle parem varrukas tühi oli. Noh, ja ükskord said mehed kokku, hakkasid vaidlema ja läksid tülli, kuni viimaks klohmimine oligi lahti. Üks andis ikka vasemaga ja teine paremaga. Siis öeldi ka: «Las ühekäelised kaklevad.»

«Seda lugu ma tean küll,» ütles isa. «Inimesed naerisid ja võib-olla naeravad veel praegugi, aga ma ei saa aru, mis asja sa sellest siin räägid.»

«Noormees arvab, et temal on kaks kätt,» ütles Kantus.

Jaan muigas ja ütles siis õlgu kehitades:

«Muidugi on.»

«Aga kui istute rabas, siis võib juhtuda, et saate mõlemalt poolt,» vastas Kantus.

«Ei, ei, kui vaenlane maale tungib, siis peab talle vastu hakkama, minagi läheksin, kui oleksin noorem mees,» ütles isa, ja küsis:

«Kuhu jäi Kaarel?»

«Kaarel!» vastas Jaan kuidagi halvustavalt. «Tema hakkas töörahva ühingut organiseerima — temast ei saa nüüd niipea kojutulejat.»

Kui nad veidi hiljem ringi liikusid, leidsid nad Kaarli rahva keskel laua taga istuvat. Nähes isa ja venda, hüüdis ta:

«Noh, kas registreerin teid esimestena ühingusse? Näe, inimesed kõhklevad. Paljud tuleksid, kuid keegi ei taha esimene olla.»

See oli õigus. Asi oli uudne ja rahvas sõelus ümber ringi, ilma et oleks jõudnud otsusele, mis on parem, kas eemale hoida või ligi astuda.

«Noh, mina küll ei karda,» ütles isa Peeter, lastes oma nime esimesena kirja panna. Ja nii hakkas see liikuma: veel samal õhtul märkis Kaarel üle saja nime uude ühingusse.

32.

Sügisel sai Kaarlist maakorralduskomisjoni esimees ja ta käed olid nüüd täis tegevust. Mitte vähem ei olnud tal mõtlemistki. Juba koduste murede kaudu oli ta tuttav suure heinamaade-näljaga, mida kohapeal tunti. Nüüd kuulis ta sellest murest vallamaja laua taga kõikide Vanaküla kehvikute suust.

Maamõõtjad olid kohal, käis mõõtmine ja planeerimine. Maareformist ja heinamaade-näljast räägiti ka Sassi kodus. Kuid vanaätt oli sügise tülles lambanahksesse kasukasse tõmbunud, kartis külma, istus pliidi ees. Oma lambanaha sees ei istunud ta hundina, kuid oli tagasi tõmbunud kartusest suurnikkude viha ees.

«Ah, läheme nüüd meie teiste maid jagama,» keelas ta Sassigi.

«Jah, aga kui tuleb suvi, siis on kõik kohad häda täis, kust heina teha,» vastas Sass. «Ja talvel ei tea, mida loomadele ette anda. Kui kaua minagi neid hobuseid müün ja ostan.»

Sass teadis, et Meelitale ei meeldi paristamine. Pealegi oli elu talle selle peale sundinud: mis sest, et ta halva mängu juures oli head nägu teinud — nüüd pidi sellest aitama. Ka joomisest ja kaklemisest.

Ning ühel päeval läks ta oma muredega maakorralduskomisjoni.

«Pagan sind,» ütles Kaarel, «et sa varem ei tulnud.»

«Vanadega oli jagelemist,» vastas Sass.

«Nüüd on Siviisohni mõisasüda ära jagatud,» ütles Kaarel. «Sealt sai häid kohti.»

«Teadagi — mõisasüda,» möönis Sass.

«Nojah! Mutikatuse küljest võtsime paar kohta. Sa ju kuulsid ka, kuidas need härrad suvel punaseid lippe lehvitasid ja rinnataskus punast rätti kandsid, mille nurgad parajal kohal ikka välja sikutati. Noh, nad on äriга harjunud! Aga nüüd käisid halisemas, pakkusid talu ääremaid, lootsid vist, et meie hakkame ilma valuta lõikama.» Ja edasi, nagu kõneldes vaid omaenda mõtetega:

«Need meie suurtalud on ka hirmsasti metsistunud. Käisin maamõõtjatega kohal ja nägin, et vähemalt pool kogu Mutikatuse talust kujutab endast niisugust ebamäärast pinda, mida ei saa ei metsaks, heinamaaks ega karjamaakski nimetada. Peab kramplikult oma käes, metsistub ise ja laseb talul metsistuda. Aga kui paned käe külge ja annad sellele, kellel ei ole, kes kõik need padrikud üles harib, siis on kisa lahti. Seda kisa meie ei karda. Mis teha, nende äri maakorralduskomisjoniga ei õnnestunud, ei õnnestunud nõukogude asutust alt vedada, ja nüüd need uue korra kanged «pooldajad» on häälestatud vaenulikult.»

«Ega ma ei mõtelnudki tervet kohta,» ütles Sass, kui Kaarel viimaks oma kuuldava mõtiskluse lõpetas. «Vanadel seda põldu on — kauaks neid endid —, ma mõtlesin, kui saaks heinamaad, juurdelõiget.»

«Heinamaad! Jah, neid veel saaks, kuid neid on kaugel — üsna valla piiri ääres.»

«On käidud kahasse tegemas teiseski vallas.»

«Vanaküla meeste igavene häda,» ütles Kaarel.

«Nojah, aga nüüd enam ei tahaks Jõe Tooma armulist nägu näha.»

«Noh, siis võtagi tema heinamaadest,» hüüdis Kaarel. «Nendest ma räägingi. Ega ometi sina teda ei karda nagu meie Jaan. Jaan ikkagi vist tahaks, et Toomas võiks edasi praalida, nagu ta omal ajal praalides lubas piima kraavi valada. Jaan kõhkles isegi oma rendikohta, mida ta juba mitu aastat on harinud, oma nimele võtta!»

Ei, Sass ei kartnud. Sassil oli hea meel, et ta edaspidi saab vabaks alandavast heinamaade santimisest. Tema juures ei olnud seda kõhklemist, mida Kaarel Jaani juures nägi.

Skeptiline Jaangi nõustus sageli Kaarli väidetega, laskis ennast veenda ja, kuigi vahest kannatades, pidi tunnistama, et kodanlikul korral on küllaltki pahesid ja varjukülgi. Kannatas sealjuures Jaan sellepärast, et ta pidi mõtlema Martale ja Andresele, kel olid sootuks vastupidised seisukohad. Need vaated pääsesid mõjule kohe, kui Jaan oli korra Rohuväljal ära käinud. Sealt tagasi tulles oli ta ikka skeptik, ironiseeriv ja virisev. Aga kui Kaarlist sai maakorralduskomisjoni esimees, muutus vend Jaan teravaks. Mis teadvat Kaarel maakorraldusest või talundite vajadustest üldse. Oled roni- nud mõne aja mööda telefoniposte ja vilistanud. Muust sa ei teagi.

«Sa ei ole ise suurnik, aga jagad nende seisukohti,» ütles Kaarel. «Ma mõistaksin, kui sa oled mõisnik ja siis maareformi vastu sõdid. Aga sa oled ise kehvik, sul ei ole mingisugust varandust, kuid sörgid nende sõiduvees. See on häbistav, kallid Jaan.»

«Ära nimeta mind kalliks,» vastas Jaan. «Viimaks mõtled veel niisuguse tüki välja, et olen sulle seltsimees. Sina häbistad mind, aga kas sa arvad, et ma teie pärast pole häbi tundnud.»

«Meie pärast! Kuidas nii?» küsis Kaarel imestunult.

«Noh, sinu ja isa pärast.»

«Ja kus sa seda häbi oled tundnud? Miks?»

«Igal pool, kus teatakse, et te punased olete.»

«Või nii,» ütles Kaarel uuesti imestades. «Võib-olla sa tahad isegi tutvust üles ütelda!»

«Mis nüüd üles ütelda,» vastas Jaan, sest ta pehme süda oligi jälle valutama hakanud, «aga kui ma Rohuväljale lähen, siis pole muud kui haugutamine ja näägutamine, et omaksed sul puha punased ja enam-lased.»

«Vaene Jaan,» vastas Kaarel, «mul on kahju, et sa kannatad, kuid mis ma saan parata — ühe Andrese arvamused ei lähe mulle korda.»

«Aga Jaanile küll,» ütles isa. «Jaan on alati Marta ja tema vanemate arvamisest rohkem lugu pidanud kui minust või kellestki teisest. Ja sellest tulebki Jaani häda, on alati tulnud. Jaan seisab alati nagu ühel jalal — pole kindlat põhja all.»

See jutt Jaanile ei meeldinud, see oli tema nõrk koht. Selles peitus tõde. Jaan oleks silmad tõe suhtes meel-samini sulgenud, oleks elanud pigemini mingit uni-elu.

Ning nüüd hakkas ta Kaarlistki eemale hoidma. Kaarel oli viimasel ajal üha enesekindlamaks muutunud ja see ei mõjunud Jaani vennatunnetele hästi. Need tunded jahenesid seda rohkem, mida andunumalt Kaarel oma ülesandeid võttis. Kuid veelgi rohkem häiris Jaani venna edu. See ei olnud siiski selline, mille puhul Marta oleks pidanud Jaani näägutama. Nüüd ta oli siiski Jaani hinge rahule jätnud. Kui Kaarel kevade tülles sai rahvamaja juhatajaks, siis Marta krimpsutas põlglikult nägu ja ütles, et Kaarel on karjerist. «Endisel ajal Kaarel ei löönud kusagil läbi, nüüd on tal siis paras aeg karjääri teha. Säärased nad on, kõik need uued tege-lased ja võimumehed!» seletas ta.

Marta ootas sõda. Jaan kartis, et sõda võib puhkeda. Ka Kaarel arvestas sõja võimalust, kuid ta ei mõtel-nud sealjuures niipalju enesele kui teistele. Tema enese osa oli lihtne ja selge — teda mobiliseeritakse sõja-väkke. Kuid mis teevad õed ja mis teeb isa, vana ini-mene? Kõige rohkem muretses ta siiski Meelita pärast. Meelital oli laps ja sõja puhul oleks ta abitu, eriti lin-nas. Kes teab, millisteks kujunevad toitlusoludki. Ta kõneles Meelita üle Sassiga, kuid Sass ei teadnud min-

git nõu anda. Sass teadis ainult seda, et Meelita tema juurde ei taha tulla. Sass oli linnas Meelita jutul käinud, oli mitu korda kirjutanudki ja kutsunud, kuid kõigest sellest polnud loodetud kasu. Võib-alla Sass ei tahtnud Meelita keeldumise põhjust avaldada, võib-olla ta arvas, et Kaarel seda isegi teab. Et aga Kaarel sellest midagi ei teadnud, siis ei jäänud tal muud üle kui imestada õe kangekaelsust. Sass arvas, et Meelita teda ei armastanud, ent kuidas oli kõik muu võimalik, kui ei armastata?

Mõni aeg tagasi oli ta veel oma südant valutanud, et Meelita on vallasema. Tal oli siis Meelita pärast piinlik ja häbi. Nõnda emaks saada polnud temagi meelest korralik ja aus. Ta oli omistanud Meelitale isegi kahtlasi elukombeid, minnalaskmist ja lodevust, oli põlanudki teda. Nüüd oli ta sellest loobunud kui eksitusest. Et Meelita ei olnud kõlvatustesse laskunud, seda tõendas kõige paremini see, et ta oli sünnitanud. Jah, kas polnud halvustav suhtumine vallasemadesse ülekohutune nagu kõik iganenu, mis tahab püsida selles noores maailmas?

Ent kuigi Kaarel oli Meelitaga kui vallasemaga lepinud, ei mõistnud ta ometi õe käitumist Sassi suhtes. Ja see oligi üheks põhjuseks, miks ta oma kõnelust Meelita üle isaga edasi lükkas. Ta ootas mõnikord, et isa Meelitast ise hakkaks rääkima, kuid seda ei juhtunud. Juhtus küll, et Lonni hakkas õe pärast kaeblema, kuid siis isa tegi teist juttu või vaikis kangekaelselt. Seda viimast oli Kaarlil raske näha, sest ta järeldas, et isa on Meelitaga võimatu lepitada.

Saabus juunikuu ja sõjaohu muutus järjest ähvardavamaks. Neil päevil oli Kaarlil vaja linna sõita ja enne seda ta läks Vankrile, seletas isale mõne sõnaga sakslaste kallaletungi ja sõja puhkemise võimalusi ning küsis siis, kas Meelita ei võiks suveks maale tulla.

«Ega mina ole teda keelanud,» ütles isa. «On ta misugune on, aga ta on minu laps.»

«Ta ei ole niisugune ega teistsugune,» vastas Kaarel. «Mulle näib, et ta on isegi väga tubli tüdruk.»

«Milles sa tema tublidust näed?» küsis isa. «Kas rii-vatuses?»

«Riivatud on need, kes ajavad lõbu taga ja ei sünnita,» vastas Kaarel. «Tema tublidus minu arvates ongi selles, et ta julges sünnitada, kuigi teadis, et teda selle eest hukka mõistetakse.»

«Teda peabki hukka mõistma,» ütles isa.

«See arvamine on ajast ja arust,» vastas Kaarel. «Meie lükkame selle ümber, nagu me paljud teisedki vananenud tõekspidamised ümber lükkame. Ainus asi, millest ma aru ei saa, on see, et ta Sassiga ei abiellu.»

«Ka mina ei mõista seda,» vastas isa. «Mõni teine annaks asja kohtusse ja nõuaks lapsele elatisraha, aga tema ei võtaks seda ka siis vastu, kui Sass talle seda pakkuma läheks.»

Isa ohkas ja lisas siis:

«Jah, Leida oli liiga alandlik, aga tema on liiga kange.»

«Aga sa siis arvad, et ta võiks lapsega siia tulla, kui ta tahaks ja kui peaks sõda puhkema?»

«Minu pärast küll.»

«Vana, sa teed mulle päriselt head meelt,» ütles Kaarel, kes oli kartnud, et isa hakkab jonnima, ei lase end oma tõekspidamistes kõigutada.

«Jah minu pärast küll,» kordas isa natukese aja pärast. «Aga kas tema tuleb?»

«Tuleb, pane tähele, et tuleb,» ütles Kaarel.

Kuid selle tulemisega kujunes teisiti, kui ta oli lootnud ja uskunud.

33.

Jõudes linna pühapäeva hommikul, ei leidnud Kaarel eest Justust ega Luiset, kes olid juba laupäeva õhtul välja sõitnud. Meelita oli äsja tõusnud ja laps alles magas. Pisut irooniline ja närviline naeratus libises üle Meelita näo, kui ta nägi venda sisse astuvat. See naeratus oli nagu vari, mis suvepäevadel põgusalt üle väljade liigub.

See tegi Kaarli rahutuks. Ta andis üle tervitused

kodust, istus ja pühkis higi. Kust otsast ja kuidas alata, mõtles ta, et seda varjutust mitte uuesti esile kutsuda. Ta küsis õe ja õemehe järele, sai teada, et nad on välja sõitnud ja ei tule arvatavasti enne õhtut tagasi. Meelita oli väga tagasihoidlik. Nad olid teda hukka mõistnud ja ta ei tahtnud hakata end puhtaks pesema, pidades seda asjatuks. Õe tundeid aimates Kaarel tõusis ja astus lapse aseme juurde. Esimest korda oli tal juhus näha magavat last.

«Sa ei põlga teda?» küsis Meelita, seistes venna selja taga. Selles hääles oli ikka veel ironiat, kuid selles oli veel midagi muud, õrnemat ja tänulikumat.

«Ei,» vastas Kaarel imestades ja ajas enese sirgu. «Ei,» ütles ta veel kord ja punastas, «ma kardan tema pärast.»

«Kardad?»

«Jah, sellepärast, et ta on nii õrn.»

«Mina kartsin ka,» vastas Meelita, «siis, kui teda veel ei olnudki.»

«Nüüd ei karda?»

«Ei.»

Kaarel jäi mõttesse. Siis ütles pikkamisi, kuid rõhuga: «Ma sõitsin... igas jaamas seised sõjaväerongid. Kas sa tead, mis see tähendab. Ei liiguks sõjaväed nii, kui ei oleks karta kallaletungi. Üteldagu mis tahes, kuid mul on tunne, et rahu elab oma viimaseid päevi — ainult hobused, kes vaikselt süües vagunitest välja vaatasid, ei näi seda aimavat.»

«Kõik räägivad sõjast,» ütles Meelita. «Muud enam ei kuulegi. Kuid imelikul kombel mind see ei häiri.»

«Kas sa siis ei usu, et sõda võib puhkeda?»

«Just nagu ei usuks. Ja kui usungi, siis jään ometi rahulikuks.»

«Võib-olla sellepärast, et oled andnud oma osa elule.»

«Võib-olla,» vastas Meelita ja lisas kibestunult: «Ja selle eest põlgust ning halvustamist teeninud.»

«Jah, paraku,» ütles Kaarel. «Andesta, et ka mina nende seas olin, kes sind haavasid.»

«Sa siis enam ei pea mind libuks?» küsis Meelita ja üle ta näo levis jälle see pahaendeline, maalekutsumist takistav vari. Isal oli õigus, see polnud kerge. Ja Kaarel ütles:

«Ma arvan, et sa oled tubli tüdruk. Julgesid lapse ilmale tuua eelarvamuste kiuste, sõja kiuste. Kui vaatad last, siis on sõda eriti hirmus. Nii hapra olendi jaoks nii hirmsad relvad! Võiks rääkida ja paljugi arutada, aga ei taha.»

«Sa isegi hingad raskesti,» ütles Meelita, «kui räägid sõjast. Meie ei sõdi veel. Mis sa mõtled ja kujutled enneaegu.»

«Sa peaksid maale tulema,» ütles Kaarel. «Kui oled maal, siis ma hingan kergemini. Mida varem, seda parem.»

«Maale? Kuhu? Kelle juurde?» küsis Meelita äkki nagu ägestudes.

«Isakoju,» vastas Kaarel leebelt.

«See oleks alles lollus!» naeris Meelita närviliselt. «Mis ma seal tegema hakkan? Sinna süüdistusi kuulama. Ei kunagi.»

«Kuula mind!»

«Ei, parem jätame need jutud,» ütles Meelita ja läks teise tuppa, seisatas raadioaparaadi ees. Kuid sinna tuli Kaarelgi, pani käe Meelita õlale ja ütles:

«Mina ei jäta neid jutte enne, kui sa aru pähe võtad.»

Meelita oli üllatunud sellest venna pealekäivusest. Talle oli meeldiv tunda hoolitsemist ja muret enese pärast ja seetõttu ta ütles Kaarlile leebelt:

«Ära nüüd sega mind, ma tahan muusikat.»

Kuid sel pühapäevahommikul helisesid kõik Nõukogudemaa jaamad ainsast sõnast: Sõda! Jaam, mille Meelita lahti keeras, andis parajasti edasi hoogsat luuledeklamatsiooni. Näitleja ja luuletaja olid juba haaranud oma relvad.

«Ma tahan muusikat!» ütles Meelita pead trotslikult tagasi kallutades. Järgmisest jaamast kostis ainult sõjamarssse, kolmandast kuulsid nad Molotovi kõne lõppu sõja puhkemisest Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel.

«On hea, kui paratamatud tõsiasjad ei taba inimest ootamatult,» ütles Kaarel ja vaatas instinktiivselt selgesse suvetaevasse, kus rändas üksikuid valgeid pilvetompe.

«Kui oleks võimalik sõjamasinatki nõnda seisma panna,» ütles Meelita raadiot välja lülitades.

«Kas sa muusikat enam ei taha?» küsis Kaarel.

«Muusika aeg on nüüd otsas.»

«Kuulame korraks, mida räägitakse vaenlase talus,» ütles Kaarel. Juhuslikult võetud Saksa jaamast kostis lahingumürinat, mille saatel kähisev hääl andis edasi rindereportaazi. Kiiruga, nagu oleks mehel juba järgmisel hetkel vaja midagi ahnelt alla neelata, kostis katkendlikke lauseid. «Unsere gute Bomben,» kuulis Kaarel ja sulges aparadi.

«Hea küll,» ütles ta, «sa tuled tingimata maale, juba ühes minuga.»

Meelita ei vastanud.

«Noh?» küsis vend.

«Ei,» vastas Meelita.

«Rääkisin isaga, tal ei ole midagi selle vastu.»

«Olgugi.»

«Tal ei ole midagi sinu vastu, kuid ta ei mõista ainult seda, miks sa Sassiga ei abiellu.»

«Sass teab seda.»

«Mina ega isa ei tea seda.»

«Sellel polegi tähtsust.»

«See on vägagi tähtis, see, ja see, et sa maale tuleksid. Mind ju mobiliseeritakse, see on kindel. Kas sa tahaksid, et ma võtan seljakoti ja lahkun kodukülast ja võib-olla isegi kodumaalt murelikuna sinu pärast.»

«Kas ma tahan, on iseasi, kuid milleks peaksid sina muretsema minu pärast.»

«Kas sa tahaksid,» jätkas Kaarel kuidagi kirglikult, «et ma kannan lahinguraskusi, nälgin, istun kaevikus, sonin palavikus, haavatuna nõrgun verest tühjaks, muretsedes sinu pärast?»

«Mis sul on?» küsis Meelita piinatuna.

«Kas sa tahad,» jätkas Kaarel Meelita õlgadest kinni võttes ja teda pigistades, «et mure sinu ja sinu lapse pärast häirib minu võidurõõmu, minu enesetunde tõusu edu puhul, minu uhkust, minu julgust ja lootusi.»

«Ei, ei taha,» vastas Meelita, «aga ütle mulle, mis sul on?»

«Olin sulle halb ja ülekohtune nagu mõni iganenud vaadetega väikekodanlane. Tahaksin seda heaks teha natukesegi.»

Meelita silmad löid särama. Ta vaatas Kaarlile imetluse ja hellusega. «Kas sa tead,» ütles ta, tundes sõrmetes vajadust puudutada Kaarli laupa või juukseid. Kuid siis ta tõmbas pea rindu, vaikis natuke aega ja kui tõstis uuesti silmad, olid need niisked.

«Ei midagi,» vastas ta venna küsivale pilgule. «Nägin Leod. Kui ta tõtt teada sai, muutus ta kuidagi tardunuks. Vaese mehe enesetunne kannatab veel ikkagi — hiljem kohates pole ta mind enam teretanud.»

Samal ajal väike ärkas ja hakkas häälitsema. Meelita libistas end venna käte vahelt välja ja ruttas kergel sammul hälli juurde.

«Ma pean talle rinda andma,» ütles ta.

Noore ema kõige suuremaks rõõmuks oli imeva lapse jälgimine. Kuid täna ta pidi oma pilgu kõrvale pöörama pealetükkivate pisarate pärast. Kaarel vaatas aknast pühapäevast tänavapilti. Millestki ei võinud veel järeldada, et on sõda.

Järsku jäid inimesed seisma. Oli näha, kuidas emad haarasid lapsi sülle, jooksid uksetühemikkudesse. Siis hakkas õhutõrje tulistama, õhku täitis kõrvululukustav pragin, taevasse tekkis suitsutombukesi. Aga pilved sõudsid vaikselt ja rahulikult.

Esmakordselt kõike seda üle elades tundis Kaarel vastikut närvilisust ja nõutust. Ta ei teadnud, kas on tegemist luurelennukitega või järgneb sellele õhurünnak. Kuid Meelita istus teises toas ja jätkas imetamist. Ta oli näiliselt täiesti rahulik, ainult ta põsed olid tõmbunud laiguliseks, nagu oleks mõnest kohast veri ära pigistatud.

«Peaksid ehk siiski akna alt kaugemale istuma,» ütles Kaarel. Kui ta nägi, et Meelita ei mõtlegi kohta vahetada, istus ta õe kõrvale ja vaikis. Talle meenus saksalase kähisev häälimine ning sõnad «unsere gute Bomben», ja jalamaid täitis ta meeli viha.

Nii oligi parem ja õigem, sest nüüd oli sõda alanud ja nüüd pidi vihkama. Pidi vihkama sellepärast, et oli nii palju seda, mida võis armastada.

Laps avas silmad ja vaatas ema rinda, mida ta imes. Kuid näis, et tal hakkas saama villand. Kui häire lakkas ja Meelita lapse hälli tagasi pani, ütles ta:

«Sulle teeb muret, miks ma Sassiga ei abiellu. Muidugi, see võib ju tunduda mõistmatusena ja võib-olla ongi seda. Kuidas ma peaksin sulle jutustama? Noh, mind opereeriti, seda sa tead. Arst ütles, et jään viljatuks lähema kuue kuu või aasta jooksul. Kas sa ise abielluksid niisugusel korral?»

«Ei,» vastas Kaarel.

«Ma ei saanud sellega valmis, kuigi Sass on nõus abielluma. Kuid see oleks lollus, ma arvan.»

«Kui arst ei eksinud, siis muidugi.»

«Jah, aga ma tahtsin last,» ütles Meelita vaikselt. «Ei armastanud neid enne seda, aga kui selgus, et ma neid edaspidi ei saa, siis tuli niisugune ahasatus, tekkis aimus niisugusest kaotusest, et mõnikord oleksin tahtnud uluda. Sa ei tea, kuidas see mind piinas.»

«Usun ometi.»

«Jah, ja see ongi kõik. Räägi isale sellest nõnda, et ta aru saaks.»

«Sa oled nõus maale tulema?»

«Võib-olla, et tulen. Kuid ära arva, et mind pommid hirmutasid.»

«Sa nagu kardaksid, et ma seda arvan,» ütles Kaarel naerdes.

«Kardangi, võin ju siis jonnima hakata ja ei tulegi. Pommid omajagu mõjusidki, aga...»

«Aga?»

«Mis sa kõigest pärid!»

Kaarel mõistis pärimatagi, mis Meelita ütelda tahtis.

Justus tuli Luisega tagasi enne lubatud aega. Sõda oli katki lõiganud nende päeva, mille Justus oli kavatsenud oma isakodus veeta. Neil oli olnud mure Meelita pärast, kuid leides Kaarli eest, nad kahetsesid, et olid tõtanud.

«On siiski hea, et tulite,» ütles Kaarel, «ma viin Meelita ära.»

Justus tegi suured silmad.

«On see võimalik?» küsis ta. Sõjaerutus äratas tas jälle mõningaid näitlejaomadusi. Võib-olla oli tal peita tundeid, mida ei tahtnud teistele näidata. Luise vaatas

sisemise kohmetusega, et Justus on tavalisest lõbusam.

«Täiesti võimalik,» vastas Kaarel.

«Nojah,» ütles Justus, «kõigepealt tuleb ennast võita, siis võidetakse vaenlane. Kuid,» ta pööras Kaarli poole, «sa võta Luise ka kaasa — meestel on nüüd üksinda hoopis kergem.»

«Ja lõbusam,» lisis Luise.

«Muidugi,» ütles Justus, «kui pommid hakkavad kukkuma, siis on lõbu laialt.»

«Aga kuidas ma võin sind üksinda linna jätta,» hädaldas Luise.

Justus naeris, ütles, et ta ei ole enam laps ja muutus üha lõbusamaks, kuni saabus õhtusöök ja Justus pudeli viina lauale tõi.

«Võtame täna ja järgmine kord rahu ajal,» ütles ta.

«Ei tea, kas maksab,» kahtles Kaarel.

«Võtame sõja terviseks.»

«Kõlab julmalt,» arvas Luise.

«Sõda on avalik julmus,» väitis Justus. «Minu lapsepõlv ja minu noorus on talunud aina peidetud julmust, kogu Taelade perekond, isast, kes on aus mees, kuni viimase vargapoisini, kelleks sai mu kõige noorem vend. Sina, Kaarel, ei tunne niisugust häda, mis Taeladel on tulnud kannatada.»

«Ah, mis sa sellest räägid,» ütles Luise.

«Tahaksin mõnikord siiski rääkida. Kui kuuled riidu või kui kusagilt kõlab kõrvalops, siis on pilt lapsepõlvest kohe selge. Kui tahad teada, missugune on õnnelikkude inimeste lapsepõlv, siis pead lugema muinasjutte.»

Justuse erutatud meeleolu rauges siiski üsna peatselt, asendudes järelemõtliku sõnakehvusega. Et Luise saaks teha ettevalmistusi kaasasõiduks, lükkas Kaarel oma ärasõidu edasi teisele päevale. Vahepeal aga tuletas sõda end ikka sagedamini meelde — kordusid õuhäired.

34.

Jaanil ei olnud enam ammugi õiget töötahet. Kui sõda puhkes, siis kadus see tal hoopiski. Nüüd oleks ta tahtnud kinni pidada iga vähegi tuttava inimese, et aru pidada, mis teha. Veel ei olnud välja kuulutatud mobilisatsiooni, kuid kes võis kahelda, et see tuleb. Naisekodus nimetati teda rumalaks, kui ta kaasa läheb, kuid Jaan ei olnud oma südames päris kindel, mis oleks õigem. Kord oli ta otsustanud, et läheb metsa ja ootab sündmuste arengut, kuid nüüd oli selleski hakanud kahtlema. Ja millegipärast ta arvestas veel ikkagi Kaarli seisukohta. Kogu esmaspäeva ootas ta venna kojujõudmist kärsitusega.

Kui Kaarel linnast välja sõitis, käis seal kiire akende kleepimine ja väljakutele ning puisteedele asuti kaevama õhukaitsekaevikuid. Raudtee oli koormatud, vastu sõitis järjest uusi sõjaväeronge.

Kuid maal oli kõik alles endist viisi vaikne. Isa Peetri rahu, millega ta oma igapäevaste tööde kallal askeldas, häiris Jaani. Jaani enesetunne oleks olnud hoopis parem, kui isa ja kogu külarahvas oleks nüüd käed sülle pannud ning aina arutanud, mis peale hakata. Isale oli arutamatagi selge, et tööd tuli jätkata, kuid säärane hoiak ei olnud Jaanile meeltemööda.

Aga ka isale oli sõda juba omamoodi mõju avaldanud. Ta oli nüüd leplikum nähtustega, mida ta varem oli hukka mõistnud. Kui Kaarel, Luise ja Meelita, kellel oli laps süles, tuppä astusid, ei tundnud ta Meelita ega ta lapse vastu enam mingisugust vaenulikkust. Ta tõusis oma pisijärlt, millel ta nüüd pärast leseksjäämist armastas istuda, ja läks tulijatele vastu.

«Küll aga meile tuleb nüüd heinalisi,» ütles ta nõnda, nagu poleks sõda ega midagi. Jaan ei saanud ennast enam pidada ja ütles:

«Ei tea, kellele sa seda heina mõtled veel teha.»

Kuid seda Jaani märkust poleks nagu tähelegi pandud. Isa kummardus väikest vaatama ja lausus:

«Olgu nüüd teistega, kuidas on, kuid sinule ma küll teen reha. Kus siis läheme kahekesi ja loog muudkui lendab.»

Väike oli sõja suhtes niisama rahulik kui vana. Lonni võttis ta oma sülle ja naised läksid talu tagakambrisse. Jaan vaatas Kaarlit uuditsevalt, ootas, et vend ise midagi ütleb, kuid Kaarlil ei näinud sellega ruttu olevat.

«Mis uudist ka linnas oli kuulda?» pidi ta ise viimaks küsima.

«Sõda, mis muud,» vastas Kaarel.

«Jah,» vastas Jaan ja vaatas maha.

«Kui nad siit mullu sügisel ära läksid, siis olid lubanud, et tulevad tagasi,» ütles isa. «Seda võis arvatagi, et nad oma head elu, mis neil siin oli, ei suuda nii kergesti unustada.»

«Ega meigi ei ole neid unustanud,» ütles Kaarel.

«Küllap on mõni mees ehk unustanudki,» arvas isa Jaanile vaadates.

«Saksamaa on uus, ega orjaaega ikka enam ei tule,» ütles Jaan.

«No vaata, seal ta on,» ütles isa.

«Saksamaa on uus, aga laulud on vanad, eesmärgid on endised,» vastas Kaarel.

«Ega minagi neid ei taha,» vastas Jaan.

«Aga õigustad neid. Mõttele, et sellest silmapilgust peale, kui nad oma sõjamasina meie vastu käima panid, tähendab see meie elude, meie vara ja meie töö hävitamist.»

Jaan naeratas saladuslikult, siis ütles:

«Mina lähen küll metsa, ei mina sõdima hakka.»

«Kui kaua sa seal metsas istud?» küsis isa.

«Niikaua, kui sõjaragin on üle läinud.»

«Ja arvad, et sind jäetakse pärast seda koju?» küsis Kaarel.

«Muidugi.»

«Ära usu! Sind kistakse sõtta meie vastu. Tuled mind tapma — mis sa arvad niisugusest väljavaatest?»

«Kisu mind keegi,» ütles Jaan.

Kaarel hakkas naerma. Ta ütles:

«Mis sa siis arvad, et sulle jäetakse maailmas niisugune kena künkake, kus sa võid omaette ilutseda ja pealt vaadata, kuidas sõda lõpeb. Kas sa oled üldse mõtelnud, kui kaua sõda võiks kesta? Kui sa nüüd metsa lähed, siis sa pead mõtlema, et sakslane võidab.»

See on rumal mõte, aga oletame, et see nii oleks. Jätame kõrvale eesti rahva saatuse, mis lõpeb ümberrahvustamisega, ja vaatame ainult sinu saatust. Sakslased hakkavad mobiliseerima ja sina, nagu sa kinnitad, lähed jälle metsa.»

«Muidugi lähen.»

«Sinu arvates sakslased võivad ja sina lähed metsa. Noh, mis siis saab — sa pead metsa jäämagi.»

Jaani näolt kadus salapärane naeratus, ta jäi tõsiseks ja vaikis hulk aega enese ette maha vaadates. Siis küsis:

«Siis sinu arvates oleks õigem mobilisatsiooniga kaasa minna?»

«Muidugi,» vastas Kaarel. «See on ainus õige tee! Ma ei tea, kust sa üldse teistsuguse mõtte oled võtnud.»

«Siis ma pean küll naisi — kas Lonni või Luise — tellima, et nad mulle seljakoti teevad,» ütles Jaan. «Marta seda küll tegema ei hakka.»

«Kas sa tead, Jaan,» ütles Kaarel elavnedes, «kui sa nüüd tõesti peaksid metsa minema, ja kui siis peaks juhtuma, et sakslased siia jõuavad, siis teist korda sa ei läheks enam metsa ega kuhugi.»

«Läheks küll, ikka läheks,» kinnitas Jaan.

«Ei läheks,» vastas Kaarel.

«Miks sa siis seda arvad, nii kindlasti?»

«Sellepärast,» vastas Kaarel, «et siis Marta ise hakkaks sulle kohe seljakotti õmblema.»

«Päh, eks ma ju olen ka mees,» vastas Jaan mitte ilma piinlikkuseteta.

Vahel Jaan mõtles tõesti, et ta on mees, mõtles sagedastigi, kuid Marta pilgu ees ta muutus otsustusvõime tuks, tundis ennast nagu alaealine. Nüüd rääkis ta tõepoolest Lonni, et Lonni hakaku talle seljakotti valmistama. Ta sõitis alevisse, tõi sealt isegi riide valmis. Neil päevil ta oligi niivõrd mees, et võis vähemalt eneselegi tunnistada tõsiasju, mille ees ta varemalt ikka silmad oli sulgenud. Ei olnud kahtlust, et Marta oli omakasupüüdlik ja südametum loomus. Kes teab, võibolla oli Kaarelil õiguski, kui ta ütles, et Marta, kes praegu ei teeks käskideski seljakotti, hiljem teeks seda käskimata. Ning ta hoidis Rohuväljalt ja Martast eemal. Selle asemel sõitis ta mõnikord alevisse ja otsis

Kaarli üles. Ei, tõepoolest, ta on nüüd järele mõtelnud ja näeb, et metsaminekust ei tule midagi head, see oleks aina lollus.

«Jah, aga sakslaste pealetung edeneb,» ütles Kaarel meelega, tahtes Jaani enesekindlust proovida.

«Ei noh, edenegu pealegi,» ütles Jaan. «Ka Lonnil edeneb seljakoti tegemine.»

Kaarel naeris. Jaani oli niisugusena hea näha. Oli avalam ja rõõmsam. Ta oli muidu ka tore ja terve poiss ja meeste hulka sattudes võis vapraski muutuda.

Kaarel lootis Jaanist kõige paremat. Ja Jaan lubas teda peatselt jälle külastada. Jaan tuligi. Aga kui mobilisatsioon välja kuulutati, siis sõitis Jaan otsemaid Marta poole. Mis seal juhtus, seda võidi Vankril peaaegu eksimatult kujutella. Pealegi oli mõni aeg tagasi ka suur Arnold Rohuväljale asunud. Jaan võis Rohuväljale sõita küll selleks, et jumalaga jätta, kuid siis puhuti talle peatselt uued tuuled purjedesse. Nii arvas isa Peeter juba esimesel päeval, kui Jaan Rohuväljale läks.

«Võid need pandlad Jaani pärast küll ajamata jätta,» ütles ta Lonnile, kes ruttas seljakotti lõpetama. Oli heinaaeg ja Lonni tegi seda tööd oma vähestel jõudesilmapiilkudel. Ta tegi seda armastusega, nagu oleks tal omal mees sõtta saata, kuid Jaan ei vajanud tema hoolitsemist. Nagu isa oli ennustanud, jäi Jaan Marta seeplikute taha sõjapakku.

«Lubas küll mees olla,» ütles Kaarel ja jättis lause pooleli. Ta oli ainult lühikest aega kodus, jättis jumalaga ja läks.

Pärast Kaarli äraminekut hakkas Luise muretsema Justuse pärast. Ta ootas mehelt kirja, kuid seda ei tulnud. Mis oli Justusega siis juhtunud! Et Justus teda maale külastama ei sõitnud, nagu oli lubanud, sellele leidis küllaltki seletusi. Võib-olla ta ei saanud aega, võib-olla olid sõiduvõimalused kitsendatud. Jah, seda nad olid küll, kuid miks Justus ei kirjutanud? Luise ise kirjutas mitu kirja, käis peaaegu iga päev postkontoris ja tuli sealt tagasi nukra ja pettununa. Et Justusel nii lõbus oli, et tal aega kirjutada polnud, seda Luise ei uskunud. Selleks polnud ka mingit põhjust. Väike naine mõtles väga paljudele võimalustele, milledest üks

oli hirksam kui teine. Võis juhtuda, et Justus sai pommirünnakul haavata, oli surnud ja maetudki. Ja alles nüüd, olles mehest lahus, mõistis Luise, kuidas ta Justust armastas. Läbi kannatuste tundus see olevat midagi erakordselt suurt ja ühtlasi ka ilusat. Isegi oma armastuse esimestel päevadel ei tundnud ta oma käsi-vartes säärast raugematut soovi kallistada ja paitada. Ja ometi pidi Justus nüüd juba olema mobiliseeritud. Läks ära, ei tulnud vaatama, läks ära, ei kirjutanudki.

Luise oli meelt heitmas, kui kiri Justuselt viimaks saabus. Ta oli terve ja elus, tema pärast ei maksnud muretseda. Luise elagu praegu isa pool, seal on vahest siiski kõige parem. Kui ta saab aega, tuleb maale.

Luise rõõm oli suur, kuid üürike. Mis tähendas see, et Justus ei olnud veel mobiliseeritud? Elas ikka veel linnas ja võis kavatseda isegi maalesõitu, kuigi oli kuulda juba kauget kahurimürinat. Kas Justus polnud saanud korraldust sakslaste võimaliku tuleku puhul kohale jääda, põranda alla kaduda, sealt edasi töötada? Jah, Justus pidi selleks kindlasti sobiv mees olema, — ta vihkas fašiste, oli veendunud kommunist. Kui Luise oli seni vahel kavatsenud linna pääseda, siis nüüd ei mõistnud ta selleski asjas midagi ette võtta. Ta oli nõutu. Miks oli siin kõige parem, kui siia juba kahurimürinat kostis? Öösiti paistis kaugusest tulesähvatusi. Ei, see ei võinud enam väga kaugel olla. Kas Justus oli hull! Barbaarsed jõugud lähenevad hävitades ja põletades, aga tema arvab, et kõige parem on elada siin, isa juures. Kas Justus on hull või ei tea ta kõigest sellest midagi?

Luise nägi hirmsaid unenägusid ja temast ei olnud õiget heinalist ega rukkilõikajat. Kuid ka isalt ja Lonnilt nõudis nüüd mõnikord jõupingutusi, et minna heinalale. Ometi oli töö kõige paremaks rohuks rahutuse vastu. Isa Peeter mõtles sagedasti, et kui Luise võtaks tõsiselt tööst kinni, siis saaks ta magada ja söögiisu tuleks tagasi. Ei tal oleks siis tahtmist pooli öid valvata akna all ja jälgida kaugeid tulesähvatusi. Kuid kas Jaangi tegi tööd ja kas Jaangi sai magada! Heinal olles nägi isa Peeter vahel Jaani. Ta tuli metsast välja nagu susi, nagu noores habemes ja silmad aukus. Nüüd oli ta eksinud oma rahva vastu ja need, kes tulid hukatust

külvates, olid tema päästjad. Kui ta sellest kodus rääkis, hakkas Luise nutma. Kas tal oli vennast kahju? Seda ka, kuid ta pisaraid põhjustas siiski see lakkamatu, näriv hirm Justuse pärast, mis nüüd järsku suure jõuga esile tükkis.

Kuigi Luise veetis terve öö hirmus ja kahtlustes vaeveldes, läks ta teisel hommikul ometi heinamaale. Seal lootis ta jälle oma paanikast jagu saada, sest töö oli teda ikka rahustanud.

Nende heinamaa asus kilomeetrit poolteist suurest teest eemal, ümbritsetud paksudest padrikutest. Maanteelt kostis nüüd lakkamatut sõidukite mürinat; vahetevahel sattus heinamaa kohale tiirlema mõni lennuk, vahetevahel kostis üksikuid püssipauke.

«Ei jah,» ütles isa Peksi, kui nad asusid einet võtma, «nüüd pean minagi vahel mõtlema, et kellele ma seda heina teen. Pole veel eluajal nii vastu tahtmist teinud.»

«Eks siis olnudki Jaani jutt õige,» ütles Lonni. «See virises juba ammugi, et pole tahtmist.»

«Tahtmist ei ole, aga eks tegema ikka peab,» lausus isa. «Aga Jaanil kadus mitte ainult tahtmine, vaid ka mõistus ära.»

«Kust sa hunti räägid, seal ka hunt on,» ütles samas Lonni oma jämeda häälega.

«Näe, Jaan jah!» peaaegu hüüatas Luise.

Nüüd tõstis ka isa Peeter silmad ja nägi Jaani põõsaste tagant välja hiilivat. Ta vaatas poja erutatud tegumoodi altkulmu ja ütles kibedusega, mille taga ei puudunud põlguski:

«Libahuntidele pakuti leiba pussi otsast, aga tule võta sina meie keskel natuke einet, ehk tuleb inimese mõistus veel pähe.»

Aga Jaan oli täna erutatud ja hirmunud ning näis, et ta ei saa sõnagi suust. Luise vaatas teda natuke aega uurivalt ja lausus siis endalegi ootamatult:

«Justus ütles alati, et sa pole mees, keda maksab uskuda ja usaldada.»

Jaan oli võtnud tüki leiba sõrmede vahele, kuid Luise sõnade peale ta käsi hakkas värisema, nähtavasti teadmata, mis teha leivatükiga, kas suhu pista, maha visata või seda endist viisi käes hoida.

«Justus! Sinu mees, armas Jumal, kas see oligi ehk

tema,» ütles ta kogeldes. «Vaatasin jah, küll, et nagu oleks tuttav olnud, kübar ja kõik, aga või mul oli seal aega lähemalt uurida.»

«Jaan!» kisendas Luise.

«Ei, ega mina ei lasknud,» ütles Jaan kohtlaselt, nagu oleks Luise kõik juba varem teadnud. «Mina ei puutunudki teda, mul ei ole relvagi.»

«Mis? Mis jutt see on?» kokkus vana Peksi.

«Nad on Justuse maha lasknud,» hüüdis Lonni.

«Kas just maha, aga külge ta sai, seda ma nägin,» ütles Jaan. «Ja ega mina ei teagi, et see Justus on, päris kindlasti ei tea, aga kui Luise teda siin meelde tuletas, siis kohe nagu torgati südamesse, et oli nagu tema, kül-lap oligi siis Justus.»

«Mis see Justus neile tegi?» küsis isa Peksi.

«Ega ta sellepärast ei lasknud, et see Justus oli,» vastas Jaan. «Ta ütles, et peab kätte maksma eesti rahva eest.»

Luise hakkas nutma ja tegi kätega liigutusi, nagu tahaks kedagi muserdada.

Jaanil ei olnud südant, et inimest tappa, selles keegi ei kahelnud. Aga kes laskis? Rääkigu ometi Jaan, kus pool see oli ja millal. Jaan rääkis siis, et nemad olnud maantee ääres võsastikus, olid jälginud sõjaväe liiklust, tema ja Marta vend Arnold. Siis oli üks sõiduauto peatunud just nende kohal, kas mõnesuguse rikke pärast või mõnel teisel põhjusel, seda Jaan ei teadnud. Sealt olid välja astunud mõned mehed sõjaväeriietes, kuid eramütsides, kahel olnud sonimütsid, ühel kübar. Tulnud välja, püssid seljas, üks ümisenud laulda, teine vilistanud, kuid kolmas vandunud, vist olnud ikka autorike. Viimaks kaks nendest astunud teelt kõrvale ja hakanud nende poole tulema. Ja siis Arnold olevatki lasknud, ja pihta olevat saanud see, kes kandnud kübarat ja Jaanile korraks nagu Justust meelde tuletanud. Rohkem Jaan ei teadvat midagi, sest nad olevat kohe ära jooksnud, kumbki eri suunas.

«Millal?» nõudis Luise. «Millal see oli?»

«Sellest võib pool tundi tagasi olla, sest ma just tulin joostes,» vastas Jaan, hingeldades veel praegugi. See kõik oli hirmus tõde. Jah, kui see oleks olnud väljamõeldis, kui see oleks olnud üks neid unenägusid, mida

Luise viimasel ajal nägi! Kui Jaan oleks sellest rääkinud rahulikult, hingeldamata, siis Luise oleks uskunudki, et see on unenägu, aga just Jaani hingeldamine võttis igasugusel endalohutusel jalad alt.

«Kes teab, see võis ka keegi teine olla,» ütles isa Peksi. Kuid just nüüd Luise tõusiski üles ja hakkas koju jooksma. Tee peal tundus see talle korraga kõik suure mõttetusega. Kui Justus surma sai, siis ei teadnudki ta kaaslased Vankrile sisse pöörata, kuigi ehk Justus oma kavatsusest neile rääkis. Selle mõtte juures jäi ta seisma ja puhkes uuesti hirmsasti nutma. Aga kui ta eemalt nägi, et teel Vankri väravas seisis auto, siis oli sellel mõttel hea mõju. Justus oli ainult haavatud. Justus elas!

Justus oli küll pikali, kuid ta haav ei olnud raske. Kuul oli teda tabanud kaenla alt, oli läbistanud ainult lihaseid. Justus suitsetas ja ta ilme oli isegi lõbus, nagu sel päeval, kui sõda puhkes ja Justus sõja terviseks jõi.

«Pole midagi, Meelita sidus haava kinni,» ütles ta Luisele vasakut kätt sirutades. Talle näis nalja tegevast, et Luise ei võinud verd näha. Ent juba hetk hiljem küsis ta ülekuulaja toonil:

«Räägi, kus sa olid?»

«Heinamaal,» vastas Luise.

«Ja jooksid sealt koju nuttes.»

«Jah, ma kartsin... Mul oli hirm sinu pärast, Justus. Ma kartsin, ma ei teadnud ju, kas sa enam elad.»

Aga nüüd Justus kehtas õlgu nagu võõras inimene.

«Imelik!» lausus ta. «Sa pidid ju siis teadma, kes mind laskis. Kes sulle seda rääkis?»

«Jaan,» vastas Luise.

Väike naine polnud varem oma elus nii raskele küsimusele vastanud.

Justus ütles silmi sulgedes:

«Noh, seda võis temast juba arvata.»

«Ei, mitte tema!» hüüatas Luise. «Mitte tema!»

«Olid sa juures, kui tulistati?»

«Jaan ei valetanud. Kui ta sellest rääkis, oli ta ise nagu arust ära.»

Luise oleks Jaani kaitseks veel midagi öelnud, kuid Justus hakkas uskumatult naerma. Ja küsis siis: «Tead

sa, mis ta ütles mulle ema matuste ajal? Tol korral, kui ta mind välja kutsus.»

«Sa ei saanud ju sellest aru.»

«Sain küll. Ta lubas öelda ainult kaks sõna ja ütleski ainult kaks sõna: «Punaste uksehoidja.»»

«Jah, aga lasknud ta ei ole, tee mis sa tahad,» ütles siis Luise Justuse kätt paitades. «Ta on minu vend, ma tunnen teda.»

«Ta on klassivaenlane,» vastas Justus ja küsis, mida Luise kavatseb teha, kas maale jääda või kaasa sõita. Pärast sellist küsimust tundus Luisele, et Justus suhtub temassegi nagu klassivaenlasesse.

«Sa ei usu mind,» ütles ta. «Ja sa oled valmis mind siia jätma, sõja jalgu! Mis su arus on? Ütle, Justus, ütle, mis on meiega juhtunud, minuga ja sinuga?»

«Ah!» vastas Justus seepeale pahuralt. «Mine pane ennast hakkama — mu haav kipub valutama.»

Luise toimis otsekui palavikus. Õnneks oli ta oma asjad juba ammugi kokku pannud. Ta vaatas toas ringi nagu see, kes kardab, et ta enam iialgi tagasi ei tule. Ta jättis Meelitaga ja Sassiga jumalaga, ilma et oleks neile otsagi vaadanud. Viimase pilgu enne lahkumist heitis ta hälli, kust talle kaks rukkilillesinist silma vastu vaatasid. Tal on Kristjani silmad, mõtles ta toast välja joostes. See rõõmustas teda millegipärast. Ning ta ütles seda ka Justusele, kes istus autos kannatusrikkalt kokku surutud huultega ja jäi kuni linnajõudmiseni tummaks.

Luise hoidis kogu aeg pisaraid tagasi. Ta puhkes nutma alles õhtul pärast seda, kui oli esimese õhuhäire üle elanud.

«Sõda on hirmus, aga usaldamatus on veel hirksam,» ahastas ta. «Kui kõige lähedasemgi sind ei usalda!»

«Sõda ja usaldamatus — mis vahet seal on?» küsis Justus jahedalt.

«Aga et elada...» ütles Luise, kuid tundis oma häält lämbuvat, enne kui jõudis lauset lõpetada.

35.

Kogu see aeg, mis auto haavatud Justusega Pekside väravas peatus, istus Sass toas ja püüdis lapsega juttu ajada.

Nüüd, mil nad kahekesi jäid, oli Meelital hea, et Sass siin oli. Ta oli ikka vapper olnud, kuid nüüd hakkas kartma. Ja esimest korda ütles ta Sassile, et Sass ärgu mingugi enam ära. Seni oli ta olnud eemaletõrjuv ja külm, oli ennast sundinud selleks, et Sass ei hakkaks asjata lootma või uskuma. Kuid Justus Taela haav, teadmine, et võsast lendavad tapvad kuulid ja läheneb sõjamürin — kõik see murdis läbi kunstlikult soetatud koore.

«Kaua ma suudan ennast varjata,» ütles ta. «Ka mina olen nõrk vere, hirmu ja sinugi suhtes.»

«Ma viin su enese juurde,» ütles Sass.

«Ei, sinna ma küll ei tule,» vastas Meelita. «Ja ega ma ei mõtelnudki seda nõnda, et sa siia peaksid jääma. Eks sa mõista ise — mul on nüüd lihtsalt hea, kui sa siin oled, minu ja meie lapse lähedal. Isa ja Lonni, peaksid need ka koju tulema!»

«Kas sa tead,» ütles Sass korraga, «see arstimolkus eksis. Nüüd on juba aasta möödunud ja sa oled ikka naisterahvas. Eks — sa ei ole ju niisugune, kes...»

«Ei,» vastas Meelita, «veel mitte. Ma ju ise ka tahaks uskuda, et see nõnda ei lähe.»

«Jumal hoidku seda meest siis veel minu kätte sattumast,» ütles Sass.

«Vaevalt küll, et ta sinu kätte satub,» ütles Meelita. «Ta läks Saksamaale.»

«Ega see siiski võimata pole,» arvas Sass. «Näed ju isegi, et nad ikka edasi trügivad. Võib juhtuda, et see mees siinsamas Vanaküla vahel mulle vastu tuleb. Neil on ju kibedasti vaja niisuguseid, kes oskavad keelt ja maad tunnevad.»

Isa Peeter ja Lonni tulid koju. Kuidas oli Justusega? Kui Lonni kuulis, et Luise oli ära sõitnud, ei saanud ta jälle pisaraid hoida.

«Nüüd muudkui nuta iga päev,» ütles ta ise.

«Ega sulle ühest korrast ei aitagi,» arvas isa. «Vaata, et pane kaks ja kolmgi korda.»

Kolmandat korda sai Lonni nutta siis, kui ta nägi riigimõisa valitsejat oma perekonnaga evakueeruvat. Need olid temale tuttavad inimesed ja ta oli neid ikka külastanud. Nüüd nad peatasid oma suure veoauto Vankri väravas ja tulid temaga jumalaga jätma. Kuid nüüd ei nutnud mitte ainult Lonni, vaid ka valitseja abikaasa. Lahkumine oli raske, nad ei leidnud sõnu. Kuid ei olnud palju aega viita ja nad jätsid Lonni ühe tualettlaua, mälestuseks, nagu nad ütlesid.

Lonni, kes kogu eluaja oli oma sissetulekud mitmesuguste mööblitükkide muretsemiseks ohverdanud, ei tundnud sedapuhku kingitud esemest kuigi suurt headmeelt, kuigi see oli uhkem teistest. Ei tea, kas ta rõõmu varjutas lahkumise nukrus, mis oli kõige tõenäolisem, või aimas ta juba ette, milliseid raskeid sekeldusi see tualettlaud talle tulevikus toob. Ei olnud ju tal kunagi õnne olnud, kui talle midagi kingiti. Võib-olla meenus talle kingitud uurgi, mille pärast teda kohtusse ähvardati anda.

Kui saabus õhtu, tuli Sass hobuse ja vankriga. Tal oli vankris mõningaid kotte ja esemeid ning ta ütles, et kavatseb selle öö suurest teest kaugemal ööbida. Sedasama soovitas ta ka isa Peetrile, kuid isa Peeter ei kiitnud seda mõtet heaks. Mingu need, kes võivad ja tahavad minna, kuid tema arvates peaks keegi ka koju jääma. Kui juhtub tulekahjugi, siis on ikkagi hea, kui keegi kodus on.

«Ma kardan, et me täna öösel jääme kahe tule vahele,» ütles Sass.

«Kui surm tuleb, siis tuleb ta igal pool,» arvas isa Peksi.

«Aga kas sa lubad, et ma Meelita ja tema lapse kaasa viin?» küsis Sass.

«Ega mina ei keela, kui ta ise tahab tulla; ega ta paha pole, kui sa nad varjule viid.»

Ka Lonni otsustas koju jääda, kuid Sassi suureks rõõmuks polnud Meelital midagi metsamineku vastu. Hämarduv õhtu oli nagu välgusähvatusi täis ja eemal kees nagu pudrupada, kui Sass oma kalli koormaga

mööda põllupeenart metsa poole liikus. Sõda ja surm lähenesid, kuid Sassi süda oli aiva õnnest tulvil.

Sellal toimetasid isa Peeter ja Lonni oma õhtusi toimetusi. Siis nad sõid, ja kuigi harilikult kumbki magas oma toas, jäid nad sel õhtul ometi kokku. Luise oli ära sõitnud ja tema ase oli tühi. Sinna isa Peeter heitiski selleks ööks puhkama.

«Suurt seda und küll täna saab,» ütles ta end sängi visates, kuid uinus ometi varsti. See oli õiglase ja ausa mehe uni, kes kunagi kellelegi kurja ei olnud teinud, kes elas juba teist suurt sõda üle ja kelle elutee oli sillutatud tööst ja vaevast. See oli uni, millest ta vaevalt oleks ärganudki enne tavalist ärkamisaega, kella kolme ja nelja vahel, kui tundi paar hiljem poleks hakatud Vankri uksele ja akendele kloppima. Isa Peksi ärkas ja kuulis, et Lonnigi oli juba virgunud.

«Ei tea, mis mehed need nüüd on,» ütles ta sängist tõustes.

«Ära mine!» keelas Lonni. «Ehk jätavad järele.»

«Kes nõnda klopivad, ei need jäta,» ütles isa. Ta läks akna alla, kuulatas ja ütles siis kergendustundega: «Noh, need räägivad ju puhast eesti keelt.» Siis ta läks ja avas ukse. Mehi astus sisse kaks, need olid eraisikud, ühel neist oli püss laskevalmis käes.

«Mis väljas ka kuulda?» küsis isa Peksi oma pisijärile istudes.

«Vaata, või tema küsib meilt,» ütles nüüd mees püsiga. «Aga meie tulime kuulama, mis vana Peeter meile kuulutab.»

«Või siis tuttavad mehed kohe, aga ei mina tunne,» ütles isa Peksi.

«Või ei tunne, Augustit enam ei tunne?»

«Näe, jah, see ju Rimmi,» vastas Peeter.

«Noh, kuuluta, mis sul kuulutada on?» küsis teine mees.

«Mis minul teile kuulutada.»

«Uut seadust,» üteldi talle juba toorelt. «Maade võõrandamist, vabrikute ülevõtmist, majade natsionaliseerimist.»

«Mis kuulutaja mina?»

«Soo, või ei olegi. Kes see veel, kui mitte sina? Kus on Kaarel?»

Seda küsis August Rimmi.

«Sõjaväkke läks.»

«Aga Justus? See koer peab siin olema?»

«Ei ole tedagi,» ütles nüüd juba Lonni. «Oli küll päeval käinud, kuid sõitis ära.»

Nad ei küsinud rohkem, kuid nad ütlesid, et nemad teavad, kus on Kaarel. Tulgu vana Peksi vaatama, kui ei usu.

«Ei mina tule.»

«Või ei tule. Aga meie võtame su kaasa,» ütles August Rimmi.

Isa Peksi ei liigutanud ennast. Olen vana inimene, mõtles ta, mis nad minuga hullutavad. Mingu minema ja jätku mind rahule. Ning ta hakkaski uskuma, et nad varsti ära lähevad ja ta rahule jätavad. Kas see keretäis peaks Augustil veel meeles olema! Ega hullu uskuda tea! Ei tea, mis sellepärast veel ära teeb.

«Noh, tõuse siis juba üles,» ütles August tumedalt.

Isa Peksi tõusis ja vaatas mütsi järele ringi, ei leidnud seda ja läks välja paljapäi, hoolimata Lonni keelust. Kui kauaks ta ikka jääb! Ega siis nüüd külma pole! Öö oligi soe ja vaikne. Kahurimürin oli vaikinud, seda ei kostnud nüüd ühelt ega teiselt poolt. Kambriotsas kohtasid nad veel kahte meest, ühel oli jällegi püss ja teine oli nagu Peksigi paljapäi. Ning see, kes oli paljapäi nagu Peksigi, ütles ootamatult:

«Olete aga teie ka mehed — vanakestki ei jäta rahule.»

Isa Peksi tundis häälest, et see on Annes Kantus. Ning ta ütles:

«Võis siis teie ka!»

«Jah, meil on nüüd ühine teekond,» vastas Kantus.

Neid käsutati mööda põlluvahelist teed metsa poole minema. Seal, kus isa Peksi oli kord Leidaga uudismaad harinud, kasvas nüüd ristik. Sellele ädalale oli Peeter õhtu eel hobuse kõide pannud. Kui nad üle ristikupõllu nurga metsa suundusid, kuulis isa Peeter, kuidas kuskil ligidal hobune rahulikult sõi. Ja esmakordselt leidis ta end mõttelt, et nad võivad ta maha lasta.

«Häbi on,» ütles Annes Kantus peaaegu samal ajal rohkem enesele kui ta kõrval sammuvale isa Pekstile.

«Mõtlesin varem mitu korda, missugune tunne võiks olla mahalaskmisele viidaval. Ei oleks võinud aimatagi, et see on inimväärrikust alandav häbi, mis niisugusel teekonnal hinge rõhub.»

«See kukub lobisema,» ütles üks nende saatjaist.

«Las lobiseb, varsti on tal suu mulda täis,» vastas teine.

«Mis te arvate, kas nad ikka tõesti...?» küsis isa Peksi.

«Kui nad täna öösel ei tapa, millal siis veel,» vastas Kantus.

«Jah,» vastas isa Peksi. Ning ta mõtles edasi. Kui nad täna öösel tapavad, siis nad tapavad ka järgnevatel öödel. Tapavad päeva ajalgi, ja mitte ainult minusuguseid vanakesi, vaid ka teisi — tapavad kõik Peksid, kes aga ette satuvad.

«Mis te ohkate?» küsis koolijuhataja.

«Mõtlen lastele,» vastas isa Peksi. «Ei tea, kuidas nende käsi peaks käima? Kas Kaarel ja Justus peaksid tagasi tulema?»

«Tulevad,» vastas Kantus. «Tulevad kas või juba sellepärast, et sind täna maha lastakse. Tulevad sellepärast, et öö ei saa igavesti kesta.»

«Seis!» ütles üks saatjaist. Ja see oli nüüd jälle August Rimmi.

Nad seisid keset padrikut. Need padrikud siin varjasid ka nende Jaani. Võib-olla Jaan kuuleb paukugi, kui ta isa maha lastakse. Mis see Kantus ennist rääkis häbist? Korraga tekkis tal huvi selle vastu, kas Augustil on püssi. Ning ta mõtles pingutatult, kas see on tema, kes hakkab maha laskma. Aga kui August tõstis käe üles ja lõi kannad kokku, nagu kunagi tema ees Leida kätt paludes, siis sai ta aru, et väimees oli võtnud enesele kamandamise. Ja vana Peeter Peksi andis koolijuhatajale õiguse: jah, häbi, küllap oli see kõige raskem, mis hinge rõhus, ikkagi häbi...

ЭРНИ КРУСТЕН. Книга о Пексах. Роман. На эстонском языке. Оформление: Р. Кангерт. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Тярнуское шоссе, 10. Тоimetaja L. Ruud. Kunstiline toimetaja S. Liiva. Tehniline toimetaja K. Kallaste. Korrektor O. Kajando. Laduda antud 18. III 1970. Trükkida antud 13. V 1970. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 15,75. Tingtrükipoognaid 13,23. Arvestuspoognaid 13,68. Trükiarv 28 000. MB-03730. Tellimuse nr. 1220. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 78 kop.

33—TL—5—70

7—3—5

78 kop.

A
30688

2/77261

